

Правда

Р. Г. Бенсон: Володар світу — В. Курилик: Господь іде зі мною — І. Пишкало: Патріарх українських душ — Ц. В.: Мати Божа царює в Україні — Р. Гайдук: Початки "Нової Зорі" — К. Грицина: Спомини з Тернополя — Д. Т. Кульчицький: Істота і форма комічного — В. Маковський: Чортичка — м л: Як вибухав Кракатав — Ол. Мох: Поживні спомини — А. Кунівський: Масонські дії в Україні — Ф. Мек Гинлі: Підглядання святих.

3 - 4 (19 - 20)

ОСІНЬ - ЗИМА Р. Б. 1973

ПРАВДА

Рік V-ий

ОСІНЬ-ЗИМА 1973

Число 3-4 (19-29)

Журнал присвячений українській християнській культурі та розвазі.

Видав Українське Видавництво "Добра Книжка"

6 Черчил вул. — Торонто, Онт., Канада

Редакційна Колегія:

Михайло Лотоцький, Олександр Мох, Ярослав Чумак.

Річна передплата \$6.00

Адресувати листи й чеки на:

ALEXANDER MOCH — 6 Churchill Ave., Toronto, Ontario M6J 2B4, Canada

БУДІВНИЧІ ЖУРНАЛУ

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЖУРНАЛУ "ПРАВДА" ПРИСЛАЛИ:

По 50 центів: Т. Климів, Торонто, Йос. Губчак, Чикаго, д-р В. Михайлів, Вудсайд, о. М. Пилипчук, Муз Джа, Антін Мартин, Торонто, П. Мазур, Торонто, С. Ковальчук, Торонто, І. Будурович, Торонто, Софія Бжезіцька, Нью Гейвен, Євгенія Шарко, Коледж Парк, Лідія Флюнт, Каламазу, Дмитро Сухожак, Торонто, Олэг Весоловський, Чикаго, Анна Гүзер, Пітсбург, Ада Іванчук, Норт-ридж, Петро Яріш, Рочестер, Євген Филипович, Чикаго, Богдан Білинський, Ірвінгтон, Ольга Целевич, Лонг Айленд.

По \$1.00: Марія Флис, Патакет, о. Василь Турковид, Ной Ульм, М. Фещак, Філадельфія, о. М. Дорош, Балтимор, Євген Комани-

шин, Чикаго, Дмитро Ковальчук, Торонто.

По \$1.50: Д-р А. Клос, Парма, о. Богдан Лозинський, Калгарі, Теодор Коцур, Йонкерс, Корнело Филипович, Філадельфія, Мирослав Борисюк, Стемфорд, А. Сворак, Нью Йорк, д-р М. М. Нелюк, Саскатун, Мих. Клецор, Бруклин, Корнело Яворівський, Лос Анхелес, Мих. Күлик, Рочестер, Григор Анотнів, Нью Йорк, Павло-Клим, Чикаго, о. М. Стек, Кемлүпс.

По \$2.00: Мих. Чернодольський, Бронкс, Фр. Ленко, Монреаль, Дарія Черник, Філадельфія, Василь Брүх, Торонто, Н. Д. Турко, Алонза, Юстин Крайчик, Кенора, (Продовження на 3 стор. обкл.)

ЦІНА ЦЬОГО — ЗБІЛЬШЕНОГО — ПОДВІЙНОГО
ЧИСЛА \$3.50

До чеків з-поза Канади просимо додати 30 центів
на кошти виміни.

До Українського Видавництва "ДОБРА КНИЖКА"
на руки ред. Олександра Моха
Торонто, Онт. — вул. Черчила ч. 6

Mr. Alexander Moch — 6 Churchill Ave., Toronto M6J 2B4
Canada

Тут відгати

- Прошу вислати мені дальші числа журналу "Правда", як тільки вони появляться друком.
- Ось тут пересилаю Вам \$..... як передплату за "Правду" на 197. . рік (та додаю 30 ц. на оплату чека).
- На пресовий фонд додаю \$.....
- Замовляю ще примірників числа та долучую за них \$.....
- Прошу вислати це число як дарунок від мене (на що висилаю тут \$.....) на адресу (по-англійськи):

.....
.....
.....

- Прошу вислати по одному примірникові — на пробу — на такі адреси моїх добрих знайомих:

.....
.....
.....
.....

Rochester Ukrainian FCU Library
824 Ridge Road East
Rochester, New York 14621

Кінчимо п'ятилітку!

ДО НОВИХ І СТАРИХ ЧИТАЧІВ

ДОРОГІ ПРИЯТЕЛІ Й ЧИТАЧІ "ПРАВДИ"!

У 1969-му році розпочали ми видавати "Правду", журнал "присвячений українській християнській культурі і розвазі". Трохи оригінальних речей, трохи вибраних з інших журналів чи газет, що дає в сумі журнал у роді "Рідерс Дайджест" чи "Авслезе". Коли це порівняння декому не подобається: рід староруських збірників "Пчела", чи чогось подібного. Дехто з погордою відкинув "Правду", бо вона "має вигляд календаря-альманаха". Але це саме наш намір, щоб вона так виглядала, бо інакше її не будуть читати. А коли журналу не читають, то на що він здався?

Щоб збільшити коло читачів, містимо в кожному річнику "Правди" якусь "сенсаційну" повість. Досі були це переважно пригодницькі, а то й кримінального жанру повісті. А в п'ятому річнику даємо нову "сенсацію", повість про прихід Антихриста в наших часах. Ця повість написана в 1907 році. А проте відкрив у ній автор пророчо суспільні й релігійні напрями, які сповняються саме на нашх очах. Слідкуйте за тим, як це було можливе випрокувати про те все 65 років тому, коли щойно два роки пізніше повісти появилися перші літаки!

Але "Правда" витворила собі вже за тих п'ять років чималий гурт щирих читачів - приятелів - передплатників, які намагаються на "Правду" за те, що вона так рідко виходить. Отже ми розіслали були з передостаннім числом відозву: Нехай знайдеться серед нашої громади 35 меценатів по \$100.00 на розбудову "Правди", щоб вона виходила не 2, а 4 рази в рік. Перший дарував на цю ціль п. Василь Курилик, відомий маляр. Дарував свій образ п. н. "Зимою", який ми продали за \$650.00. У сліди цього нашого мистця - християнина вступають помалу інші, як про те свідчить рубрика "Пресового Фонду". Але ті пожертви впливають досить помалу, так, що мабуть треба буде ще відложити справу на рік дальше. На всякий випадок ми збільшили об'єм "Правди" на два аркуші друку. Коли додати до цього підвишку цін за папір та збільшення порта, то ми

приневолені піднести ціну подвійного числа "Правди" з \$3.00 на \$3.50. Передплата залишається та сама: \$6.00 річно (за два подвійні числа) плюс 30 центів за зміну чека з-поза Канади. Просимо про тих 30 центів не забувати, бо вони роблять нам великий дефіцит річно!

Отже, Дорогі Приятелі, не забувайте про даток на розбудову журналу та ставайте його меценатами!

Але не всі з Вас можуть зі своєї старечої пенсії спромогтися на більший даток. То до всіх, бідних і багатих, заклик: Присилайте нам адреси Ваших Знайомих і Приятелів, щоб ми могли вислати їм оказове число "Правди"! Ваше прізвище в такому разі ми заховаємо в повній тайні, тож не будете мати з цього приводу ніяких неприємностей. Можете також прислати нам телефонічну книгу Вашого міста, підкресливши в ній імена Українців, найкраще червоним олівцем.

Коли хто з Вас має непотрібне йому число 1-2 з 1969-го року, дуже просимо нам його прислати: заплатимо за нього повну суму \$3.00, або впишемо Вам це на передплату чи на пресовий фонд.

Канадійських передплатників просимо подати нам числа нового поштового коду. Також усіх просимо — при зміні їх адреси — написати нам про це: тож порто коштує нас 27 центів, а при звороті через злу адресу і под. 54 центи.

Просимо фундувати "Правду" як святочний, річний чи "сезоновий" гостинець для Ваших Знайомих чи Рідні.

Коли хтось такий "безгрішний", що вже хоче з цього приводу відмовитись від "Правди", нехай нам про те напише, а ми вже підемо якимось йому на руку. Наша "Правда" стоїть і так на дефіциті, який оплачують приятелі журналу.

Маємо сумний досвід з українськими неплатниками: в кряю залишились нам люди винні понад 30 тисяч... Але з "Правдою" якимось не дуже можемо нарікати: її передплатники виявились досить точні та ще й уміють полізти рукою в гаманець; а там сидить найкраща любов: не сентиментальна, а ділова, — не амор, а харітас. Сердечно дякуємо Вам, Дорогі Приятелі "Правди" за Ваше добре серце, ясный розум і щедру руку.

Старим козацьким привітом "Слава Богу!" кінчимо п'ятий рік "Правди". тож просимо наших Приятелів за бодай коротку згадку про нас у молитві.

Остаємо з правдивим поважанням для Вас

Редакція й Адміністрація "Правди"

Листи до редакції

18 липня 1973

Щирий браткій привіт і сердечні GRATULACIJE з приводу нового випуску "Правди". Сьогодні її отримав, сьогодні її переглянув, а деякі статті вже успів прочитати (решту прочитаю з наступними днями), і сьогодні відразу відписую. Зміст різноманітний, цікавий, повчальний! Поміщуйте більше таких статей, як Ваша під заг. "Нариси з історії україн. катол. преси", а також містить якнайбільше спогадів, нарисів і т. п. про визначні особи з нашого минулого. Багато великих людей уже у вічності, багато також і там таких, що їх знали. А Ви саме один із тих, що знають багато про численних наших діячів духовних і мирян. Рятуйте їх світлу пам'ять перед загибллю.

Знаю Вашу відповідь на ці і другі пропозиції: "Добре Вам поради давати, але за що видавати?" Щоб не бути тільки голословним дорадником, пересилаю Вам чека на 60 доларів і 30 центів. \$50.00 — дар від Отців Василіян при ц. св. Юра в Нью-Йорку і від радіогодини Отців Василіян у Нью-Йорку, що її тут провадимо через цілу годину кожного тижня.

\$6.00 — передплата. — \$4.00 за дві книжки: "Проклятий камінь" і "Гайдамацький скарб", які прошу мені прислати. А 30 центів за зміну чека. — Та щоб Ви не мали зо мною жодної втрати, то готівкою залучую одного канадського долара на порто за книжки.

Сердечно Вас здоровлю, Божого благословення Вам бажаю

у благородній праці та остаюся відданий Вам у Христі слуга

о. Володимир Гасліч ЧСВВ
Ігумен — парох св. Юра

Сердечно дякую за велику жертву на журнал, а ще більше за щирі слова заохоти. Вони дуже потрібні, бо чоловік уже старий, то треба трохи чужої енергії для заохоти працювати. Прошу не забувати ще про найважливішу жертву: молитву в наміреннях журналу. Редактор

✱

У 1-2 (17-18) ч. я прочитав статтю Й. Мацкевича "Контра", що описує видачу Советам козаків Англійцями в Лінці. Як стрільцеві Україн. Перш. Дивізії мені трапилось бути свідком видачі частини козаків в Ноймаркті. Потім я читав часописи навіть російські в цій справі і польську книжечку, де подаючи докази, польський офіцер описує цю подію. В Югославії й Італії козакі проявили звірства. Грабили. Силоміць забирали гарних жінок. Викидали з костелів статуї і переробляли на православні. В Нормандії добивали колонених ратників. Новозеландців і Англійців. У місті Кен з дозволу німецького командування, "три дні гуляли", а Німці переляканим Французам казали: "Це лише козакі, а Росіяни ще диніші. Помагайте нам, щоби вони не прибили". Випадком керував лорд Александер і Шотландці. Ви були несправедливі обвинувачувати Англійців. Залишити козаків не можна було.

Дмитро Сакевич, Грімсбі

Стаття, про яку згадуєте, це не "допис", а уривок із книжки п. н. "Контра". Які б не були помилки чи навіть злочини Власівської армії, всетаки не слід було її в підло-зрадливий спосіб видавати більшовикам, разом із жінками й дітьми. Це нечувана ганьба для імени англійського "джентельмена", для християнської Англії.

♦♦

Останніми днями я вже відчував, що "Правда" десь от-от приїде. І прийшла. Наш український "Рідерс Дайджест" — як це приємно собі зайвий раз пригадати, що ми такі масмо от такий свій "Рідерс"! Уже друге число "Правди" притягає мою увагу переважно "Листами до Редакції": мені страшенно подобається це багатobarвне плетиво розмаїтих думок і побажань. Є часом на правду небуденні ідеї, над якими мимоволі мусиш зупинитися і заглибитись у власну душу, у власні думки.

Не знаю, як це сказати Вам, не кочу налякати Вас і нагнати на Вас хмари непотрібних думок і почуттів, але так уже мені сталося... і не хочеться це замовчувати. Хоч я і не фаталіст, але... а може таке і можна сказати Вам? Тільки обіцяйте, що не будете на мене гніватися, бо я не зі злим наміром зраджую Вам цей дивовижний сон, який приснився мені на початку травня ц.р. А снилося мені, ніби то приїшли мені з Канади, власне, з Торонто, якісь папери і гроші і гам було зазначено, що моя передплата і мої пожертви на пресфонд повертаються мені назад, бо це вже до нічого. Далі було сказано таке, що власник Видавництва "Добра Книжка" помер і саме Видавництво вже є нічим не

зобов'язане перед своїми передплатниками. Я взяв жмут цих паперів і задумався, що тепер маю робити? І страшний жаль обгорнув мене. Жаль, що не побачився ні разу з Вами і жаль, що вже не матиму ніколи більше щось від "Доброї Книжки". І на тім пробудився. І потім догого не міг заснути, все тривожила неспокійна думка: до чого це все? Що це означає, цей сон?

Але дуже Вас прошу не переїматися тим, про що я Вам тепер розповів і не гніватися на мене за те, про що я збирався вже давно сказати Вам. Це ж був лише сон! А тут ще якимсь дивом таке саме заторкує на 9-ій сторінці о. Е. Ладик! Так уже дивно якось буває у житті!

Читання читанням, але попри все те, дуже мені подобаються численні світлини ікон і церков, якими Ви так багато прикрашуєте сторінки "Правди" — це на правду чудовий історичний альбом і мені хотілося б мати всі ті світлини якимсь окремим, на правду альбомним виданням, щоб мати в одній імпозантній збірці всі оті багатства, якими Ви розпоряджаєте у себе вдома. Шалена думка, коли подумаю, скільки такий альбом мусів би коштувати, щоб його реалізувати!

Отже Архиепископ Йосиф Сліпий вже був знову в Америці... жаль, що не міг я особисто його побачити, хоч нагода н'би то і була. Цілий цей час мусів відбачити на роботі, а там, де був Архиепископ, навряд чи мене пустили би близько. Але дуже жалію, що не міг побачити його на власні очі!

Пересилаю належне за "Правду" і дуже тішуся, що цей раз не затягаю з цим, як це сталося

минулого року. А бачите, не один я цікавлюся творами Наталени Королевої. Скажу Вам ще раз, що таких письменників, як вона, не маємо багато. Можу з певністю сказати, що вона є нашим Генриком Ссикевичем, але в мистецьких і стилістичних тонкощах значно перевищує його. Отже, тому мені дуже прикро, що не маю таких грошей, які вислав би Вам негайно, щоб і далі випускати в світ її твори. А наш загаль не дуже цікавиться рідною літературою, ті ж, хто на правду любить цікаву і цінну книгу, не в силі порушити цілу справу, бо їх занадто мало!

Пишіть, якщо маєте можливість. Відповідайте на мої просьби писати. Чекаю.

Дай, Боже, Вам усього доброго і молю Матір Божу Почаївську, щоб Вона дала Вам здоровля ще на 200 нових "Добрих Книжок". Прощу писати.

Ваш прихильник, читач і друг

Василь Кострицький

"Сон мара, Бог віра", каже польське прислів'я. Але Ваш сон може дуже легко справдитися, бо я вже справді дуже немічний. Та в цьому випадку не читачі будуть пошкодовані, а видавництво, якому вони залягають чималі суми. Згадайте мене тепло в молитвах та пристарайте трохи адрес, на які б можна журнал посилати.

**

У залученні пересилаю грошевий переказ на суму дванадцять доларів за передплату "Правди" за 1972/73 р.р. "Правда" містить цікаві матеріали, які охоче читаю.

В. Риндич
Філядельфія

**

Щиро дякую Вам за журнал "Правда", який в дійсності став добрим приятелем підчас вакацій.

Дмитро Кецман
Бінгемптон

**

"...Останнє число "Правди" дуже добре видане. Ред. Чумак вносить багато цікавого матеріалу — з перекладів, як би живі з наших часів — ери "Страшний Папа" і другий.

Здоровлю щиро

о. Р. Ганас
Балтімор

**

Дякую Вам за надісланий журнал "Правда". На мою скромну думку, журнал добре опрацьований. Тому прошу Вас надсилати мені дальші видання.

Д-р Роман Рейнарович

**

Пане Мох, щиро дякую за Святочне побажання. Також і ми бажаємо Вам кріпкого здоровля, щоб Ви могли ще довго "Добру Книжку" писати, а ми мали що читати. Залучую \$2.00 на пресовий фонд.

Василь і Катерина Гавло
Торонто

**

Оцим листом дякую Вам сердечно за присланий мені примірник Вашого цінного журналу "Правда".

Статті в ньому цікаві та повчальні. Взагалі цей журнал дуже гарно редагований і тому прошу присилати мені дальші його числа.

Остаюсь з найкращими побажаннями для Вашого Видавництва та зі щирим поздоровленням.

Ваш у Хрсті

о. Ярослав Чиж
Кіченер

...написав якийсь і. машук, з Форт Виліям, Онт., так ганебно і по-хамському, як НІКОЛИ В ЖИТТЮ Я НЕ ЧИТАВ, не чув і НЕ бачив!! А щиро-сердечний редактор, як мала дитина наївна, переказує-друкує те на сором нам усім!... Де ж Ваша етика, де пристойність?...

В "славнай матушке Расссе — каторая всьому свету галава"... писали на парканах... але й теж не таке... Схаменіться, Пане Редакторе!

Ще коли я був у Варшаві (1921 р.), то зустрівув інж. залізничць Мирошниченка (сина о. Протоісрея з м. Черкаси, на Київщині!). Зустрічалися ми нераз... і якось п. Мирошниченко розказав, як анекдот, як заманювали в Україні інтелігенцію в масонські льожі... і СИМОН ПЕТЛЮРА був на урочистій церемонії прийаття нових членів Льожі, і коли підійшов до Майстра і почув голос Моркотуна (зрадника України), Петлюра крикнув: "Моркотун!! Ах, ТИ!!!!... Не підіду!! Не підіду!!" і вийшов з тої залі.

Проф. Михайла Грушевського підманули агенти з СССР — Лебединець і другий (забув ім'я). Відговорював Проф. ра полковник Володимир Кедровський, що б не їхав... Але Проф. Грушевський сподівався, що ще 2 томи напише Історії України... Не голубили його большевники... Послали в П'ятигорськ (на Кавказ) ліквувати очі і там у мінеральній воді (у ванні) тримали його в хотодній воді 48 годин... Аж віддав Богові душу... "Вилікували"...

Кічаю мій сумний лист... Поможи Вам, Боже, в добрій праці!

З пошаною

о. А. К'сть

га жаль, дорогии Отче, анекдот про Петлюру це тільки вигадка. Петлюра належав до льожі Моркотуна, як про це можете прочитати в книзі його ж ад'ютанта "Літопис Української Революції", що з нього виїмки наводимо в статті про масонство.

Щодо наведення симпатичного листа п. Т. Пашчука, то редактор ані трохи наївний, тільки Ви надто консервативні. За царської Росії такі "джентелмени" писали таке на парканах — це правда. Але в наш "поступовий вік" таке говорить наш прем'єр у парламенті... Редактор

♦♦

Вже давніше чула про цей журнал, навіть мала нагоду читати, але чомусь не прийшло мені на думку передплатити.

Та тепер Ви вже прислали, тому прошу прислати дальші числа, а в залученні посилаю передплату на рік.

Журнал Ваш цікавий, читається легко і з приємністю. Також добре, що подаєте список книжок, які є на складі. Коли дещо прийду до рівноваги зі своїм бюджетом, то замовлю деякі книжки.

За журнал Вам гратулюю та бажаю ще кращих успіхів на бідуче.

Л. Чайковська
Вінніпег

♦♦

Отут я Вам посилаю за журнал: тільки за дві статті, бо вони мені дуже доподобили, а те, що Ви описуєте, що переживали, то те не є тепер у моді, бо ми всі переживали і то може трохи йлучче, а те, що Ви соромите тих, що не висилають грошей, то тоже надаремне, бо кожен свої спів-

чуття має, то колись було страшне як людину убіють, то скондились за 50 верстов, щоб подивитись, а тепер можна бачити на кожній верстві декілько убитих. Пробачте мені. З любовію у Христі

о. Ковальчук

**

...З приємністю перечитав і те число, як і попередні. Річ очевидна, що ніхто ніколи ще всім не догодив. Є між читачами такі, що їм "Правда" подобається, є такі також, що шукають іншої "правди". Вас не треба заохочувати друкувати далі, бо це стало Вашим "життям" — без видавання Ви мабуть не знали б, що робити. Тому, нехай Господь помагає і на даліше!

З християнським привітанням і побажанням Божих ласк і ще многих літ праці остає

о. Микола Дядю

**

П. Т.!

Нехай Бог дасть здоров'я тому, що подав Вам мій адрес, бо хоч у мене вже далеко поза вісімдесят, а і не одно вже прочитав і чув, та в Вашій "Правді" нахожжу багато правди.

Пересилаю аkonto 7 дол.

В пожиточній Вашій праці нехай Бог Вам помагає.

о. Семен Гаук

**

Ваш журнал "Правда" мені подобався і я Вас сердечно поздоровляю з Вашим 50-літтям видавництва "Добра Книжка". Бажаю Вам ще багато літ життя та доброго здоров'я, щоб могли ще трудитись для добра загалу.

Коби тільки читацька громада

збільшувалась, а то наша молодь не цікава на українські видавництва. Сі лишається на пресфонд. Я живу тільки з пенсії, тому мої видавни мусять бути обмежені.

Антонія Івановича
Іслінгтон

**

З приємністю прочитав я Ваш журнал — а тому, що хочу ще раз і даліше читати такий добрий журнал, висилаю Вам з листом \$10.000.

Нехай Господь Бог благословить Вас і Вашу добру роботу.

о. І. Бовден ЧНІ
Н. Мелборн, Австралія

**

Вельмишановний
Пане Видавець!

Повідомляю Вас про висилку належності за число журналу. Рівночасно дякую за гарну статтю про релігійність І. Франка.

Присилайте даліше. З правдивою пошаною і дружнім привітом з Австралії

Р. Драган, Сідней

**

Філядельфія, 14 вересня 1973

...Ваші замітки до історії української католицької преси надзвичайно цікаві. Як маєте змогу, — продовжуйте.

Євген Зиблікович

**

В залученні пересилаю Вам чек на суму \$50.00 від Українського Музею в Стемфорді з нагоди Вашого ювілею і корисної праці на полі видавничим протягом п'ятдесяти років.

Рівночасно нехай це буде також наша вдячність за розміщення статті про Музей і Бібліотеку включно з чисельними світлинами.

Світлини вийшли дуже добре, багато краще, як в інших часописах, коли я кілька років давав до розміщення в "Америці", "Шляху" чи "Свободі". Сподіюся, що тут не лише грала роллю якість паперу Вашого журналу, але теж Ваше фахове знання з довголітнім досвідом як світлиця (мовно це, здається, добрий термін).

Бажаю Вам дальших гарних успіхів у Вашій видавничій праці і остаюсь

З глибокою до Вас пошаною

Д-р Василь Лейцик
Директор Українського
Музею і Бібліотеки
в Стемфорді, Конн.

**

...Ваша "Правда" є наша і моя теж. Я її саме тому люблю, що вона наша. Останнє число товстіше, бо Ви друкуєте Бенсона. Бенсон — гарна річ. Це гарно, що Ви взялися за писання історії української католицької преси. Та не знаю, чи зможете в Канаді роздобути потрібні матеріяли... Посилаю \$35.00 на прес-фонд...

о. П. Г. в М.

Сердечно дякую за тепле слово і ще теплішого чека. Справді, матеріялів до моєї праці тут тяжко роздобути. Пробую надробити друком "Матеріялів до історії української католицької преси".

**

В сьогоднішньому листі посилаю Вам \$2.00 за Ваш почитний

і цікавий журнал "Правда". Хоч я бідний пенсіоніст, але почуваюся до обов'язку заплатити за прислану мені Вашу книжку "Правда". Дуже сумно робиться, коли 70% відборців "Правди" не платять за неї, ані не звертають книжок. Ви по героїськи ведеєте суспільно корисну працю, не зражуючись неповодженням і різними "троблями". По джентелменськи і резолютно відповідаєте Вашим опонентам і мушу признати Вам уповні рацію. Маєте благородну прикмету, що не зражуєтеся жадними труднощами і прямо йдете до вибраної Вами цілі. Щастя Вам, Боже.

Остаюсь до Вас з поважанням
Степан Бріль, Торонто

**

Слава Ісусу Христу.

Вп. Пане Редакторе. Я одержав число журналу "Правди" і отим хочу вирівняти мій борг. Журнал мені подобається, він дуже цікавий, як його форма та зміст, я надаліше бажаю, щоби прислали до Бельгії. Дорогий Пане, посилаю 5 доларів, а пізніше вишло решту, бо я є пенсіонер, а приощадити кілька центів на добру книжку триває трохи часу, тут є 5 доларів, то одного доляра даю на ювілейний прес-фонд.

Бажаю Вам і редакції "Правди" доброго здоров'я та багато щастя.

З пошаною до Вас

Козій В., Бельгія

**

...Залучаю переказ на \$106 00. З цієї суми \$6.00 як передплата на 1974 рік та \$100.00 на пресовий

МАТИ ЖДЕ

Це у пісні зовсім не навина,
Тема вже підтоптана, блаженька:
Так козачка виряжала сина
На чотири тільки неділеньки.

Протяглися довго ті неділі,
Як ходила виглядати зрання:
Йшли жита під серп і знову спіли,
А вона — мережила чекання.

За зінком спалахували квіти,
Та не рвала, шапку прикрашати.
Нічого тій матері й радити,
Що співали поночі дівчата.

Так натхненно виглядала сина,
Аж кривавилося маком жито:
Вдалася така вже Україна,
Що найбільше матерям—тужити.

Аж розрив-травною туга стане,
Що віками матері ростили,
Ворожінням розірве кайдани,
Розворушить призабуті сили.

Син нетоптані шляхи промірять
І ввіреється променем у хаті.
Стільки літ, що вже ніхто й не
вірить...

Мати ж жде:

пророча, вічна мати.

фонд. Дай Боже, щоб число переплатників зросло до тисячів!

П. Стрижаченко, Рочестер

♦♦

Дорогий Добродію, Ви четвертий зі світських людей, що відгукнулися соткою на мій заклик. Це тим приємніше для мене, що

Ваш почерк указує на не-Галичанина: християни-Наддніпрянци все "бітували" Галичан! Щодо "тисячів", то тут ми оба мабуть такого чуда не доживемо, все таки треба про це й іншим читачам "Правди" старатися так, як Ви про те стараетесь. Сердечне спасибіг Вам за це!

Редактор

ВОЛОДАР СВІТУ

КНИГА ДРУГА

З У Д А Р

ПЕРША ГЛАВА

1

"Ми мали час, — читав він, — трохи відпочити від учорашнього сп'яніння. Та заки зважимося щось пророкувати, добре буде розглянути факти. До вчорашнього вечора ми весь час турбувалися тим, як закінчиться криза на Сході. Коли ж вибила двадцять перша година, у Лондоні було не більше сорска ссіб. — сзбто членів англійської делегації, — які знали напевно, що небезпека минула. За півгодини після тієї хвилини уряд поробив деякі таємні зарядження: про новину поінформовано деяку кількість довірених людей і для стримання порядку викликали поліцію та шість полків війська, на яких покладено обов'язок утримати порядок у місті. Павлову Палату опорожнили, вислали остороги до залізничних компаній, і щойно по тому — точно за півгодини — проголошено новину електричними повідомленнями в кожній ділянці Лондону й у всіх великих провінційних містах. Не маємо стільки місця, щоб описати, як гарно урядозі чинники виконали свої обов'язки. Обмежимося лише до ствердження, що в Лондоні не нараховано і семидесяти нещасливих випадків. Не належить також до нашого обов'язку критикувати уряд, що вибрав такий, а не інакший спосіб проголошення новини.

"О двадцять другій годині Павлова палата вивипинилася по самі береги. Давні хорси зарезервовано для членів парламенту і державних службовців, галерії заповнили пані, а до решти будинку записано вільний вхід для всіх. Летунська поліція звітує нам, що в розмірі приблизно одної милі довкола середмістя всі проїзди були заблоковані народом, а дві години пізніше, як усі ми знаємо, те саме було з усіма головними вулицями Лондону.

"Призначення п. Олівера Бренда на першого промовця — було дуже щасливою думкою. Його рука все ще на перев'язці, а його поява, як теж його пристрасні слова вчинили того вечора потрясаюче враження. Його промову подаємо в іншому місці. Опісля промовляли по черзі прем'єр-міністер, міністер адміраліції, містер Сноуфорд, державний секретар для східних справ і лорд Пембертон. Усі вони обмежувалися до підкреслення значення події. О двадцять другій годині бурхливі оплески перед парламентом привітали приїзд з Парижу американської делегації. Її члени один-по-одному виходили на трибуну південними дверима давнього хору. Кожний делегат про-

мозляв по черзі. Годі підібрати належних виразів одобрення для слів, сказаних у такий момент. Хай нам буде дозволено лише згадати одного Маркгама, як промовця, що змів найглибше торкнутися сердець слухачів, які мали щастя його почути. Він вичерпно з'ясував усе те, ка що інші лише натякали, а саме, що всі успіхи американських заходів треба завдячувати виключно п. Юліянові Фельзенбургові. До тієї хвилини п. Фельзенбург ще не приїхав. Одначе, на цілу бурю запитів п. Маркгам мусів повідомити, що цей дженглмен буде незабаром серед нас. Потім п. Маркгам з'ясував нам, наскільки це було можливим з'ясувати кількома реченнями, ті способи, якими містер Фельзенбург за кілька хвилин розв'язав найважчу справу, що її знає історія. Зі слів делегата виходило, що п. Фельзенбург (якого життєпис подаємо в іншому місці) — найславніший оратор, якого колинебудь знав світ. Ми вжили ці слова, добре їх обміркувавши. Всі мови для п. Фельзенбурга даються легко. Упродовж восьми місяців (себто, за час Східної конвенції) він виголошував промови не менше як у п'ятнадцяти різних місвах. Зробимо деякі замітки про те, як він виголошує промови. Він виявив, — як сказав нам п. Маркгам, — подивугідне знання не лише логічної вчачі, але й кожної ринки, в якій вона проявляється. Показалося, що він знає докладно історію, пересуди, острахи, надії і сподівання всіх безчисленних сект і наст Сходу, з якими вважав за потрібне говорити. Фактично, як це означає п. Маркгам, Фельзенбург являється першим досконалим твором космополітичної креації, до якого змагало людство протягом усієї своєї історії. Не менше як у дев'ятох містах, між іншим, у Дамаску, Иркутську, Царгороді, Бенаресі та Нанкіні, його вітали як месію магометан. Вкінці, в Америці, де, власне, з'явилася ця визначна людина, всі згадують його з признанням. Він не має за собою жодного злочину. Нема ні одної людини, яка б могла йому закинути щось із підлости "жовтої преси": продажности, економічного або політичного шантажування — вчинків, які сплямували мінувшину всіх попередніх політиків, що довели американський континент до теперішнього стану. Містер Фельзенбург не створив навіть н'якої партії. Переміг він сам, а не ті, що йому підлягали. Приявні у Палаті зрозуміють нашу безрадність у доборі слів, щоб описати потрясаюче враження, яке зробили слова Маркгама.

"Коли п. Маркгам скінчив говорити, настала тиша. Щоб заспокоїти наростаюче хвилювання, органіст заграв перші акорди масонського гимну. Приявні підхопили його, і за кілька хвилин спів лунав не лише у цій палаті, — ні, — до нього приєднались і люди, що стояли на вулиці, перетворивши Лондон у справжню святиню ВОЛНАРЯ.

"Щойно тепер доходимо до найтруднішої частини завдання, тож буде краще признатися відразу, що мусимо рішуче відкинути журналістичний спосіб писання. Найбільші бо речі найкраще висловлювати простими словами.

"При кінці четвертого вірша гимну сходами до трибуни почала здійснюватися постать у зичайному темному вбранні. Спочатку на неї не звернули уваги, одначе, коли делегати несподівано заметушилися,

спів став затихати, а в моменті, коли ця постать, поклонившись на право і наліво, вийшла на трибуну, зовсім затих. І тут стався цікавий випадок. Спочатку органіст, не запримітивши нічого, грав далі, і щойно коли з юрби вирвалося схоже на стогін зідхання, — увірвав гру. Не було оплесків, — навпаки, — серед велетенського натовпу запанувала тиша. Замовкли і люди, що були на вулиці.

"Перші слова своєї промови п. Фельзенбург почав серед тиші, яка видавалася чимсь живим, матеріальним. Пояснення цього феномену залишаємо фаховим психологам.

"Не можемо дослівно переказати його промови. А втім, здається, ніхто з репортерів не робив тоді нотаток. Промова, виголошена в есперанто, була дуже проста і дуже коротка. Складалася зі стислого повідомлення про величезної ваги факт Міжнародного Братерства, привітання всіх, яким пощастило дожити до здійснення цієї історичної події, а закінчилася похвальним гимном для Духа Світу, втілення якого відбулося сьогодні.

"Стільки про саму промову. Одначе, про враження, яке зробила на нас ця людина, ми не в силі говорити. Перед нами стояв мужчина яких тридцяти трьох років, гладко виголений, прямої постави, сиво-волосий, з темними очима та бровами. Стояв непорушно, опершись на поруччі естради. Один-одинокий раз лишень він підніс руку, і цей рух вистачав, щоб викликати серед натовпу щось подібне до ридання. Він говорив помалу й виразно. Коли ж скінчив, став, очікуючи.

"Не було відповіді, натомість розляглося протяжне зідхання, що справило на прихвних (принаймні, на одного з них) таке враження, що оце вперше за всі часи світ відрікнувся свобідно. По тому знову запанувала краюча серце тиша. Багато людей мовчки плакало, в тисяч інших уста беззвучно ворухилися, а всі погляди були звернені на ту постать, наче б у ній зосередилися надії кожної душі. Здається, не помилимося, коли скажемо, що з такою самою надією впродовж багатьох віків зверталися очі цілого християнського світу на особу, звану тепер в історії під іменем Ісуса Назаретського.

"Пан Фельзенбург постояв нерухомо ще трошки, а потім зійшов сходами, перейшов трибуну і зник.

"Про події, що відбулися надворі, ми одержали від одного очевидця такі відомості: білий літак, добре знаний усім, що були в Лондоні тієї ночі, висів непорушно в повітрі на висоті яких двадцяти стіп над землею біля бічних дверей, що ведуть на хори. Вістки зі залі проникали крізь стіни і хвилями розходилися поза мені палати, так що натовп незабаром уже знав, хто прибув тим літаком. Коли ж Фельзенбург вийшов, такий самий стогін пролунав по всій площі й опісля запанувала така сама тиша. Літак приземлився, Фельзенбург зійшов на поклад, і машина знову піднялася на двадцять стіп угору.

"Спочатку прихвні сподівалися почути також якусь промову, але він не вважав за потрібне говорити. Ще якусь хвилину літак висів нерухомо, а тоді почав оцю чудову параду, якої Лондон ніколи не забуде. Тієї ночі п. Фельзенбург чотири рази облетів метрополію, не

промовивши ні словечка. І повсюди натовп шалів вибухами, стрічаючи наближення літака, а проважав його відлет німою тишею захоплення.

"Дві години після сходу сонця літак з'явився над Гемпстедом і зник у північному напрямі. І з того часу ми стратили з очей людину, яку з повним правом можемо назвати СПАСИТЕЛЕМ.

— "Що ж іще можна до цього додати?"

"Коментарі зайві. Можемо лише коротко сказати, що почалася нова доба, за якою марно тужили пророки, королі, терплячі, вмираючі, працюючі й пригноблені. З лиця землі усунено міжконтинентальні суперництва, скінчилися також і внутрішні непорозуміння. Про того, хто став передвісником світанку, не потребуємо більше говорити. Лиш один час може показати, що ще може ця людина зробити.

"Але досі п. Фельзенберг зробив гігантську роботу. Східню небезпеку знищено раз і назавжди. Варварські фанатики, як і цивілізовані народи, зрозуміли тепер, що панування Війни скінчилося. "Не мир, а меч", — сказав Христос, і його слова перетворилися в гірку дійсність.

"Не меч, а мир!" — оце відповідь тих, які відкинули Христове ярмо, або які його ніколи й не визнавали. Засади любови та згоди, які Захід (хоч і не дуже радо) застосовував у себе впродовж останніх літ, прийнялися теж на Сході. Вже ніколи не буде рішати зброя, лише справедливість, ніколи вже людство не буде зватися Бога (який скривається), лише віднесеться до людини, яка нарешті зрозуміла свою власну божескість. Надприродне померло, ба, — щобільше, — ми тепер знаємо, що воно ніколи не існувало. Залишається вивчити нову лекцію: кожне діло, слово і думку сповняти радо і справедливо. Лекція ця тягнеться вже роки. Всі закони прийметься зреформувати, всякі перешкоди повалити. Партія мусить зіллється з партією, країна з країною, континент з континентом. Вже люди не будуть боятися того, що то буде "на тому світі", не буде страху перед війною. Люднна досить стогнала в родових болях, через свою власну глупоту, проливала свою кров наче воду, але нарешті пізнала сама себе, осягнула мир. Величезна наша відповідальність, але перемога напевно буде за нами. Тож будемо помалу, але вперто ступати вперед, хоч, щоправда, свідомі наших злочинів у минулому, але свідомі наших здобутків у будуччині, ступатимемо назустріч нагороді, яка вже стає видимою, нагороді, яку людський егоїзм, релігійна темнота та суперництво між народами так довго закривали перед нашими очима — нагороді, яку обіцював той, який не знав, що говорив, а заперечував те, що сам твердив: "Блаженні убогі духом, мислі й уступливі та милосердні, бо вони дістануть землю, будуть зватися дітьми Божими і знайдуть милосердя".

Дуже блідий, Олівер, біля якого тепер улякла його дружина, обернув картку і прочитав іще коротеньке повідомлення, подане в останніх вістях:

"Чкі гочідомляють, прийшло до погодження між урядом і Фельзенбургом".

— Ах, ця журналістична балаканина, — озвався вкінці Олівер: — Дурне базікання. Але... сама ця річ...

Мейбел встала, підійшла до вікна й сіла. Раз чи двічі хотіла щось сказати, але ні слова не пройшло крізь її уста.

— Дорогенька, — спитав її чоловік, — не маєш мені щось на цю тему скаазти?

Хвилину гляділа на нього — нерішена.

— Сказати, — відповіла — таж ти сам говориш: "Навіщо здадуться слова?"

— Скажи мені ще раз, — продовжував Олівер, — як переконатися, чи то не був сон?

— Сон? — спитала Мейбел. — Чи взагалі міг бути колинебудь такий сон?

Вона встала, пройшлася по хаті, знов укліяла біля нього й узяла його руки у свої.

— Дорогий, — говорила, — кажу тобі, це не сон. Це нарешті дійсність. Я теж була там — чи не пригадуєш собі? Ти чекав мене, як усе скінчиться: він вийшов і ми бачили його, ми чули його слова, ти з трибуни, я — з галерії. Потім ми бачили його, як перейшов насип; ми тоді стояли серед юрби. Опісля ми вернулися додому — і там застали священика.

Обличчя Мейбел змінилося, коли здавалося, наче б мала перед очима божеське видіння. Говорила зовсім спокійно, без схвилювання й істерії. Олівер пильно глядів на неї, потім нахилився і поцілував її

— Так, кохана, це правда, та я все ще хотів би підтвердження. Скажи мені, що ти бачила?

Я бачила Сина чоловічого. Ах, інакше годі це висловити! Він спаситель світу, як сказано в часописі. Я його відчула у серці, як тільки побачила його. Усі почували те саме, дивлячись, як він стояв, тримаючись поруччя. Кругом його голови було щось наче авреоля. Тепер я все розумію. Ми ждали його так довго, але нарешті він прийшов. Нарешті приніс людям мир і доброзичливість. Його голос був наче... наче голос моря, такий простий, як... як... такий сумний... і такий сильний. Чи ти не відчував того?

Олівер похилив голову.

— Я вірю йому, — говорила далі лагідно Мейбел. — Не знаю, де він, і коли прийде знову та що робитиме. Гадаю, що матиме багато це роботи, заки вповні пізнають його — закони, реформи — це буде твій обов'язок. А решта з-поміж нас мусить ждати, любитися і бути вдоволена.

Олівер підвів голову, вдивляючись у неї.

— Мейбел, серденько...

— Властиво, я знала це вже й учора вночі, але щойно сьогодні ранком, як пробудилася, зовсім усвідомила собі все. Всеньку ніч він снівся мені... Олівере, де він тепер?

Олівер похитав головою.

Колишній будинок земства, тепер Красназвчий музей у Полтаві — зразок українського стилю нового будівництва.

— Знаю, де він, одначе я присягнув...

Вона притаянула і встала.

— Так, я не повинна була питати про це. Ми повинні бути вдоволені й чекати.

Хвилинну царила мовчанка. Потім озвався Олівер.

— Кожана, що ти розуміла під тим, коли говорила, що він іще незнаний?

— Я розуміла це так, як висловила: Люди знають його діла, але не знають, хто він. Та з часом і те будемо знати.

— А тимчасом?

— Тимчасом мусиш працювати; все інше помалу прийде само. Ох, Олівере, будь сильний і май віру.

Поцілувала його швидко й вийшла.

Олівер і далі сидів у кріслі та — як це було його звичаєм — поглянув на красвид перед вікном. Учора в таку пору від'їхав був із Парижа і вже знав про все — бо делегати приїхали були годину перед тим. Та ще не знав того Чоловіка. Тепер знав найнайменше, бачив Його, чув його, був очарований ним. Не був усіли пояснити собі того, певно, як і інші не могли. Хіба одна Мейбел. Усі інші, як і він, трепетали переможені, а рівночасно їх серця горіли від схвильованія. По черзі виходили з Павлової Палати — Сновфорд, Кертрайт, Пембертон та інші. Із ступнів дивилися вслід тій дивній людині. Хотіли щось сказати, але замовкли, дивлячися вділ на хвилююче море блідих облич, чули стогін і мовчання, відчували ту всемогутчу силу магнетизму, що випромінювала як щось дотикальне, коли літак піднявся і почав тріюмфальний лет.

Потім знову він і Мейбел бачили його, стоячи на палубі електричного човна, що поніс їх на південь. Білий літак летів уздовж понад головами безчисленною юрби, віз, — якщо хто має право до такої назви, то лише він, — справжнього Спасителя світу. Опісля обоє вернулися додому і застали там священика.

Ця стріча приголомшила його. Бо, на перший погляд, здавалося йому, що той священик був тією самою людиною, що дві години тому назад сходила на трибуну. Схожість була подивугідна. Те саме молоде обличчя і сиве волосся. Мейбел напевне не завважила того, бо бачила Фельзенбурга тільки дуже здалека. Він же був у тому переконаний. Знову ж ця справа з мамою була жакливою! Коли б не зважав був на Мейбел, хто зна, чи не прийшло було б до чогось несамовитого. Яка вона розумна й опанована! Маму треба, покищо, залишити у спокої. Поволеньки може вдасться вплинути на неї. Майбутнє! Ось що заволоділо тепер ним! Майбутнє і ця всепокорююча міць особистости, в чар якої попав учора. Все інше видавалося дрібничками, навіть недуга матері і її повернення до католицизму. Все блідло перед сходом цього незнамого сонця. А за годину він знатиме більше; Його викликали до Вестмінстеру на пленарне засідання парламенту. Мають сформулювати для Фельзенбурга пропозиції і задумують запропонувати йому високе становище.

Так, так, — як це сказала Мейбел, — тепер їх обов'язком здійснити засади, що несподівано втілюлися в цьому біловолосому молодому Американцеві — засади Всесвітнього Братерства. То буде величезна праця: всі закордонні справи треба буде впорядковувати наново: торгівля, політика, методи правління — все це треба наново розглянути. Еропа була вже зорганізована у внутрішніх справах на основі спільного оборонного пакту. Тепер цей пакт не важний, бо

вже нема ніякої небезпеки. В інших ділянках чекає на уряд теж величезна праця. Треба підготувати Синю Книгу, в якій буде поданий точний звіт про події на Сході разом із текстом договору, який пропонується їм у Парижі і який був підписаний володарем Сходу, фєвдальними королями, турецькою рєпублікою і потверджений американськими уповноваженими представниками... А, зрештою, і внутрішню політику наодинці треба зрєформувати: давні тертя між центром і крайньою лівницею мусять зникнути назавжди. Може існувати лише одна партія, що буде виключно в розпорядженні Пророка...

Оліверові голова пішла обертом, коли подумав про ті велетенські завдання, коли побачив, що треба наново укладати весь світський порядок, а все життя на Заході треба переробити докорінно. То дійсно була Революція, катаклізм, ще страшніший, ніж могла бути інвазія Сходу. Темряву треба перемінити у світло, хаос — у повний лад.

Відідхнув глибоко і сів, роздумуючи. Півгодини опісля зійшла до нього знову Мейбел. Мали обідати сьогодні раніше, бо він їхав до Вайтголу.

— Мама трохи заспокоїлася, — повідомила Мейбел. — Тепер мусимо бути більше терпеливими. Олівер, чи ти дозволиш, щоб священик прийшов іще раз?

Олівер заперечив головою.

— Я ще не думав над тим, тому рішення залишаю тобі.

Вона хитнула головою.

— Поговорю з нею тепер. Тепер вона розуміє мало з того, що сталося... В котрій годині вернешся?

— Мабуть щойно завтра раненько. Засідання затягнеться на всю ніч.

— Добре, серце. Чи маю щось переказати Філіпсові?

— Потелефоную завтра вранці... Мейбел, чи ти пам'ятася, що я розповідав тобі про того священика?

— Що він схожий на того другого?

— Так. Що ти думаєш про це?

Мейбел усміхнулася.

— Взагалі нічого не думаю. Чому ж вони не могли б бути подібні?

Олівер узяв з тарілки фігу, з'їв її і підвівся.

— Воно якесь таке дивне... — сказав. — А тепер добраніч, дороженька.

3

— Ох, мамо, говорила Мейбел, приклякнувши біля ліжка недужої — чи ви аж ніяк не в силі зрозуміти того, що сталося?

Розпучливо силкувалася вяснити старенькій, яка небуденна зміна настала в світі — та все надаремне. Їй здавалося, що від того залежить усе; що буде невіджалувана шкода, коли ця жінка відійде у вічну темряву, несвідома того, що довершилилася величезна подія. Але її намагання не приносили кращих вислідів, ніж би принесли

намагання християнина, що стояв би навколішках біля постелі вми-
раючого Жида у перший Великодній понеділок. Старенька лежала
в ліжку, переллкана і zarazом завзята.

— Мамо, — мовила Мейбел, — дозвольте мені ще раз сказати
вам. Чи ви не розумієте, що всі обіцянки Ісуса Христа сповнилися,
хоча в інший спосіб? Царство Господнє дійсно настало, але тепер ми
знаємо, хто той Господь. Ви самі тепер згадували, що бажаєте від-
пущення гріхів; отже, ви вже маєте це відпущення; всі ми маємо,
бо нема такої речі як гріх. Є лише злочин. А далі те Причастя. Ви
привикли вірити, що через Причастя приймаєте Тіло Господнє. Га-
разд, але ж ми всі є часткою Бога; бо ж ми людські істоти. Чи не
розумієте, що християнство це лише свого роду наука. Вірніше хочу
сказати, що воно було якийсь час наукою, але тепер скінчилося. Ах,
наскільки ж краще те нове, що тепер настало! Воно вірне! Можете
переконатися самі, що це все правда.

Замовкла на хейлинку. зі зсипляям дивлячись ка те злиденне, ста-
рече лице, розчервонілі поморщені щони, неспокойні, покорчені руки
на ковдрі.

— Дивіться, як християнство збанкрутувало, як розсварило народи,
подумайте про всі ті страхиття — інквізицію, релігійні війни, непо-
розуміння між чоловіком і жінкою, між батьками та дітьми, непо-
слух супроти держави, державну зраду. Ах, чейже не схочете вірити,
що то було справедливо? Який же то був отой Бог! А потім пекло.
Як, узагалі, могли вірити у щось подібного? Ох, мамо, не вірте у такі
страшні речі... Чи не розумієте, що вже нема більше того Бога — що
Він узагалі ніколи не існував! Все те то був лише гидкий кошмар,
але тепер ми всі нарешті знаємо правду... Мамо, подумайте про те,
що сталося минулої ночі — як з'явився той чоловік, якого ви так
боялися. Я оповідала вам, що він — такий тихий, а такий сильний...
як усі мовчали... в такому... такому напруженні, та як шість мільйо-
нів людей гляділи на нього... То й подумайте лише, що він учинив...
як видікував усі давні рани. Подумайте, що у всьому світі настав
мир, і що, нарешті, все йде до ще кращого! Ах, мамо, відверніться
від тих старих страшних брехень, зречіться їх, будьте відважні!

— Священника, священника! — у відповідь простогнала старенька.

— Ох, ні, ні, не священника! Він безсилий учинити щонебудь.. І він
сам знає теж, що те все брехня!

— Священника, священника! — простогнала старенька мама. — Він
може сказати тобі... Він може дати тобі відповідь!...

Від схвилювання лице її викривилося, старечі пальці стиснули
чотки. Мейбел злякалася і підвелася.

— Ох, мамо! — Вона схилилася і поцілувала свекруху. — Добре.
Я вже не буду більше говорити. Але ж бо подумайте про все спо-
койно. Ні гришки не бійтеся. Це все щира правда.

Постояла ще хвилину, зі співчуттям у погляді. Ні, тепер шкода
було говорити. Треба почекати до завтра.

— Я знову загляну до вас, як будете вечеряти. Мамо, не дивіться
так! Поцілуйте мене!

— Дивно, — говорила до себе вчором, — як людина може бути

така сліпа! І що за слабодухість — кликати лише священика! Це смішне, безглузде!

Сама вона була дивно спокійна. Навіть смерть не здавалася вже їй страшна, бо ж чи смерть не була поборена перемогою?

Протиставляла себелюбний індивідуалізм християнина вільному альтруїзмові неофітів. Християнин стогнав і корчився перед смертю, або, в найкращому випадку, уявляв собі смерть як браму до свого власного вічного життя. Визнавці ж нової віри не бажали нічого понад те, щоб людина жила і розвивалася, щоб Дух Світу постійно об'являвся і тріумфував у той час, коли людські одиниці задовольнялися б поєрненням у збірник джерела енергії, з якого випливали з життя.

У цей мент Мейбел готова була на всякі терпіння і глянула би радісно в очі смерті, а тому шкода було їй тієї старенької жінки нагорі. Бо ж чи не було то сумно, що навіть смерть не могла змусити хвору збагнути саму себе і речеву дійсність?

Була наче оп'яніла, каче тяжка заслону піднялася нарешті та показала приємний, вічний краєвид — ясну й тихомирну країну, де лежить поруч ягнати, а леопард — поруч козеняти. Вже не буде війни. Ця кривава примара померла, а з нею і той виплодок усієї погани, що жила в тій війні: забобони, конфлікти, терор і нереальність. Ідолів розбито, шупрі розб'їглися. Єгова вправ — цей Галілеєць із страшними очима був у гробі; влада священників скінчилася. А на їх місці станула дівна, спокійна постать непереможної сили та не-скаламученої ніжності... Він, якого вона бачила — Син Чоловічий, Спаситель світу, як вона назвала його тепер. Той, що так звався, не був потворна фігура, пів-Бога і під-чоловіка, що — як твердив — визначався двома природами, але не мав ніякої; той, що був спекушуваний без спокус, завойовував без заслуги, як упевняли його послідовники. Натомість тут був той, якого слідами вона могла ступати, справжній бог, а так само і людина. Бог, тому, що був людським, а людина тому, що б'в божественним.

Цього вечора вже більше не говорила з мамою, заглянула лише до спальні на кілька хвилин і побачила, що старенька спала. Її жуда рұка була на ковдрі, а між пальцями все ще затиснений цей глупий шнурок кораликів. Мейбел перейшла тихенько в тьм'яному світлі і спробувала забрати чотки. Одначе, зморщені пальці скорчилися і замкнулися, а з напів-затиснених уст видобувся стогін. — Ах, яке ж це жалюгідно, — подумала Мейбел, — як розпучливо, що душа має відлетіти у таку тем'яву, а вперто бореться принести найвищу, найшляхетнішу жертву, — зречення життя, хоч саме життя того вимагає!

Потім вийшла у свою кімнату.

Годинники вибили третю, і сірий світанок уже торкався стін, коли наглядачка, що чувала біля хворої, розбудила Мейбел:

— Ходіть негайно, мадам: пані Бренд умирає...

Олівер вернувся додому коло шостої години, зараз же пішов нагору до маминої кімнати і побачив, що все вже скінчилося.

Світло нового ранку залило кімнату, зі саду вливалось свіже повітря та спів пташенят. Мейбел влякала при ліжку, все ще тримаючи поморщену руку старенької мами і скривши лице на грудях мертвої. Мамине лице було спокійніше, ніж колинебудь, зморшки ледве-ледве були помітні на алябастровій масці, уста усміхнені. Олівер постояв мовчки, перемагаючи спазм у горлі, а потім поклав руку на плече дружини.

— Коли? — спитав.

Мейбел підняла голову.

— Ах, Олівере, — прошептала вона. — Це було годину тому... Глянь ось тут.

Випустила руку покійної зі своїх і показала на чотки, все ще затиснені поміж пальцями. Мусіли розірватися від передсмертного зусилля вмираючої, бо одна коралина лежала побіч.

— Я робила, що могла, — хипала Мейбел. — Я не була зла для неї. Вона весь час, доки могла говорити, кликала священника.

— Моя дорога... — почав Олівер, стаючи навколішки побіч дружини. Потім нахилився і поцілував чотки. Сльози залили йому очі.

— Так, так, — сказав він — залиши її у спокої. За ніщо в світі не забрав би я їх від неї. Це ж була її іграшка, чи не так?

Мейбел здивовано глянула на нього.

— Ми теж уміємо бути великодушні — сказав Олівер. — Нарешті до нас належить увесь світ. А вона... вона не втратила нічого; вже було запізно.

— Я робила, що могла.

— Так, кохана, і ти робила правильно. Та вона була застара і не могла зрозуміти.

Замовкла.

— Евтаназія? — прошептав він якомось так, що це подобало на незвичайну ніжність.

Мейбел притакнула головою.

— Так, — відповіла — саме як почалася остання агонія. Вона боронилася, та я знала, що це була б твоя воля.

Заки Олівер вернувся до свого кабінету, вони обоє походили ще яку годинку по саду. Став розповідати їй про все, що сталося.

— Він відмовився — говорив Олівер. — Ми пропонували йому створити спеціальну посаду: він звався б Дорадником, але дві години тому відмовився. Все ж таки обіцяв працювати для нас... Ми виготувили програму і тепер маємо відіслати її йому... Так, ми були однозгідні.

— А програма?

— Програма торкається виборчого права, законів про бідних і торгівлі. Більше не можу тобі сказати. Він сам пропонував ті точки. Ми ще не маємо певності, чи зрозуміли його.

— Але ж, дорогенький...

— Так, то було щось надзвичайне. Чогось подібного я ще ніколи не стрічав. Взагалі не було дискусії.

— Себто, люди починають розуміти?

— Я теж так гадаю. Треба лише стеретися реакції. Кажуть, що нібито католикам загрожує небезпека. На цю тему була стаття в ранішньому виданні "Ери". Нам прислали коректорські відбитки. Там сказано, що треба знайти способи для оборони католиків.

Мейбел усміхнулася.

— Це іронія долі. — говорив далі Олівер. — Та вони мають право жити. Чи допустимо їх до участі в уряді, це інше питання. Це теж видисниться за який тиждень-два.

— Скажи мені ще щось про нього.

— По правді, нема чого говорити, — ми не знаємо нічого, крім того, що він найбільша в світі сила. У Франції кипить. Пропонували йому диктатуру, але він також не прийняв. Німеччина зробила такі ж пропозиції, як і ми; Італія ті самі, що Франція, з титулом постійного Трибуна. Америка покищо нічого не робить, в Іспанії нема однозгідности.

— А Схід?

— Імператор подякував йому і нічого більше.

Мейбел зідхнула глибоко і задивилася на місто, яке залягла літна спека. Справи були такі великі, що вона не могла їх збагнути. Було очевидним, що кожна країна не бажала нічого іншого, як лише того, щоб той чоловік правив нею. А він відмовив їм усім.

— Він відмовив їм усім! — повторила здавленим голосом.

— Так, усім. Мабуть чекає щось скаже Америка. Він, як знаєш, уже ще має там обов'язки.

— Скільки йому літ?

— Не більше як тридцять два або три. На службі щойно кілька місяців. Перед тим жив собі сам у Вермонті, кандидував до сенату, виголосив одну чи дві промови; опісля призначили його делегатом, але ніхто, мабуть, не оцінив його сили. Про решту знаємо.

Мейбел задумано похитала головою.

— То ми нічого не знаємо, — сказала вона. — Нічогосінько! Де ж він навчився стільки мов?

— Кажуть, що подорожував багато літ та того ніхто напевно не знає. Сам він нічого не сказав.

— Що ж те все може значити? В чому його сила, Олівере?

Олівер усміхнувся.

— Ну, Маркгам сказав, що в його непідкупності і красномовності. Та це ще нічого не каже.

— Так, це ще нічого не каже, — повторила Мейбел.

— Це попросту особистість, — пояснив Олівер. — Але "особистість" — це лише загально прийнята етикетка, яка нічого не пояснює.

— Так, лишень етикетка. Але чи воно справді так? Усі люди відчули силу його особистости: і ті, що були у Павловій Палаті, і ті, що згромадилися на вулицях. Чи ти не відчував того?

— Чи я відчував!? — вигукнув Олівер, і очі його спалахнули.
— Таж я вмер би за нього!

Обоє вернулися до хати, і щойно при дверях згадали про покійну маму, що лежала там у своїй кімнаті.

— Вони там тепер у неї. — озвалася Мейбел. — Я хотіла б поговорити з тими людьми.

Олівер поважно кивнув головою:

— Краще було б сьогодні пополудні, — сказав він. — Від чотирнадцятої матиму одну годину вільну. Ага, Мейбел, чи ти знаєш, хто повідомив священика?

— Здогадуюся.

— Так, то був Філіпс. Я бачився з ним минулої ночі. Вже не прийде тут ніколи більше.

— Він признався тобі?

— Так. Був дуже зухвалий.

Оліверове лице знову злагідніло, коли при сходах розпрощався з Мейбел і пішов, щоб іще раз заглянути в мамину кімнату.

ДРУГА ГЛАВА

1

Раннім ранком, коли літак зближався до Риму, Персі Френклін почував себе так, ніби він простував до райської брами, або, — ще краще, — ніби він був дитиною, що повертається додому. Бо все залишене за собою десять годин тому в Лондоні, здавалося йому, не було краще від пекла. Був то світ, наче покинутий Богом, оп'янілий від самозадоволення, без надії й віри. Хоч життя плыло своїм руслом, а все ж справжнього щастя там не було. Щоправда, не переставали надіятися добробуту; Лондон хвилювався аж надто. Кружляли всякі чутки: Фельзенбург вернеться, він уже вернувся, взагалі не кидав Лондону, буде президентом Ради, прем'єр-міністром, трибуном з усіма повноваженнями демократичного правління, з недоторканістю його особи, ба навіть королем — коли не імператором Заходу. Все конституцію треба буде переробити, цілі уступи укладати наново; злочин убоє та сама тасманича сила, яка вбила війну, жарчі діставатимуть люди безплатно, відкрито тайну життя, вже більше не буде смерті — кружляли чутки... А все ж не доставало чогось, що чинило б життя вартісним — так думав собі священик.

У Парижі, коли літак приземлився на великому летовищі Мон-мартр (колись знане як церква Сакре Кер), чув як юрба, позиваючи прапорами, ревіла оп'яніла з радости. Коли літак полетів далі, бачив, як повзли сріблисті поїзди наче лискучі вулі; вони везли з провінцій людей на засідання Національної Ради. Законодавча Влада скликала засідання, щоб вирішити радикальне питання. У Ліоні було те саме. Ніч була ясна, як день і така ж гамірлива. Нарід з'їжджався, щоб зареєструватися для голосування.

Персі передумував події двох останніх днів. Мав дати про все звіт у Римі. Від часу, як вислав останнього листа три дні тому, в самій Вестмінстерській дієцезії було сім відступств від Церкви; двох священиків та п'ятох знатних мирян. Скрізь говорили про неспокої. Бачив документ із заголовком "Петиція". Цей документ підписало

сто двадцять священників із Англії й Валії. Вони домагалися, щоб їм було дозволено ходити в цивільному вбранні, бо невдовзі юрба стане їх переслідувати. Уряд не мав наміру сповнити свої обіцянки — стати в їхній обороні. Священники підкреслювали, що навіть серед найвірніших католиків послухенство так ослабло, що годі гарантувати, чи воно не заломиться зовсім.

Щодо власних завзав, то Персі вже добре їх передумав. Уже й давніше вказував він, що найбільше зло не переслідування, а велике захоплення гуманізмом. Воно дуже скріпилося з того часу, коли поленися Фельзенбург і коли подали вістку про замирення на Сході. Це до решти розніжило людей. Ніколи досі не бачив чогось подібного. Вірні навіть у десятій частині не захоплювалися так проповіддю найкращого проповідника, як ця безвірна юрба, що вистоювала колодний ранок на вулицях Лондону, щоб привітати прихід їхнього "спасителя". Навіть люди, що так сильно придержувалися традиції, зчудовано протрапили засльожені очі й питали, чи вони дійсно хохись могли вірити в існування якогось іншого Бога, якого треба було любити, чи то просто був лише сон? Питали один одного, як це сталося, що вони так довго примикали очі перед правдою? Християнство та віра в Бога зникали з людської свідомости, як зникає ранішня мряка зі сходом сонця. Ба, він сам уже не знав навіть, чи в глибині серця вірив у те, що проповідували його уста. Всі його почування згасли три тижні тому, коли побачив цього білого літака і поглянув на цю мовчазну юрбу. Там було все так страшенно реальне! І Персі досі не міг сам собі пояснити, щб з ним сталося, коли побачив Фельзенбурга. Шепчучи ім'я Ісуса, прикипів счима до спокійної, зодягненої в темне люрини, обличчя і волосся якої були так дивно схожі на його власні. Відчув лише, що якась рука — тепла, не холодна — схопила його за серце; йому здавалося, що витиснула з нього всі релігійні почування. Лише з превеликим трудом пощастило йому врятувати душу від упадку. Розуміють це лише ті, що плекали душеве життя і які знають, щб таке упадок.

Його почування тоді також заломилися, розум завмер, наділ на милосердя затьмарилася. Всього одна твердиня не піддалася, не відчинила брами ворогові — твердиня сильної волі. Вона одісієнька відмовилася признати Фельзенбурга володарем.

Ах, як він молився ті три тижні! Здавалося йому, що майже нічого іншого не робив. А все ж спокою не знайшов. Звідусіль ранили його стріли сумнізів, ціла маса аргументів спала на нього згори. Чував як день так ніч, старався втримати останню опору на ховзкій площині надприродного, раз-у-раз взиваючи Господа, який скрився. Став із хрестом у руці й цілував його, пробудившись. Коли писав, розмовляв, їв, ходив чи сидів у поїзді, внутрішнє життя не переставало працювати. Були теж хвилини екстази, наприклад, коли йшов людною вулицею. Тоді раптом розумів, що Бог — це все, що Творець був ключем життя істоти, що смиренне підкорення Божій волі було більше ніж найблагородніше земське діло, що в надприродному вміщається початок і кінець існування. Такі хвилини навіщали його, що вказувало силу та напрям нагальних вітрів.

Зідхнув, відвернувся і пішов назад до переділу. Тут його очам представився образ, не так гарний, як дивовижний, а такий нереальний, як рельєфна мапа. Через скляні двері міг бачити під ясным небозводом сіру смугу моря на обрії. Вона ритмічно то піднімалася, то опускалася, разом з літаком, що плів у попутньому західному вітрі. Одинокий рух, що його можна було відчутти — було легесеньке коливання літака. Лівобіч, як далеко сягало око, простягався безмежний красвид Лише час-від-часу крила літака дозволяли бачити ледве помітні села, сріблісті річки та далекі горби Умбрії. За кожним разом, як літак трохи знижався, Персі пізнавав безладні обриси Вічного Міста з новими передмістями та з блакитною банею, що помалу більшала і більшала. Звідусіль, понад ним і під ним, усміхалося до нього небо Темна блакить, що ближче до обрїю, переходила в ясну сянью-зелену барву.

Одинокий звук, якого Персі вже й не помічав, це був безперервний шум повітря. Відчув його щойно тоді, коли літак зменшив шорість, і цей шум ледь-ледь було чути. Задзвонив дзвінок. Персі трохи занудило, коли літак раптово обнизився. З трудом зібрав свої покривала. Коли ж знову виглянув, здалося йому, що літак повис у повітрі. Побачив перед собою вежі й дахи домів, внизу на мить замайо-ріла дорога й дахи домів, а поміж ними зелені клаптики землі. Знову задзвонив дзвінок, літак легенько затремтів і лагідно осів на сталевій сітці летовища. У вікнах показались обличчя, що хиталися сюди й туди. З багажем у руках Персі рушив до виходу.

2

Під ногами Персі все ще наче коливалася земля, коли годину пізніше сам один сидів при філіжанці кави в одній з величніх заль Ватикану. Хоч як утомлений, все ж відчував якесь дивне, радісне хвилювання, коли усвідомив собі, де опинився. Тихесенько закралося до нього те саме дивне почування, якого зазнав перед десятима роками після висвячення, їдучи розгойданою кареткою вибоїстими вулицями Риму. Коли скрізь у світі тріумфував технічний поступ, у Римі залишалося все по-старому. Тепер, коли журба за душевне добро світу, здавалося, спочивала на плечах цього міста, треба було думати про щось інше, а не про технічний поступ. Все виглядало незмінним, ба, здавалося, що колесо історії в цьому місті завернуло назад на сто п'ятдесят літ. У підручниках історії можна було прочитати, як деякі покращання, що їх завів італійський уряд, малопомалу йшли внивець, коли це місто вісімдесят літ тому наново здобуло свою незалежність. Не було трамваїв, літаки мусіли приземлюватися поза мурами міста; нові будинки, яких не знесено, перероблено для церковних потреб. Квіринал переіменився в адміністративний будинок "Червоного Папи", в посольських будинках примістили семінарії, ба, — навіть сам Ватикан, за винятком найвищого по-

верху, став мешканням Святішої Колегії, що оточувала Святішого Отця, наче зорі сонце.

— Дивовижне місто, — говорили дослідники старовини — одини-кий живий примірник давніх днів. Тут побачите давні невгоди, нездорові умовини, страхіття, які можна було бачити ніба у сні. Вернулася теж стародавня пишність Церкви. Кардинали їздили золоченими каретами, Папа — на своєму старенькому мулі; Найсвятіші Тайни несли при звуках дзвіночків смердючими вулицями.

Такий влучний опис відносин цікавив світ мало що не сорок вісім годин. "Жахлива відсталість" — таких слів усе ще вживали принагідно при шалених нападах люди з меншою освітою; люди з вищою освітою перестали робити собі взагалі щонебудь з того, лише вважали це незбитим доказом, що забобон і поступ — два непримиренні вороги.

Хоч усе те Персі здавалося дивним, все ж воно й бадьорило його, коли їхав з летища поза Народньою Брамою: старовинна селянська одежа, вози помальовані на синьо-червоно, що везли вино, заткані капустяним качаном, мокра білизна, що погойдувалася на шнурках, мули та коні — все те наче пригадувало йому, що людина є людиною, а не Богом, як впевняла решта світу. Тому теж люди безтурботні й індивідуалістичні; вони людські, тому їх цікавлять інші справи, а не лише шкєрність, чистота і точність.

Кімната у якій, при затемнених вікнах сидів Персі — жалюзії були слугнені, бо сонце вже добре припікало — виглядала так, наче час зупинився більше як сто п'ятдесят літ тому. Випив каву з великого білого горнятка й оперся об спинку крісла. Тягар здавався йому вже легшим; чудувався, як скоро оволоділо ним почуття полегшї. Навіть життя здавалося тут природнішим; внутрішній світ здавався очевиднішим; про це годі було дискутувати. Тут цей внутрішній світ був приназучий і об'єктивний, у його світлі оживали знов старі постаті, які, здавалося, зникли були серед тієї світової гарячки. Тут людина почувалася вповні в Господній тіні; тут знов було можливим уявити собі, що святі нас бережуть, за нас моляться, що Марія царює на небесах; що Біла Частиня на вістарі — це справжній Ісус Христос. Персі ще не зовсім прийшов до рівноваги, — зрештою, він був щойно годину в Римі, — навіть ця повна ласки атмосфера не в силі була зробити більше ніж зробила. Все ж таки почувався краще, вже не був такий стривожений, більше подібний до дитини і більше готовий покладатися на авторитет, який каже вірити без ремствування, і твердить, що світ постав дійсно так, а не інакше, для такої, а не іншої мети.

Знадвору почувлися кроки і двері відчинилися. Увійшов кардинал-протектор. Персі не бачив його чотири роки і спершу майже не впізнав.

Тепер був це дуже старий чоловік, згорблений, кволий, з лицем, покритим зморшками, з дуже рідким білим волоссям, прикритим на маківці маленькою червоною шапочкою. Був у чорній бенедиктинськїй рясі зі звичайним абатовим хрестом на грудях. Ступав непевно, опираючись на чорну палицю в руці. Одинока ознака життєвої

сили була в його очах. Усміхаючись, подав Персі руку, а цей пригадавши собі, що він у Ватикані, схилився низько, щоб поцілувати аметист.

— Вітайте в Римі, отче, — сказав старенький чоловік на диво свіжим голосом. — Мене повідомили півтори години тому, що ви тут, та я хотів насамперед дати вам відпочити, вмитися та випити каву.

Персі промовив щось тихцем.

— Так, так, ви напевно втомлені, — сказав кардинал і присунув собі крісло.

— Направду ні, Емінінціс. Я чудово виспався.

Кардинал легеньким рухом руки вказав на крісло.

— Бо я мушу поговорити з вами. Святий Отець хоче бачити вас в одинадцятій годині.

Персі легко здригнувся.

— В наші дні час минає скоренько, отче. Годі його марнувати. Чи ви знаєте, що маєте залишитися в Римі аж до дальшого розпорядження?

— Я приготувався до того, Ваша Емінінціс.

— Дуже вам дякую... Ми дуже раді, що ви тут, у нас, отче Фреклін. Ваші коментарі зробили сильне враження на Святишого Вітця. Ви знаменито передбачили ті всі події.

Персі почервонів з удоволення. Була це перша заохота, в його виснажуючій праці.

Кардинал Мартин заговорив знову.

— Я можу сказати, що вас уважають нашим найкращим кореспондентом — з Англії, очевидно. Саме тому вас і покликали сюди. У майбутньому маєте нам помагати як свого роду дорадник. Кожен може повідомляти про події, та не кожен визнається на них... Виглядаєте дуже молодо, отче. Скільки вам років?

— Мені тридцять три, ваша емінінціс.

— Ах, то це ваше біле волосся вводить людей у блуд... Тепер же, отче, будь ласка, зайдіть до моєї кімнати. Тепер восьма година. Задержу вас у себе до де'ятої — не довше. Потім ще трохи спічнете собі, а в одинадцятій поведу вас до Святишого Вітця.

Підбадьорений Персі підвівся і поспішив пропустити кардинала.

3

Кілька хвилин перед одинадцятою Персі вийшов із своєї біленької кімнатки, одягнений в новочудові сукні, взутий у черевки зі spryжками, і заступав до кардиналових дверей.

Тепер був набагато спокійніший. Говорив з кардиналом невимушено й рішуче, оповідав, яке враження зробив Фельзенбург на Лондон, і як його самого схвилював. Говорив, що, на його гадку, людство опинилося в сбличчі руху, якого досі історія не знала; змальовував окремі сцени, свідком яких був сам. Наприклад, оповів, як гурток людей став навколійки перед портретом Фельзенбурга, як умираючий чоловік взивав його імени; як виглядала юрба вичікуючи перед парламентом відповіді незнайомця на зроблену йому пропо-

зницію. Показав кардиналові серію шістьох вирізок з газет, звертаючи увагу кардинала на їх істеричний ентузіазм, а навіть не завагався висловити передбачення, що недовго доведеться чекати, коли пічнуться переслідування християн.

— Світ виглядає підозріло піднесеним, — додав. — У ньому відчувається небезпечна напруженість і нервовість.

— Ми також це відчуваємо, — сказав кардинал хитнувши головою. — Навіть тут, у нашій закутні.

Далі кардинал стояв мовчки, дивився на Персі, час від часу похитуючи головою, подеколи завдавав запитання, але весь час уважно слухав.

— І що ж би ви, отче, радили? — спитав, а потім, сам собі перебиваючи, завважив: — Ні, то було б забагато ставити таке запитання. Святіший Отець буде говорити про те.

Погратулював Персі за його знамените володіння латинською мовою, в якій велася вся розмова. На те Персі розповів кардиналові, як прихильно прийняли були англійські католики розпорядок, даний їм десять літ тому, що латина повинна бути для Церкви тим, чим есперанто ставало для світу.

— Дуже добре, дуже добре, — відповів кардинал. — Святіший Отець буде з того дуже радий.

Опісля оба увійшли до ліфту. Коли машина безшумно піднялася до папських апартаментів, Персі зважився запримітити:

— Мене дивують ліфт і писальна машинка у приймальні, ваша еміненціє.

— Чому?

— Бо все інше залишилося в Римі по-старому.

— Так? Мабуть воно правда. А я ніколи й не подумав над тим.

Швайцарець-гвардієць відчинив двері ліфту. Папський шамбелян у темній розкішній багряниці, з еспанським футрованим коміром виглянув крізь двері і поспішно їх відчинив. Усе це справді викликало подив у Персі, що такі речі ще існують.

— Хвилиночку, ваша еміненціє, — сказав шамбелян по-латинськи. — Будь ласка, тут хвилиночку почекаєти.

Це була невелика квадратова кімната з півтузним дверей, переоблена з колишньої великої залі, височезна, з білими стінами, на двох з яких угорі ще залишилися зблідлі золоті карнизи, перервані пізніше введеною поперечною стіною. Простотою і скромністю цілком негадувала кімнату кардинала: такі ж білі стіни, така ж викладена цеглою підлога, вітвар, обабіч якого стояли дві бронзові ліхтарні необчислимій вартості.

Персі був схвильований. Ось зараз він стане перед Янгольським Папою, тим надзвичайним старцем, що рівно півсотні літ тому у віці тридцяти років був іменованій державним секретарем, а дев'ять літ тому — Папою. То він здійснив надзвичайний задум — віддання урядові всіх церков на терені Італії в заміну за світську владу папства і творення з Риму Святого Міста. При тому цілком не журився осудом світу. Політика його (якщо можна було б у даному випадку вжити такого слова) опиралася на простому твердженню, що його

неустанно повторював у пастирських листах: основним призначенням Церкви є прославляти Бога через плекання в людині надприродних чеснот. Решта ж, що не вкладалася в рамці згаданого призначення, не мала ані ваги, ані значення. Папа твердив також, що коли "Петро" значить "скеля", то Петрове Місто є столицею світу і їм мусить правити Петро. А що цього годі було досягнути інакше, пожертвував усіми церквами та церковними будинками в усій Італії для цієї одинокої мети. Опісля взявся правити своїм містом і твердив, що найновіші людські здобутки намагаються відтягти безсмертні душі від роздумування над предвічними правдами; і хоч ті здобутки самі в собі могли бути добрі, даючи змогу ще краще розуміти чудесні Божі закони, але під теперішню пору занадто зворушують людську уяву. Тому скасував трамваї, літаки, лабораторії, фабрики. Говорив, що для них є доволі місця поза Римом і дозволив їм устаткуватися на передмістях. На їх місці наказав уладити святині, монастирі та хресні дороги. Потім зайнявся душами своєї пастви. А що Рим був невеликий, а ще більше тому, що світ так легко підлягав впливам зіпсуття, не дозволяв ні одній людині молодшій п'ятидесяти літ жити в Римі довше, ніж один місяць у році, за винятком тих, які одержали від нього окремих дозвіл. Люди ті само собою, могли жити зараз поза містом, і таких було десятки тисяч. Але їм натякали, що навіть і тим вони вже грішили проти букви закону і проти духа закону, тому що не слухали волі свого Отця. Поділив місто на національні дільниці, мотивуючи цей розпорядок тим, що кожен нарід визначається власними чеснотами, тож хай вони світяться на відповідних місцях. Наслідком того чинші зараз пішли вгору. На те папа zareagував так, що в кожній дільниці на певній кількості вулиць визначив відповідні ціни, за самовільне підвищення яких грозила екскомунікація. Решту вулиць залишено багачам. Вулиці кругом Ватикану залишив під своїм власним розпорядженням. Запровадив назово смертну кару, не вважаючи на намішки цивілізованого світу; казав, що хоч життя людське святе, то людська чеснота ще святіша. До злочинів, що каралися смертю, належали не лишень убивства, але й чужолопство, ідолопоклонство та відступництво. Для цих злочинів така кара була скоріше теоретична, бо за вісім літ його влади було виконано всього дві смертні карні, решта ж винних (за винятком правовірних), негайно втікала на передмістя. Там вони вже не підпадали під його закони.

Однак на цьому Папа не зупинився. Він призначив послів до всіх країн світу та заздалегідь повідомив уряди про їх приїзд. На ці заходи держави не звертали ніякої уваги, хіба що посміхалися. Але Папа був байдужим на клини і стояв на своєму, а послами своїми користувався так, що через них розповсюджував свої погляди. Час від часу в кожному місті з'являлися пастирські листи, в яких Папа з'ясував свої претенсії з таким спокоєм, ніби ті претенсії були загальнопризнаними. Стало засуджувати масонерію як і демократичні ідеї різних напрямів. Невтомно пригадував людям, що за кілька літ усі будуть покидані на сч' перед свого Творця і Володаря Світу, якого намісником є Іван XXIV, ім'я і печат' якого додано.

Такий напрям діяльності цілком заскочив світ. Люди сподівалися істеричних нападів, дискусій, пристрасних переконувань, а разом замаскованих агентів, змов і протестів. Нічого подібного не було. Виглядало так, наче б поступ іще не почався, літаків іще не винайшли, а вся вселенна ще не дійшла до безвір'я і не відкрила того, що Бог — це, власне, вона сама.

— Це той недоумкуватий старець зі своїми маяченнями! — була загальна гадка. — Плете щось про хрест, про внутрішнє життя і прощення гріхів — зовсім так, як плели його попередники дві тисячі років тому назад. Маємо ще один доказ, що Рим утратив не лише силу, але й здоровий глузд. Пора вже щось із тим зробити!

— І цього чоловіка, — думав собі, Персі, — Папу Анджелікуса я за хвилину-дві побачу.

Кардинал поклав йому руку на коліно, бо двері відчинилися і в них з уклоном став прелат у багряниці.

— Лиш одно, — сказав кардинал — будьте цілком щирі.

Персі, затремтівши, встав і за своїм зверхником попростував до дверей.

4

У зеленавих сутінках при великому бюрку сиділа біла постать з очима, зверненими до входу. Стільки побачив Персі, коли клякнув уперше. Потім опустив очі, поступив уперед і знову клякнув. За третім разом узяв білу руку, що простягнулася до нього, і підніс її до уст. Чув, як за ним зачинилися двері. Встав.

— Отець Френклін, Ваша Святосте, — почув кардиналів голос.

Рука у білому вказала на два найближчі крісла, й оба посідали.

Покрикнувши кардинал у кількох латинських реченнях пояснював Папі, що привів того англійського священика, листування якого виявилось таким цінним, Персі міг краще приглянутися постаті, що сиділа на протилежній стіні. Із соток світлин і фільмів знав риси Папи, а навіть знав його жести.

Кардинал скінчив своє пояснення і дав легкий знак рукою. Персі ще раз у думці пробіг якнайкоротше, що має сказати.

— Вітай, мій сину, — почувся дуже ніжний і звучний голос.

Персі збентежено поклонився.

Папа опустив очі, взяв у ліву руку притискач паперів і почав його легенько обертати.

— Ну, мій сину, — сказав, — здайте нам коротенький звіт. Діло його на три пункти: що сталося, що стається тепер, що станеться, — з додатком, — що повинно б статися?

Персі відідхнув глибоко, обернувся об спинку крісла, зложив руки, задивився на червоний черевик із вишитим хрестом і став розповідати.

На вступі зазначив, що сили цивілізованого світу поділилися на два табори; табір Божий і табір світу. Донедавна сили того другого світу були нез'єднані й хаотичні; виявлялися на різні способи, у безплянних революціях і війнах; нездисциплінована, невишколена юрба

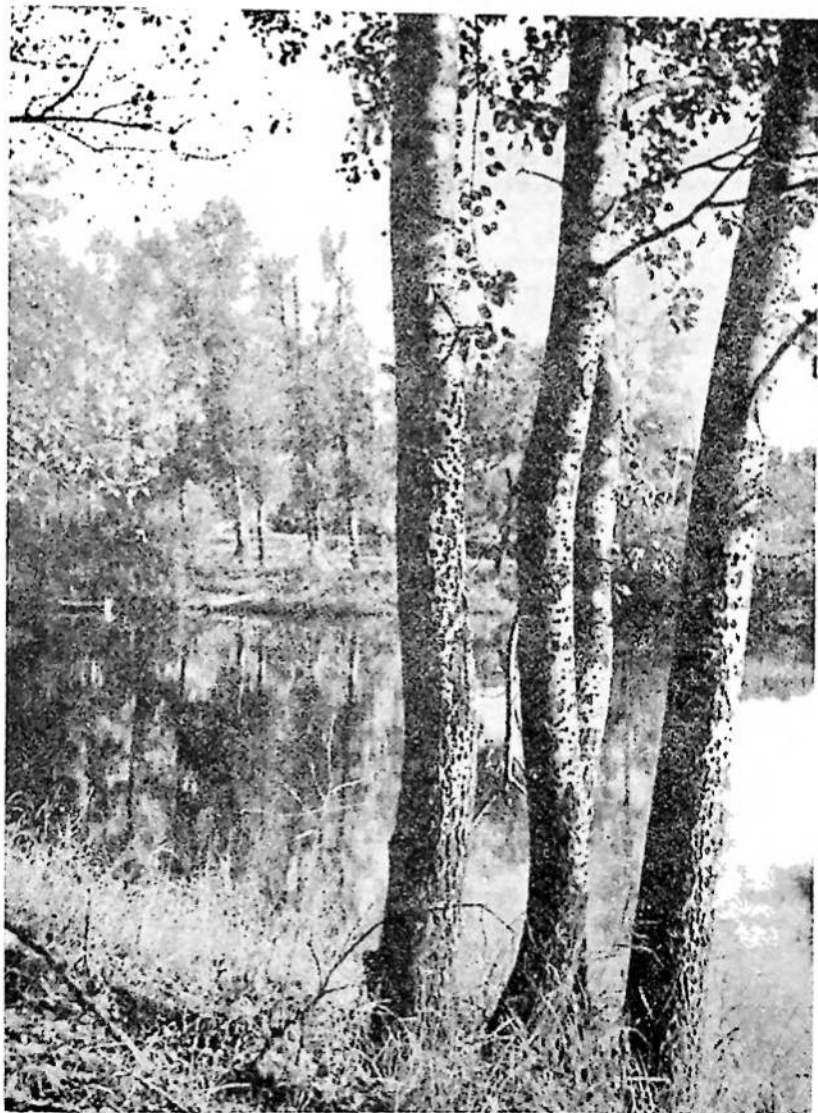
все і все поставала. Проти них вийшла Церква не зі своїм католицизмом, себто не одностайно, а лише то тут, то там. Прихильники франкцірери поборювали прихильників франкцірерів. Та вже в останньому столітті були спроби, в яких можна було добачити нові способи боротьби. Європа вже була перетомлена внутрішніми незгодами. Там спершу погодилися між собою робітники та роботодавці; потім ті обі групи погодилися взаємно. Так, нарешті, дійшло до економічного замирення. Щодо Африки, погодилися в мігчий спосіб, поділити її на економічні сфери. В духовній ділянці поширилася релігія гуманітаризму. Цьому треба протиставити краще з'єднану Церкву. Дякуючи мудрості Святішого Отця, осяяного всемогутнім Богом, праця над з'єднанням Церков не припинялася. Як приклад, Персі в цьому місці пригадав про знесення місцевих звичаїв, що їх так дуже плекалося, зокрема на Сході. Створення становищ кардиналів-проректорів у Римі. Примусове об'єднання всіх членів конгрегацій в одну, — хоч кожна з них зберегла свою назву, — під керівництвом найвищого генерала. Всіх ченців, за винятком картузіян, кармелітів і трапістів — у третій. Далі Персі вказав на недавній декрет у справі непомилності Пали, новий текст Церковного права, велике спрощення в церковній адміністрації, ерархії та в місійних справах з тим, що місійним священикам признано нові, надзвичайні привілеї.

Персі завважив аж тепер, що його боязкість пропала, а він говорить трохи піднесеним голосом, а навіть жестикулював, коли перейшов до останнього місяця. Всі попередні події — казав він — підготовили те, що тепер діється. а саме: замирення світу на інших основах, а не на основі Божої Правди. Бажанням Бога і Його намісників є примирити всіх людей з Ісусом Христом; та цей наріжний камінь іще раз відкинуто. І замість хаосу, який відчували побожні люди, прийшла єдність, якої істобія ще не знала. Вочо було тим більше згубне, бо в цій єдності знаходилося і дещо доброго. Війну нібито усунено, але не християнство зробило це. Єдність краща річ аніж розбрат — до того дійшли теж без Церкви. Природні чесноти стали розростатися буйно, надприродними погорджують. На місце любови до ближнього прийшла ввічливість, задоволення зайняло місце надії, наука місце — віри.

Персі зупинився, зрозумівши, що виголошує свого роду проповідь.

— Так, мій сину, — озвався лагідний голос. — Що ж далі?

— Що далі?... — повторив Персі. — Такі рухи все зроджували своїх людей, людиною цього руху являється Юліян Фельденбург. Він доконав такого діла, що без помочи Бога — видається справжнім чудом. Він усунув те вічне непорозуміння між Сходом і Заходом, вийшовши з єдиного у світі континенту, що міг породити такі сили. Завдяки своїй особистій силі він переміг двох найбільших ворогів життя людського: релігійний фанатизм і партійний уряд. Вплив, що він його мав на холоднокровних Англіїців, це друге чудо. Розбурхав теж Францію, Німеччину й Іспанію. — Персі в цьому місці розповів про кілька дрібних подій, твердячи, що вони подобали на візії Бога.

Полтавський краєвид

Він зачитував кілька титулів, наданих Фельзебургові тверезими неістеричними часописами: Фельзебурга називали Сином Чоловічим, бо він був чистокровний космополіт, Спасителем Світу, бо вбив війну, а сам вийшов ціло, а навіть... навіть — тут голос Персі задри-

жав — втіленим Богом, бо був найдосконалішим представником божеської людини.

Спокійне священниче лице, що сліdkувало за Персі з протилежного боку, ні разу не здригнулося, ані не змінилося.

І Персі говорив далі:

— Зближаються переслідування. Вже було кілька заворушень. Та переслідувань не треба боятися. Вони, що правда, доведуть до відступств, як це завжди бувало. Але це будуть відступства жалюгідних слабодухів. А з другого боку, переслідування скріплять духом правовірних і відкинуть непевних. Колись, у давніх часах, сатана випробовував тіло бичами, вогнем і хижими звірами; в шіснадцятому столітті почалися наступи на розум, у двадцятому столітті — на моральне й духове життя. Тепер же виглядає так, що наступ піде відразу на всіх трьох напрямках. А чого треба найбільше побоюватися — це великого впливу гуманізму; він наступає з силою Царства Божого, цей рух розчалує все, що творче й романтичне, свої погляди подає як доказані, замість їх доказувати. Все, що цьому рухові стає впоперек дороги, дурить цілунками, замість знищити мечем і вогнем; промощує собі постолю по польських лещ "об'єктивно". Люди, що ледве чи визнаються в усьому цьому, вже проповідують його догми. Священники приймають цей рух, як давніше приймали Святе Причастя. — Персі навів прізвиська недавніх відступників. Діти сприймали цю науку наче християнство. Душу "справжнє християнську" вважають телер "душею безвірників". Небаром люди будуть умирати мученицькою смертю — і то багато буде таких мучеників. Воно буде діятися не за згодою урядів. Вкінці гуманізм приодягнеться у богослужбні ризи й обряди — і тоді, якщо сам Господь не вчинить чогось, Церкві прийде кінець.

Персі сів, тремтячи.

— Так, мій сину. Що ж, на вашу думку, треба робити?

— Святіший Отче, — відповів Персі, розвівши руками — Служба Божа, молитва, чотки. В цьому вміщається вся таємниця. Світ заперечує їх силу, але, власне, на них треба спертися християнам якинайзавязітше. Все з Ісусом Христом — Ісус Христос початок і кінець. Все інше — марнота. Ісус мусить зробити щось, бо ми безсилі.

Біловолоса голова похилилася. Потім підвелася.

— Так, мій сину... Та як довго Ісус Христос обдаровує нас своїми ласками, мусимо діяти. Христос наш Пророк і наш Цар, як теж і Священик. Тому і ми мусимо бути пророком і царем, як теж і священиком. Що ж ви скажете про пророцтво і царювання?

Цей запит прозвучав у вухах Персі наче голос сурми.

— Так, Ваша Святосте... Щодо пророцтва, дозвольте нам проповідувати любов до ближнього, а щодо царювання — хай ми царюємо на хресті! Мусимо любити й терпіти... (зідхнув, схлипнувши). Ваша Святість часто проповідували любов до ближнього. Любов ця повинна виявлятися в добрих ділах. Тому даймо іншим добрий приклад. Будьмо чесні у званні, чисті в родинному житті, чесні в державних справах. А щодо страждань — ах! Ваша Святосте!

Пригадався йому давній проєкт. Виринув перед ним сильний і приказуючий.

— Так, мій сину, говорять одверто.

— Ваша Святосте, — він старий — старий як Рим — кожен шалений бажав його: новий Чин. Ваша Святосте — новий Чин, — мозив заткнувшись.

Біла рука випустила притискач. Папа нахилився вперед і пильно вдивлявся у священника.

— Так що ж, мій сину?

Персі станув навколішки.

— Новий Чин, Ваша Святосте, без ясян, тонзури — підчинений лише Вашій Святості — спобірніший, аніж сз'їти, бідніший, аніж францисканці. більше смиренний, аніж кармелітани; мужчини й жінки — всі мусіли б зложити потрібні обіти з бажанням умерти мученицькою смертю; Церква повинна бути їх Пантеоном; кожен єпископ відповідальний за їх засоби існування, один ігумен у кожній країні... (Ваша Святосте, виглядає: це помисл божевільного)... А Христос Розп'ятий — їх покровитель.

Папа встав раптово — так раптово, що кардинал Мартин зірвався теж переляканий і збентежений.

Здавалося, що цей молодий чоловік пішов задалеко.

Опісля Папа знову сів, простягаючи руку.

— Хай Бог благословить вас, мій сину. Можете відійти... А Ви, ваша еміненце, не залишилися б тут ще на кілька хвилин?

ТРЕТЯ ГЛАВА

1

Того вечора кардинал говорив мало з Персі, коли вони стрінулися знову. Погратулював йому за його поведінку в Папи. Видно, священник поступив правильно, бувши цілком щирим. Потім кардинал пояснив йому його обов'язки.

Мав, передовсім, перечитувати все англійське листування і здавати з нього звіт. Для Персі це нове життя здавалося дуже приємним і веселим. З кожним днем почувався краще. Мав доволі часу для себе самого; тоді відпочивав. Від восьмої до дев'ятої виходив на прохід вулицями, заглядав до церков, приглядався людям, привикав до того природного життя, яким давніше жили всі люди. Часом йому таке життя здавалося історичним сном, часом не хотілося вірити, що є ще й інше реальне життя. Хотілося вірити, що вся та наладована напругою атмосфера цивілізованого світу — лише примара; що він сам каново віднайшов тут свою просту, природну душу. Навіть перечитування листів з Англії не дуже зворушувало його, бо думки впливалися знову виразно й чисто в давні річнице. Його внутрішній спокій більшов при тому, що він читав, аналізував, переробляв, робив діагнози — і все те виконував чимраз спокійніше.

По правді, не було ніяких новин. Настала тиша після бурі. Фельзенбург усе ще здержувався, відмовлявся прийняти оферти, які робили йому Франція й Італія, так як відкинув і англійські пропозиції. Хоч про те нічого офіційно не було проголошено, здава-

лося, що він став жити своїм приватним життям. А тим часом комітети всіх європейських парламентів займалися укладанням законів. Перед осінньою сесією парламенту не можна було нічого зробити.

Життя в Римі було дуже дивне. Це місто не тільки стало осередком віри, але теж свого роду мікрокосмосом. Рим поділений був на чотири величезні дільниці: англо-саксонську, латинську, тевтонську та східню. Крім того, була дільниця Трастевере, майже виключно зайнята пальськими забудованнями, семінаріями та школами. Англо-саксонська дільниця займала південно-західню частину і була густо забудована домами. Сюди належали Авентин, Челіян і Тестаччо. Латинська дільниця займала старий Рим із залізничним шляхом і рікою; тевтонська дільниця займала північно-східню частину і на півдні граничила з вулицею св. Лаврентія; східня займала решту дільниці, а в її середині був Лятеран. Мабуть справжні римляни ніколи і не думали, щоб хтось міг до них вдертися. Вони мали багато церков, могли байдкувати по вузьких, темних вулицях і мали свої базари. Власне туди Персі частенько заходив і залюбки дивився на все, як на давно-минулу історію.

Коли саме місто можна було порівняти з мініатюрним моделем світу, то передмістя робили враження, наче б той модель хтось поломив на тисячу частинок, укинув те все в мішок, а потім наосліп вєснлав куди попало. Як далеко сягало око, простягалось на всі сторони безмежне море дахів, поперериване вежами, куполами й конінами. Там жили людські істоти всяких рас. Там були великі фабрики, новітні прегарні будівлі, залізничні дворці, школи, б'юрові домів. Все те було під світською управою, а кругом жило шість мільйонів людей, спокійних і побожних. Це були люди, які не могли стерпіти новомодного життя, яких чтомили вічний поспіх і підбурювання, які хотіли скоронитися в Церкві. Одначе, вони не могли одержати дозволу поселитися в середині міста. Всюди виростали нові дома. Ксли б хто довкола самого міста обвів велетенським циркулем коло з проміром п'яти миль, то те коло безпереривно йшло б через густо заселені вулиці. Та ще й далі, як далеко сягнуло око, видніли гоми.

Все це зрозумів Персі щойно в день ім'янин Папи при кінці серпня.

Вчасного свіжого ранку ступав за своїм опікуном, якому був приділений в характері капеляна. Ішов широкими коридорами Ватикану до залі, в якій мали зібратися Папа й кардинали. Коли виглянув на Піяца, побачив, що тепер було там куди більше людей, ніж година тому, якщо це було можливе. Величезна овальна площа була наче засіяна людськими головами. Через площу вела широка дорога, яку вдержувало в порядку папське військо, для більшого проїзду карет. До світла ця дорога подобала на білу стяжку. Проїжджали тепер нею величезні карети із золото-срібними прикрасами. Час-від-часу чути було голосні оклики, що скоро знову стихали. Та все те заглушував турніт карет, що нагадував удари морських хвиль об кам'янисте побережжя.

Коли опинились у вестибюлі, мусіли підждати, бо спереду й ззаду напірав багряний білий та пурпуровий натовп. Персі розгля-

чувся і зрозумів, що бачить тепер те, про що лише здогадувався: перед його очима зібралось все, що залишилося з королівської веллчі старого світу. За останніх п'ять літ час-від-часу зустрічав у часописах згадки, що королівські родини діставали папський дозвіл та одна за одною виїжджали до Риму, де гуртувалися в тіні Петрового Престолу. Персі, опертий на віконницю, роздумував. Бачив уже королівські палаци в різних дільницях міста з маючими прапореми, бачив службу в багряно-червоних лібреях, що сиділа на східцях палаців. Скільки то разів знімав брнля, коли повз нього пролітала крита карета. Ніколи не здавав собі справи з того, що приязність королівських дворів серед демократичного світу може становити небезпеку. Щоправда, знав, що демократичний світ сміявся з усіх тих примх і того дівтвацтва, з усього того... розпучливого комедіянтства та божественного права упалих і погорджуваних родин. Але той самий світ, — Персі знав це дуже добре, — ще не втратив неприязні до бузших володарів. І коли б ця неприязнь вилилася раптом в обурення, то...

Натовп меншав, Персі відійшов від вікна, щоби прилучитися до повільної пливучої течії. Пізгодини опісля був на своєму місці посеред духовенства, коли потємна процесія через каплицю Найсвятіших Тайн увійшла в наву величезної церкви. Ще заки сам знайшовся у каплиці, почув оклики та звуки сурм. Це нарід вітав Папу, якого несли на його *sedia gestatoria*, а позаду посувалися віяла. Коли ж Персі вийшов зі своєю звіркою з каплиці і побачив стільки народу, пригадав собі, як із тривогою в серці саме три місяці тому літнім ранком бачив у Лондоні інше видовище, і ридання здавило йому горло.

Далеко впереді, наче ніс старовинного корабля, пробивав собі дорогу балдахим Володаря Світу. Поміж ним і Персі ступала процесія: апостольські протонотарії, генерали релігійних Чинів і інші; вони йшли в білих, багряних, золотих та срібних одежах між двома живими берегами. Над процесією височіло розкішне склепіння, а здалині пишалася пристань Господнього вітвара з величезними колонами, під якими світило сім жовтих зірок, маяків порту святости.

Згальне видовище було занадто величаве, занадто приголомшуюче, щоб могло викликати враження інше від пригноблення, бо пригадувало учасникові його марноту. Величезний замкнений простір, велетенські ситуації, тьм'яне далеке склепіння, нескладна гармонійність голосів, човгання ніг, шептання десятитисячної юрби, гудіння органу, наче дзижчання комарів, легка небесна музика, запах кадила, потовчених лаврових і міртових листочків, а надівсе трепетлива атмосфера людського зворушення, що надію всього світу, Божого Намісника на землі понесли, щоб зайняв місце між Богом і людьми. Все це впливало на Персі, як лік, що одночасно заколисує і додає сили, що спить і породжує навівізі, що глушить і нагострює вуха, що підносить і одночасно кидає в глибокі пропасті свідомости. Отже, тут була друга відповідь на проблеми життя. Перед ним стояли два царства св. Августина, тож міг вибирати. Одне царство — був світ, що сам створювався, сам зорганізувався і був задоволений з самого себе, як це навчали Маркс і Ерве, соціалісти, матеріалісти, а вінці

гедоністи, що врешті втілилися у Фельзенбургові. Друге царство було в нього тепер перед очима. Це царство промовляло про Творця і творення, про Божу мету, про відкуплення, про світ надзmysловний і вічний, з якого все постало і до якого все повернеться. Один з двох, — Іван або Юліян, — заступав Бога на землі або мавпував Його... І серце Персі ще в однім схлипі осуду зробило свій вибір...

Одначе, верха ще не осягнув. Бо, коли нарешті вийшов із притвору та наблизився до трибуни поза папським троном, побачив нову стихію.

Великий простір біля вівтаря і сповідальниці був вільний; його відділював червоний бар'єр. За бар'єром виднілися ряди блідих непорушних облич і мерехтіла крива папської гвардії. Вище розтагнувся цілий ряд багряно-червоних балдахнів з величезними щитами, оздоблених гербами. А герби, підперті дикими звірями, завершувалися коронами. Під кожним балдахном була одна або дві особи — ке більше.

Серце Персі забилось сильніше, коли, розглянувшись, побачив правобіч наче в дзеркалі, такий самий образ. І там сиділи такі ж самітники з того дивного товариства людей, яким пощастило врятуватися. За згодою своїх підданців іще п'ятдесят літ тому вони займали становище світських Божих заступників. Тепер усі покинули їх, за вийнятком Того, від якого прийняли владу — подобали на вершечки веж, що стиснувшись до купи, вперто стреміли вгору, хоч стіни святині, яку вінчали, вже розвалилися. Були це мужчини й жінки, які зрозуміли, що влада приходить не від підданців, але від Найвищого Володаря Світу — пастирі без овець, полководці без війська, яким могли б кетувати. Було воно сумне — страшно сумне, але й підбадьорююче. Віра підносила духа, і серце в Персі забилося сильніше, коли збагнув це. Отже, ті мужчини й жінки не соромілися, замість до людей, звертатися до Бога, не стидалися носити відзнаки, які світ уважав за іграшки, бо ті відзнаки були для них символами надприродного посланництва. Чи тут не відбивалося, наче у дзеркалі, — питав Персі самого себе — якась дуже далека тінь Того, що їхав на ослаті серед насміхів великих і ентузіяму дітей?

Ще більше зворушився Персі, коли підчас Служби Божої побачив, як володарі зійшли вділ, щоб служити при вівтарі. У піднеслій величчї відбулася ця дія Господня. Шептання народу затихло у глибокому мовчанні одно-одинокій молитви без слів, коли білі руки підняли вгору білу гостію, а церквою пронеслися дрижачі, ніжні, янгольські звуки. Тут була одинока Надія тисячів, така всемогуча, а така манюсінська, як та Дитина, що лежала колись давно у яслах. Тут був їхній Бог, одинокий, що за них воював. Коли кров чоловіків і сльози жінок не змогли зворушити мовчанки Всевідущого Судді, то напевно бодай ось тут Безкровна Смерть Його Єдинородного Сина, що колись на цьому Острові Віри посерець моря насміхів і нечашисти. Так, лише це одиноке мусить допомогти! Як же ж не помогло б?

Саме, коли Персі, втомлений цим довгим обрядом, вернувся у свою кімнатку, щоб трохи відпочити, відчинилися двері й увійшов кардинал, усе ще святочно зодягнений.

— Отче Френклін, озвався він, задиханий — наспіла найгірша вістка: Фельзенбурга найменували президентом Європи.

2

Уже був пізній вечір, коли Персі вернувся, перевтомлений працею. Година за годиною сидів він з кардиналом, розпечатував депеші, що напливали до електричних приймачів з усієї Європи, і їх безупинно приносили до їхньої кімнати. Тричі кликали кардинала того пополудня; раз Папа, а двічі Квіринал.

Не було найменшого сумніву, що ця вістка була віродайна і виглядало, що Фельзенбург нарочно чекав такої пропозиції. Всі інші відкинув. У цій новій пропозиції було сказано, що Фельзенбург повинен зайняти становище, якого ще ніколи досі не було в демократії. Він повинен займати державну посаду в кожній європейській столиці, а кожне його вето повинно мати обов'язуючу силу впродовж трьох літ стати законом. Титул його має бути: "Президент Європи". Від самого Фельзенбурга не домагалися нічого, хіба лише, щоб він не приймав ніяких інших становищ, які не були би затверджені всіма великодержавами.

А все це, — Персі розумів це дуже добре, — потягнуло за собою небезпеку, що сила Об'єднаної Європи зросте вдесятеро, бо величезна сила соціалізму буде керована тепер одною блискучою індивідуальністю. То була найнебезпечніша сполука двох найсильніших методів правління державою. Фельзенбург прийняв пропозицію після восьмигодинної мовчанки. Промовистими були також реакції двох інших світів: Схід захоплювався тією новиною; Америка ж не була однозгідна. Зрештою, Америка була безсила; вона мала проти себе більшу частину світу.

Персі кинувся на ліжко так, як був, і лежав у розпачі з примкненими очима. Світ, мов який велетень, піднявся над овидом Риму, а Вічне Місто подобало на піщаний замок перед припливом моря. Стільки він розумів. Але як саме наступить руїна, в якій формі і звідки — він ані не знав і не вважав за потрібне знати. Знав лише, що вона прийде. Тепер він задумався трохи над власним темпераментом. Зосередився на своєму внутрішньому світі і вивчав його з гірною смертельно хворого лікаря, що з моторошним самодовolenням констатує симптоми власної хвороби. З почуттям якоїсь полекші відвернувся від потворного механізму світу та почав придивлятися механізові власного серця. За свою віру вже не боявся більше. Знав це так певно, як людина знає барву власних очей. Знав, що його віра знову була сильна й незламна. Всі темні хмари, за останні тижні побуту в Рнмі, розійшлися з неба його віри. Величезна будівля догм, церемоній, звичаїв і моралі, в якій його колись вихо-

вували, на яку все своє життя дивився і спостерігав, як заіскривалося то одно то друге світло, як горіло й гасло у темноті, мало-помалу засвічувалося знову й об'являлося величезним полум'ям божеського вогню, який не потребував ніякого пояснення, бо говорив сам за себе.

Великі принципи, колись такі заплутані, а навіть відштовхуючі, стали знову самозрозумілі. Він, наприклад, бачив, що коли гуманітарна релігія намагалася скасувати терпіння, то в Божій Релігії терпіння приймалося за волею і пляном Божим. Навіть страшні болі клами хижаків мали свій глґзд. Або інякше сказати: коли глядіти лише під одним кутом зору, то бачимо лише тканину життя — матеріальну, інтелектуальну чи артистичну. Зате під іншим кутом Надприродне виступає зовсім очевидно. Гуманітарна релігія мала би слухняність лише тоді, коли б зігнорувала бодай половину людської природи: прагнення і журби. Зате християнство принайменше бере їх під увагу та рахується з ними, хоч і не пояснює. Це чинить досконалую цілість. Католицька віра була для Персі певніша його самого: була непомильна й жива. Він може бути проклятий, а Бог всеодно буде володіти. Він може божеволіти, але Ісус Христос це втілене Божество, що Він доказав смертю і Воскресінням, а Іван Його Намісник. Ті речі становили собою кістяк Всесвіту і були фактами безсумнівними. Якщо ж вони не були б фактами, то все це і вони самі було б нічим іншим, як лишень маренням.

Труднощі? Так, їх було тисячі тисяч. Тож бо й він сам не в силі був зрозуміти, чому Бог створив світ таким, яким його створив, як теж, що пекло було створене у наслідку Любови, або, що хліб міг перетворитися у Тіло Боже — а все ж воно таки так було. Колись вірив, що Божу правду можна доказати людським розумом. Тепер же зрозумів (він сам не знав, як це сталося), що надприродне звертається до надприродного; зовнішній Христос звертається до внутрішнього Христа; що навіть здоровий людський розум не в силі заперечити, але теж не в силі точно пояснити Тайн Віри, хіба на підставі засновків, видимих лише для того, хто приймає Об'явлення як факт; що Дух Господній промовляє з більшою певністю до морального, ніж до інтелектуального стану людини. Розумів тепер і те, чого він сам учився і чого навчав інших: що Віра, як і людина, має тіло й душу, вираз історичний і правду внутрішню, і що промовляє то через одне, то через друге. Одна людина вірять, бо бачить і визнає Тіло Христове або Церкву, як очевидні факти. Інша, розуміючи, що ті речі — факти духового порядку, вірять на основі навчання тих, які не помиляються. І вкінці теж і тому, що людина вірила, а тепер бачить.

У такий самий спосіб з відтінком якогось недбалого зацікавлення, розглядав Персі й інші сторони своєї вдачі.

Передусім, його стривожений розум безупинно питав: чому, чому? чому? Чому все це сталося? Як це Бог не втїчтився і допустив, щоб Його дорогий світ виступив проти Нього? Що Він задумує вчинити? Чи ніколи не скінчиться те вічне мовчання? Воно зрозуміле віруючим, але що ж із тими безчисленними мільйонами, які живуть собі в богохульстві? Або ж вони не Його діти? Не агнята Його череди?

Для чого ж постала католицька віра, як не на те, щоб світ навернути? Тож чому Всемогутній Бог дозволив, щоб Церква змаліла до горстки вірних, а рівночасно, щоб світ жив собі спокійно без Нього?

Персі розумів, що був схвильований, а все ж не знаходив спокою. О так, він усе ще міг молитися, та ця молитва була лише його холодною волею, хоч теологія вчила його, що Господь і таку молитву вислухає. Він міг мовити: п'ять тисяч разів на день "нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя", коли б Бог жадав того. Та хоч силою духа лучився з Небесним Престолом, не відчував, щоб Бог чув його. Чого Бог вимагає від нього? Чи вистачить повторити формули, спокійно сидіти, розпечатувати депеші, слухати телефони і терпіти?

А решта світу? А те божевілля, що оволоділо народами? А ті дивовижні історії, що наспіли сьогодні з Парижа, повідомляючи, що там люди шаліли, наче Бакхові жреці? Пороздягалися до нага на плещі Коинкорд і пробивали себе в серце та під оплески юрби впевняли, що життя занадто чарівне, щоб ним жити. Що можна думати про жінку, яка вчора вечором з у концертовій залі в Севілі так довго співала, що з божевілля повалилася на землю? Сьогодні ранком подали до відома, що в Піренеях католицькі розпинали на хресті, а в Німеччині три єпископи відступили від Церкви. Все це та ще багато іншого жакливого ділося у світі, а Бог не дав ніякого знаку та не промовив ні словечка...

Хтось застукав до дверей. Персі зірвався, коли ввійшов кардинал. Виглядав дуже втомлений, очі світилися гарячково. Легеньким рухом руки дав Персі знак, щоб сів і сам теж сів у глибокому фотелі.

— Пробачте, отче, — сказав. — Я неспокійний за безпеку єпископа. Він уже повинен бути тут.

Персі пригадав собі, що мова йшла про єпископа Савтварку. Він покинув Англію сьогодні вчасним ранком.

— Він приїздить сюди просто, ваша еміненціє?

— Так, повинен був бути тут о двадцять третій годині. Це вже по півночі, правда?

Саме як він це говорив, годинники на вежах вибили пів до першої. Тепер уже було трохи спокійніше. Вчесь день був повен шуму, юрба парадувала на передмістях, тому були позамикали міські брами. Та це був лише початок того, чого можна було сподіватися.

Кардинал після короткої мовчанки трохи заспокоївся.

— Ви, отче, здається, втомлені, — сказав ласкаво.

Персі всміхнувся.

— А ви, ваша еміненціє?

Старенький кардинал теж усміхнувся.

— Ну, так, — сказав він. — Я вже довго не потягну, отче. А потім вам прийдеться переносити терпіння.

Персі встав, зворушений.

— Так, так, — говорив далі кардинал. — Так зарядив Святіший Отець. Знайте, що ви будете моїм наступником. Нема що скривати цього.

Зворушений Персі відіждхнув.

— Еміненціє, — почав він співчутливо.

Кардинал підняв стару тонку руку.

— Я все це розумію, — продовжував ласкаво. — Ви бажаєте вмерти, — чи не так? — і мати спокій. Чимало є таких, що бажають того самого. Одначе, насамперед мусимо терпіти. Отче Френклін, годі вагатися. І страждати і вмерти.

Настала довга мовчанка.

Новина була занадто несподівана і вплинула на Персі приголомшуюче. Йому ніколи й на думку не приходило, що його, навіть не сороклітнього чоловіка, вважатимуть наслідником гідним цього старенького, біловолосого, добрячого прелата. А щодо почесей — він, Персі, навіть якщо б колись у нього й зродилася така думка, був байдужим. Бачив для себе лиш одну будучину: довгу, тяжку мандрівку, під гошу з тягарем на плечах, якого ледве чи зможе носити.

Все ж розумів, що воно неминуче. Його сповістили, що так мусить бути. І так станеться. Годі було щонебудь сказати. Йому здавалося, мов би перед ним відкрилася ще одна безодня, і він вдивлявся в неї, приголомшений, із несказаним жахом.

Кардинал перший перервав мовчанку.

— Отче Френклін, — сказав. — Я сьогодні бачив Фельзенбергів портрет. Чи ви знаєте за кого я взяв був його на перший погляд?

Персі всміхався мовчки.

— Так, отче, мені здавалося, що це ви. Що скажете на це?

— Не розумію, еміненціє.

— Ну... кардинал нараз перейшов на іншу тему.

— Сьогодні в місті сталося вбивство — сказав. Католик пробив ножем богохульника.

Персі мовчки глянув на кардинала.

— О! Так; він не втікав — говорив далі старенький кардинал. — Тепер він у в'язниці.

— І що ж?

— Піде на смерть. Розправа пічнеться завтра... Воно доволі сумне. Це перше вбивство за вісім місяців.

Персі добре розумів цю іронію долі, але сидів і слухав, вдивляючись у все більше стихаючу зоряну ніч. Ось тут було це бідне місто, яке вдавало, наче б нічого не сталося, та спокійно виконувало свою сміху гідну справедливість. А там, поза містом, збиралися сили, що зроблять кінець тому всьому. Його ентузізм, здавалося, помер. Почувався, наче муха, що вмивас собі голівку на сталевому валі машини, коли цей величезний циліндер обертається і бере це маленьке життя із собою на велику смерть; ще мент і все скінчиться, а глядач стоїть безрадний. Так то надприродне лежить, досконале й живе, але дуже-дуже маленьке. Велетенські сили пішли в рух, світ підіймався, а Персі не міг нічого вдіяти, лише дивитися та здригатися. Та, як було сказано, на його віру не впала й найменша тінь; не мав сумніву, що муха все ж була більша машини, коли взяти під увагу життя. Якщо мужу розчавити, то не все скінчиться разом із життям. Це він знав, але чому воно так було, не мав поняття.

Звоу почулися кроки і стукіт. У дверях з'явилось обличчя слуги.

— Їх ексцеленція єпископ приїхали, еміненціє, — озвався.

Кардинал підвівся з трудом, тримаючись стола. Потім затримався, наче пригадав собі щось, бо став шукати за чимсь по кімнатах.

— Пригляньтеся добре цьому, отче, — сказав і підсунув священикові маленький срібний медальйон — ні, не тепер. Я піду.

Персі провів кардинала до дверей, потім вернувся і взяв у руки цей невеличкий круглий предмет.

То була свіжо вибита монета. По одному боці знаний вінець з написом "п'ять пенсів" посередині, з таким же написом в есперанто внизу, а по другому боці профіль чоловіка і знову напис. Персі обернув його, щоб прочитати:

"Юліян Фельзенбург, ля Презіданте де Уропо".

3

Була десята година ранку наступного дня, коли кардиналів покликали до Папи, щоб вислухали звернення з промовою, т. зв. альокуції.

Персі, що зайняв був місце між дорадниками, бачив, як вони входили один за одним, люди різних національностей, різного віку та різних темпераментів. Перші входили Італійці, жестикулюючи; потім Англо-саксонці, штивні й поважні; за ними ступав старий французький кардинал з палицею, опираючись на англійського бенедиктинця. Зібрались у великій залі Ватикану. На дальшому кінці кімнати були лавни для дорадників, на горішньому — підвищення з папським тронном. Три чи чотири лавни з пультами перед ними позаду дорадницьких лавок, були зарезервовані для прелатів і священиків, які з'їздилися до Риму з кожної європейської країни, коли було подано до відома тривожну новину.

Персі не знав, над чим будуть радити. До сьогоднішнього ранку було відомо лише, що злука Європи під ним президентом стала фактом, про який, зрештою, свідчила невеличка срібна монета, яку вже бачив Персі. Відомо було також про переслідування католиків, але місцева влада ті переслідування здавила. Ще було відомо, що Фельзенбург пічне сьогодні свою поїздку від столиці до столиці. З усіх католицьких осередків наполегливо просили подати їм вказівки, що мають робити. Повідомляли, що число відступників страшно зростає, що всюди є загроза переслідувань і що навіть єпископи починають падати духом.

Про Святішого Отця знали лише стільки, що він усю ніч провів на молитві при апостольському гробі...

Нараз завмерли всякі шепоти, настала глибока мовчанка, коли двері біля балдахину відчинилися і за кілька секунд Іван, Отець Отців був на своєму троні.

Спочатку Персі не розумів нічого. Дивився, наче на образ крізь насичене пилом повітря. Бо світло ледве продиралось крізь заслонені вікна, падало на багрянні ряди по правому й лівому боці і досягало аж до величезного багряного балдахину та до білої постаті, що там сиділа. Очевидно, ті мешканці Півдня знали, яку силу має ефект. Все те було таке живе й імпазантне, як візія Тіла Христового у прикрашеній дорогоцінностями чаші. Висока, простора зала, барвисті

шати, ланцюги, хрести — все таке розкішне! Коли ж око сягало далі, шукаючи найдосконалішого вершечка, натрапляло на білу матову плямку, наче б святість уже кінчалася, безсила виявити свою найглибшу таємницю. Багряно-червоного, пурпурового й золотистого не було тут забагато для тих, що стояли на ступнях трону; вони його потребували. Одначе Той, що сидів на троні — нічого не потребував. Хай споловють барви й затихнуть сурми в обличчі Намісника Христового. Коли ж би були потрібні враження, то було їх доволі в цьому овальному обличчі та зрівноваженій і владній голові, ясних очах і гарних устах, що промовляли з такою силою.

Персі старався заволодіти собою, затиснув руки і слухав.

— ...Коли, отже, так воно є, брати во Христі, то мусимо дати відповідь. Ми боремося не, як апостол паганський учить нас, з тілом і пров'ю, а з Князівствами і Силами, з правителями світу, темнотою, злими духами на високих місцях. Тому, говорить він далі, одячіться панциром Божим, а далі пояснення, яка це зброя — перепоясіться поясом правди, панцирем справедливости, взуйте на ноги мир, візьміть щит віри, шолом спасіння і меч Духа.

Так то Боже слово кличе нас до бою, але не зброю цього світу, бо царство Його не від цього світу. Тож годиться пригадати вам основи тієї війни, задля чого ми вас сюди призвали.

Голос затих на хвилинку, а серед рядів пронеслося зідхання. Опісля почулося трохи сильніше:

— Здавна було звичасм, а теж і обов'язком Наших попередників часами мовчати, але в інших часах голосити Божий наказ. Від виконання цього обов'язку нас не сміє стримувати ані свідомість нашої власної слабости чи некомпетенції, бо ми мусимо покладати надію, що Той, хто Нас покликав на цей трон, зволить промовити Нашими устами для Його більшої слави.

— Отже, найперше мусимо висловити Наш погляд на цей "новий рух", як його прозвали люди. Володарі світу покликали його до життя недавно. І хоч Ми також дорожимо благословенством миру, однак не забуваємо, що він зродився з осудженого Нами оwoчу. Цей позірний мир багатьох обманув і привів людей до сумніву в обітницю Князя Миру, за посередництвом Якого ми лишень можемо досягнути до Отця. Правдивий мир торкається не лишень взаємин людей між собою, але, передусім, наставлення людей до їх Творця. А власне такого миру світ найбільше прагне. Тож не дивота, що світ, який відкинув Бога, забув про таку важну справу. Люди, зведені спокусниками на манівці, повірили, що об'єднання народів — це найвища ціль життя, забуваючи слова нашого Спасителя, що Він приніс не мир, але меч та що досягнути Царства Божого лише після великих терпінь. Тож, насамперед, треба досягнути мир між людьми і Богом, а тоді вже настане мир між людьми. "Шукайте, насамперед, Царства Божого і його справедливости", — так сказав Ісус Христос, — "а все інше буде вам дане".

Тому Ми, по-перше, осуджуємо і виклинаємо твердження тих, які вчать і вірять навпаки; і Ми повторяємо осуд, яким користувалися Наші попередники проти всіх тих товариств, організацій і громад,

створених на інших, аніж на християнських основах. І Ми пригадуємо Нашим дітям у всьому світі, що їм не вільно вступати до осудження Нами стоваришень і піддержувати їх в якийнебудь спосіб.

По-друге, — звучав далі спокійний голос, — хочемо висловити вам Наші бажання на будуче. Тут Ми, — як не один гадає, — ступаємо на дуже небезпечну стежку...

Збори заметушилися. Персі запримітив, що чимало кардиналів нахилилися і приклали руку до вуха, щоб краще чути. Видно було, що тепер прийде щось важливе.

— Є чимало речей, — говорив далі Папа піднесеним голосом — яких ми покищо не хочемо розглядати, бо це тайні справи. Їх розглядатимуть при іншій нагоді. Одначе те, що Ми тут говоримо, проповідуємо всьому світові. Тому що напасті наших ворогів одверті, але є і скриті, тож так само й ми мусимо боронитися. Оце є наше намірення.

Папа знову перестав говорити, підніс механічно руку, і затиснув у долоні нагрудний хрест.

— Хоч військо Христове є одне, воно складається з багатьох дивізій, а кожна з них має свої окремі обов'язки і цілі. В минулому Господь поділив був сотні своїх слуг, щоб виконували цю або іншу роботу: учні св. Франциска проповідували вбогість; учні св. Бернарда молячись, працювали разом із набожними жінками; Чин Єзуїтів працював над вихованням молоді та навертанням поган. Так працювали інші релігійні чини, яких назви знані всьому світові. Кожний такий чин був створений у якийсь тривожний час і кожний працював гарно при Божій допомозі. Ті всі чини, яким Ми ще раз даємо Наше благословення, не зможуть уже виконувати своїх завдань згідно з їхнім строгим уставом. Наша теперішня боротьба не відноситься до невіжества поган, яким іще не проповідували Євангелія, ані теж до новопоган, предки яких відреклися Євангелія; ми не побороємо вже більше в цю годину духа грошелолюбів і так званої лже-науки, яка в давніші часи віддаляла людей від Бога; ми вже навіть не побороємо усіх твердниць зрадливості, проти яких боролися в минулому. Але, здається, настала скрайня пора, про яку сказав апостол: не прийде такий день, доки не попередить його відступництво і доки не з'явиться Чоловік Гріха. Сич Прокляття, який супротивиться і піднесеться понад усе, що називається Богом. У наші дні не маємо вже більше справи з цією, чи з іншою силою, але з незамаскованою потугою тієї Сили, якої прихід було предсказано і загибель якої є вже приготована.

І знову затих голос, а Персі схопився поруччя, щоб стримати дрижання рук Папа зідхнув глибоко і став промовляти ще рішучіше:

— Тому Нашій покорі здається доцільним, щоб Христовий Намісник сам закликав Божих дітей до цієї нової боротьби, і Ми хочемо притягти до Чину Ісуса Розп'ятого імена всіх тих, які бажають працювати для цього шляхетного діла. Поступаючи так, Ми свідомі того, що це новина в нашій праці та що не звертаємо уваги на всі обережності, які були потрібні в минульщині. В цій справі не радимося нікого, крім Того, Який, — ми віримо в це, — надхнув Нас на діло.

Тож, по-перше, дозвольте Нам сказати, що від усіх, яких приймуть до того Чину, вимагатимуть безоглядного послуху. Ми віримо, що до цієї мети напутила Нас більше думка про Бога, Який вимагав від нас, щоб ми служили Йому, аніж думка про людей, які нас відрікаються. Тому в цю хвилину передаємо тіло й душу Його Божеській Волі та віддаємо себе на службу Богові, одному, який може вимагати від Нас такої жертви і прийме наше убожество.

— Коротко сказавши, пропонуємо такі умовини:

Ніхто не може вступити до цього Чину, не маючи сімнадцяти років.

Члени цього чину не носять ніяких відзнак, ані ряси, ані інсигній.

Три євангельські поради будуть основою Статуту, а Ми додаємо четверту: а саме — бажання одержати мученицький вінець і намір прийняти його.

Єпископ кожної дієцезії, якщо він сам вступить до чину, буде ігуменом у границях його юрисдикції. Вони одиноки звільнені від обіту бідности, як довго займають єпископське становище. Єпископи, які не чують покликання до такого чину, мають залишитися на своєму єпископському становищі, але не можуть мати ніяких релігійних впливів на членів чину.

Далі: Зголошуємо Наш намір вступити до чину в характері найвищого прелата і до кількох днів скласти Нашу присягу.

Далі: Заявляємо, що за час Нашого понтифікату тільки члени чину можуть бути покликувані до СВЯТОЇ КОЛЕГІЇ, та що незабаром собор св. Петра й Павла проголосимо головною церквою чину, в якій церкві негайно складемо на вієтар ті щасливі душі, що віддадуть життя за сповнення об'явлень свого покликання.

Про саме покликання слід згадати лишень, що його слід сповняти, згідно з уставом, приписаним настоятелем. Що торкається новіціатури та її умов і вимог, то незабаром подамо потрібні вказівки. Кожний дієцезальний настоятель (бо сподіваємося, що ніхто з них не відмовиться) має всі ті права, які звичайно належать релігійним настоятелям, і вони матимуть право змушувати своїх підлеглих до всякої праці, яка, на їхню гадку, має причинитися до хвали Божої і до спасіння душ. Нашим бажанням є також покликати до Нашої служби лише тих, які складуть належні обіти.

Папа ще раз підвів очі, в яких не помітно було ніякого зворушення, і продовжував:

— Ось стільки Ми постановили досі. Всі інші справи ми негайно розглянемо на нараді. Але Ми бажаємо, щоб ці Наші слова були проголошені в усьому світі і дійшли до відома всіх визнавців Христа та виявили їм, чого Христос від них вимагає через Свого Намісника. Не обіцяємо ніякої нагороди, крім тієї, яку сам Господь обіцяв тим, які люблять Його і які віддадуть життя за Нього; не обіцяємо ніякого миру, що перевищує наше поняття; ніякого пристановища, крім того, що належиться мандрівникам, які шукають Вічного Міста; ніяких почестей — лишень погорду світу; ніякого життя, крім того, що укрите з Христом у Бозі.

Олівер Бренд сидів у своїй малій приватній кімнаті у Ввайтгол і чекав гостя. Була десята година, а пів до одинадцятої мусів бути на засіданні. Сподівався, що той містер Френсіс, який він і не був би, не забере йому багато часу. Та не потребував ждати довго, бо ледве затих останній удар годинника на Вежі Вікторії, як двері відчинилися і слуга зголосив прихід очікуваного гостя.

Олівер кинув оком на пришельця і поки оба сідали, склав собі про нього певне уявлення.

— За двадцять хвилин, пане, мушу покинути цю кімнату, — почав він. — А покищо... — і зробив легкий знак рукою.

— Дуже дякую, пане Бренд, — поспішно перервав гість, — мені того часу вистачить. Тож, коли дозволите... — і з тими словами вийняв із кишені довгий коверт.

— Оце письмо я вам залишу, — сказав. — У ньому подані наші бажання та пропозиції. А тепер, пане, ось що хотів би я ще сказати: Я свого роду делегація, як знаєте. Ми хотіли б щось просити і щось вам запропонувати. Задля того вибрали мене, бо цей задум походить від мене. Чи можу дозволити собі спершу задати одно запитання?

Олівер притакнувся.

— Не хочу питатися про те, про що не повинен питати. Однак, здається що воно майже певне, що в цілій державі буде дозволено знову правити молебні.

Олівер усміхнувся.

— Гадаю, що так, — сказав. Проект закону був уже в третьому читанні, і, — як знаєте, — президент говоритиме про цю справу сьогодні вечером.

— Він не поставить спротиву?

— Гадаємо, що ні. В Німеччині він голосував "за".

— Так, так, — сказав Френсіс. — Коли ж президент і тут голосуватиме "за", то проект відразу стане законом.

Олівер похилився над столом і взяв зелений папір, на якому був списаний проект закону.

— Ви вже маєте це, розуміється? — спитав. — Так, проект негайно стане законом; а перше свято відбудеться першого жовтня. Свято "Батьківства", правда? Так, "Батьківства".

— Таж це всього один тиждень! — запримітив Френсіс. — Зчиниться безголов'я від поспіху.

— Це не належить до мого департаменту, — сказав Олівер, кладучи назад проект закону. — Наскільки ж знаю, цей обряд практикується вже в Німеччині. Не бачу причини, щоб нам треба було робити якісь окремі зарядження.

— І це свято відбудеться в монастирі?

— Так, а чому ж би ні?

— Ну, добре, пане... — сказав Френсіс. — Я знаю, що урядова комісія розглядала цю справу дуже докладно та, без сумніву, має

свої власні пляни. Все ж я гадаю, що для переведення цього плану вона потребує людей, які мають досвід у таких справах.

— Без сумніву.

— Отже, пане Бренд, Товариство, якого я є представником, складається виключно з людей, які колись були католицькими священниками. В Лондоні маємо яких двісті членів. Коли дозволите, я лишу вам брошуру, в якій подані наші обов'язки, наш статут. Гадаємо, що тут мова про справу, в якій можемо свій колишній досвід з користю віддати для уряду. Католицькі церемонії, як знаєте, дуже складні, а деякі з нас студіювали їх дуже докладно в давніх часах. У нас любили говорити, що майстер церемоній народжується, а не вишколюється, а серед нас є чимало таких людей. Правду сказавши, кожний священник є потрохи й церемоніймайстер.

Зупинився на хвилиночку.

— Так що ж, пане Френсіс? — спитав Олівер.

— Я певен, що уряд зацікавлений у тому, щоб усе відбулося в найкращому порядку. Коли б відправа вийшла гротесково й безладно, то вона не осягла б мети. Тому мені було поручено відвідати вас, пане Бренд, і повідомити, що тут є гурток людей — щонайменше двадцять п'ять осіб, які мають спеціальний досвід у таких справах. І вони заявили свою готовість віддати себе у розпорядження уряду.

Олівер не міг здержатися, щоб трішки не підсміхнутися. "Воно неабияка іронія, — подумав собі, — але заразом і доволі зворушливо".

— Я це дуже добре розумію, пане Френсіс, і гадаю, що пропозиція прекрасна. Та це не від мене залежить. Містер Сновфорд...

— Так, так, пане, я це знаю. Але ваша вчорашня промова усіх нас надхнула. Ви сказали точнісінько те саме, що було в наших сеоцях — що щоби не може жити без почитання та що тепер, коли віднайдено бога...

Олівер махнув рукою. Він недолюбливав облесливости.

— Це дуже гарно з вашої сторони, пане Френсіс. Я напевно поговорю з містером Сновфордом. Я зрозумів вас так, що ви пропонуєте ваші послуги як майстра церемоній...

— Так, пане, і як захристіяка. Я простудіював німецький обряд дуже докладно. Він складніший, ніж я собі уявляв. Гадаю, що вам потрібно буде принайменше з дванадцять церемоніймайстрів у манстирі, а других дванадцять в ризниці, і то не буде забагато.

Олівер притакнувся і з цікавістю поглянув на Френсісове розпалене, зворушене обличчя. Але воно мало в собі теж цей схожий на маску священничий вираз, який він бачив у подібних Френсісові людей. То певно мусіла бути людина дуже віддана справі.

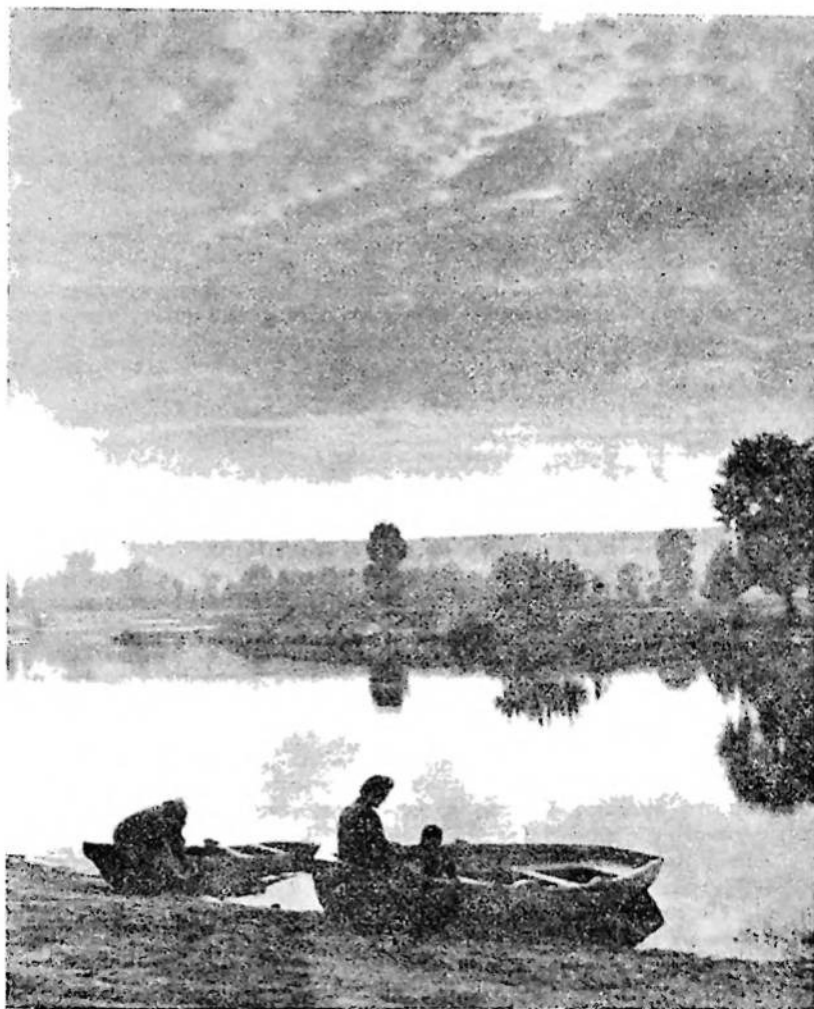
— Ви всі, звичайно, масони? — спитав Олівер.

— Так, розуміється.

— Дуже добре. Поговорю сьогодні з містером Сновфордом, якщо встигну зловити його.

Олівер глянув на годинник. Ще мав усього три чи чотири хвилини часу.

— Чи ви чули вже про нове настановлення в Римі? — спитав Френсіс.

Над Ворсклом

Олівер похитав головою. В цій хвилині він не дуже цікавився Римом.

— Кардинал Мартин помер — помер у вівторок — і його становище вже зайняте.

— Чи справді, пане?

— Так. Цей новий чоловік був колись моїм приятелем — Френклін, на ім'я йому Персі Френклін.

— Що-о-о?!

— Що з вами, пане Бренд? Ви знали його?

Трохи зблідлий Олівер глянув похмуро на Френсіса.

— Так, я знав його, — відповів спокійно. — А ви його знали, пане Френсіс?

— Я знав його, так.

— О, гарно! Я рад би котрогось дня поговорити з вами про нього. Олівер замовк. Мав уже лише одну хвилину часу.

— І це вже все? — спитав він.

— Так, це фактично ціла моя справа, пане, — відповів Френсіс. Все ж дозвольте мені висловити, як високо ми цінимо все те, що ви досі вчинили, пане Бренд. Без сумніву, нікто не відчував так сильно браку культу, як ми. Спочатку воно видавалося нам навіть дуже дивним. — Тремтіння голосу змусило Френсіса замовкнути. Олівер з цікавістю дивився на співрозмовника, але опанував себе, щоб не підвестися з крісла.

— Отже, пане Френсіс?...

Меланхолійні очі Френсіса вдіялися в Олівера.

— Це була, звичайно, облуда — ви розумієте. Однак, я хочу сподіватися, що не все пішло намарне — всі наші сподівання, наша покута і наша хвала. Ми зле розуміли нашого бога, а все ж ми досягли його. — Він прийшов до нас у виді Духа Світу. Цей Дух навчив нас, що індивідуальність це ніщо, а Дух — Усе. А тепер...

— Так, пане, — сказав Олівер лагідно. Він справді був зворушений. Сумні Френсісові очі розкрилися широко.

— Тепер же явився містер Фельзенбург — продовжував він заікуючись. — Юліян Фельзенбург... — У його легкому голосі відчувалося захоплення, тож і Оліверове серце забилося сильніше.

— Я знаю, пане, — сказав він. — Розумію все, що ви хочете сказати.

— Ах, мати нарешті спасителя! — викрикнув Френсіс. — Спасителя, якого можемо бачити, доторкатися його і вихваляти в його присутності! Це занадто гарний сон, щоб у таке повірити!

Олівер поглянув на годинника, зівався раптово і простягнув руку.

— Даруйте, пане, мушу вже йти. Ви зворушили мене до глибини душі... Поговорю з містером Сноуфордом. Ваша адреса є тут, гадаю, — вказав на папери.

— Так, пане Бренд. Та ще одне запитання.

— Мушу вже йти, пане, — сказав Олівер, хитнувши головою.

— Один мент! Чи то правда, що відправа буде обов'язкова?

Олівер притакнув головою, збираючи папери.

2

Того вечора Мейбел сиділа на галерії поза президентським кріслом і вже чи не шостий раз за останню годину поглянула на годинник. Усе побоювалася, що до двадцяти першої години не так багато, як вона гадала. З дотеперішнього досвіду знала добре, що президент Європи прибуде ані півхвилини раніше, ані пізніше, як було встановлено. Його незвичайна точність була знама в усій Європі. Сказав

— о двадцять першій — значить буде в двадцять першій. Знизу почувся проиизливий голос дзвінка — в ту ж мить урвався протяжний голос спікера. Мейбел ще раз глипнула на годинник, переконавшись, що до визначеної години залишилося ще п'ять хвилин. Потім нахилилася трохи вперед і глянула вниз на залю.

Механічний голос дзвінка викликав там велику зміну. Довгі ряди послів у брунатних лавах почали вмоцуватися зручніше та приймали більш мальовничі постави, випростовували ноги і ховали капелюхи під шнуряними тороками лавок, а президент парламенту вже ступив три східці вниз, відступаючи свій фотель тóму, хто за кілька хвилин мав його потребувати.

Парламент був повнісенський. Якийсь чоловік, що припізнівся, вбіг до залі з сутінків крізь південні двері. і в ясиному світлі став збентежено розглядатися довкола, заки знайшов своє місце. Галерії на нижньому кінці були теж зайняті; Мейбел там не вдалося було знайти місце. В усій залі залягла тиша, зрідка вривана тихим шептанням; від проходів позаду жінка знову почула гострий звук дзвінка, що було знаком для звільнення кльюарів, а знадвору з Парламентарної площі доходив гомін юрби, що його вже не було чути двадцять хвилин. Як шум затихне, Мейбел знатиме, що Фельзенбург уже прийшов.

Як то цікаво й чудово — бути тепер тут — у таку пам'ятну ніч, коли Президент має промовляти! Чотири тижні тому назад він голосував за таким самим законопроектом у Німеччині і виголосив промову на таку ж тему в Торіно. Завтра має бути в Іспанії. Ніхто не знає, де він був минулого тижня. Були чутки, що його літак пролітав понад озером Комо, але зараз же ті чутки заперечили. Ніхто теж не знав, про що він говоритиме тут цієї ночі. Може то буде всього три слова, а може й двадцять тисяч слів. Мало там бути кілька пунктів про те, коли участь у новій культовій церемонії проголосить примусовою для всіх, починаючи від дітей, що скінчили сім літ життя. Може бути, що зголосить протест у цій справі. Тоді мусіли б наново радити, законопроект повернувся б назад, якщо палата не прийняла б його поправки відразу через аклямацію.

Мейбел теж була за тими кількома пунктами. Було там сказано, що хоч культові церемонії мали відправляти в кожній парафіяльній церкві в усій Англії першого жовтня, то воно не було примусове для всіх аж до нового року. Зате в Німеччині, де цей законопроект ухвалили місяць скоріше, він зараз же став обов'язувати. Там тамошні католики мусіли або покинути рідний край безпроболочно, або стягнуті на себе приписані карні. Ті карні були розмірно невеликі: за перше порушення закону була визначена кара арешту одного тижня; друге порушення передбачало один місяць арешту і третє — один рік. Четверте порушення передбачало неозначене ув'язнення, поки злочинець не покається. Були це милосердні карні, так здавалося, бож навіть саме ув'язнення означало ніщо більше, як тільки помірковане придержання й заняття на державних роботах. Не було тут ніяких середньовічних страхіть; а прецінь вимога брати участь у культі — теж була дрібничкою; таж це було ніщо більше

як особиста приязність у церкві або катедрі підчас чотирьох нових свят: "Материнства", "Життя", "Плодовитости" та "Батьківства". Ті свята мали б відзначатися першого дня кожного чверть-річчя. В недільних культах участь була б лише добровільна.

Мейбел не могла зрозуміти, як можна відтягатися від того роду почитання?! Таж ті чотири речі були фактами, вони були (як це й вона називала) об'явленням Всесвітнього Лука. Лищо ж інші знали собі цю Силу Богом, то — само собою мусіли вважати це Його ділом. Де ж тут якінебудь труднощі? Годі сказати, наче б християнські Богослуження були не дозволені на основі прийнятих законів. Таж католики все ще могли хочти на Богослуження. А все ж таки в Німеччині діялися жакливі речі, не менше дванадцяти тисяч людей утекло вже до Риму. Були чулки, що сорок тисяч людей відмовитися за кілька днів брати участь у цьому звичайному вшануванні. Сама згадка про те бентежила та сердила Мейбел.

Для неї самої новий культ був найбільшим тріумфом релігії людства, гуманізму. Її серце тужило за чимсь подібним — за якимсь прилюдним, спільним віроісповіданням, як ось це, що тепер усі його визнають. Її все обурювала тупоумність людей, які вдоволялися самою акцією, а ніколи не захотіли заглянути до її джерела. Її інстинкт був непомильним. Бажала станути з товаришами на якомусь урочистому місці, освяченому не священиками, а волею людини і бажала, щоб її надхненниками були милий спів і грім органів. Висловити свій смуток разом із тисячами інших людей Духові Світу, співати похвальний гимн на честь життя і жертвою та кадилом прославляти символічну хвалу Тому, від кого одержала своє існування і якому когось дня мусітиме віддати його назад. "Ах ті християни, зрозуміли тугу людської природи!" — говорила вона собі не раз. Вони її принизили, затьмарили світло, отруїли думку, хибно тлумачили інстинкт. Одначе, вони розуміли, що людина мусить молитися, інакше — згине!"

Мейбел постановила собі бодай раз у тиждень ходити до найближчої старенької церкочки і там, ставучи на колішках перед осяяним "Свята Святих", роздумувати над милими тайнами, відпавати себе Тому, кого прагнула любити, і пити з того джерела нові життєві сили.

Але перше мусить перейти той законопроект! Ухопилася руками за поруччя, вдивляючись пильно в ячхи голів, вільні прокопи, великий молоток на столі, а попри гамір юрби, що доходив із надвору і все більше стихаючі шептання в залі, чула як билося її серце...

Не могла бачити його, але знала це. Він прийде долом двоєма, якими може лише він один користуватися і більше ніхто, та займе місце під балдахном. А всеж вона чутиме його голос — тієї радості буде для неї досить...

Ах, ось надворі вже стихло, приглушений гамір уже завмер. Себто, він приїхав!.. І зайшлими віч сліз очима побачила, як довгі ряди голів під нею піднялися, і хоч у вуках їй гуділо, чула човгання численних ніг. Очі всіх звернулися в той бік, а вона слідувала за ними, начеб вони були дзеркалом, у якому відіб'ється його образ.

Почулося слабе схлипування. Чи то вона схлипнула, чи хто інший?

Клацання замка дверей. Над нею залунали соковиті звуки дзвонів, бліді лиця здригнулися, наче б у душі приявних ударила хвиля пристрасти. А людське море сколихнулося. Мейбел почула всього кілька слів, проголошених спокійним голосом в есперанто.

— Англійці, я санкціоную проєкт закону про культ.

3

Щойно при обіді наступного дня Мейбел побачилася з Олівером. Олівер переночував у місті, а коло одинадцятої години зателефонував, що зараз приїжджає та привезе зі собою гостя. Недовзі коло полудна почула в снігах їхні голоси.

Містер Френсіс, якого їй представив Олівер, виглядав на добрячого чоловіка (так подумала собі про нього Мейбел). Нецікавий, хоч, здавалося, його дуже зацікавив новий проєкт закону. Майже вже щойно при кінці обіду зрозуміла, що то за людина.

— Залишися ще на хвилинку, — сказав Олівер, коли вона збиралася вийти з кімнати. — Я гадаю, що ти схочеш послухати про те все. Моя дружина знає все, що знаю і я, — додав він.

Френсіс усміхнувся і вклонився.

— Чи можу розповісти їй про вас, пане? — спитав Олівер.

— Але ж, певно!

Тоді вона дізналася, що Френсіс був католицьким священником усього ще кілька місяців тому назад, і що містер Сногфорд нараджувався з ним у справі церемоній у монастирі. Щойно тоді її зацікавила ця людина.

— Ох так, розповідайте! — озвалася вона. — Я рада б знати все.

Дозідалася, що Френсіс бачився вчора вранці з новим міністром прилюдного культу та одержав від нього доручення зайнятися церемоніями в дні першого жовтня. Церемоніями будуть теж його двадцять чотири колеги, бодай тимчасово. По святах їх відішлють як мандрівних проповідників для зорганізування державного культу в цій країні.

— Самозрозуміло, що спочатку воно буде трохи важкувате, — говорив Френсіс. — Але з новим роком, надіємося, все буде в порядку, принайменше по катедрах і головніших містах.

— Важне, — продовжував Френсіс, — щоб усе те здійснити можливо якнайскорше. Дуже потрібно зробити добре враження. Тисячі людей мають релігійний інстинкт, та не знають, як його використати.

— Це щира правда, — озвався Олівер. — Я теж відчував те саме довгий час. Гадаю, що то найглибший інстинкт у людини.

— Що торкається обрядів... — сказав поважно Френсіс і зупинився. Обвів очима довкола і тоді, сягнувши у кишеню, вийняв тонку червону книжечку.

— Ось тут припис обряду у Селто Батьківства, — сказав він. — Я в ньому дещо попідкреслював і поробив деякі примітки.

Став перегортати сторінки, а Мейбел, немало схвильована, присунула крісло ближче, щоб краще чути.

— Це добре, пане, сказав Олівер. — Тепер же, будь ласка, поясніть нам усе трохи ширше.

Френсіс поклав вказівний палець між сторінки, відсунув на бік тарілку і почав виклад.

— Найперше, — мовив, — мусимо пам'ятати, що цей обряд оснований вповні на масонському. Щонайменше три четверті цілого обряду в основі масонські. Церемоніям не залишається нічого іншого, як лише вважати, щоб відзнаки були готові у ризниці та щоб правильно були поприкрашувані. Дальшу роботу виконують відповідні масонські достойники... Про те зайво говорити. Труднощі починаються з останньою чвертю...

Він замовк і наче для виправдання почав упорядковувати перед собою на скатерті вилки і слянки.

— Отож, наприклад, отут, — продовжував, — маємо колишній монастирський санктуарій. На його місці ми збудуємо великий вівтар, про який згадується в ритуалі. До вівтаря йтимуть східці. Поза вівтарем, майже до того місця, де колись були моги Едварда Ісповідника, буде здійматися п'єдестал із символічною фігурою, що буде змінюватися, відповідно до свята кожного чвертьріччя.

— А які це будуть символи? — спитала Мейбел.

Френсіс кинув оком на Олівера.

— Як мені відомо, до виконання цих фігур запросили Матженгайма. Кожна з них має символізувати поодинокі свята. Для "Батьківства"...

Знову зупинився на хвилину.

— Для "Батьківства", пане Френсіс?...

— "Батьківство", як знаю, символізуватиме нагий чоловік.

— Щось у роді Аполлона або Юпітера, моя дорогенька, — пояснив Олівер.

"Так, це було б відповідне" — подумала Мейбел.

Френсіс спішно продовжував: — Після промови нова процесія увиходить в цьому місці, — пояснював він. — На неї мусимо звернути окрему увагу. Я гадаю, чи не палоса б ще зробити пробу?

— Ледве, — сказав Олівер, усміхаючись.

— Я того й побоювався. Якщо так, то мусимо дати видрукувати якнай докладніші інструкції. Коли з'явиться процесія, ті, що брали в ній участь, уставляють по обох боках — тут — і тут, — а цеlebрант із священослужителями...

— Що?!..

Френсіс скривився трохи й почервонів.

— Президент Європи... — і знову затявся. — Ах, оце власне зако-
вика! Чи президент візьме участь? Воно у ритуалі неясно сказано.

— Гадаємо, що так. Маємо до нього у тій справі звернутися.

— Добре. Та якщо ні, то, гадаю, міністер культу перебере на себе той обов'язок. Він і його помічники йтимуть простісенько до вівтаря. Підчас процесії позасвічують свічі, поки ще статуя буде заслонена. Потім слідують, приписані ритуалом молитви, що є видруквані в ритуалі разом із відповідями. Співати буде хор, і це зробить величезне враження, гадаю. Потім служитель сам один приступає до вівтаря і,

стоячи, проголошує т. зв. звернення. При кінці цього, — в місці, зазначеному тут зіркою, — виходять із каплиці чотири кадильники. Один приступає до вівтаря, а три залишаються біля сходів і кадять. Той четвертий передає свою кадильницю жрецеві й відходить. На голос дзвону відслонюють заслони, жрець мовчки обкадрує статую чотирма подвійними помахами, а хор починає співати відповідний антифон. Решта зовсім легка. — заявив Френсіс, розвівши руками — цього не потребуємо обговорювати.

Мейбел думала, що й згадані церемонії доволі легкі, але не була зовсім певна того.

— Не уявляєте собі, пані Бренд, — говорив далі Френсіс, — з якими труднощами стічаємося навіть у такій дрібній справі, як ця. Людська глупота не має границь. Я вже наперед бачу, що нас усіх чекає ще багато тяжкої праці... А хто, пане Бренд, виголосить промову?

— Не маю найменшого уявлення, — сказав Олівер. — Гадаю, містер Сноуфорд призначить когось.

Френсіс із сумнівом глянув на Олівера.

— Яка ж ваша гадка, пане, про цю справу взагалі?

Олівер задумався трохи.

— Гадаю, що все це потрібне. Не кричали б так дуже за Службою Божою, коли б вона дійсно не була необхідна. Гадаю теж, що вона робить велике враження. Не бачу чи можна б іще щось додати...

— Так, думаєш. Олівере? — перепитала Мейбел.

— Ні, не треба..., а зрештою, гадаю, що зрозуміють це...

Тут Френсіс перебив його:

— Любий пане, кожна ритуальна відправа мусить мати в собі щось таємниче. Не забувайте того. Саме тому в останньому столітті День Державности закінчився такою невдачею. Для мене особисто ритуал досконалий. Розуміється, багато залежить від виконання. Знаю, що чимало подробиць ще не полагоджено — кольор заслон і таке інше. Одначе, головний плян чудовий. Все таке просте, величаве і недвозначне щодо своєї мети.

— Як ви це розумієте?

— Розумію це як поклін життю, — повільно відповів Френсіс. — Поклін життю під чотирма видами: Материнство відповідає Різду і християнській казці. Це свято родини, любови й вірности. Свято Життя святкуємо навесні, коли все молоде, плідне, пристрасне. Третє свято припадає посеред літа, в час достатків. Це Свято Добробуту. Четверте схоже в дечому на католицьке Боже Тіло. Врешті, у Святі Батьківства вшановуємо основи охорони, продовження роду і мужеськості в обличчі зближення до мас... Цей помисл вийшов з Німеччини.

Олівер притакнув.

— Так, — сказав він — і я гадаю, що промовець буде зобов'язаний те все пояснити.

— Я теж так гадаю. Мені здається, що ті свята мають глибший зміст, ніж ті, що їх передбачує інший плян: Свято Людських Прав, Праці тощо. Зрештою, вони, в порівнянні з Життям — другорядні.

Френсіс лише з великим трудом стримував своє захоплення, а розпромінений погляд його очей зраджував у цю хвилину у відступникові священника більше, ніж коли. Було ясне, що його серце все ще домагалось релігійних практик.

Мейбел затиснула руки.

— Я вважаю це прекрасним, — сказала вона тихо. — і воно... воно таке реальне!

Френсіс глянув на неї вдячним оком.

— О, так, пані! Саме в цьому річ. Нема вже тієї віри, як то ми звикли були називати: тепер це візія фантів, у яких ніхто не може сумніватися, а рівночасно кадило пояснює божеськість життя та його загадку.

— Ну, а статуї? — докинув Олівер.

— Спершу мусять зробити їх із глини. Пан Маркенгайм має нагайно взятися до роботи. Коли ті фігури будуть апробовані, то можна буде почати різьбити їх із мармору.

Мейбел знову заговорила поважно і лагідно:

— Я гадаю, це буде завершенням нашого діла. Дуже тяжко з'ясувати наші принципи — мусимо їх бачити втіленими, мусимо мати образ.

— Невже ж так, Мейбел?

— Не хочу тим сказати, що всі люди не можуть обійтися без того, однак багато-багато людей таки не може. Люди з обмеженою уявою потребують конкретних образів. Мусить бути якесь русло, в яке скеровувалися б їх стремління... Ах, я не всіляк висказати цього словами!

Олівер легенько притакнув головою. Видно, він теж роздумував над цим.

— Так, — сказав він — я теж думаю, що воно причиниться до розвитку людської думки і спинить зміст забобонів.

Френсіс звернувся до нього раптово:

— А що скажете, пане, про новий монаший Чин, що його створив Папа?

Олівер нахмарився.

— Я гадаю, що це найнебезпечніший крок з усіх, що він колинебудь зробив. Коли він діє щиро — викличе величезне обурення, коли ж це лише хитрість, то нею він лише сам себе здискредитує. Чому, властиво, питаєте мене про те?

— Я рад би знати, чи в монастирі не виникнуть якісь неспокої з того приводу.

— Мені було б дуже шкода такого заколотника.

Озвався телефонічний дзвінок. Олівер зірвався з місця і підійшов до телефону. Мейбел бачила, як натиснув гудзик — сказав своє ім'я... і приклав слухавку до вуха.

— Це Сноуфордів секретар, — сказав до обох зацікавлених. — Сноуфорд хоче... Ах!...

Ще раз повторив своє ім'я і слухав далі.

— Ах! Але ж ясно, чи не так? Дуже мені прикро... Так... Так, так, він тут... Направду. Дуже добре, за хвилиночку будемо у вас.

Відложив слухавку і вернувся до гостя і дружини.

— Дуже мені шкода, — сказав, — але президент не візьме активної участі у святі. Та ще напевно не знати, чи не прибуде як гість. Сновфорд хоче негайно бачитися з нами обома, пане Френсіс. В нього буде Маркгайм.

Хоч Мейбел розчарувалася теж, вона бачила, що Олівер більше зворушений ніж розчарований.

П'ЯТА ГЛАВА

1

Персі Френклін, новий кардинал-протектор для Англії, вийшов із папських апартаментів з Гансом Штайнманом, німецьким кардиналом-протектором. Разом прийшли до ліфту й усі ще мозчки вийшли з нього. При дверях до хати Персі пристанув, легко вклонився і ввійшов без словечка. Його молодий секретар Брент, який щойно недавно приїхав із Англії, встав, коли Персі ввійшов.

— Еміненціє, — сказав він, — прийшли англійські часописи.

Персі взяв один з часописів, вийшов до сусідньої кімнати й усів. Глянув на текст у чотири шпальти, поперериваний величезними підтитудами, що складалися з коротеньких речень, як це сто літ тому було звичаєм в Америці. Ще й досі не придумали кращого способу для обдурювання малосвідомих людей.

Глянув на назву часопису. Це було англійське видання "Ери". Потім став перечитувати підтитуди. Були вони такі: "Державні святкові врочності", "Приголомшуюча Величавість", "Релігійний Ентузіазм", "Манастир і Бог". "Католик-фанатик". "Бувші священники як службовці".

Перебігаючи очима сторінки, Персі прочитував лише короткі рязючі фрази і так виробив собі погляд про події в монастирі. Знав уже про цю подію з телеграми. У цій самій справі розмовляв теж із Святішим Отцем.

Отже, не було нічого нового.

Саме хотів відложити газету на бік, як впало йому в очі одне прізвище.

"Як довідуємося, містер Френсіс (церемоніяр), якому всі дуже вдячні за його велику запопадливість і спритність) у найближчих днях відїде до північних міст з доповідями про державну релігію. Цікаво зазначити, що той добродій усього кілька місяців тому назад служив при вівтарі, як католицький священник. Для своєї праці має до розпорядження двадцять чотирьох колег, які ступили на такий же шлях".

— Господи Боже! — вимовив Персі вголос і відклав часопис.

Однаке думки його відірвалися від відступника і зосередилися довкола значення всієї справи в цілому. Пригадав собі теж, що мав іти нагору.

Словом, дарма було заперечувати, що введення пантеїстичної релігії було величезним успіхом в Англії, як теж і в Німеччині. Франція все ще була занадто зайнята культом людини, щоб розглядати ширші питання. Люди привикли були говорити, що Англія занадто

твереза й весела. А все ж відігравалися там надзвичайні сцени. Гомін ентузіастичного захоплення оповивав монастир, коли стягнули розкішно розмальовані заслони й за ними з'явилася велетенська маєстатична і владна фігура мужчини, зображена артистом у природних барвах. Залита сльозом свічок, стояла напроти великого екрану, що закривав гробницю. Маркенгайм виконав свій твір знаменито, а палка промова містера Бренда з'ясувала приямним цю небуденну подію. Він наводив уступ за уступом із єврейських пророків, говорив про Місто Миру, мури якого виростили тепер перед очима глядачів.

"Встань, ясносте, бо світло твоє настало і слава Господня засяла над тобою... Бо, дивись, я створюю нові небеса і нову землю; давньої не треба пам'ятати і хай вона не приходить на думку... Не буде вже більше чути у твоїй країні про насилля, спустошення або руйну у твоїх границях. О, ти, такий довгостраждаючий, багатий бурею і непотишеній, дивись, я накладу на твої мури гарних красок, а твої підвалини прикрашу сафірами... споряджу тобі вікна з агатів, а брами з карбункулів й усі твої границі назначу дорогоцінним камінням. Встань, світись, бо з'явилось світло твоє".

Коли тишу порушив легенький брязкіт ланцюжків кадильниці, велетенська юрба впала навколішки й завмерла, а дим кучерявився над кадильницею, що її тримала рука бунтівника. Потім заграва орган, і численний хор на поперечній наві грімко проспівав антифон, що його раптом перервав пристрасний крик якогось збожеволілого католика, якого вмент змусили замовкнути.

— Неймовірно, просто неймовірно! — говорив до себе Персі. А все ж неймовірно сталося — Англія знову винайшла собі нову релігію, що було закономірним і неминучим наслідком природного прагнення молитви. З провінцій надходили такі ж самі вістини. В одній за одною катедрях відігравалися подібні сцени. Маркенгаймів архитвір, виконаний після ухвалення законопроєкту за чотири дні і механічними засобами помножений на чотири тисячі копій, був розісланий до всіх вицятішких місцевостей Лондонські часописи були дослівно засипані телеграмами, які сповіщали, що цю нову релігію приймали через аklamацію та заявляли, що людська думка нарешті знайшла правильний вислів. "Якщо не було б Бога — міркував собі Персі — то Його треба б було винайти". Дивувала його теж спритність, із якою ввели цю нову релігію. Вона не займалася справами, над якими можна б дискутувати, якись політичні тенденції, що могли б пошкодити їй. — були виключені. Не виконувала надто великого натиску в справі громадянства, праці й усього іншого на замаскованих індивідуалістів і літятиїв. Осередком і джерелом усього стало життя, приодягнене в пишні шати давнього культу. Був це свого роду позитивізм, католицизм без християнства, гуманізм без його хиб. Почитали не людину, лише поняття людини, позбавленої всього надприродного. Насправді, сказав собі Персі, те все було чортівськи хитре, а старе як Каїн.

Звідомлення, що його Персі саме предложив Святішому Вітцеві, зродилося з розпuki або надії, він сам не знав, з чого. Просив, щоб

Святіший Отець зволив видати строгий декрет, який забороняв би католикам усяке насильство. Вірних слід заохочувати бути терпеливими, щоб не брали участі у нових церемоніях і нічого не говорили, хіба тоді, як їх допитували б, а всяке переслідування переносили радо. Предложив, щоб разом з німецьким кардиналом в кінці року повернутися до своїх країн, з метою підтримати слабодухів, додаючи їм нової відваги. Але і Персі і німецькому кардиналові відповіли, що їх покликання зобов'язує залишитися в Римі, хіба сталося би щось непередбачене.

Про Фельзенбурга нічого нового не було чути. Говорили, що він на Сході, але всі подробиці залишалися в тайні. Персі розумів дуже добре, чому Фельзенбург не був на врочистості, хоч його сподівалися. По-перше, тяжко було б дати тут першенство почати котрійсь із двох країн, які перші ввели це набоженство. По-друге, Фельзенбург був занадто бистрий політик, щоб ризикувати можливою невдачею. По-третє, щось мусіло діятися на Сході. Цю третю точку тяжко було зрозуміти; ще не було зовсім ясне, але подобало на таке, що успіх із минулого року не був дуже певним. Видно, справа мусіла мати щось спільного з релігією. Щодо того, були різні чутки, віщування, пророчтва, перебільшування.

В душі Персі наступив перелім. Він уже не попадав у розпук. Сам не знав, як це сталося. Правив Службу Божу, полагав величезне листування, заглиблювався в роздумування і, хоч не чув нічого, знав все. У його вірі не було найменшої тіні сумніву, ані вагання. Подобав на такого, що працює глибоко під землею, але все ж знає, що десь там угорі співають пташки, світить сонце, пливе вода. Розумів себе самого доволі добре, і відчує, що віра його скристалізувалася так чітко, як ніколи. Бо це була чиста віра, виразне зрозуміння духового, віра, що не піддавалася розкошам члвчи і не скорялася перед небезпеками. Пояснявав це собі так, що Бог провадить душу через три стадії: перша стадія — це стадія поверхової віри, що сприймається безкритично від духовних авторитетів і виявляється в релігійних практиках без глибшого розуміння, але й без сумнівів; друга стадія починається з пробудженням емоційних і пізнавальних сил душі, а відзначається радістю, поривами, містичними візіями та небезпеками; це стадія постанов, об'явлення покликань, але також і ризика аварій; третя містерійна, неокреслена стадія охоплює поновно пізнання всього попереднього шляхом чисто духовим (що скидається на сценічну виставу по пробах підготовки), і в цій стадії людина пізнає Бога, але не з якогось пересвідчення: вона вбирає в себе Його ласки несвідомо, навіть без захоплення і помалу, але дух у глибинах своєї істоти, далекий від емоцій і розумових сприйнять, уподібнюється до образу і мислення Христа.

Так сидів Персі, схилившись на спинку фотелю, заглиблений у думках і поглядів на святий Рим крізь вересневу мряку. Як довго потриває цей мир? — питав себе. Мав таке враження, що в повітрі висіла чорна прнмара приречення.

Схопив за дзвінок і задзвонив. — Принесіть мені найновіше звітлення о. Блекмора, — сказав. коли ввійшов секретар.

Дуже чуйний з природи, Персі, завдяки наполегливій постійній праці, довів цю прикмету до великої досконалости. Ніколи не забував розумних Блекморових завважень, зроблених рік тому. І через те, ставши кардиналом, схотів мати того священика своїм кореспондентом. Коли секретар приніс чотири густо записані картки, датовані з Вестмінстеру, Персі зразу ж кинув оком на останній уступ перед звичайним припорученням: "Містер Філіпс, колишній секретар містера Бренда, якого Ваша Еміненція мені рекомендували, був у мене два чи три рази. Тепер він опинився в дивному стані. Сам він не має ніякої віри, та розумом не очачь іншої надії, лише в католицькій Церкві. Просив навіть, щоб його прийняли до Чину Христа Розп'ятого, та це, — очевидно, — неможливе. Одначе, нема сумніву, що бажає цього щиро; я познайомив з ним багато католиків, сподіючись, що вони зможуть допомогти йому. Дуже хотів би я, щоб Ваша Еміненція побачилися з ним!'

Перед від'їздом з Англії й опісля Персі й дали вдержувати знайомство, яке був зробив, коли навірнув до Бога стареньку паню Бренд. Ледве чи здавав собі справу, чому саме поручав його священикові. Філіпс не зробив на Персі якогось особливого враження. Виглядав боязким, нерішучим. Та все ж безкорисливий вчинок того чоловіка, яким він виставляв на небезпеку своє становище, зворушував. За тим учинком мусіло скриватися щось більшого.

Тепер наче щось підказувало Персі: спровадити Філіпса до Риму. Може, у цій духовій римській атмосфері знайде віру? Як би там не було, розмова з бувшим секретарем пана Бренда може бути корисна.

Знов подзвонив.

— Пане Brent, — сказав Персі, — у вашому найближчому листі до о. Блекмора, напишіть, що я хочу бачити чоловіка, якого він хотів прислати — себто, містера Філіпса.

— Добре, Ваша Еміненціє.

— Це не надто спішна справа. Може прислати його, коли йому завгодно.

— Так, Еміненціє.

— Може приїхати щойно в січні. Буде доволі часу, якщо не зайшла б якась важна причина.

Розвиток Чину Христа Розп'ятого поступав так гарно, що це можна було б назвати малою не чудом. Заміник Святішого Отця упав, наче іскра у купу соломи. Здавалося, що християнський світ у цю хвилину чекав власне такої нової організації. Відгомін, який учинило її проголошення, перевищав найбільш оптимістичні сподівання. Фактично ввесь Рим з передмістями, — разом три мільйони населення, — тиснувся до реєстраційних станиць на площі св. Петра, як тиснуться зголоднілі за харчами, в розпучі натискаючи на двері. День-у-день сам Святіший Отець сидів на своєму троні; величчя, сяюча постать, під вечір чимраз блідіша й перетомлена. — мовчазно благословив кожного з тієї велетенської юрби, що ройлася поміж бар'єрами, відбувши приписаний піст та прийнявши Причастя, щоб стати навколішки перед своїм Зверхником і поцілувати папський перстень. Умо-

зини прийняття до нового Чину були такі строги, як того вимагали обставини. Кожний кандидат мав висповідатися у свого, для тієї цілі визначеного, священика. Священик розглядав якнайточніше мотиви та щирість кандидатів і всього лише одна третина петицій була прийнята. Тим, які побоювалися, що й така кількість завелика, відповіли, що майже всі бажаючі вже пройшли вогненну пробу, заки ще внесли були прохання у справі прийняття. З трьох мільйонів римського населення яких дві третини схоронилися тут перед релігійними переслідуваннями. Вони воліли жити, непомітні і погорджувани, у тіні Бога, ніж у сліпучому сяйві своєї безвірної країни.

П'ятого вечора після прийняття новиків папа скорим рухом підвівся з місця, простягнув руки та виголосив таку гарячу молитву, якої базиліка за свого довгого існування ще ніколи не чула:

"Благословен Господи! — викликнув він із піднесеним угору обличчям і сяючими очима. — Хай буде благословенний Господь Бог Ізраїля, бо він зійшов і відкупив свій нарід. Я, Іван, Намісник Христовий, слуга слуг і грішник серед грішників, закликаю вас, бути бальорями духом в Ім'я Боже. На Розп'ятого на хресті прирікаю вічне життя всім тим, що видержать у Його Чині. Він Сам сказав це: "Хто переможе, тому дам корону життя".

"Дітоньки, не бійтеся того, хто вбиває тіло. Він більше нічого вдіяти не може. Бог і Його Мати є з нами!..."

Так плили Його слова, що розповідали величезній, проїнятій жахом юрбі про кров, що вже давно була пролита на цьому місці з тіла апостола, тіло якого поховане у віддалі ледве сто п'ятдесят стіп від місця, де вони тепер стоять. Переконував, підбадьорював, загривав. Вони самі готові були на смерть, коли така була Божа воля. Коли ж ні, то їх намір буде вважатися ділом. Тепер вони мусіли жити у послуші, — бо їхня воля вже більше не є їхньою, лише Божою волею; мусіли відтепер жити в чистоті. бо їх тіла були відкуплені великою ціною; жити в нужді, бо їх було царство небесне.

Закінчив урочистим тихим благословенням Міста і Світу. Пізніше кілька вірних запевнили, що підчас промови бачили завислу в повітрі над Папою з'яву, схожу на птаха, білого, наче туман, і прозорого, наче вода.

Серед християн поза Римом проголошення нового Чину також увінчалася повним успіхом. День-у-день до Риму приходили довгі списки членів Чину, зладжені дісцезіяльними властями. Одначе, останніми днями надходили ще й інші, почесніші списки. Вони звідомляли, що Чин почав уже працю, що навіть у найбільше зневірених серцях пробудилася надія. Поруч з тим приходили ще поважніші відомості про великі перемоги в інших площині. В самому Паризі в одному-одинокому дні сорок членів нового Чину спалено живцем, заки ще влада успіла стати в їхній обороні. З Еспанії. Голляндії та Росії також приходили подібні вістки. В Дюсельдорфі, в церкві св. Лаврентія нападено на вісімнадцять мужчин і хлопців та вкинено їх одного за одним у міський канал. Кожний із мучеників при тому співав: "Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй нас!" Уриваний спів довго виходив із глибини каналу, поки його не втишили

наміням. Німецькі в'язниці також уже наповнялися першими гуртами Христових борців.

Світ здвигав плечима і заявляв, що потерпілі самі в усьому винні, і хоч осуджував жорстокість юрби, домагався від влади пильнішого розгляду нової змови прихильників забобомів і рішучого їх здавлення.

А рівночасно робітники в церкві св. Петра працювали над спорудженням нових вітарів, на каменях яких виковували імена тих що вже сповнили свої обітниці й здобули мученицькі вінці.

То була перша Господня відповідь на визов світу.

Коротко перед Різдом сповістили, що Святіший Отець буде правити Службу Божу в останньому дні року при папському вітарі в церкві св. Петра в наміреннях Чину. Негайно почалися приготування.

Це мало бути свого роду прилюдне визнання нового Чину. На здивування загалу видали спеціальний заклик до членів Святішої Колегії, щоб усі взяли участь в урочистості, за винятком тих, хто був призначений недугою до ліжка. Виглядало, що Папа рішився сповістити світ про проголошену війну, дарма що неприязність кардиналів у їх провінції упродовж п'яти днів могла спричинити непередбачені ускладнення; розпорядок усе ж видано, він мусів бути виконаний.

Було то дивне Різдо.

Персі наказано асистувати Папі при Службі Божій. Він сам опівночі відправив Сл. Божу в своїй приватній капличці. Вперше за все своє життя побачив те, про що чув так часто — чудову старовинну папську процесію, що при світлі смолоскипів посувалася вулицями від Лятерану до св. Анастасії. Кілька літ тому Папа відновив той старовинний звичай, що не відбувався вже мало що не півтора віку. Невеличка базиліка була зарезервована для особливо упривілейованих, але вулиці від катедрі до церкви, як теж по двох боках трикутника були залиті безчисленною масою мовчазних постатей і палаючих смолоскипів. Святішому Отцеві асистували до Служби Божої колишні голови держав. Персі зі свого місця слідкував за цією неземською драмою Страстей Ісуса Христа, відтвореною від Родження руками його старенького янгольського Намісника. Тяжко було уявити собі тут Голгофту, бо тут рішуче панував дух Вифлєсму. Над простим вітарем сяяло небесне світло, а не царювала надприродна темрява. Під старечими руками лежало Дитятко, зване Чудовним, а не зломлений Скорбний Чоловік.

"Адесте фіделес" — співав хор із трибуни. "Прийдіть, славмо, а не плачмо, торжествуймо, втішаймося, будьмо дітьми! Як Він став для нас Дитятком, станьмо дітьми для Нього. Одягнімо дитячу одяжку, обуймо взуття миру. Бо настало Царство Боже; Він облечився у красу; Господь облечився в силу і препоясався. Він установив світ, який не буде зрушений. Престіл Його зготовлений здавна. Він предвічний. Тож радій, донько Сіону, кричи з радости, донько Єрусалимська! Дивися твій цар іде, до тебе, Святий Спаситель Світу. Пізніше буде доволі часу на терпіння, коли володар світу цього виступить проти Небесного Володаря."

Так думав Персі, коли, пишно зодягнений, стояв окремо, щоб бути малим і скромним. Певно, нічого не було неможливе для Бога. Чи те містичне Народження не могло вчинити ще раз те, що було вдіяно передше: підкорити своєю слабою силою все, що горде, що ставить себе вище Бога? Воно вело трьох мудрих царів почерез пустиню, як теж пастирів від череди. Тепер мас біля себе королів, що зложили свої корони, а принесли золото своїх вірних сердець, миро бажаної мученицької смерті й кадило чистої віри. Невже ж республіки не можуть теж відмовитися від свого блиску і присмирити юрбу? Невже не може себелюбство відректися себе, а світова мудрість признати своє невігластво?

Потім пригадав собі Фельзенбурга і серце його заболіло.

3

Персі вже так привик до поганих вісток — про відступство, смерть, втрати — що спокій минулого тижня надзвичайно його відсвіжив. Здавалося йому навіть, що його сподівання, зроджені в церкві Святої Анастасії, здійснилися скоріше, ніж він припускав і про це гарне старовинне свято ще не зовсім утратило свою силу, навіть у світі, який заперечував його історичність. Бо взагалі нічого важливого не сталося. Записано, правда, ще кілька мученицьких смертей, але це були відірвані випадки. Про Фельзенбурга взагалі не було вісток.

Отже, Персі дуже добре знав, що завтрашній день буде надзвичайним, принаймні для Англії й Німеччини, бо в Англії від завтра участь у відпрагах стане обов'язковою вперше, а в Німеччині — вже вдруге. Чоловіки й жінки мусітимуть тепер виявити своє ставлення до справи.

Минчолого вечора Персі побачив світлинку постаті, якій завтра мусітимуть поклонятися в монастирі, та з віпрозою подео її на шматки. Фотографія зображувала величезну нагу жінку, маєстатично чарівно-гарну з головою та плечима поцаними назад, наче б та жінка побачила перець собою якусь дивну з'яву; рамена опущені вділ, а долоні трошечки піднесені, пальці розставлені наче від зчудування. Уся постава, зі стисненими локтями стопами й колінами, була спокійним втіленням чекання, надії й бажань. На довершення, її голова з довгим волоссям була увінчана короною з дванадцяти вір. Отож, це була дружина того пещого — втілення людського ідеалу материнства, що завжди чекає своєї дитини?

Глянувши на білі кляпки, що лягли біля його стіп, наче трійливий сніг, Персі скочив на ноги, перебіг через кіманту і впав на коліна перед аналоєм і в безмежному болю бажання відкупити кривду вчиненого блюзнірства, заячав:

— О, Мамо, Мамо!

Благав прощення в небесної Цариці, яка, тримаючи на руках свого правдивого Сина, спокійно поглядала на Персі зі свого п'єдесталу. А він більше нічого не міг сказати.

Одначе, цього ранку був спокійним. Відправив Службу Божу в

наміренні св. Сильвестра, папи й мученика, останнього святого У черзі християнського року. Цілісіньку ніч площа була набита мовчазними людьми, що чекали хвилини, коли в сьомій годині відчиняться двері. А тепер і церква і площа були знову повні людей. Геть далі до ріки, як далеко сягало око, всюди були люди, бо було проголошено, що після Служби Божої та процесії членів Чину попри папський трон. Папа поблагословить Місто і Світ.

Персі покінчив молитви, замкнув служебник і чекав на прислужника, що мав з'явитися з хвилини на хвилину.

Нараз у передній кімнаті почулися голоси, скорі кроки та чиїсь голосні домагання в англійській мові. Зацікавлений, Персі підвівся.

— Йх Еміненція мусять зодягнутися. Не можна!

На це почувлася гостра відповідь, а далі — відгомін боркання. Хтось шарпнув клямку. Це було підозріле і Персі, скочивши до дверей, широко їх одчинив.

Перед дверима стояв блідий, пошарпаний чоловік, якого Персі спочатку не пізнав.

— А це що?.. — почав Персі та зараз же впізнав прибульця. — Містер Філіпс! — вигукнув.

Філіпс простягнув руки.

— Це я, папе... Ваша Еміненціє... я щойно приїхав!.. Питання життя і смерті... А ваш прислужник каже мені...

— Хто вас прислав?

— Отець Блекмор.

— Які ж новини, добрі, чи погані?

Філіпс кинув очима на прислужника, який все ще, випростуваний та ображений, стояв кілька кроків позаду. Тепер Персі зрозумів. Поклав руку на плече Філіпса й повів його до кімнати.

— Джеймс, постукаєте за дві хвилини.

Оба пройшли воскованою підлогою. Персі пішов на своє попереднє місце при вікні, оберса об віконницю.

— Скажіть мені все одним реченням, пане, — озвався до заданого Філіпса.

— Серед католиків змова. Хочуть завтра висадити монастир у повітря. Я знаю, що Папа...

Персі рухом руки наказав йому замовкнути.

ДВОСТА ГЛАВА

1

Цього пополудня, коли гурток з шістьох осіб вийшов з ліфту, летовище відносно було порожнє. Ті, що прибули, нічим не різнилися від звичайних пасажирів. Німецький та англійський кардинали були в простих хутрах, без всяких відзнак. Їхні капеляни стояли поблизу, а два послугачі поспішали вперед до літака з влунками, щоб там зарезервувати цілий переділ.

Всі чотири не говорили ні словечка, поглядаючи на службовців, що увихалися на борті бласкучої потвори, яка лежала на сталевій

Григоревич-Барський. Покровська церква в Києві — 1766 рік

сітці, готова з головокружною швидкістю врізатися своїми плавцями в повітря.

Персі раптовим рухом відвернувся від інших, підійшов до відчиненого вікна, що виходило в сторону Риму, нахилився, опершись ліктями на підвіконник, і почав дивитись.

То був незвичайний вид.

На заході вже сутеніло, а фіялкове небо набирало на овиді ясно-жовто-гарячого кольору, з кількома як кров червоними пасмугами. Внизу видніла темна синява міста, то тут то там нацяткована темними кипарисами і поперекраювана тонкими безлистими верховіттями тополевого гайку, що тужив за муром. А зараз поза цим образом виринала величава баня Мікель Анджелія у відтінках, що їх описати людське слово безсиле.

Десь у далечі вдарив дзвін і втомлене місто почало посилати Богоматері вечірній молебень. Із тисячі веж попливла ніжна мелодія, топлячись у безмежних просторах тисячами відтінків. Поважний бас Святого Петра, м'який тенор Лятерану, захриплий плач старенької церковці із якоїсь закутнини, пронизливе дзеленькання з манастирів і каплиць — все те зливалось в одну містичну гармонію звуку та світла. Вгорі тремтливе помаранчеве повітря, внизу перегуки дзвонів. Лилеї, солодкі, повні екстази.

"Alma Redemptoris Mater" — прошептав Персі, а в очах його показалися сльози. "Ласкава Мамо Спасителя, відчини двері небесні, зоре морська, змилосердися над грішниками... Господи Боже, зішли ласку Твою в серця наші, благаємо Тебе, щоб завдяки мукам і хрестові Сина Твого, ми вдостойлися величнього Воскресення."

Ще хвилинка — і копула зникла, з нею і море міських домів. Зорі, здавалося, прилітали до нього, і з ревом мотору повітряплав пустився своїм шляхом на Північ.

Персі відітхнув глибоко і вернувся до своїх приятелів.

2

— Скажіть же мені, будь ласка, хто він, цей чоловік? — ще раз озвався старенький кардинал, коли оба посідали один напроти одного, а капеляни в іншому переділї.

— Цей чоловік? Він був секретарем Олівера Бренда, одного з наших політиків. Саме він післав мене до смертного ложа старенької панї Бренд і через те втратив посаду. Тепер працює як журналіст. Це рішуче чесна людина. Ні він не католик, хоч дуже хотів би ним бути. І тому, що не католик, вони йому довіряють.

— А вони?

— Про них я нічого не знаю, хіба те, що з розпuki вони готові на все. У них доволї сильна віра, щоб узятися за діло, але мають її замало, щоб бути терпеливими. Вони, напевне, думали, що цей чоловік буде сприяти їм. Та, на їх біду, він має совість, а, крім того, розуміє, що влада після такого атентату нарешті знайшла би привід покінчити з толеранцією. Чи ви, Емінеңціє, здасте собі справу, як вороже все до нас настроєне?

Старенький кардинал сумно похитав головою.

— Чи я здаю собі справу? — прошептав він. — І мої Німці теж замішані в тому? Чи ви певні того?

— Еміненціє, це широко розгалужена змова. Воно вже цілі місяці кипить. Щотижня відбувалися збори, держали все у якнайбільшій тайні. Ваші Німці відкладали лишень для того, щоб удар по можливості був найбільш нищівним. І ось завтра... — Персі розпачливо відхилився назад.

— А що ж Святіший Отець?

— Я був у Святішого Отця зараз після Служби Божої. Папа є тої самої гадки, що й ви і післав по вас. Це наша одинока можливість, Еміненціє.

— Як же ж ви гадаєте, чи ми зможемо перешкодити тому?

— Не знаю, але іншого виходу не бачу. Я зразу ж піду до архієпископа й розкажу йому про все. Гадаю, ми приїдемо о третій, а ви, якщо не помиляюся, будете в Берліні о сьомій годині за німецьким часом. Врочистість має відбутися в одинадцятій. До того часу зробимо все, що в наших силах. Уряд буде знати, а вони теж знатимуть, що ми в Римі нічого не винні. Я гадаю, що вони прикажуть оповістити, що кардинал-протектор та архієпископ із своїми помічниками заховався в захристіях. Вони подвоять варту — вгорі кружлятимуть літаки. А потім... Ну, — все в Божих руках!..

— Як гадаєте, чи змовники таки не занехають свого пляну?

— Не знаю, — відповів коротко Персі.

— Я чув, що вони мають іще й інший плян.

— Власне, власне! Коли ніщо не перешкодить, схотуть кинути вибуховий матеріал згори. Якщо й це не вдалося б, то щонайменше трьох людей готові посвятити себе й самі віднесуть динаміт до монастиря... А ви Ваша Еміненціє...

Кардинал глядів на нього пильно.

— Моя програма така як і ваша — сказав він. — А чи ви, Ваша Еміненціє, взяли під увагу наслідки обох можливостей? Коли ж нічого не станеться...

— Коли нічого не станеться, то нас уважатимуть дурисвітами, що хотіли здобути славу. Коли ж станеться, ну... тоді ми всі опинимося перед Богом. Молімся за те друге, — додав він пристрасно.

— Це бодай легше перенести, — запримітив старенький.

— Пробачте, Еміненціє, я не повинен був того казати...

Зачакувала мовчанка, лишень чути було невтомний рух пропелера. Хтось у сусідньому переділі нараз закашляв. Утомлений Персі похилив голову на руку і дивився у вікно.

Вчизу під ними земля скидалася на темну, безконечну порожнечу. Вгорі все ще трохи ясніло небо, а крізь морозну млу, якою, похитуючись від змагання з вітрами, продирався літак, час-від-часу мерехтіли зорі.

— В Альпах буде холодно, — прошептав Персі. І нараз, наче захопившись, додав: — А я не маю ні найменшого доказу, нічого, крім слова тієї людини.

— І ви певні того?

— Я певен.

— Еміненціє, — сказав раптово Німець і вдивлявся в обличчя Персі, — але ж це надзвичайна схожість!

Персі всміхнувся мовчки. Його вже втомилу чути вічно те саме.

— І що ви скажете на це? — вперто допитувася другий.

— Мене вже не раз питали про це, — відповів Персі, — і я не знаю, що сказати.

— А мені здається, що Бог не дарма так учинив, — прошептав з трудом Німець і все ще вдивлявся в нього.

— Що ви хочете тим сказати, Еміненціє?

— Це свого роду антитеза — друга сторона медалі. Я не знаю...

І знову настала мовчанка. Крізь скляні двері заглянув непоказний, синьоокий Німець - капелян, але йому зараз дали знак рукою, і він відійшов.

— Еміненцію, — сказав старенький кардинал раптово, — тут треба багато дечого обговорити. Мусимо мати якісь пляни.

Персі похитає головою.

— Не треба ніяких плянів, — сказав він. — Ми не знаємо нічого, лише голій факт — ніяких прізвищ, нічого... Ми... ми наче ті діти у тигровій клітці. А один із нас виглядає вже так, наче б побачив тигра.

— А я гадаю, що ми все ж повинні порозумітися щодо зв'язнів між собою.

— Якщо ще житимемо..?

Дивно воно виглядало, що ініціативу перейняв Персі, хоч багрянлицю носив він ледве яких три місяці, а його співрозмовник був кардиналом дванадцять літ. Та Персі ледве чи здавав собі справу з того. Від часу розмови з Папою, коли було закинута всі старі пляни й ухвалено такі сенсаційні постанови, коли Папа поблагословив його (все те сталося впродовж пів години), вперше всі його думки сконцентрувалися довкола нового положення. Відчував у собі нову силу, але теж велику розпuku.

Тепер залишилися йому дві речі: ганьба, або смерть. Третього виходу не було, якщо змовників не приловлять із вибуховим матеріалом. Вони чейже закинуть свій плян, знаючи, що Божі заступники загинуть б разом з ними; це рівнялося б ганьбі, бо виказався б обман, мовляв, такою ціною хотіли здобути славу. Можуть теж не схотіти занехати свого наміру, смерть кардинала та кількох єпископів уважатимуть невисокою ціною за довершення пімсти. В такому випадку стояли перед ним Смерть і Суд. Але Персі вже не відчував страху. Чи може бути більша ганьба, як ця, яку він уже переживав: ганьби са́мітності й недоір'я? А смерть не може бути інакша лише солодка — це врешті́ буде пізнання й відпочинок. Кардинал, наче перепрошуючи, вийняв свій часослов і став читати.

Персі поглядав на нього задрісно. Ах, думав собі, коли б то він саме був такої старий як оцей! Рік-два міг іще пережити всяке поневіряння, але не п'ятдесят літ, подумав собі. Це була майже безконечна дорога (навіть якщо все складалося б гарно), що послалась би перед ним, дорога вічної боротьби, пригноблення, наруги, зневаги від ворогів. Церква занепадала з кожним днем усе більше. А що, як цей зрив не був нічим іншим, як лише останнім спалахом

віри перед смертю? Як перенести це? Він бачитиме як атеїзм з кожним днем зростатиме і перемагатиме. Фельзенбург додав атеїзмові такого розгону, наслідки якого годі передбачити. Ніколи досі в демократії один чоловік не мав стільки сили у своїх руках!

Потім думки його знову зосередилися над завтрішнім днем. А:, коби той день приніс йому лише саму смерть!.. Блаженні мергзі, що вмирають у Господі!.. Потім став докоряти собі за своє боягузтво, як би там і не було, — Бог — це Бог! Він уважає британський острів чимсь дуже маіюсеєнським.

Персі вийняв свій часослов і відкрив сторінку свята св. Сильвестра, перекрестився і став молитися. Незабаром увійшли оба капелани та зайняли місця. Царила тишина, чути було лише шум пропелера і дивний шепіт вітру надворі.

3

Коло дев'ятнадцятої години заглянув у двері рум'яний англійський стюард і пробудив Персі з дрімки.

— Обід буде за пів години — сказав на есперанто. Такий звичай на міжнародних летунських шляхах. — Сьогодні вночі не будемо причалювати в Туріно.

Зачинив двері й пішов далі. З коридору чути було, як зачиняв двері і сповіщає те саме у кожній кабіні.

"Тож у Туріно пасажирів не будуть виходити", — думав собі Персі. — "Певне тож прийшла радіотелеграма, що ніхто не приїде туди, щоб всісти там." Це була добра вістка, яка означала, що в Лондоні будуть скорше. Може, й кардиналові Штайнманові вдасться захопити скорше літак до Берліна? Персі встав, випростувався і пішов до умивальні вмити руки. В умивальні саме (що була на другому кінці літака) як зігнувся над мидницею, виглянув у вікно і, наче очарований поглядав униз на Туріно. Та чудове море світла вже зникало, бо літак завернув до Альп. "Яким маленьким видасться згори це величезне місто — думав собі, — а все ж яку мало владу? Сяйво, що залишилося на яких п'ять миль позаду, правило всією Італією. В котромусь з тих лялькових домів, що їх скопив був швидкий погляд Персі, може в цю годину сиділи разом на раді люди й радили над тілами й душами, відкидали Бога та насміхалися з Його Церкви. А Господь дозволяв на те все та не давав ніякого знаку. Місяць або два тому тут був Фельзенбург, двійник Персі! І ця думка мечем пробила серце молодого кардинала.

Кілька хвилини пізніше всі чотирьох духовники сиділи при круглому столі у невеличкому переділлі ідальні. Обід був знаменитий, подали його, як і завжди, з кухні: пляшка червоного вина до кожного обіду; стіл і крісла нахилилися легесенько за найменшим рухом літака. Духовники не говорили багато, обох кардиналів цікавила лиш одна тема, а капелани не знали ще всієї тайни.

Під кінець обіду німецький кардинал став трохи непокоїтися.

— Вернуся до моєї кабіни, — сказав нарешті. — Без футряного пледу буде мені холоднувати.

Його капелян пішов слухняно за ним, залишаючи недокінченні обід. Персі замкнувся сам з о. Корреном, своїм англійським капеляном, що недавно приїхав із Шотляндії.

Випив вино, з'їв кілька фіг і став глядіти крізь вікно в нічну темінь.

— Ах, — озвався Персі, — дивіться, отче, нарешті ми опинилися над Альпами!

Персі гринчі перелітав понад Альпами і тепер пригадав собі те незабуте враження, яке робили на нього ті гори. Раз бачив їх із великої висоти у ясний день: вічне, незмірне море білого льоду, поперерізуване горбинами та зморшками, але для людей на землі вони були велетенськими горами, що малі власні імена і викликали глибоку пошану. По другому боці того моря земля, здавалося, переходила у безмежний простір. Тепер Альпи здавалися йому ще величніші, як колинебудь, і Персі приглядався до них з дитинною цікавістю.

Літак піднісся тепер високо до просмику, що перетинав гігантичні узбіччя гір. Провалля на скелі творили тут щось подібне до внутрішніх укріплень серед велетенських мурів. З такої висоти вони, щоправда, виглядали незначними, але про правдивий розмір тих природних твердинь легко можна було доміржуватися.

Дивлячись угору, Персі бачив безмісячне небо, що іскрилося морозними зорями, що їхні мерехтіння одначе не могло прояснити темряви і тому справляло ще глибше враження.

Глянувши знову вниз, Персі помітив зміну краєвиду. Безмежний повітряний простір за замороженими шибамі вікна видавався тепер чимсь доторкальним. Оксамитна темінь шпилькових лісів переливалася темно-сірими відтінками. Тут і там слабо відблискували плеса води або плями снігів. Потворні голі скелі вихоплювалися з темені й відразу ж зникали. Узбіччя і шпилі, що виростали перед очима, проповзали гадючим рухом. Узагалі все те втратило виразність форм і розчинялось у млі. Коли ж Персі трохи підвів погляд і повів очима вправо і вліво, видовище стало приголомшуючим, бо величезні гірські боки, що летіли йому назустріч, гігантичні гротескні потвори, що здіймалися з різних сторін, почали підноситися вгору, в мряку, що її можна було помітити лише завдяки стрибаючим по ній відблискам світла літака. Ось два велетенські пальці, схожі на роти, вискочили у світлі рефлекторів перед самим літаком. Літак, що досі летів лише при половині звичайної швидкості, зменшив її до четвертини і почав легенько похитуватися на боки, відповідно до ударів величезних крил об мряку, якою летіли і яку пробивали довгі шупальці світла. А все ж підносилося вище і вище, похитування ставало все більше неприємне, бо літак підносився під гострим кутом, намагаючись при тому втримати доземе положення. Чим вище підносилося, тим сильніше хитався.

Раз заревів охриплим, оглушливим голосом, наче дикий звір, і зараз же замовк. У відповідь відізналися протяжні, сумні ячання сирен, що в тій лункій пустелі нагадували плач блукаючих душ. А коли Персі пробіяний нез'ясованим страхом, обтер запліту шибу і вглянув крізь неї знову, мав таке враження, що він летить без

руку у світі білоти, рівно далекий як від землі, так і від неба, застрягнувши безнадійно в безконечному просторі, сліпий, самотній, змерзлий, загублений у білому пеклі забуття.

Потім на нього посунула крізь заслону величезна біла пляма. Повільно сповзла вбік і вділ, і коли літак завернув, блиснула масляним узбіччям, гладким, аж слизьким, наче наоливленим. З того узбіччя стирчала купа чорного каменю подібна до пальців людської руки, виставлена з гірської хвилі.

І годі літак голосно заревів удруге, наче погибаючий корабель, а по хвилі здавалося, не більше як за десять ярдів віддалі, йому відповіло несамовите вицання, подібне до вицання вітру. За першим озвалося друге і знов і знов, аж урешті загримів цілий хор дзвонів, якому вторувало биття незчисленних крил, що заповнило повітря.

Між ударом дзвону, пронизливим вицанням сирен і раптовою зміною напрямку літака, яка свідчила, що пілот був напоготові, минула несамовита хвилинка, а тоді літак каменем полетів униз.

Персі схопився за поруччя, щоб здавити враження падіння в безодню. Поза собою чув бренькіт порцеляни, гупання падаючих тіл, крики. Коли ж крила літака випроставшись, знову затримали машину в повітрі, десь далеко й високо почувся рез сирен. Персі вмить пізнав, що там був не один, і не двадцять, а принайменше сто літаків. Від скель і провалля відбивалися їхні тіні, що подобали на велетенських птахів. Літак знову знизився і зблизився до скелі та зараз подався назад і облетів її півколом. Персі обернувся до дверей і тепер побачив крізь вікно, яких тридцять стіп нижче гострий найвищий шпиль, оповитий імлою. Серед мовчанки, що царила в літаку якусь хвилину, все ще чути було гудіння літаків, що пролітали понад ними.

Нараз почувся приказуючий голос:

— На місця, панове, все в порядку!

Персі не знав, що йому думати про цілу цю пригоду. Дивне воно було, що в мирний час появилася стільки літаків і що всі летіли на південь. Знову промайнуло йому в пам'яті прізвище Фельзенбурга. Мав би цей чоловік бути там при тому, там угорі?

В літаку все панував неспокій і галас. падали тривожні запитання, оклики і спокійні рішучі відповіді стюарда. Коли вже Персі повернувся до своєї кабіни, почув кроки що наближалися до дверей. Персі встав, щоб відчинити, та саме коли поклав руку на клямку, двері відчинилися до середини. Перед ним стояв англійський стюард. Вік примкнув за собою двері. Стояв із затисненими устами і якимось дивно поглядав на чотирьох духовників.

— Що сталося? — спитав Персі.

— Все в порядку, мої панове. Я радив би вам висісти в Паризі. Я знаю, хто ви, та, хоч я не католик...

— Ради Бога, пане... — почав Персі.

— Ах, новини, мої панове! Так, так, це двісті літаків відлетіло на Рим. Викридли католицьку змову в Лондоні, пане...

— Католицьку змову?!

— Так. Католики хотіли висадити в повітря Вестмінстерський ма-настр. То тепер літаки полетіли...

— Ах!

— Так, пане, щоб знищити Рим.
І він вийшов.

СЬОМИЙ РОЗДІЛ

1

Доходила шістнадцята година останнього дня, коли Мейбел ви-бралася до церкви, що була невподалік її хати.

Пополудні вона була здрімалась у фотелі, а пробудилася підба-дьорена, як часто буває після такого сну. Її дивувало, що могла спати в таку пору та не запримітила нічого з того страху й шален-ства, що ще й тепер тяжіло над містом і околицею. Потім пригадала собі, який то рух зчинився на шляхах нижче їх дому. Вона дивилася у вікно, чула ті крики, гудки та свисти. Тепер же роздумувала над тим усім і годину пізніше вибралася до церкви.

Вона полюбила це затишне місце, частенько заходила туди, щоб у тиші віднайти себе саму та подумати над тим, що скривається під поверхнею життя, про могутній первопочин самого життя — тією, безперечно, одинокою, так легко зрозумілою дійсністю.

Тому й сьогодні пішла знову на своє звичайне місце, сіла, скре-стивши руки, і задивилася на старий кам'яний вістар, білу статую і темні вікна. Потім приккнула очі й поринула в роздумування. Спершу роздумувала над самою собою, забула про все зовнішнє та проминаюче, а думала лише про внутрішнє. Вкінці віднайшла таєм-ну іскорку, сховану глибоко під поволокою злости. Щойно ця іскорка вчинила її істотним членом божеської раси людства.

Це був перший крок. За другим почав діяти розум, що пробуд-жував увагу. "Всі люди мають у собі цю іскру", — міркувала Мей-бел і потім видобула зі себе назовні свої сили, охоплюючи зором роздумування бурхливий світ, розглядаючи у світлі й темряві обидві земні півкулі і безчисленні мільйони людського роду: дітей, що приходили на світ, старих, що покидали його, дорослих, що втіша-лися життям і своєю власною силою. Дивилася назад у минулі сто-ліття, на століття злочинів і сліпоти, коли раси росли серед дикун-ства й забобону, аж пізнавали самих себе; пробувала кинути оком у будучину, коли люди — покоління за поколінням — доходили-муть до чимраз кращого, до вершка досконалости. Сама вона не всіли була зрозуміти того, бо не належала до тих поколінь. Одначе, цей вершок досконалости, власне, вже показався; породив муні минулися, бо ж чи не прийшов Вік, спадкоємець часу?..

Врешті, за третім осіяючим кроком вона зрозуміла одність усьо-го. Одність того променистого вогню, якого іскоркою є людина. Той вогонь незмірима, безпристрасна істота, що її люди прозвали Богом або богами. Тепер тієї істоти Богом не признають, а вважають її не-зрівняною сумою себе самих. Істота ця зіслала нового Спасителя,

а Він розбурхав і пробудив людей зі сну. І тут затрималася, захоплена власною візією думки, відділяючи то ту то іншу чесноту для їхнього повного злиття; задумувалася над власними недоліками, вбачаючи в цілості сповнення різних прагнень, суму всього, чого люди сподівалися — себто Духа Миру, який не дав здавити себе, хоч як давили його. Від нього виходило все життя, його можна було відчувати в кожному ударі жичечика, домінуючого, емоційного, очевидного, переможного.

Якийсь звук, — так їй здалося пізніше, пробудив її, і вона розкрила очі. Просту підлогу все ще заливало світло вечірнього присмерку, виднілися віватарні скідці, а напроти загратованих вікон висіла біла статуя Богоматері. Ось тут колись люди поклонялися Ісусові, цьому обкривавленому Чоловікові Скорботи, який, згідно Його власним словам, приніс не мир, а меч. А вони, все одно, ставали тут навколішки, ті сліпі та обезнадієні християни. Чи не сумне, що люди насліпо причепилися до релігії, якої не всліли були зрозуміти? Признавали Бога який не дав себе пізнати...

І знову почула тої звук, який едерся у її внутрішній спокій. Не знала, як це сталося. Почала вдивлятися у темну наву. Дивний звук, схожий на гамір голосів, доносився саме звідти і то стихав, то посилювався знову.

Встала, серце в неї забилося сильніше. Всього одні раз досі чула такий звук — на площі, коли люди так страшно шаленіли довкола одного тіла біля платформи.

Мейбел встала, вийшла з лавки, пішла вздовж коридором, відсутнула заслону західнього вікна, натиснула клямку й вийшла.

Вулиця, на яку дивилася з-поза церковної огорожі, була якось дивно пуста й темна. По правому й лівому боці тяглися доли, над ними темніло небо, ще рожеве по краях. Виглядало, що засвітити вуличне світло забули. Не видно було ні одної живої істоти.

Мейбел вже поклала руку на клямку хвіртки, щоб відчинити й вийти, та почула чийсь спішні кроки і здержалася. І в ту ж мить з'явилася задихана, перолякана дівчинка, з простягненими вперед руками.

— Вони йдуть, вони йдуть! — заридала дитина, побачивши, що Мейбел дивиться на неї. Вчепилася залізних штаб і боязко озирнулася назад.

Мейбел умить відчинила хвіртку і дитина проскочила за огорожу.

— Ось там, там!.. — ячала вона.

— Хто там? Хто йде? — питалася Мейбел.

Дитина закрила личко, тиснула до суконки Мейбел. У цю ж мить почувся голосний рев і тупіт ніг.

За кілька секунд з'явилися вісники страшної процесії. Попереду бігла ціла зграя дітей, викрикаючи і з острахом оглядаючись позад себе. Між ними, гавкаючи, крутилося кілька собак, а по обидвох боках вулиці підтюпцем бігли по хідниках якісь жінки. Мейбел піднесла очі вгору і злякалася: навпроти у вікні будинку з'явилася бліде обличчя якогось очевидно хворого чоловіка, що, напевне, також намагався побачити причину гамору. Перед Мейбел по другому

боці огорожі зупинився гурток людей, серед яких був мужчина в гарному сірому вбранні, пара жінок з немовлятами на руках і якийсь дуже поважного вигляду юнак. Всі вони часом щось говорили, але один одного не чули, і також поглядали наліво, звідки, наближаючись, усе ріс гамір і гулотиння ніг. Мейбел також бажала їх розпитати, але її пройняв такий страх, що уста лише вороушилися, не видаючи звуку.

Врешті, густою масою надійшов натовп. Спереду відділ молодих людей, побравшись за руки, ступали, розмовляли або голосно кричали, а за ними пліла юрба, наче хвиля в обмурованому каналі. Мужчин майже неможливо було відрізнити від жінок у цій масі облич і серед присмерку, що весь час густішав. Мейбел не розуміла, що з нею діялося серед того оглушливого галасу, не знала, чи уява не зажартувала собі з неї, чи ця голота, що котилася в дикому розгоні, не була приємом з іншого духового світу, що зараз розпливеться в Ніщо. Але ж бо вулиця, що перед хвилиною була пустісенька, тепер, як далеко сягнути оком, була вщерть набита людьми. Молодь що йшла або бігла, зникла за рогом. Потік голів та облич так розлився вулицею, що гурток, який стояв біля загорожі, зміло, наче змивас приплив стебелину від берега, і купка людей розчинилася в морі натовпу. Лишень ця одна дівчинка усе ще ховала личко у згортках суконки Мейбел.

Нараз молода жінка запримітила щось, що підносилося понад головами людської маси, лишень у темні не могла цих предметів розпізнати. Скидалися вони на фантастичні, причеплені до жердин, кусні матерії і нагадували собою прапори. Ці предмети вороушилися наче живі, гоїдалися в різні боки у такт тих, що їх несли. Потік перелизався перед Мейбел і гнав уперед. Час-до-часу до неї оберталися повикривлювані шалом обличчя і щось викрикували, але вона їх майже не чула. Придивлялася до тих дивних емблем на жердках, що здіймалися над юрбою, напружувала в присмерку очі, намагаючись розпізнавати правдиві обриси цих пошарпаних і понівечених предметів, навіть уже напів догадувалася, чим вони були, але від переляку не хотіла собі повірити.

Раптом захищені дашками лампи спалахнули сильним прismsним світлом, витворюваним великими підземними машинами. Про нього в цей пристрасний катастрофічний день забули. І в одну мить ця товпа примар і привидів перемінилася у безжальну дійсність життя та смерти.

Попри Мейбел просувався великий хрест із постаттю, якої праве відірване рам'я все ще держалося на цвяху, вбитому в долоню, та погойдувалося, коли хрест поступав уперед. За хрестом несли голе тіло дитини, застромлене на паль, біле й покривавлене, з голівкою звішеною на груди, з опалими рученятами, що безладно гоїдалися в такт маршу.

Зараз за дитиною посувалася постать чоловіка з петлею на шиї, в якомусь чорному вбранні, пеперні і чорній шапочці на голові, що крутився сюди й туди, в міру того, як скручувався і розкручувався шнур.

Того вечора Олівер вернувся яку годину перед північчю.

Все що чув і бачив за весь день, усе ще занадто живо стояло у нього перед очима, щоб він спокійно міг висловити свою гадку. Із вікна у Ввайтгол бачив, як парламентарну площу залгла товпа. Чогось подібного Англія ще не бачила вже від днів християнства. Голоту охопив шал, який неможливо було збагнути здоровим розумом. Коли подали вістку про католицьку змову, а голова почала свої суди, Фельзенбург інформувався у прем'єра міністрів, чи не можна чогось зробити, щоб припинити бешкети. Він двічі дістав невразну відповідь про те, що все можливе буде зроблене, але покищо годі вжити зброї, хоч поліція робить усе, що в її силах.

На висилку літаків до Риму Олівер і його колеги погодилися мовчки. Висилка літаків — за словами Сноуфорда, — була усправедливленим каральним заходом, але необхідним. Мир у той час можна було запевнити тільки воєнними заходами, але, що війну вже скасовано, то це могло статися тільки на основі суворого правосуддя. Католики виявилися запеклими ворогами суспільности, отже суспільність мусить боронитися, бодай цей раз. Та ж, прецінь, люди — це тільки люди. Олівер слухав і не сказав нічого.

Вертаючись додому службовим літаком понад Лондон, міг вразно бачити, що діялося внизу. Вулиці були ясні, наче за дня, без тіні у білому світлі, а кожда вулиця подобала на плазуючого вужа. Здолу доходив безперервний рев голосів, лагідних і м'яких, перериваний криками. То тут то там здіймалися дими пожеж, а раз, як перелітав понад одною з великих площ на південь від Батерсі, Олівер запримітив щось наче розворушене муравлище, з якого втікали перелякані мурашки, наче хтось гнався за ними... Знав, що це було... Ну що ж, люди ще не зовсім були цивілізовані.

Не хотів думати над тим, що його чекає вдома. Раз уже, п'ять годин тому, дружина кликала його до телефону, і те, що він почув, мало що не змусило його покинути все і бігти до неї.

А все ж не був приготований до того, що застав.

При вході до вітальні зустріла його тиша, яку порушував лишень віддалений шум вулиць, що вирували десь унизу. Вітальня видавалася дивно холодною і темною. Освітлював її лишень потік ясности, що вливалася крізь одне не закрите рулетою вікно. А на його ясному тлі вирисовувалася струнка жіноча постать, що дивилася кудись у далечінь і до чогось прислуховувалася.

Він натиснув гудзика і засвітив світло. Тоді Мейбел повільно обернулася. Була вбрана в сукню до виходу і мала накинений на плечі плащ. Її обличчя видавалося дивно чужим. Було цілком безбарвне, зі стиснутими устами і з очима, повними глибокого зворушення, якого Олівер не міг зрозуміти. Це могли бути в рівній мірі гнів, жаж чи страждання.

В лагідному світлі так і стояла перед ним без руху, наче заціпеніла.

Він не наважився відразу ввірвати мовчанку. Підійшов до вікна,

замкнув його, спустив рулету і щойно тоді обережно взяв дружину за лікоть.

— Мейбел, — шепнув, — Мейбел!..

Вона покійно пішла за ним до канапи, але на його дотик не зареагувала. І він, сівши на канапі, дивився на дружину з неспокоєм у душі.

— Люба моя, — озвався врешті, — я цілком виснажений.

Глянула на нього, але її постава далі була втіленням оціпеніння, що його часто намагаються вдавати актори. Але він знав, що це оціпеніння не вдаване. Завважував його в дружини вже не раз і раніше у хвилинах потрясення, як, наприклад, тоді, коли побачила кров на черевнику.

— Сядь же, принаймні, дитино!

Скорилася безтямно й сіла, далі вперто приглядаючись до нього.

У пануючу в кімнаті тишу ввірвалася ще раз барвітня зі світу, що був поза вікнами. Олівер знав досконало, що в душі дружини кипить боротьба між відданістю до прийнятої віри і ненавистю до злочинів, чинених в імені справедливості. Дивлячись на Мейбел, бачив, що тих два почування зчепилися у смертельному змагу, що ненависть перемагає, а жінці випала доля бути лишень полем битви.

І нераз, коли знову, наче протягне вовче виття, донісся здаля і замер рев натовпу, напруження трісло. Мейбел кинулася до чоловіка, а він стиснув її в'їці і притягнув до себе. Припавши обличчям і грудьми до колін чоловіка, Мейбел затряслася від ридання.

Якусь, може хвилину тривала мовчанка. Олівер знав, що в такий мент слова зайві. Пригорнув лишень дружину ще ближче до себе, кілька разів поцілував її волосся і сів так, щоб зручніше було її підтримувати, а сам думав над тим, що саме повинен буде їй сказати.

Мейбел врешті підкесла почервоніле від плачу обличчя, подивилася любовно на чоловіка і, похиливши голову, почала говорити. Але схлипування розривали її слова, і Олівер ледве міг зрозуміти час-до-часу лишень окремі вирази. Однак, і з них він довідався всього.

Це була руйна всіх її сподівань, хлипала вона, кінець її віри. Краще смерті, смерті — і хай все скінчиться. Все пропало, пропало, все змела ця вбивча людська пристрасть... Ці люди не ліпші від християн, вони ж такі люті як ті, на яких вони мстилися, а такі темпі, начеб спаситель Юліян взагалі не з'являвся. Все пропало! В людське тіло знову повернулася пристрасть, жадова війни і вбивств, які, як вона думала, відійшли назавжди в минуле. Палаючі церкви й манастирі, цькування католиків, шаленства вулиці, які вона бачила сьогодні, тіла дитини і священика на жердках...

Подробиці звіств, убоління, осуд впереміж із риданнями потоком рвалися з уст Мейбел, і вона билася головою об коліна чоловіка та в розпучі виламувала руки. Руйна була повна...

Він узяв її за плечі й підвів. Був виснажений роботою, але знає, що мусить заспокоїти дружину. Це була для нього найтяжча з усіх пережитих криз. Але знав також, що Мейбел має сильну волю і прийде до рівноваги.

— Сядь, дорогенька, — попросив. — Дай мені твої руки... Ось так... Тепер вислухай мене...

Він справді чудово боронив справу, бо ж упродовж цілого дня боронив її для себе самого.

— Люди все ще не є досконали, — говорив, — у жилах їх кружляє кров людей, які впродовж двадцять століть були християнами... Годі попадати в розпук, бо ж, власне, віра у людськість — це суть нової релігії, віра в шляхетність людини, віра в те, що ще з тієї людини може бути, а не в те, чим ця людина під сучасну пору є. Там ми щойно на початку цієї релігії, а не в повні її розвитку. Недозрілий овоч мусить бути квасний... Але візьми під увагу теж і провокацію! Не забудь жажливого злочину, який готували католики! Вони намірялися поцілити нову релігію в саме серце...

— Кохана, — говорив він далі, — гаді людей змінити в один мент. А що, коли б так християнам задум удався?!.. Я засуджую все те, так рішуче як і ти. Читав я сьогодні пополудні статті у двох часописах і переконався, що їхня лють зовсім дорівнює християнській. Автори тріюмфували з приводу вчинених злочинів. Усе це завертає наш рух на десять літ назад... Чи гадасш, що нема тисяч таких як ти, які ненавидять насилля і погорджують ним?! Та на що здалася віра, якщо їй недостає наллі в перемогу гуманізму? Віра, терпеливість і надія — це наша зброя!

Говорив із пристрасним переконанням, прикипівши очима до Мейбел, наче б хотів улити в неї своє власне довір'я і заспокоїти свої власні сумніви. Було певне, що він також ненавидів те, що й вона ненавиділа, але він бачив речі, яких вона не добачувала... Так, так, говорив собі, він мусить пам'ятати, що вона жінка.

Жах помалу зникав з її очей, але на його місце з'являлося безсилля. Коли він говорив, його індивідуальність брала верх над її індивідуальністю.

— Але літаки, — зойкнула вона, — літаки! Це ж було зроблено з розумом, це ж не була робота голоти.

— Дорогенька, одне не було більше обмірковане, ніж друге. Всі ми люди, всі недосконалі. Правда, парламент дав на те свою згоду, не забувай про це. Німецький уряд теж мусів згодитися. Людську природу можемо лише поволеньки присмиряти, а не помити її.

Так умовляв Олівер дружину ще кілька хвилини, повторював свої аргументи, заспокоював, упевняв, підбадьорював і бачив, що починає перемогати. Але вона все ж повторила його слова:

— "Парламент дав свою згоду!" І ти теж дав свою згоду?

— Кохана, я не був ані "за", ані "проти". Кажу тобі, коли б ми були спротивилися налетові літаків, було б дійшло до ще більшого розмаху вбивств і нарід був би стратив своїх правителів. Ми були пасивні, бо не могли нічого вдіяти.

— Ах, то таки краще вмерти!.. Ох, Олівере, дай мені врешті вмерти! Я більше не всилі терпіти!

За руки, які все ще держав у своїх, притягнув її ближче до себе.

— Кохана, — мовив урочисто, — чи ти не можеш бодай простити мені?.. Якщо я міг би розповісти тобі все, що сьогодні вранці

діялося, ти зрозуміла б мене. Одначе вір мені, що я теж не без серця. А що ж із Юліаном Фельзенбургом?

В її очах на мить відбилось вагання. Віра в того, кого вважала спасителем світу, й огида до того, що сталося, боролися між собою. І віра перемогла, прізвище "Фельзенбург" повернуло їй рівновагу і довір'я верталось серед ревних сліз.

— Ох, Олівере, — мовила вона, — я знаю, що вірю тобі. Але ж бо я така слабенка, а це все таке жахливе! Він же такий сильний і такий милосердний. А чи буде він завтра з нами?

На вежі, що була яку милю далі, вибила дванадцята година, а вони сиділи й говорили. Вона все ще тремтіла з унутрішньої боротьби, але поглядала на чоловіка всміхаючись і держала його руки.

— Олівере, це ж Новий Рік! — викликнула й підвелася, тягнучи його за собою.

— Бажаю тобі Щасливого Нового Року! — побажала. — Ох, Олівере, та ж допоможи мені!

Поцілувала його й відхилилася назад, усе ще тримаючи його руки та дивлячись на нього очима, повними сліз.

— Олівере, — викликнула, — мушу тобі це сказати!.. Чи знаєш ти, про що я думала, заки ти прийшов?

Олівер покитав головою і дивився на неї нетерпляче. Яка ж вона мила! Чув усе сильніший стиск її рук.

— Я думала, що не перенесу того, — прошептала, — що мушу скінчити з усім тим. Ох, ти знаєш, що я маю на думці!..

Його заболіло серце, як почув ці слова. Обняв її кріпше.

— Тепер уже все минулося! Все минулося! — викликнула. — Ах, не дивися так на мене, прошу тебе! Я не могла б тобі признатися, коли б воно не було так.

Саме в хвилині, коли Олівер хотів її поцілувати, в сусідній кімнаті озвався голос дзвінка. Олівер знав, що це означало; відчув сильне биття серця, випустив її руки, але все ще всміхався до неї.

— Дзвінок! — промовила вона з острахом.

— Але між нами все знову в порядку? — спитав. Любов знову прогнала страх з її обличчя.

— Все в порядку, — повторила вона, а нетерпеливий дзвінок озвався знову.

— Іди, Олівере. Я піджду тут.

За хвилину Олівер вернувся блідий, із затисненими устами. Підійшов простісенько до Мейбел, знову взяв її за руки і вперто подивився їй в очі. Відітхнув глибоко.

— Так, — сказав спокійно, — вже скінчилося!..

Її уста затремтіли, а лице смертельно зблідло. Він сильно стиснув її руки.

— Слухай, — сказав, — мушиш дивитися холодно на речі. Скінчилося! Рим уже не існує. Тепер ми мусямо збудувати щось краще.

Заходячись від плачу, вона кинулася в його обійми.

Ще далеко перед світанком Нового Року всі доступи до монастиря були заблоковані. Вулиця Вікторії, Юрія Великого, Ввайтгол — а навіть вулиця Мілбенк — були забиті непорухною юрбою. Коли минулого пополудня поцано до відома вістку про католицьку змову, Лондон зовсім ошалів. Сноуфорд довідався про змову коло тринадцятої години, а яку годину опісля тасмниця була вже широко відома. Зараз після її проголошення в цьому вселетенському місті завмерла всяка праця. Уже в годині п'ятнадцятій і трицять хвилині усі крамниці були зачинені, біжжа, бюра міської управи, підприємства на Вест Енді, наче під впливом наказу, припинили заняття. Від чотирнадцятої години після полудня аж до півночі, поки нарешті поліція не дістала відповідного підкріплення та виразних вказівок, голота у численности цілих армій мужчик, верескливих жінок і несамозбитих юначів паразували вулицями, ревіли, викочували католиків і ябивали. Скільки вбили, не було відомо, але не пощадили ні одної вулиці. Ввествінстерську катедрю пограбували, кожний вігтав перевернули, допускаячись найгидкіших святотатств. Якийсь священик ледве вспів причаститися Найсвятішими Дарами, як його зловили й удушили. У північній частині тієї церкви повісили архиепископа з одинадцятьма священиками та двома єпископами, зруйчували тринадцять монастирів, спалили до тла катедру св. Юрія. Вечірні часописи повісточляли навіть, що мабуть уперше від уведення християчства в Англії, в промежі двадцяти миль від монастиря не лишили ні одної церкви. "Навешті — було сказано в "Нью Піпел" в статті з великими підзаголовками — Лондон вичистили з тієї брудної і фанатичної глупоти."

В годині п'ятнадцятій і трицять хвилин стало відомим, що щонайменше сімдесят літаків вилетіло на Рим, а пів години опісля, що Беллін долучив до флотилії своїх шістдесят літаків. Опівночі, коли поліція вдалося завести який-таний гоорячок з юрбою, з'явилися вістки на змарах і на електроничних екранах, що літаки сповнили своє завчання та що Рим нечестав існувати. Ранішні часописи принесли ще деякі подробиці, підкреслюючи, що ця подія зійшлася з закінченням старого року саме тоді, коли, личним збігом обставин, фактично всі голови європейії зібралися в Ватикані, який перший упав жертвою налету. Згачувалося також, що перебуваючі в католицькій столиці, певно з розпвкки, відмовилися покинути місто, коли рапю повідоминло про наближення пацифікаційної ескадри літаків. У Римі не залишилося ні одного будинку. Піле місто, Леонінське Місто, Трастевере, передмістя — все зникло, бо літаки, які летіли дуже високо, ще перед бомбардуванням поціпили собі місто дуже точно га частини. За п'ять хвилин після того, як знизу долетів перший рев вибуху і вирвалися клуби диму, а в різні сторони розлетілися уламки, справа знищення була завершена. Літаки розлетілися у всіх напрямках, скидаючи бомби на залізничні й шосейні дороги, якими ще рятувалося населення від налету. Відомо було, що на шляхах згинуло

не менше тридцяти тисяч припізнених утікачів. При тому, як зазначало "Студіо", було знищено багато скарбів неоцінної вартости, однак то була низька ціна за остаточне і повне викоринення католицької зарази. "Буває така хвилинка, — зазначував часопис, — коли вогонь є єдиним ліном для дому, сточеного шашлями." Крім того часопис підкреслював, що Папа з усією колегією кардиналів, з усіма бувшими монархами Європи, релігійними фанатиками всього світу, які були поселились у "Святому Місті", згнули з першим вибухом, отже нема причин побоюватися відродження забобону в якійнебудь частині світу. Все ж таки й далі треба бути на сторожі! Католикам, — якщо вони взагалі важилися б іще повлазити із своїх мишачих дір, попросту заборонити брати якунебудь участь у житті якоїнебудь цивілізованої країни. Інші країни однозвучним хором одобрювали те, що зроблено з Римом.

Деякі часописи, щоправда, висловили жаль сприводу тієї події, вірише, сприводу настроїв, що її викликали. Усе ж не годилося гуманітаріям уживати насилля. Але й ті часописи не могли здержатися, щоб не похвалити висліді тієї акції і додавали, що Ірландію теж треба провчити. Зволікати далі з нею — годі!

Помалу стало розвиднятися. За рікою через бліді зимову млу почали розтягатися багряні смуги. Окольні монастиря, однак, залагала неприродна тиша. Незчислений натовп, змучений цілонічним очікуванням, промерзлий від літнього холоду, виснажений сподіванням чогось особливого, втратив запал і був утомлений. Лишень з переповненої площі й вулиці біля самого монастиря доходив невпинний приглушений гомін, подібний до шуму віддаленого моря. Часдо-часу цей гомін заглушувало гудіння моторів, вицання сирен і шелестіння коліс авт, що мчали на захід, описуючи довкола площі широке півколо.

Розвиднялося все більше. Електричні світла блідли, мла прояснилася, відслонюючи свіжу блакить морозного неба. Високе безбарвне склепіння ммар почало набирати сірих тонів, а коли з-поза ріки врешті мідним диском піднеслося сонце, — зарум'янилося.

О дев'ятій годині хвилювання серед натовпу піднеслося. Між поліціантами, розставленими вздовж дороги на підвищеннях, також почалося похвлявлення. Натовп загомонів, захвилювався, а коли з'явилось чотири урядових авта з державними службовцями, вибухнув окриками. Авта завернули в напрямі Подвір'я Деканів, де мала збиратися процесія, і зникли.

Приблизо до п'ятдесят до десятої юрба, зібрана на західньому кінці вулиці Вікторії, почала співати. Коли ж спів замовк і задзвонили монастирські дзвони, невідомо звідки з'явилася чутка, що в урочистості візьме особисту участь сам Фельзенбург. Ніколи не вдалося вяснити, хто цю поголоску пустив, але щоденник "Вечірня Зоря" написав, що то був зайвий доказ подивугідного інстинкту великої людської громади, бо ж тоді про прибуття Фельзенбурга навіть уряд нічого не знав. Та, як би там не було, юрба, домагаючись Юліана Фельзенбурга, піднесла такий рев, що заглушила гудіння всіх дзвонів, які перегукувалися від велетенського Вайтголу аж до Вестмінстерського мосту. А між тим про президента Європи вже два

Колегія в Чернігові. 1700-1702 роки.

тижні не було ніяковісінької вістки, крім непевного здогаду, що він перебуває десь на Сході.

Авта прибували з усіх сторін і простували до монастиря, зникаючи під склепінням брами Подвір'я Деканів. В автах сиділи щасливі посідачі квитків на право вступу в середину святині. Вигуки привітань пробігали вздовж за город, коли натовп упізнавав таких визначних людей, як лорд Пембертон, Олівер Бренд і його дружика, пан Калдекот, Мансвел, Сноуфорд, що був у товаристві європейських делегатів, та інші. Навіть урядового майстра церемонії Френсіса, що мав меланхолійний вираз обличчя, привітали гучно.

Чверть перед одинадцятою, коли замовили дзвони і проїхали останні авта, зняли бар'єри і дротяні сітки, що забезпечували вільний проїзд середньою дорогою. І відразу ж стиснена під мурами юрба на якийсь час припинила рев і з полекшею зідхнула, розливаючись по всій ширині звільнених вулиць. Але зараз же почала ревіти знову, викликаючи Юліяна Фельзенбурга.

Сонце підбилося вже високо і стало над вежею Вікторії, так само подібне до мідного диску, лишень було блідіше, ніж годину тому назад. У його світлі барви виступали яскравіше: білість монастиря, понура сірість парламентарного будинку, десять тисяч відтінків кольорів дахів, голів, прапорів і плякатів.

Час минав, дзвонив ще один одинокий дзвін, але врешті і він замовк. І тоді до слуху людей, що стояли найближче до західних дверей монастиря, донеслися звуки могутнього органу, підсилені численними трубами. І зненацька все, мов під подихом смерті, замовкло, змінившись гробовою тишею.

Мейбел глибоко відітхнула й випростувалася у своєму кріслі. Вже цілком півгодини воча сичіла, похилившись і пильно приглядаючись чудовому видовищу. Їй здавалося, що наешті вона зілялася з оточенням, знову вілнайшла саму себе і випила до дна келих тріумфу і коаси. Почувала себе, як дельфіна, яка літнього поранку після нічної бурі вдивляється в море. Кульмінаційний момент зближався.

Віч кроаю до кроаю, вздовж і виши нутро монастиря подобало на величезну поламану мозаїку людських облич. Узбіччя, стіни, закутки — все кипіло життям. Піднесення нава проти Мейбел від підлоги до вікна виглядала розетою зі суцільно похиленою площиною голів. Тими головами була всяча підлога, перебілена лишень встелечою багряним сукном доріжкою. Що вела до каплиці Святої Віри. Праворуч, довкола вільного місця біля вівтаря, розмістився хор — монолітна маса постатей у білих одягах і накидках. І на високій галереї, де був орган, було їх повно. А далеко внизу, в мороці головної нави, в тіні, що залягала під західнім вікном — скрізь виднівся живий брук голів. Поміж групами колон, поза лавками хорів, попід стінами — скрізь були вимуровані східцеві підвищення, на яких також тиснулися люди. Лишень чудове склепіння та капітелі були вільні від цієї людської повені.

Всю просторінь заливало лагідне проміння світла, ніби сонячного, а насправді — штучного, з електричних ламп, уміщених за кожним вікном. Пробиваючись крізь старовинні вітражі, це світло

лялося снопами пурпуру, рубіну і блакиті, кидаючи різнобарвні плями на обличчя й одіж привабливих. Неначе супровід до мелодійних ударів дзвону згори, святиню наповняв шепіт десятка тисяч людських голосів. Та увагу Мейбел найбільше притягав устелений килимами вітвар, до якого вели східці, величезний престіл, розкішна завіса і великий, ніким ще не зайнятий фотель.

**
*

Мейбел відчувала потребу якогось такого сильного враження, що допомогло б їй віднайти знов саму себе, бо минулий вечір аж до Оліверового повороту видався їй кошмаром, пережитим на яві. Від моменту потрясення від видовища того, що діялося під церковцею, упродовж довгих годин очікування з несамопитими образами того, як практично виглядає перемога Духа Спокою, перед її очима, аж до останньої хвилини, коли в обіймах Олівера довідалася про знищення Риму, — була переконана, що новий світ, у який так вірила, упав жертвою раптового розкладу. Не хотіла признати, що та шаліюча потвора зі закривавленими пазурями та зубами, яка дико завивала попереднього вечора, була саме тією людськістю, що стала для Мейбел богом. Переконана, що звірськість, помста, різня, як наслідки виховання у християнських забобонах, уже давно відмерли і поховані перед обличчям новонародженого янгола світла, Мейбел побачила нараз, що потвори ще корчаться, що вони ще живі! Цілісінький вечір не знаходила собі місця у своєму тихому домі, відчувачучи на собі тягар глінного подиху зневіри. Не зважаючи на дошкульний холод, час-до-часу відчиняла вікна і зі стисненими руками прислухалася виттю шумовиння, шаліючого десь удолині, шуму, гукі і скреготіння електричних поїздів, що летіли з провінції для підсилення безумства столиці. Німо дивилася на червону луну пожеж і клуби диму, що підносилися над палаючими каплицями і церквами. Задавала собі питання, сумнівалася і ставила спротив сумнівам, вириваючи зі себе розпучливі акти віри. Намагалася повернути собі певність, що її досягла шляхом розважання. Переконувала себе, що традиція не вмирас відразу, лишень поступово. Падала навколішки, взиваючи Духа Спокою, існуючого, — як вірила глибоко, — в серці кожної людини, хоч і придушеного злими пристрастями. В голові їй все снувався вірш одного старого поета з часів панування королеви Вікторії:

“Ти сумніваєшся,

Чи хтось

Міг це обдумати чи наказати?

Як воно сталося?

Хто учинив це?

Не люди! І не тут!

Ож, не під сонцем!

Бо смолоскип димів, аж поки переповнилася чаша

Гніву Господнього, що є також гнівом Людини!”

Мейбел готова була навіть, утративши віру в світ, умерти, скінчити самогубством, як призналася Оліверові. Думала над тим по-

важно, бо ж самогубство було втечею, що вповні годилася з її моральністю. Адже непотрібні й зневірені люди усувалися зі світу за їхньою згодою. Дами Евтаназії могли це посвідчити. Отже, чому і вона не могла того зробити? Бо ж не могла більше терпіти! Та надійшов Олівер — і вона знову віднайшла поворотну дорогу тверезого розсудку і певности себе, відігнавши привиди.

Яким розумним і спокійним був її чоловік, зрозуміла лишесть тепер, коли відчула на собі вплив незчисленної юрби, зібраної в цій розкішній святині! Яким послідовним був Оліверовий доказ, що людина навіть тепер ще не цілком одужала від минулого і знаходиться в небезпеці повороту до старих хворіб! Повторяла собі це без кінця протягом ночі, але якось не відчувала того, що відчувала, коли слухала ті самі твердження з уст чоловіка. Вплив його особистости переміг іще раз, а ім'я Фельзенбурга доповнили решту.

— Ох, коли б ВІН був тут! — зідхнула вона, але знала, що ВІН був далеко.

Біля три чверті на одинадцять Мейбел зрозуміла, що натовп зібраний довкола святині також горлає, домагаючись Фельзенбурга, і це заспокоїло її ще більше. Отже, ця дика звірина відчуває, де лежить їхнє відкуплення! Розуміє свій ідеал, хоч іще й не досягнула його! Ох, коли б лишень ВІН був тут — зникли б усі сумніви, під впливом ЙОГО закликів до миру заспокоїлись би понурі хвили, розійшлися б каламутні хмари і рев перейшов би в тишу. Та ВІН далеко-далеко, зайнятий тасмничими справами. Ну, що ж — ВІН знає, що робить. Але напевно скоро повернеться до СВОЇХ дітей, яким він так страшенно потрібний!..

Мейбел мала частя — знайтися самою серед натовпу. Її сусідом був якийсь синьволосий незнайомий чоловік з доньками. Ліворуч неї здіймалася ціла червона барикада, через яку видно було віттар і заслону. А місце Мейбел знаходилося яких вісім стіп вище помосту, що виключало можливість на будьякі розмови. І вона була рада тим. Не бажала говорити. Хотіла тільки перевірити саму себе в тишині, зміцнити знов свою віру і спокійно придивлятися до того величезного натовпу, що зібрався поклонитися великому ДУХОВІ, якого зрадив. Хотіла відновити власну відвагу і вірність.

Цікава була, що скаже проповідник: чи знайдеться в його проповіді бодай натяк на покаяння? Мав говорити про материнство, — про ніжність, любов, тишу, мир, жертву, про духа, який злагоднює, а не розбурхує, присвячується мирним завданням, запалює світло, ogrіває хати, дає поживу, сон, і якого всі щиро вітають.

Дзвін затих, і в цій хвилині Мейбел почула крізь шептання вчутрі монастиря, рев юрби надворі, яка все ще викликала свого Бога. Потім загримів орган у супроводі гучу духової оркестри та тріскотні барабанів. Не було ніжної прелюдії, тихого пробудження життя, що тасмничими лабіринтами йде на стрічу свого найвищого призначення, не було молодого поранку, — ні, то був одразу повний спокій дня — саме полудне знання і сили. Серце Мейбел забилося швидше йому на зустріч, а її все ще кволе довір'я раптом оджило й розквітло усміхом, коли понад головами людей загриміли могутні акорди сповіщаючи про повний тріумф. Так, людина — це Бог, Бог,

який минулої ночі, щоправда, захитався був на одну годину, але на світанку Нового Року піднісся знову, розігнав мряку, опанував пристрасі, Бог всевладний і загальнолюблений. Бог — це людина, а Фельзенбург її втіленням. Так, вона мусить вірити в це! І вона вірила.

Потім побачила, як довга процесія просувалася вгору, а слабе світло святині ставало все сильнішим і кращим. Там вони ступали, ті священники чистої віри, ті поважні люди, які розуміли в що вірили, а коли б і були байдужі, то все ж признали правильними основи нової віри; вони розуміли, що дуже багато людей мусять виявляти свою віру у видимий спосіб. Ступали вгору двійками та чв'яками, ведені розкішно вбраними впорядчиками зі жезлами в руках, переливалися східцями і виринали в кольоровому світлі, величні у своїх масонських фартухах, відзнаках і дорогоцінностях. Саме лишень те видовище вистачало, щоб Мейбел повернулася рівновага духа.

Коло вівтаря було всього кілька осіб. Містер Френсіс в обрядовому одязі, з виразом неспокою на обличчі, величаво ступав униз сходами і зупинився, майже непомітними руками руки даючи розпорядження своїм помічникам, які униклися поміж навами і допомагали керувати ходом процесії.

Амфітеатр західньої нави почав уже заповнюватися, коли Мейбел запримітила, що щось мусіло статися. Досі рев натовпу перед святинею був наче другим супроводом до музики внутрі святині. Того супроводу не чули люди, що до нього не прислухалися. Але коли він замовк, усі помітили раптову тишу. І в одній хвилині саме наступила тиша.

Спочатку Мейбел подумала, що це початок церемонії так утишив натовп, але потім подумала собі, що, — наскільки вона знала, — лишень єдина у світі сила могла так раптово втихомирити крикливу юрбу. Та все ж іще не вірила сама собі: це могло бути лишень уросня. Напевно натовп реве й досі, лишень вона не чує... Однак, знов із хвилюванням, близьким до втрати свідомости, завважує, що навіть внутрі святині шептання затихло, а якась непереможна хвиля зворушення перекочується по натовпі, як вітер над ланом збіжжя. Ще хвилина — і Мейбел зривається на ноги, хапається поруччя, а її серце, наче розшаліла машина, нестримно і пристрасно жене пульсуючу в кожній жилці кров — з подібним до глибокого зідхання звуком, якого не могли заглушити ані тріумфальний гуркіт барабанів, ані труби, ані органи, незчисленна юрба, що заповнила святиню, також зірвалася на ноги.

У першій хвилині здавалося, що строгий порядок процесії піде шкереберть. Але Мейбел побачила майстра церемонії Френсіса, що біг швидко вперед і вимахував руками, наче диригент. На його наказ довгий людський потік сколихнувся, роздвоївся, відступив і знову швидко посунувся вперед, розділвшись при тому на двадцять дрібніших потічків, що розтеклися уздовж рядів крісел і заповнили їх упродовж однієї миті. Люди спішили, штовхалися і вимахували руками, лопотіли масонські фартухи — все це відбувалося без жаднісенького зрозумілого слова.

Чувся тупіт ніг, десь гримнув перекинтий стілець, і раптом, немов на наказуючий мовчанку жест чародія, музика різко ввірвалася, посилаючи під склепіння дикий відгомін, що, заgrimівши, обезсилів і відразу стих. Щось подібне до зідхання велетня пробігло по святині — і в кольоровому світлі, що заливало всю довжелезну просторинь переходу від сходу до заходу, з глибини віддаленої нави з'явилася, зближаючись, самотня Постаць.

3

Мейбел ніколи не могла собі точно пригадати, що саме вона бачила, чула і відчувала того першого дня Нового Року від одинадцятої години до дванадцятої тридцять. Бо в тому часі втратила тяглість свідомости свого "я", свою спроможність думати. Була все ще ослаблена пережитою внутрішньою боротьбою.

Вже навіть не знала, коли свідомість підказала їй, що бачить Фельзенбурга. Здавалося їй, що знала про нього ще перед тим, як він з'явився, і серед глибокої тиші впилася в нього очима, слідкуючи, як він поважно ступав по червоному килимі, величавий і самотній. Переступаючи кілька сідців при вході, пройшов близько повз неї. Мав на собі червоно-чорну тогу англійського судді, та Мейбел майже не завважила того. Для неї у тій хвилині не було вже нікого, крім НЬОГО. Усе те незчисленне згромадження люду перестало існувати, зрівнялося, змінившись у якусь неподільну атмосферу безкрайого людського зворушення. Тут не було більше ніде нікого, лиш Юліян Фельзенбург. Мир і світло падали довкола НЬОГО авреолою.

Минувши Мейбел він на мить зникнув за проповідальницею і зараз же з'явився знову, здіймаючись по сходах. Коли дійшов до призначеного йому місця, вона виразно бачила трохи нижче зліва його чіткий, гострий, як вістря ножа, профіль, над яким сріблилося сиве волосся. Підніс руку з широкого, облямованого хутром рукава, зробив нею лишень один знак — і всі десять тисяч приявних у святині з хвилюванням і гуркотінням сіли на свої місця. Він знову зробив знак — і всі приявні з гуркотом зірвалися на ноги.

І знову наступила тиша. Фельзенбург стояв тепер нерухомо зі зложеними на лупльпті руками, задивлений пильно вперед. І здавалося, що він, притягнувши всі очі й угамувавши всі звуки, чекав, поки перевага його влади стане повною, і тут запанують під його рукою одна воля й одне спільне бажання. Тоді він почав говорити.

І того, що він говорив, Мейбел не могла собі опісля пригадати. Не була всилі сприймати те, що чула, справджувати чи схвалити. Коли він говорив, здавалося їй, що це вона говорить. Це ж були її думки, її клопоти, смутки, її розчарування, її захоплення й надії — всі ті почування душі, так мало знані навіть їй самій, обговорював, пояснював, загрівав, заспокоював цей чоловік. Уперше в житті усвідомила собі, що таке людська природа. Тут ожило її серце, підбадьорене цим могутнім голосом.

І знову, як свого часу в Павловій Палаті, здавалося, що сотворіння, яке так довго лишень стогнало, врешті заговорило виразно,

що воно дозріло і доросло до послідовного думання і досконалої мови.

Тоді, однак, ВІН говорив до людей, але тепер промовляла сама Людина. І не була то Людина, що говорила сама-одна, лише Людина взагалі. Людина, свідомо свого походження, свого призначення і шукання шляху поміж ними. Людина, що видужала по ночі шалу, усвідомила свою силу, проголосила свої права й уболівала голосом, промовистим, наче струнні інструменти. Уболівала над невдалим приміненням своїх прав. Рим пропав, англійські й італійські вулиці були залиті кров'ю, дим і полум'я знімалися до неба, бо людина на мить уподібнилася до хижого звіра. Та що сталося, те сталося, — прогримів могутній голос, — і не було каяття. Сталося, і ще століттями люди мусять покутувати та червоніти зі сорому, згадуючи, що раз обернулися плечима до сходячого світла.

Однак, промовець не наголошував на понуру сторону події, не змальовував видовища палат, що оберталися в руїни, тікаючих у паніці постатей, гromу вибухів, які потрясли землю і конання приречених. У його словах більше пробивався жаль до тих горячих сердець, що кричали на вулицях Англії й Німеччини, або випітали вгору в зимовому повітрі Італії, жаль до нікчемних пристрастей, що кипіли там, коли налетіли літаки, відплачуючись змовою за змову і насильством за насильство.

— Бо там, — гримів голос промовця, — людина була такою, як була, повернувшись на мить у колишні жорстокі часи і забувши, хто вона і для чого існує в сучасності. — Не може бути каяття, — казав далі, — але є щось краще...

Твердий голос Фельзенбурга зм'як, і досі сухі від пекучого сорому очі Мейбел змить наповнилися сльозами.

— ...Є щось краще, — повторив він, — а саме — свідомість, до яких іще злочинів людина може докотитися, і сила волі, щоб цю свідомість уживати. Рим пропав — і це було ганебно. Рим пропав, але повітря прочистилося...

А потім умент він птицею знісся вгору і відлетів геть далеко від погорілих на вугіль трупів, порозвалюваних доміє, усіх тих свідків людської ганьби і піднявся у чисте повітря і соняшне сяєво, до яких людина мусить знову звернути своє лице. Не щадив слів, щоб шмагати та сікти наге людське серце, але не щадив теж слів, щоб піднести те серце, закривавлене і стиснене болем, і втішити його видінням божеської любови...

Історично сказавши, проминуло майже сорок хвнтин, поки звернувся до заслоненої статуй.

— О, материнство! — зойкнув. — Мамо нас усіх!

І тоді для всіх тих, що чули його, відкрилося найбільше чудо... Бо раптом здавалося, що то вже говорила не людина, але надлюдина. Заслона віджилилася, стягнена невидимими руками. І ось вони стали лице-в-лице: велика, біла Мати-Захисниця над вівтарем, і Дитина — пристрасне втілення любови, що кричала з трибуни:

— Ах, Мамо нас усіх і Моя Мамо!

Перед її обличчям він віддавав їй похвалу, поклонявся величавому початкові життя, підносив їй славу й силу, її історичне мате-

ринство і тих сім мечів, що пробили її серце через пристрасть і глупоту її Сина; обіцював їй великі діла, визнання її безчисленних дітей, любов і службу ненароджених, привітання від тих, що ще щойно оживають під серцем. Назвав її Мудрістю Найвищою, Воротами Небесними, Утішителькою принижених, Царицею Світу. А тим, які дивилися на неї гарячковими очима, здавалося, що це вирізьблене лице всміхається у відповідь на палкі слова.

Опісля став співати їй нову похвальну пісню, на її честь.

Він прийшов із Сходу з тріумфом. Вітали його, як короля, поклонялися йому, як божественному, — йому скромному надлюдському синові Людської Матері, — який приніс не меч, а мир, не хрест, а корону. Таке, здавалося, говорив; одначе ніхто з людей, що там були, не знав, чи сказав він так, чи ні, чи промовляв його голос, чи то говорили їхні власні серця.

Зійшов угору східцями до вітваря, усе з простягненими руками, з пристрасними словами на устах, а товпа котилася за ним із тупотінням двадцяти тисяч ніг і зідханням десяти тисяч сердець... Він уже біля вітваря, ось уже на вітарі... І знов останнім зойком, коли товпа кинулася до вітварних ступнів, прославив її як Царицю й Матір.

Кінець прийшов в один мент, скоро й немнуче. І ще перед тим, як упала навколішки, Мейбел побачила крізь сльози унизу цю невеличку фігуру, що також клячала перед величезною статуєю з простертими руками, мовчальною та променистою у сяйві світла. Мати, здавалося, знайшла нарешті свого сина.

Красюком ока Мейбел ще бачила колони, що знімались угору, золочення і барви, коливання голів, вимахування рук. То було море, що хвилювалося перед її очима, світло скакало то вгору, то вниз, розета у вікні над головами вертілася, духи заповняли простір, небо відкрилося, земля задрожала.

А потім у ясному світлі, під гуркіт барабанів, серед вереску жінок і човгання ніг одним громовим голосом люди проголосили Фельзенбурга Володарем і Богом.

(Кінець буде)

о. д-р Юрій Федорів: Свята Земля \$2.00

о. д-р Юрій Федорів: На Святих Місцях \$2.00

Книжки багато ілюстровані.

Замовляти на адресу:

А. МОСН
6 Churchill Ave. — Toronto, Ont. M6J 2B4, Canada

ПОЖИВНІ СПОМИНИ

У моїх споминах п. н. "Симпатично виринаю пером по папері", "Битим шляхом і доріжками" та в статті "Куди не можеш проскочити, там підлізь" ("Правда" чч. 13-14 і 15-16) я торкнувся легко деяких питань, які хочу тут повести далше на основі власних споминів.

Одного гарного літнього дня їхав я трамваєм через Галицьку площу у Львові. На цій площі всів до возу мій шкільний товариш, інж. В. Б. Був основно п'яний, хоч це було щоліш ясне полудне. Ледве держався тримака та щоліш по якомусь часі впізнав мене. Він працював ув одному нашому "пресовому концерні" редактором. Жінку мав чужинку, дуже негосподарну, гроші "розлізалися", то й він був усе в розшуках за ними. Обличчя худе, будова астенічна, постійно "квасна" міна.

Але тим разом міна була дуже щаслива. "Олексо, — каже до мене — погратулуй мені, бо я розв'язав сьогодні свої домашні прикроці!" — Питаю, щб таке сталося. "Не дивуйся, що я п'яний: вертаюся з готелю Жоржа. Приїхали зі Швайцарії два Жиди-видавці і, уяви собі, запропонували мені зайти до цього дорогого готелю, поговорити. Дуже культурні й багаті люди, запросили мене на свого співробітника. Я маю їм посилати до їх часопису по дві статті місячно: платять за них стільки, що ціла моя місячна пенсія в нашім концерні, а до того ще й обіцяють прислати мені по кілька статей своїх, щоб я їх тільки містив у якімсь часописі нашого напрямку! Тому я так спився з радості! Але ти про це нікому не кажь, бо то велика тайна!"

Для мене не була це тайна: платили йому не за його статті, а за те, що він знесе *чуже зазулине яйце* в нашу пресу. Для прикладу як платили: ред. С. Щурат дістав у польськім видавництві за статтю 85 золотих, а за таку у нашій пресі всього 10-15 золотих. У "Нових Шляхах" А. Крушельницький платив \$17.00 від аркуша, а в наших видавництвах давали найбільше \$10.00.

Був у Львові гуртівник книжок, молодий Жидок Флекер, потайний комуніст. Отворив свою гуртівню польських книжок при вул. Баторія і пл. Галицькій. Звідки дістав гроші на те? Ще був за молодий, щоб стільки заробити. Головним його продуцентом-доставцем книжок було "польське" видавництво "Руй", якого офіційним головою був сенатор Мельхіор Ваньковіч з "обозу маршалка Пілсудського", а дійсними власниками собрати з нації Флекера (номен-омен...). Отже Флекер був дуже здібний і рухливий гуртівник, то і я давав йому деякі свої видання в продажу. Одного разу Флекер сказав мені, щб приїхали до готелю Жоржа деякі "визначні люди" і хотіли б там зі мною поговорити. Я подякував Флекерові за добру пораду і прихильність, але на зібрання не піду. Від того

часу Флекер брав уже від мене не сотки примірників моїх книжок, тільки... один тузин.

Цей Флекер не був від того, щоб "забавиць сен з дзефчинками". Одною з них була волинячка Тамара В., коханка члена Ставропільського Інституту, що мешкав з нею при вулиці, де й жив мій приятель Т. К., і мабуть від нього я про це довідався. Вона старалася пропхати свою товаришку до адміністрації "католицької" газети "Нова Зоря" при вул. Кльоновича. Там вели адміністрацію в той час наші молоді люди, які до пізна забавлялися та висвічували світло. Коли редакторів "Нової Зорі", д-рові О. Назаруківі сприяв був уже його колишній герцпінкель ред. Іван Юрїїв (член УВО і СС, якого Назарук іменував директором видавництва на поручення кол. УСС Розенберга-Чорнія (Жида), тоді вже комуніста!), то мені сказав д-р Назарук, що підозріває Юрїєва, що він "пачкує кокаїну", бо в "Новій Зорі" до пізна в ніч світиться!... Але хоч експедитори "Н. Зорі" може й були "веселі" люди, а Тамара була таки дуже сексапелічна, то "етот номер не проїшол" і її товаришку туди не прийняли. Цю Тамару бачив я опісля у Кракові в товаристві гітлерівських старшин. Видно післали її туди московські хлібодавці на дальше пролізання через пролежування. Подібно, як мою "веселу" сусідку Жидівку Шлезінгерову, яка теж тоді розбивалася по Кракові з гітлерівцями, хоч її батьків у Львові гітлерівці розстріляли! Чи дістала Тамара орден за "доблесні заслуги", не знаю.

"Польське" видавництво "Руй" ширило книжки, які можна би причислити до тієї пачки, що її поручали українським комуністам Хвильовий ("Стерно на Европу"), а правовірним ундівцям д-р Михайло Рудницький, співредактор "Діла" та нач. редактор "Діла" д-р Федь Фелоріів. Пей останній разом з Миколою Голубцем і і. видавав у 1917 (?) "Шлях", журнал, що стояв у близьких відносинах з УСС-ами, у яким працював теж д-р Дмитро Донцов, що помістив був у цім журналі свою статтю, в якій писав, що УКЦерква може стати нашою національною вірою. Ця стаття мене дуже утвердила в моїм тодішнім наверненню до християнської віри; за що тут пок. п. Докторові сердечно дякую. При "ІШляху" було видавництво "Новітні Дні" (назви я не певний!), яке взяло свій початок ще з-перед 1-ої світ. війни. Отже в цім видавництві вже в початку 20-их років д-р Ф. Федорців видав "Соняшні клярнети" П. Тичини, в той уже час комуніста, про що побожні ундівці ще не знали. Пізніше д-р Ф. Ф. начальний редактор ундівського "Діла", став потайним співредактором радянофільських "Нових Шляхів", що їх видавав відомий автор шкільних читанок і письменник Антін Крушельницький. Але Федорців несподівано помер, а Крушельницький не був добрий політик: узяв у "Нових Шляхах" за різкий курс і провалив справу зрадянофіль-

щення Галичан. Федорців стосував тактику фабіянців: непомітними дозами вщиплювати соціалістичну отруту.

Оту фабіянську тактику проводять масони і більшовики дуже розумно, головно засобами прилюдної передачі (мес мідія): літературу, кіно, театр, телевізію. В літературі вона ведеться головно через красне письменство, особливо в повістях. Читайте про те книжку Німця Юргена Рюле "Літератур унд Револуціон"¹⁾.

У статті "До психології соціалістичних теоретиків" нім. учений В. Зомбарт характеризує провісників соціалізму як людей, що живуть проти природи, штучних. Це критики, які на основі свого душевного стану фальшують позитивні "таблиці вартощів", обезцінюють важні досі цінності, а підносять нічого не варті, негативні, признають безвартісне за вартісне. У таких провісників не "виноград є за квасний", ні, в них тільки "солодкість нічого не варта".

Коли такий тип почуває себе вимітнем-десперадом суспільности (хоч суспільність має в даному випадку правду за собою), коли його душевне наставлення повстає проти природного права ("не виноград за квасний, тільки солодкість нічого не варта"), коли оце наставлення пошириться з одиничного на загальне і повстане проти дійсности як правди, тоді виходить на бій проти Правди "Син Брехні". Тоді саме той Син Брехні гасить руками десператів природне світло справедливости в крові ненависти та перетворює людину — божого Сина — на раба, сина Сатани. Людина зільна, що мала Божу мету в житті, стає рабом своїм гонів. А ті гоні ведуть її завжди лінією найменшого опору — отже лінією гріха. А наставлення душі на гріх — це піддання її волі Сатани.

Оте *сатанічне наставлення душі* десператів-вимітнів витворює між ними деяку зв'язь-солідарність (таку видну на голі око нпр. у масонських льожах), витворює єдиний "народний фронт" ненависти проти Бога-любви, негачії проти твердження.

"Кипучі мільони ідуть, щоб світ востанне розколеть на "так" і "ні", на "біле" і "червоне" — писав один наш поет. Ця солідарність протягнутих затиснутих п'ястуків, цей фронт проти Христа і Його Церкви, це своєрідне "причастя Сатани", проявляється наглядно навіть у таких, здавалось би: парадоксах, як от спомагання більшовизму капіталістами, і навпаки. Відомий мільйонер Генрі Форд пише, що більшовицьку революцію спомагали ньюйорські капіталісти Шіф, Шпаєр, Варбург, Кан, Левінзон і под. "купці-вельможі". Це потверджують також записки учасників англійської розвідки з часів (1917 р. і дд.). коли вона ще не була перегріжена новочасним фабіянським розкладом.

¹⁾ Juergen Ruehle. *Literatur und Revolution*. Mai 1963. Knauer Verlag, Koeln-Berlin.

Під сучасну пору дві головні організовані сили боряться з правдою Христової віри: масонство і його різні філії та більшевизм. З масонством ідуть вкупі всі відтінки його вихованців: фабіянці, соціалісти, "вільнодумці", лібертини-ліберали, модерністи, прагматисти-позитивісти і б. і. Масонство ділиться на два головні напрями: більше правий англосаський, та лівіший і більш гарячий латинський. Але, хоч вони себе теоретично дуже гостро поборюють, то в практиці, коли йдеться про Христову Церкву, панує між ними дивна згода. Противенства між світом капіталізму та більшевизму затираються і запановує один фронт. А боевий клич, той самий, що його подав латинський масон Вольтер (а приєднав до нього Вольтера Американець Бенджамин Френклин!): "Вигубить ганьбу!" (то значить: Христову Церкву). Саме існування правди, як такої, сини Сатани вважають за ганьбу для себе і своїх позицій.

Ненависть до хреста така, що нпр. в ізраїльським університеті математичний знак $+$ заступають знаком \perp ¹²⁾. (Далі буде)

²⁾ Олександр Мох. На фронті української книжки. Львів 1937 "Видавничий інститут" "Добра Книжка". Стор. 3 і дд.

Вже вийшла нова книжка споминів

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНСЬКА

ЗАРВАНИЦЯ

Життя в чудотворному осередку перед другою світовою війною — пацифікація — УПА — більшевики.

Книжка читається дуже цікаво і кожний з нас найде в ній відгук на власне життя.

Ціна \$3.50 (з пересилкою).

Замовляти на адресу:

A. Moch — 6 Churchill Ave., Toronto, Ont. M6J 2B4 — Canada

МАЄМО НА СКЛАДІ

ТВОРИ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ

- 1) ПРЕДОК — історична повість — — — \$3.00
- 2) БЕЗ КОРИННЯ — спомини — — — \$3.00
- 3) ПОДОРОЖНИЙ — оповідання — — — \$0.50
- 4) ЩО Є ІСТИНА? — повість — — — \$5.50

Замовлення слати на адресу:

A. Moch — 6 Churchill Ave., Toronto, Ont., M6J 2B4, Canada

НЕ ЗАБУВАЙМО ЦЕРКВИ “МУЧЕНИЦІ”

(УПБ, Рим) — У двотижневикі “Ля Чівільта Каттоліка”, який видають у Римі єзуїти, в числі з 21 квітня 1973 р., появилася редакційна стаття під вище згаданим наголовком. Її зміст такий:

Кілька тижнів тому стало відомим, що перед трьома роками розстріляно альбанського священика Ст. Курті за те, що він хрестив. Цей епізод, хоч ще не потверджено причини, задля якої видано смертний вирок, відслонив шпаринку на страшну духовну драму, яку переживає Альбанія від закінчення війни, себто систематичне нищення католицької Церкви і всякої іншої релігії (в Альбанії є також православні й мусулмани). Цілковите винищення єрархії, вбивство численних священиків, світських і монахів, знення релігійних і культурних установ і здушення всякого прояву релігійного життя. Державним злочином вважається навіть найзвичайніші акти культу. І Альбанія вже в 1967 р. проголосила себе “першою атеїстичною державою в світі”.

На цю драму натякав Папа Павло VI 22 грудня 1972 р., коли з тривогою говорив про альбанську Церкву, що “мабуть їй застережено мир, не тільки мовчазної терпеливості, але гробовий мир”, і пригадував це 1 квітня 1973 р. паломникам на площі св. Петра.

На жаль, альбанська драма не одинока. Також і в інших країнах Церква сьогодні переслідувана і позбавлена необхідної їй релігійної свободи, до якої вона має право. Вправді переслідування має різні види — деякі лагідніші: прогнання чужих місіонерів з деяких африканських держав, а інші тяжчі: ув'язнення єпископів, священиків і вірних у тюрмах або каторгах та адміністративне переслідування віруючих. І про ці переслідування є мова в литовському меморандумі до Брежнєва з 1972 року, що його підписало 17.054 осіб.

Таке положення, яке представлене у згаданому меморандумі, є дуже подібне до положення в інших комуністичних країнах. У порівнянні до перших років комуністичної влади, положення там поліпшилось, але час-до-часу повторюються минулі жорстокості проти Церкви. Одначе було би помилкою думати, що в тих комуністичних країнах переслідування Церкви скінчилося, — воно продовжується, тільки більш рафінованими способами, може менш голосними, проте не менш успішними. Бо завжди вживається адміністративних засобів, щоб знищити і здушити помалу, але певно, релігійне життя. В такий спосіб є менше мучеників, але певніше осягається ціль, себто усунення релігії з соціалістичної спільноти. Зокрема щораз більше поширюється атеїстична й антирелігійна пропаганда.

В Советському Союзі переслідують не лише католицьку Церкву, але й православних християн і баптистів. У грудні 1972 р. було 168 баптистських служителів у радянських таборах за свою віру.

а недавно прийшли відомості про тортури і смерть, яких зазнав від КГБ за свою віру молодий вояк на ім'я І. В. Мойсєєв.

Серед християн на Заході є нахил забувати про духовну драму Церкви, в багатьох країнах. Зайняті своїми проблемами, труднощами, кризами, люди починають забувати за братів, які терплять за віру, та й не піддержують їх ні морально ні матеріально, передусім не моляться за них. Є різні причини такого забуття. Після періоду "холодної війни", прийшов період "мирного співіснування". На цілім Заході притихла пропаганда проти комунізму й проти комуністичних країн, а це мало відгомін і на релігійному полі, мовляв, "атеїстичний комунізм частинно втратив жорстокий вид, який мав у роках холодної війни". З другого боку західні комуністи розвинули дуже активну й інтелігентну пропаганду, наміряючи переконати католиків, що не можна більше говорити, що в країнах народної демократії європейського Сходу є переслідування Церкви. В тій цілі вони надали велике значення угодам, які заключила Церква з тими країнами і подає їх як докази, що не можна більше обвинувачувати комунізм за переслідування Церкви.

Дійсність, як усім відомо, є цілком інша. Апостольський Престіл, щоб забезпечити Церкві можливість відповідно сповняти своє післанництво — сказав Святіший Отець 12 квітня — зокрема, щоб дати християнству, що осталося без єпископів і священників, потрібних пастирів, заключив угоди й модус віденді, які, хоч дозволяють Церкві зберегти своє існування, то однак не дають їй потрібної релігійної свободи. Ті угоди не треба розуміти як знаки, що положення Церкви в комуністичних країнах вже є нормальне.

Багато людей бачить у тих угодах "поступки" комуні, натомість інші обвинувачують Церкву, немов би вона залишила трагічній долі стільки християн. На ділі воно є інакше: Церква не уступила перед комунізмом, не опустила своїх синів, якщо пробувала й пробує дійти до порозуміння, хоч і обмежених; Церква робить це свідомо з наміром забезпечити своїм синам принаймні умовини, наскільки це можливо, дещо ліпші для їх релігійного й церковного життя. В кожному разі Церква не думає забувати своїх переслідуваних синів: Папа Павло VI багато разів пригадував їх бодай нашому співчуттю й молитвам передовсім, щоб викликати наше признание. Тому що наші переслідувані брати терплять не лише за нашу спільну віру, але також і за нас, вони часто жалуються, що християни Заходу про них забули. Тому треба дати їм відчуття, що вони не опущені в їхній трагічній долі, але що ціла Церква є з ними, за них молиться, цінить їх силу й відвагу та користує з їх терпіння для свого духового росту. Бо ж яке інше значення переслідування, як не очищення цілої Церкви і її росту в вірі, надії й любові? Вправді переслідуванням надається різні принагідні ніби-причини, деколи не релігійні або не цілком релігійні, або релігійні переплітувані з політичними, обвинувачуючи і саму Церкву, що це вона дала привід для переслідувань.

Однак те все не важне, бо те, що в Церкві є людського, має людську історію, подібну до інших спільнот. Але Церква є не

тільки людська, бо в замотанім вузлі фактів, що становлять "людську" історію Церкви, Бог таїнственно здійснює у Церкві свій план. Які б не були історичні спонуки переслідування і наміри гонителів, переслідування має місце визначене в Божому плані щодо Церкви. На думку св. Августина, переслідування "не тільки не є шкідливе, але корисне для Церкви, щоб сповнилось число мучеників", переслідуванням Бог випробовує "терпеливість" Церкви і дає їй нагоду вправлятись у любові, прощаючи своїм ворогам і молячись за них. Через це історія Церкви засіяна переслідуваннями від часів Христа й Апостолів, і так буде до кінця світу. Церква сповняє своє земське післанництво "серед переслідувань світу і Божих потіх".

Є ще глибший мотив переслідувань, що своїми коріннями сягають у таїнство злуки життя й долі, що існує між Христом і Церквою, Його Тілом і Його Обручницею. Силою тієї злуки Церква продовжує Христа в часі і Його післанництво благовісти й відкуплення, і тому відновляє упродовж віків людської історії хресний шлях, яким пройшов Христос, щоб спасти світ. Що більше, Христос спасає світ своїми страстями й своєю смертю, а Церква є знаряддям у Його руках і співробітницею в ділі спасіння; тому треба, щоб Він продовжував свої страсті в часі. Будучи в славі Отця, Він не може робити цього особисто, але здійснює це в Церкві й через Церкву. І тому в членах Церкви терплячих і переслідуваних "Христос перебуває в агонії аж до кінця світу" (Паскаль).

Агонія Христа в агонії Церкви — це глибокий глузд того, що діється в Альбанії і в інших країнах, де переліднують Церкву. Це здійснювання таїнства. Це таїнство, яке виглядає на таїнство смерті, в дійсності є таїнством життя. Як зі страстей і смерті Христа витрисла ріка життя і заляла світ, спасаючи його від вічної смерті, так із терпінь і смерті Церкви, що в деякім глузді є відтворенням страстей і смерті Христа, витрискує ріка благодаті, і з одного боку очищує й освячує саму Церкву, направляючи в ній невірність і слабкість, вливаючи в її жили нову й життєдайну кров, з другого ж боку долучується до тієї ріки, яка пливе із Христового хреста на спасіння тих, що не вірують, а передусім за самих гонителів.

Переслідуванням Церква обновляється разом з Христом і так як Христос воскресє до нового життя. Тому слушно пригадуємо мучеництво Церкви в пасхальному крузі, святкуючи тріюмф Христа над смертю. Бо Церква, що страждає — це Церква, що живе, що говорить і діє, хоч її вороги думають, що вони заткали Церкві уста і викопали їй гріб. Це Церква, що через темряву Великої П'ятниці очікує з певним довір'ям світанку Воскресіння. Це Церква, що, оживлена терпінням, пригтовляється до нового розквіту. "Стаємо численніші — сказав Тертуліан у 197 році — скільки разів нас косите; кров християн є насінням", і історія Церкви завжди признавала йому слушність.

Поправді Церква "мучениця-страдниця" підтримує й оживляє сьогодні своєю тісною єдністю зі страстями Христовими все тіло Церкви — гоїть ті рани, які завдають їй гріхи і зрада багатьох християн, невірності багатьох священників і монахів. Тому Церква свобідна має довг супроти Церкви "мучениці", що його повинна вона оплатити принайменше тим, щоб її не забувати, підносячи голос у її обороні, молячись за неї, щоб Господь скоротив час її проби та дав їй силу бути мужнім і вірним свідком та щоб при-спшив день її Воскресіння.

Собор Елецького монастиря в Чернігові. Середина XII стол.

ГОСПОДЬ ІДЕ ЗІ МНОЮ

(Дещо про себе самого)

МОЄ ДИТИНСТВО

Я в кухні на фармі моїх батьків. Прийшов якраз сюди серед зимової тиші. Гладкий пес, Синді, спить у підніжжя сходів. Надворі випав грубий, вогкий сніг. Ліс став непорочно білим. Сонце — одинока дрібка світла на тлі сірого неба.

Дмитро Курилик є моїм батьком. Він приїхав до Канади з України, зі села Борівців на Буковині. Коли він був хлопцем, під час Першої світової війни фронтова лінія поміж військом московським і австрійським проходила декілька разів через Борівці. Чимало односельчан утратило тоді життя чи здоров'я, але родина Куриликів оціліла. Мій батько нераз оповідав жахливі сторії з часів війни, то знов смішні припадки. Немов бачу мого батька дев'ятьлітнім хлопцем, як зносить небіжчиків і кладе їх на віз. Мусів шукати їх у городах, засаджених кукурудзою. І знаходив їх без зайвого труду. Недобиті жовніри не хотіли вмирати і своєю кров'ю значили свій слід по кукурудз'яних качанах. Трапилося також, що мадярські частини повісили стару жінку. Вони знайшли в неї деякі австрійські меблі, подаровані їй Москалями. Це був воєнний злочин. Донька, побачивши матір на кінці мотуза ще живою, поспішила її на допомогу. Це також був воєнний злочин. Її повісили поруч матері.

По Першій світовій війні Україну поділено. Буковина попала під владу Румунів. Але кінець війни не закінчив боротьби за існування: люди далі крали, обріхували, ошукували й убивали. Прийшло перемир'я а з ним економічні недостатки, незібране збіжжя з піль, заразливі недуги, важке життя по селах. У таких умовах, мій батько з усього трирічним навчанням у школі став дозрілою людиною. Тим часом на селян, що верталися з поля нападали якись пройдисвіти: парубки іноді на вечерницях важко себе побивали за дівчину. У тих важких часах мій батько став пачкарем, попав у руки польської поліції, яка його побила. Але навіть війна не всилі скасувати давніх звичаїв. У Буковині найстарший син стає спадкоємцем батьківського майна. Мій батько був другим сином. Він міг отримати від батьків дуже мало або навіть нічого не дістати. Отже коли в селі появилвся агент корабельної компанії Cunard White Star, батько разом з багатьома іншими погодився поїхати на фармування до Західньої Канади.

Приїхав він сюди з дев'яти долярами і невеличкою дерев'яною скринькою. Мав тоді дев'ятнадцять років, був згірнілий і нікому не вірив. На кораблі бачив нераз, як британські моряки знущалися над емігрантами, що лежали хворі на коридорах. Він

бачив ще не таке, але ніколи про те не хотів мені розказати. Якраз тому батько відчував нехоть до Англійців. Вони творили на Заході Канади клуби Ku Klux Klan і палили полеві хрести нових прибульців. Перших десять років у Канаді батько прожив серед Українців околиці Виллінгдон, Вегревил, Ендрю, Мондер і Смовкі Лейк. Дідо моєї матері також походив з Борівцець і був одним з перших поселенців у тих сторонах. На початку цього сторіччя він приїхав сюди хлопцем, коли Захід Канади був тоді суцільною дичиною, повною недоступних лісів, високих трав, Індіян, комахні і ведмедів. Першою його хатою була нора-яма, вичкопана на узгір'ї Альберти, дах був з тополевих колод і дернниці та нагадував індійське шатро. Батько привіз деяке знаряддя з дому і робив усе руками.

На весну чоловіки відходили на літні роботи до ліса, на будову залізниці або дороги. У їх заступстві жінки мусіли рубати дрова, прочищувати ліс та виказати себе перед урядом, що розуміються на господарстві. Восени чоловіки верталися домів. Приводили зі собою куплених волів, коней і знаряддя до управи поля. То був час: пан або пропав. По роках вони будували перші дерев'яні і глиною мазані доми, кріпті соломою, зовсім як колісь в Україні.

Коли мій батько приїхав до Канади в 1924 р., тоді не було вже там землянок, зате було повно худоби й молотілок. Війна знищила Україну, але розбагатіла канадських фермерів. Мій батько заїхав до Василя Гуцуляка, який заплатив йому кошти дороги. Переступивши ворота Гуцулякової фарми, чоботи мого батька розлетілися на шкamatтя: тож він мандрував вісім миль снігом і болотом. Фермерська хата здавалася йому палатою, а ше був докраю вичерпаний.

На другий день, лалеко до світанку, Гуцуляк уже вантажив збіжжя на тягарівку. Мій батько називав його хвальком і балакуном. Він мав своє авто і готель у Виллінгдоні. В Старому Краю був би одним з боровецьких бідняків. Тут, на галку мого батька, він чванився своїм багатством на кожному кроці. Його жінка була рішуча, мала сильну волю й непересічне фізичне здоров'я. Батько не любив їх, але мав зобов'язання перед ними. По двох роках подружився з їх найстаршою донькою Марією. Їх вінчання окутує якась тайна, зв'язана зі старокрайовними звичаями добору молодих. Гуцуляк хотів подружити доньку. Обіцяв батькові посаг: чверть секції поля. Справив весілля, що тривало три дні. Потім молоді спакували свої статки на віз і поїхали на своє. Тут у нужденній хаті провели першу ніч, а вдосвіта стали працювати на своєму полі.

По двох роках у цій ніби хаті я народився. Мій батько працював тоді на півночі в лісі, стинав дерево на нову хату й нове господарство. Повернувся з початком вересня з матеріалом і застав маму в родових болях. Завернув утомлені коні до Смовкі Лейк, де жила безнога Індіянка-повитуха, що зналася на зіллі. Але я народився досвітком при допомозі жінки-сусіди. Безнога акушерка приїхала запізно.

Одного літа батько важко захворів на якийсь підозрілий біль шлунка. Операції сліпої кишки були тоді в моді. Взяли батька до шпиталю в Едмонтон. Але виявилось, що сліпа кишка була здорова. Батько, ослаблений утратою крові і без одного цента при душі, мандрував увесь день по Едмонтоні і жebraв на поворотний квиток до Мондери. Ту ніч він переспав ще в шпиталю. На другий день з бідною дістався до Мондери, але мусів ще пройти великий шмат дороги пішки. Сини багатого фермера-сусіда їхали попри нього новим моделем Форда. Обляпали батька болотом і обкинули сміхом. Він важко пережив цю образу. Не пишу цього, щоб оправдати його суворість, але щоб її зрозуміти: батько ніс свої власні хрести.

По двох роках народився мій брат, Іван. Ми були зовсім іншої вдачі: я був замріяний, а мій брат більше практичний, второпний і блискучий. То мені здавалося, що він забрав усю батьківську любов, яка в першу чергу приналежала мені. Якось Іван ударив мене в голову порожньою пляшкою. Це моя перша згадка про нього.

Пригадую собі також страшну градову тучу. Коні мого батька паслися на полі. Град був величини помаранчі і забив на смерть лоша. Воно було далеко від стада і згинувло від градової тучі. Мама заткала подушками потовчені вікна. Ми стали копати яму, щоб лоша похоронити. Град швидко розтопився під промінням теплого сонця. А ми засипали лопатами могилу. В часі іншої тучі, град був дрібний як зайцеві кльочки, але буря зірвала дах зі шпихліра. Я приглядався цьому зі страхом. Раніше думав я, що будинок-шпихлір збудований добре і тривкий.

Батько мав більше вдовolenня з мого брата. Хвалив його відвагу, його щастя. Зате я залишався на краєчку поміж терором і заляканістю. Ночами я переживав галюцинації. Брат спав зі мною в цьому самому ліжку, але він зовсім не знав про мої мрії. Тільки моя сестра бачила якісь різні страховища: великого kota, що драпав кігтями бік ліжка, величезного вужа із сірої гуми, подібного до коліски, з чорними крилами на одному кінці, як безупину колисався на лавці під вікном, велетенського хижака-грифа, що намагався клювати моє обличчя й мої очі, але тому, що я щільно накрився покривалом, він тільки міг ходити по мені і я виразно відчував, як він підносить угору то одну, то другу ногу. Я далі лежав під шільним накривалом і жах заливав мене смертельними потами. Одного соняшного ранку я пробудився і побачив, як хижак, завішений у повітря, клював череп мого брата. Мої батьки висміяли мене, коли я їм про це розказав. Якось одного дня, коли ми зі сусідами виїхали з дому, наша хата почала горіти. Може й ті страховища згоріли разом з хатою? У новому домі, збудованому на підвалинах старого, страхи вже мене більше не навідували.

Ніхто й досі не знає, чому наша перша хата згоріла. Ми зібралися докруги пожарища. У повітрі чути було терпкий і гіркий загар. Мати гірко плакала. Батько був пригноблений. Ми не мали ні хати, ні стодоли. Залишилася тільки нещасна піч, що

одною стіною спиралися на фундаменті пивниці, а під нею купа печеної і чорної картоплі, а далі в саджі й попелі останки любих світлин моєї матері з часів її молодости впарі з релігійними календарями, що служили замість ікон. Пізніше я вже ніколи не бачив ікон на стінах, ні в Альберті, ні в Манітобі, ні в Онтаріо.

Покищо ми замешкали в примітивній шопі, збудованій на швидкоруч з колод. У часі дощу вода появлялася на стінах. Шопа була мала і брудна, але пам'ять дитяча велика і зуміє все зберегти.

Що треба б ще сказати про Альберту: що іноді головки капусти несміливо добуваються з-під снігу, що скрізь чути запах квашеної капусти, що тут і там на снігу видніє стрічка жовто-зеленої урини, що часто в зеленому лані пшениці замиготіє хвіст тхора, що на дротяній огорожі висить пара вибілених сонцем штанів, що плювальницю, виповнену до половини зеленим слизом зроблено з бляшаної пушки на конфітури, що в кухні викликаний механік невміло направляє старий грамофон, перетягає пружину і вся справа кінчиться жакливим фіяском, що здрімнувши на канані в часі забави я знімаю мої штани, пробуджуюсь і бачу при червоному світлі ляпки як гурт дівчат затикаючи носи приглядатись мені зі сміхом і відразую, що мої батьки пхають мене, нещасного і прибитого, в темну челюсть воза, що т. зв. Ірландцями поминки відбуваються при співі старих жінок при заставленому столі, а в другій кімнаті у труні повній квітів лежить дорогий небіжчик а на покуті стоїть величавий, позолочуваний візантійський хрест, у якому відбиваються світла безлічі свічок, що великодня вечірня відправа у церкві в Шандро триває шість годин, я стою там з мамою по жіночому боці всю ніч. до сходу сонця, поки люди не заспівають "Христос воскрес" і "Во істину воскрес". А ще стара Кирика зі стріхою пошитої хати, не дуже нам приязна, намагалася, як розказував батько зі сміхом, виляти йому на голову відро гноївки, але він ухопив її за руку і гноївка виллялася бабі на голову, Кирика мало не вдурила, вилізла на горлице, і сокирою боронилася перед народом до тієї пори, поки поліція її не розброїла і не відвезла до дому для умово-хворих, і ще декілька фрагментів: купіль з братом у бляшаній ванні, піч надворі і запах свіжого хліба, машину Зінгера, жінку по втраті свого домішку у вогні завжди з двома парами панчіх, ворони і дикі качки у леті.

Не знаю й досі, чому батько випровадився з Альберти до Манітоби. Депресія і банкрутство не були єдиними причинами. Нам, дітям, повелено про те мовчати. Мати плакала нераз гірко. Чому вона плакала? Не знаю. Одного дня ми всіли на поїзд, залізниця їхала кілька днів а лавки були з лозини покриті ляком і дуже тверді.

Наша нова фарма лежала недалеко міста Стівсвол. Околиця дуже добре надавалася для годівлі худоби. Сіно можна було збирати і класти в стирти в часі літа на вогкому ґрунті а худоба мала — крім трави — доволі зерна. Винниг не був далеко віддалений, і можна було невеличким коштом перевозити туди мо-

локо. Ось тому мало що не всі фермери займалися молочарством. Але не мій батько. Він був гордий і амбітний. Батько задумав бути першим у плеканні пшениці. Велика хата була також виявом його даремних амбіцій. Кухня була така велика, що в ній приміщувалася помпа і злив з відпливом. Але в хаті не було доброї печі. Посередині стояв великий, безногий чотирикутний бовдур, але він не давав тепла. Батько звик казати гостям, що кухню збудовано не на тему боці хати, вона повинна бути звернена до подвір'я. Ось чому одного разу один з батькових приятелів, відвідуючи нас уперше, раптом підпер своїми раменами причілок хати і намагався його обернути. — Що ви робите? — спитав батько. — Хочу її пересунути, вона не стоїть на своєму місці. — відповів фермер.

Іван і я знали тільки два англійські слова: Yes і No. Нас післали до школи Вікторії, що була віддалена очну мілью від нас. Ми розмовляли по українськи з дітьми сусідів Королюків, але це було заборонене. Отже ми в школі осачітнені. Довкруги нас бігали діти, вдягнені в подерті й темні вбрання. Іноді старші діти підходили до нас і питали одним, єдиним українським словом, відомим їм: — Зимно? — Ми всміхалися замість відповідати.

Ми сиділи спокійно в лавці першої класи. Одного дня я побачив муху на вікні. — Муха! Муха! — закричав я. А Іван вийшов з лавки, щоб її зловити. Учителька, п-а Ірвін, загнівано глянула на нас, а вся класа вибухнула сміхом. Ми засоромлені повернулися на наші місця. На другий день перша класа мусіла стояти рядом на переді шкільної кімнати. Ми мали називати показувані нам картини. Одною з них був малюнок корови, вирізаний з опакування соди до печення. Я підніс руку і сказав: — Я хочу те робити! — Учителька відповіла: — Beg pardon? — Іноді траплялося нервовим дітям змочити штани. Вони не знали, що зі собою робити, коли жовта стрічка потекла з-під їх ніг по першій лавки. Незабаром учителька побачила, що Іван ще замолодий до школи. Отже тепер я залишився в школі самий. Тут я пізнав, що в людській природі існує жорстокій гін до боротьби, що всяка боротьба є приємністю, що деякі діти люблять дивитися на пролив крові. Отже діти розбивали собі до крові носі і губи. Неодна дитина плакала з розпуки і безрадности, коли побита й понижена лежала на землі, мов непотріб.

Наступного року Іван повернувся до школи. Ми білися з іншими хлопцями сніговими кулями. Були ми худі, але в тяжких зимових одягах, то швидко втомлювалися. Якось пощастило Іванові добре поцілитися іншого хлопця. Старші хлопці зловили Івана і за кару натерли йому обличчя снігом. Ми залишилися самі і плакали. Спізнилися на лекцію та й не вміли пояснити вчителю чому. Ми не могли боронити себе по-англійськи, а українська мова була заборонена. По кількох місяцях ми вже підучилися по-англійськи, але водночас побачили, що ми занедбали українську мову. Наші батьки сміялися з нас і глузливо питали: — Що ти кажеш? — виявилось, що найкраща річ — мовчати.

У першому році згоріла наша стодола. Пізнім літом батько вибрався на кілька тижнів до Альберти. Один чи два наймлені робітники складали сіно на горіщі великої стодоли. Однієї ночі постав там вогонь. Великий чорний кістяк кроков притримував величезну кулю горючого сіна, вогняна куля з чорним серцем важко дихала, червоне й гаряче гонтя летіло щораз вище вгору в темноту ночі, врешті все з гуком завалилося, наче б недалеко впав і вдарив грім. Цей вогонь постав у неясних обставинах. Узагалі багато дечого неясного діється з моїм батьком. Він дуже за-секречений. Але пожежа виявилася добром, бо асекураційне товариство заплатило моргедж-довг. Сплата довгу в часі депресії була просто чудом.

Раз у році, на Великдень, ми згідно зі звичаєм, ішли до церкви святити паску. Одного разу, за прикладом наших сусідів, ми мали православне богослуження в нашій хаті. Мої батьки були безвірками. Батько завжди насміхався з релігії і наводив при тому свою розмову з православним священиком. — Отче, ви проповідуєте братерство і любов ворогів. Навчаєте не вбивати і тому подібне. Що ж нам діяти з ворогами України? — Священик відповів: — Так, це правда, не вбивайте їх, але видусить. — Священники — це паразити — так учив нас батько і розказував про їхні впливи й силу в рідних Борівцях. Замолоду він прочитав декілька релігійних книжок свого батька. Якраз тому вважав себе авторитетом у релігійних справах і радо розказував нам такі апокрифічні історії: Раз жив святець, що в часі Великодніх відправ ніколи не говорив, ані не відбігав думками за молитву. Його чистота була притокою, що він міг бачити чорта. Диявол прийшов якось до церкви і написав на долівці імена всіх грішників. Але імен було так багато а місця так мало, що диявол ухопив долівку в зуби, щоб її розтягнути гей гуму. Та зуби йому зіскочили, він пробував щераз, але тверда долівка не давалася, дідько мучився щосили аж grimнув. Святець не витримав і засміявся, та в тім моменті пропала його сила. Від тоді він уже не міг бачити чорта.

Ця подія нагадує мені Свідків Єгови, які літом приїздили до нас. Щоб їх позбутися, ми брали їх літературу і залишали її де-небудь у хаті. Ілюстрації з тієї літератури мене просто захоплювали. М. і. був там кровопієць-страхопуд, що був синонімом війни, намальований на тлі горючого неба, великими кроками ступав побосвицем у напрямі другого прешестя Христа. Були там також малюнки Адама і Єви в їх чудовій наготі (крім необхідного листя), їх мандрівка по раю, висушені папи, хитрі і зловілі попи і ненависницькі слова Свідків для провідників усіх інших Церков і держав. Я почав мріяти. Мій батько описав День Страшного Суду моему братові, Іванові, а брат нераз повторяв і мені з відповідним і питомим йому насміхом: — Тоді ангели голосно затрублять, щоб збудити кожного небіжчика. На ділі, я виразно чув, як вони якось над вечір робили пробу — там над головним шляхом.

Але тоді щось дивне сталося. Одного ранку під кінець зими я побачив малюнок Христа, як стояв на краєчку човна і втихо-

мирював хвилі. Малюнок цей був уміщений у недільній брошурці, що лежала на шкільній лавці. Якесь неописане піднесення захопило мене без краю. Я хотів молитися, але стидався моїх шкільних товаришів, отже сів у лавку і безупину дивився просто перед себе. Весною я пішов до ліса, що лежав за будинком з машинами, нарізав грубої й пахучої лозини та вистругав з неї Розп'яття. І став молитися до нього. Ніччю я вставав з ліжка і молився знову. І склав обіт, що працюватиму без нарікання. Отже, крім доглядання маленької сестрички Насті (тепер уже нас було четверо), я викопав ціле поле картоплі і брукви. Але ніхто і словом мене за те не похвалив. Ось чому я не злюбив фермерську працю. Так важко працював я тільки кілька місяців.

(Далі буде)

Борисоглібівський собор у Чернігові. 1123 рік.

РЕЛІГІЙНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

(Промова Папи Павла VI до паломників 21. II. 1973 р.)

(УПБ, Рим). Коли сьогодні шукаємо слідів релігії, а радше — слідів віри, зокрема нашої католицької віри, на першому місці вражають нас радше від'ємні спостереження: бачимо зменшення, а в деяких суспільствах цілковитий занепад релігійності. Спостерігаємо зник основних питань про буття й життя у кінцевому відношенні до Бога; замовкла молитва; на місце почитання й любови до Христа прийшла байдужність, зісвітчення, а й ворожість до релігії, і деколи ця ворожість є урядова й сувора. На місце релігійних вічних правд ставиться псевдо-забезпечення у формі практичних і матеріальних засобів, а на місце правдивої духовости ставиться різні намісні у формі критики, сумнівів, автосумління, якими виповнюється самопевні уми людей сучасної культури. Статистики говорять ясно: релігія уступає назад. На жаль, часто воно й сьогодні так є.

Однак у цих спостереженнях є помилка в методі. Об'єктивна релігійна дійсність є складна, вона є двостороння. У ній є не лише людина, але на першому місці в цій релігійній дійсності є Бог, який не є відсутній чи безвладний у релігійному факті. Бог в об'явленому пляні й вірі має основну й ініціативну роль. Людина має свою роль теж кінцеву й не пасивну, але головне є те — і це важне — що людина є в ролі співпраці й розположення. Властиве релігійне відношення полягає в тому, що Бог робить себе й із себе дарунок у відповідній і обмеженій формі, що з нашої сторони вимагає віри (І. Кор. 13, 12). Цей дар людина приймає. Можна сказати: Бог більше шукає нас, як ми Його, тому що Бог є Любов. і Він є Той, що дає початок усякого діла. Він нас полюбив скоріше (І. Ів. 4, 19; 2 Рим. 35-36). Цей реалістичний релігійний погляд є джерелом вдячності й досконалости вірних душ, які дихають атмосферою Божого Дому, і це може бути несподіванкою для тих, які дивляться на релігію очима людськими, історичними, світовими. Пригадаймо собі нічну розмову Ісуса з Никодимом: "Треба народитися згори. Дух дише, де хоче" (Ів. 3, 7-8).

І ось питання, яке може мати відповідь з фактів, що їх не додає позитивістичний дослід. Релігійність може родитися з духовних явищ, яких науковий дослід цілковито не враховує. Це є чудо. Але під деяким оглядом — це нормальна річ, бо все це знаходиться у сфері дії Божого Царства. Зустріч з Богом може статися поза всякими нашими упередженнями. Життя Святих дає нам знамениті зразки, а сучасні хроніки теж записують дивні факти — а скільки подібних прикладів існує поза нашим знанням! Все це відбувається в характеристичній сфері, про яку стільки сьогодні говориться: Дух дише, де хоче. Напевно не будемо ми його гасити, пригадуючи слова св. Павла: "Не гасіть Духа" (І. Сол. 5, 19), а радше пригадаємо ще й інші слова цього ж Апостола: "Усе випробовуючи, тримайтеся доброго" (там же, 21). Слова "розрізю-

вання духів" треба стосувати там, де людські міркування являються безуспішними.

Але дійсністю є, що ця таїнственна зустріч з Богом натрапляє в модернім світі на спротив. Бачимо різні прикрі, але й потішаючі позначки того в різних краях.

І постає питання: чи наша релігія вже не має сили виявити себе, зберегти себе й оновити себе традиційним способом? Невже ж Дух дише лише з-зовні, поза канонічною структурою Церкви? Невже Церква Духа вийшла з Церкви інституційної? Чи лиш у спонтанних групах знаходяться харизми правдивої християнської духовности — первісної духовности, яка злучена з днем П'ятидесятниці? Годі над тим у подробицях дискутувати. Дві речі є важні: традиційна й інституційна структура Церкви — це властива дорога, якою приходить до нас Дух (1 Кор. 4, 1; 2 Кор. 6, 4). Це є важне і сьогодні. — більше, як колинебудь. Треба лише, щоб поняття про Церкву — "церковний глузд" — відновився у нас, став справленим, поглибленим. Хто міняє поняття про Церкву з наміром оновити релігійність у модернім суспільстві, той псує тим самим річище, яким спливає до нас Святий Дух, і яке встановив Христос. Хто міняє те річище, той компромітує релігію народу.

Наші часи під тим оглядом мали щастя бачити, як виляються з традиції Церкви через Собор дві засади першорядної ваги для розцвіту релігійности в наші дні, а саме: соборова наука про Церкву і літургійна реформа. Про це постійно пам'ятаймо.

ВАРТИСНІ ДУМКИ

Три речі потрібні до спасення людини: 1) людина повинна вірити, 2) повинна знати, чого бажає собі, 3) повинна знати, що має робити. (Тома з Аквіну)

Приятелі — коштовний люксус. (Ібсен)

Завжди знайдеться Ескімос, що дасть вказівку жителям тропічних країн, як їм треба поводитися під час спеки. (Єжи Лец: "Не приписані думки")

Хто шукає мудрости, цей є мудрий, хто вважає себе за мудрого — це дурень. (Сенека)

"Нема кращої забави, як праця" — так любив говорити вірменський мільярдер, нафтовий "король", Калюст Г'юльбенкіян. Його син Нубар, теж мільярдер, помер у січні 1972 р. в Парижі.

Венезуела — назва південноамериканської республіки, значить: Мала Венеція.

Рішуче найважливішою річчю є не те, щоб хтось нами захоплювався, але те, щоб нас зрозумів. (Ібсен)

Іконка, благословлена Блаженнішим Кир Йосифом VII у день коронації копії П. Д. Марії в Найставні, Філядельфія.

МАТИ БОЖА ЦАРЮЄ В УКРАЇНІ

"Ідіте в Україну,
Заходьте в кожну хату —
А чей вам там покажуть
Хоч тинь Його розп'яту."

П. Т.

Неділя, 25 лютого 1973, — закінчення Евхаристійного Конгресу в Мелборні, Австралія. В українській катедрі відбувається врання Архидієцья Служба Божя, що її відправляє Первоєрарх УКЦеркви у співслужінні Владик і священства. На це торжество з'їхалися Українці з усієї протестантської Австралії, Тасманії й Нової Зеландії. По закінченні відправ — біля церкви немов на Великдень в Україні. Веселі, усміхнені вірні, із сяючими очима, святочно зодягнені у вишивки, народні строї, сумівські та пластові однострої — взаємно вітаються, знайомляться з заморськими паломниками. Свідомі, що пережили велику подію релігійного і національного здвигу, яка своїм значенням далеко перейшла границі найдальшого відсуненого континенту. — Ніхто не спішиться додому, не зважаючи на палюче австралійське сонце (там у лютому кінець літа), усі стараються продовжити це велике свято, — поділитись своїми переживаннями.

Біля нас, американських паломників, велика група людей просить розказати про Америку, поздоровити свояка чи куму, бо всі ми себе знаємо. Та мені більше пощастило, бо я знайшла країна не в територіяльному, а в духовому значенні. Підійшов до

мене старшого віку чоловік, середнього росту з широким обличчям, міцними плечима й запрацьованими руками. На грудях у нього широким узором дрібненьким хрестиком вишита сорочка і червона гарасівка.

— Пані, а чи ви знаєте о. Василя Головінського?

— Як не знаю, це ж наш парох із Філадельфії на Найставні, де ми маємо копію чудотворної зарванської Матері Божої.

Лице мого співбесідника розсипалося; я переконана, що тільки віками і традицією плекана стриманість українського селянина здержала його від цього, щоб не взяти мене в обійми своїми дужими руками.

— Та я сам із Зарванці, я там був дяком! Здоровіть від мене о. пароха та скажіть йому, що мій син цього року був у Зарванці. Скажіть йому, що в Зарванці нічого нема, все большевники поновили. Церкву перемінили у шпиклір, а капличку із чудотворним джерельцем висадили динамітом. Та це нічого, — у Зарванці є так, як було колись. Люди сотнами приходять, босі йдуть із Поділля й Підгір'я до Зарванці на прощу. Цілими ночами на протязі літа сидять біля каплички, співають побожних пісень, світять свічки аж до самої Покрови. Навіть влада не може перешкодити, бо не можуть усіх арештувати, та й Сибіру вже люди не бояться, бо і там є Українці, вивезти всіх не можуть, бо хто буде в колгоспі працювати?

Коронування Зарваницької Ікони П. Д. М. — Найставн (Філадельфія), 14 травня 1973 р. — Зліва: Кир Ісидор Борецький, о. крил. В. Головінський, Кир Йосиф VII.

У Зарваниці*) далі діються чуда, а найбільше чудо, це велика релігійність українського народу, не зважаючи на посилені релігійні переслідування і широко закросну антирелігійну пропаганду й "перевиховання". Усі подорожники підкреслюють, що церкви в Україні переповнені. На Великдень у Львові окупаційна влада зарядила робочий день. Та не тільки дорослі не послухали наказу, навіть шкільна молодь

прийшла масово до церкви, так, що мусли по них післати шкільні автобуси, щоб їх забрати з церкви. У цей день до Інтуриста прийшла рідня з маленькими вузликами зі свяченим, щоб разом розговоритись та "вільно" розплакаться. Сердечність, з якою зустрічаються наші рідні просто легендарна, вона зворушує і найбільш спокійних людей.

— У Києві тільки одна церква відкрита, це Володимирівський Собор! — заливаючись сльозами розказувала старенька бабуля. — Усе нам забрали, все понищили, Михайлівський Собор розібрали, Софіївську Лавру перемінили на антирелігійний музей, Успенський Собор знищили, а тут пе-

*) Читайте нововидану книжку "Зарваниця", пера п. М. Головінської, якої чоловік був парохом Зарваниці. Ціна \$3.00, замовляти в нашому видавництві. — Ред.

ред церквою влаштовують анти-релігійні зборища...

І дійсно, на великий Володимирівський празник старенькі діду-сі й бабуні на колінах припадали, лежали хрестом, молилися, били поклони, а перед собором віче. Примітивно-просто викрикуван атеїсти: "Де є Бог? Хто його бачив?"

Пригадується Голгофти й вигукни: "Якщо ти Бог, то зійди з хреста!"

У неділю в Чернівцях перепевнена церква. Чудово співає хор і вірні в церкві, тут уже багато дітей та дещо молодих.

Офіційні органи влади турбуються зростом релігійності. Цитуємо на підставі часопису:

"УНЯТИ-ПОКУТНИКИ" ТА ІНШІ ВІРУЮЧІ

"Секретар Івано-Франківського обкому КПУкраїни О. Чернов помістив на сторінках безрезневого числа "Комуніста України" за цей рік статтю "Атеїстичне виховання трудящих", яка кидає чимало нового світла на проблеми релігії та віруючих у Західній Україні і на засоби боротьби з релігією. Отож, не зважаючи на те, що, як пише Чернов, "партійні організації Івано-Франківської області в останні роки значно посилили свою діяльність у науково-атеїстичному вихованні населення" і то методами "переконування", що насправді є морально-особистим насильством — проблема релігії і далі пекуче актуальна.

"Нам доводиться мати справу не тільки з віруючими, які дотримуються православ'я, але й з віруючими-юніятами, в цьому числі з їх найбільш фанатично настроєними групами — так звані-

ми покутниками, а також із сектантами — єговістами, п'ятидесятниками, баптистами, адвентистами." Наче виправдуючись з кеуспхів, Чернов пише, мовляв: "це зумовлює складність релігійної обстановки". Цікаве його визнання, дотепер промовчуване, що в Західній Україні існує підпільна українська католицька Церква, при чому в ній є групи ("покутники", тобто таємно діючі) бойово наставлених віруючих.

Наскільки актуальною є справа віруючих свідчить той факт, що партійні органи останньо почали дуже активно цими справами займатися. З їх ініціативи Івано-Франківський Відділ Наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР перевів "соціологічні дослідження" над "релігійними тенденціями" з метою "дальшого вдосконалення науково-атеїстичного виховання". Для цього, щоб "надати атеїстичній роботі цілше цілеспрямованого, наступального характеру" при партійних комітетах області створені атеїстичні комісії. Розгорнулася широка акція для підготовки "кваліфікованих кадрів пропагандистів-атеїстів". Для них організують теоретичні семінари в мережі партії. Четвертий рік працює "відділення" наукового атеїзму при факультеті вечірнього університету марксизму - лєнінизму Івано-Франківського міського КП-України". Його закінчило 180 осіб, 100 тепер "студіює". У 16 одиорічних районних школах лекторів-атеїстів навчається близько 600 слухачів. У ряді районів створено "народні університети наукового атеїзму". До пропагандивної роботи "залучено" понад 4,500 пропагандистів-атеїстів. Для знищення "релігійної обрядности" вводиться "систему радянських

Коронування Зарваницької Ікони Матері Божої в Філадельфії (Найстатв) 14 травня 1973 року. Зліва: Й. Бл. Кир Йосиф, о. крип. Василь Головинський, Преосв. Василь Лостин.

свят та обрядів" — революційні свята, Свято врожаю, "Полонинська весна", свято трудових колективів, Серпа і Молота, на місце Різдва — Свято зими. З другого боку насильно "культуви приміщення" (церкви) використовуються для влаштування в них атеїстичних музеїв.

Уся ця наступальна кампанія (якій не може протиставитися ні Церква ні вірні, позбавлені організаційних можливостей) має все-таки "істотні недоліки", як каже Чернов. На першому місці стоїть формалізм цієї кампанії, тобто вона проводиться без будь-якого переконання, а тільки під партійним тиском. Наслідок такий, що

всі антирелігійна метушня насправді не має великого значення і тому партія час від часу вдається до засобу насильства супроти віруючих, зокрема неправославних, про що свідчать оприлюднені на Заході документи про антицерковні практики в Литві, супроти баптистів, тощо. Що ж до "уніятів", то як каже Чернов, "до незаконної діяльності уніятів в ряді населених пунктів допускається примиренське ставлення з боку партійних і радянських органів". Над усуненням цього "партійні організації наполегливо працюють", інакше кажучи, разом з загальним загостренням курсу в Україні, заго-

стрився він також і на релігійному відтинку."

Виглядало б, що в наслідок такого натиску, релігійність повинна б зникнути. Та навіть у ліберальному американському тижневику "Тайм" знаходимо potwierдження релігійного феномену в Україні. Тут при описі вакаційних можливостей на терені Советського Союзу сказано, що закарці можна перебути й у бабуні на селі, та це однак має свої небезпеки. Приїхав в Україну, до своєї матері, антирелігійний пропагандист. Побожна мати використала його побут і в часі антирелігійних зборів охрестила своїх четверо внуків.

Я одержала подарунок з України. Молода дівчина Оксана, якої ми ніколи не бачили, бо народилася вона на Сибірі, вже по нашому виїзді, передала медальон. — Це для твоєї матері — казала вона, завісивши його хлопцеві на шию.

Чи знала Оксана, що зворушила нас до сліз? Чи знає Оксана, що ми її ніколи не забудемо, що залишиться вона на завжди у наших серцях? Та й відвідувач, вихований серед американського добробуту, виїхав зі Львова "го-

лий та босий" — залишивши все, що міг із себе зняти, з глибокою постановою ніколи не забувати про своїх молодих друзів.

У понеділок, 14 травня 1973, патріарх українських душ Його Блаженство Кир Йосиф Сліпий, при великому здиві народу, у співслуженні Митрополита Кир Амвросія Сенишина та Владик — Ісидора Борецького, Ярослав Габра й Василя Лостена, довершив коронації чудотворної ікони Зарваницької Матері Божої в Найсвятні у Філадельфії. Ще в 1956 році, під час благословення чудотворних ікон, наділених папським декретом спеціальними відпустами, перший Митрополит Америки Кир Констянтин Богачевський заповів, що "на цьому місці повинен постати великий осередок молитви та покути для українського люду в Америці".

30-го травня 1973 Митрополит Кир Амвросій Сенишин урочисто благословив новозбудований відпустовий храм Христа Царя, де при двох вітварях містяться чудотворні ікони. Срібні корони — жертва пароха о. В. Головінського. На прохання Митрополита Кир Амвросія благословив ті ікони великий Благодатель укра-

Авторка споминів
п. н. "Зарваниця"

МОЛИТВА ЗА В'ЯЗНІВ

МАТИ БЕЗСМЕРТЯ — змилюйся над тими, що в небезпеці від марксистів!

НАДІЄ ТИХ, ЩО ВТРАТИЛИ ВСЯКУ НАДІЮ, — змилюйся над нашими в'язнями по тюрмах, лагерах, по божевільнях!

СПРАВЕДЛИВОСТЕ ТИХ, ЩО ДЛЯ НИХ СВІТ НЕ МАЄ СПРАВЕДЛИВОСТІ, — зглянься над засудженими за Бога, за Україну, за правду і людяність, і над тими, що ждуть присудів!

МАТИ ВЕЛИКИХ І ЧИСТИХ СЕРЦЕМ — скріпи їх серця проти тих нелюдських спокус і випробувань, дозволи розцвісти їм надземними квітами для остаточної перемоги Правди на землі!

МАТИ СКОРЕНИХ — зміни в заслужене щастя їх муки; дай, щоб стали вони правдивими свідками перед Найсправедливішим Суддею, що нагороджує і карає по-правді!

МАТИ МАТЕРЕЙ — поглянь на покінчених матерей, дружин, рідних та близьких в'язнів; бо позбавлені опіки, видані цілковито на людську злобу, іншого прибіжника крім Тебе не мають!

МАТИ МАЛИХ І НЕВИННИХ — вислухай плачу осиротілих дітей в'язнів і поверни їм їхніх батьків та матерей!

МАТИ НЕУСТАЮЧОЇ ПОМОЧІ — благослови нашій допомозі їм: дарами, словом правди про них перед світом, а передусім молитвою; молитва бо не знає політичних кордонів ні заборон!

ВИЗВОЛЕННЯ НЕВОЛЬНИКІВ — визволи їх, праведних; Ти, що навіть грішників звільнила з аду!

МАТИ ХРИСТА-В'ЯЗНЯ — ради терпінь Його і тих, що йдуть Його хресним шляхом, воскреси наш нарід до нового, вільного життя — бо все можливе в Бога за Твоїм заступництвом! Амінь.

їнського народу Папа Іван ХХІІІ, за посередництва якого, просто в чудесний спосіб, прийшло звільнення найбільшого живучого сына українського народу, символу нескороности, мучеництва та релігійного прив'язання українського народу, Його Блаженства Кир Йосифа VII.

У час великих Богородичних празників не забуваймо за чудотворні ікони, прибігаймо перед престіл Богородиці, відновимо традицію великих відпустів, що так величаво відбувались в Укра-

їні. Зложім подяку за великі паєски, якими Пречиста обдаровує нас, зложім подяку за велике щастя вільного почитання Христа.

Занесім молитви в наміренні обездоленого й нескороного українського народу, щоб скінчився вже час тяжкого досвіду, та щоб у величчі й славі наново засіяли прекрасні українські церкви і собори, щоб прийшло це велике відновлення християнства із сходу — це заповіджене Світло зі Сходу.

П'ятницька церква в Чернігові — кінець XII-го стол.

Роман Гайдук

ПОЧАТКИ “НОВОЇ ЗОРІ” І “ПРАВДИ”

* У “Правді” вміщено, як матеріали до історії української католицької преси, такі статті: Олександр Мох “Два позабути часописи” (“Правда” ч. 13-14, стор. 168-170); Роман Гайдук “Піонерськими шляхами” (там же, стор. 171-173); проф. Микола Чубатий “Перші українські часописи під польською окупацією у Львові” (там же, стор. 173-176); Олександр Мох “З історії української католицької преси” (“Правда” ч. 17-18, стор. 133-149).

Спомини редактора Романа Гайдуга, які тут друкуюмо, дають дальші поважні причинки для тієї історії. Бо цей редактор стояв ув основах їх від самих починів “Нової Зорі” і “Правди” (другої, по І світовій війні) від 1927 до 1939 року. Перебувши тяжкий полон і революційні часи в Росії та в Україні, ред. Гайдук виховав себе на тверду, але й дуже політичну людину. Через свою робучість і вміння примінитися до тяжких умовин, він перетривав уповні й увесь час існування цих обох часописів, хоч за той час “вилетіло” було через панування д-ра О. Назарука аж 18 співробітників “Н. З.” і “Правди”. Треба було добре зціпити зуби та мати себе в постійній дисципліні, щоб усе те видержати. Отже таким стриманим і мовчливим залишився ред. Гайдук і в оцих споминах, що їх тут друкуюмо. Він багато “забув”, чи може не хоче ясно сказати. А що я був теж довгий час у цих двох часописах та бачив, що там діялося, то дозволю собі тут доповнити спомини ред. Гайдуга моїми додатками, які дано малим друком між зірками. Ол. Мох. *

Було це одного соняшного дня пізнього літа 1925 р., коли мій сердечний приятель, покійний уже о. Теодфіл Горникевич представив мене ректорові гр.-кат. Духовної Семинарії у Львові о. Теодосієві Галущинському, пізнішому Архимандритоді ЧСВВ, що саме тоді підшукував співробітників для здійснювання своїх далекосяглих задумів і плянів: відновлення в Христі нашого народу. Тоді цей клич “Католицької Акції” проголосив Свт. Отець Пій XI (1922-1939) для всього повоєнного людства. Саме цей клич повинен був стати цілочим ліком і для українського народу, що переживав тоді тяжку духову кризу після короткого Державного Відродження, а далі військових і політичних невдач та розгубленості політичного і громадянського проводу. А були вони тим грізніші, що стояли ми в обличчі руйнуючих впливів на нас зі Сходу від большевиків. Одна лише віра в Бога і Його Церкву могли врятувати наш нарід у Західній Україні.

Як я згодом переконався, о. Теодосій, з лицем спокійного, добродушного батька, мав великий організаційний талант і сильну віру в силу друкованого слова, у пресу. Він раніше спостерігав велику силу доброї преси на європейському Заході та вважав цю силу могутнім відроджуючим чинником, "Вельтмахт Прессе", як там говорили. Постає тоді ідея Пресового Апостольства, як невід'ємної ланки апостольства мирян, їх співпраці з католицькою Церквою і її духовенством. Та сама ідея лягла в основу т. зб. Католицької Акції, котра в дальших роках розвинулася і в нас головню заходами і під духовим провідництвом Преосв. Єпископа Івана Бучка. Щойно большевицька інвазія в осені 1939 р. припинила діяльність Католицької Акції як і всіх інших католицьких установ і їх преси.

Мені було зразу дивно, як васпільнин о. Теодосій міг братися за справу успішної організації світських людей. А проте це йому знаменито вдавалося завдяки його витривалості й товариській вдачі, що дозволяла й улекшувала йому навіязувати взаємини з нашою світською, переважно ліберальною інтелігенцією, та здобувати її довір'я. Без цього довір'я даремні були б усі організаційні заходи.

* Цей організаційний талант о. проф. Т. Галушинського дав йому змогу стати в центрі видавництва щоденника "Нова Рада" та тижневика "Правда" (перша по І світ. війні), про що писав я в "Правді" ч. 13-14.

Ол. Мох *

Так отже заходами сл. п. о. Теодосія Галушинського була zorganizована перша мабуть у нас католицька організація під назвою Українська Християнська Організація (УХО). Чому не названо її "Українська Католицька Організація"? На мою гадку мабуть через своєрідну ідейну алергію, чи ідеосинкразію до слова "католицький"; може ще й тому, що Поляки утотожнювали католицизм з польськістю. Тому для нашої католицької організації остаточно прийнято назву "християнська", тим більше що в тому часі ще не було в нас небезпеки наступу протестантських християнських сект; це прийшло пізніше.

Самозрозуміло, що для ведення організаційної праці замало ентузіязму і доброго плянування, — ще треба і грошей. Моїм ділом секретаря УХО було, крім писання протоколів нарад на сходах і ділової переписки, ще й ведення касової книги приходів і видатків. По стороні приходів вписувалося не тільки членські вкладки від членів УХО, але також більші й менші пожертви на фонд УХО. Одною з таких пожертв був княжий дар Слуги Божого митрополита Андрія Шептицького на суму 1,700 швайцарських франків. Були теж і менші, але також щедрі датки в америк. долярах і нових польських злотих. Тож можна було вже щось зачинати і тому зачали ми видавати неперіодичний орган УХО "Наші Вісті". Їх друковано на доброму папері, як тільки призбиралося досить матеріялу з нарад на сходах членів. Сходина відбувались доволі часто. Їх скликувано окремо для мужчин, окремо для жінок, окремо для студіюючої молоді. З визначніших

мужчин були: пп. Лукавецький, надрадник Суду, д-р Володимир Охримович і д-р Олександр Надрага, оба адвокати. З жінок пригадує паню Ольгу Бачинську і Олену Фіголь. На сходинах студентів помітна була деяка стриманість. Більшість лише прислухувалася і не забирала слова, деякі були тільки раз і більше не являлися. З найбільш активних був студент філос. Іван Гладилевич, котрий потім не раз дописував до "Нової Зорі", багато чого критикував спершу за неоригінальність, пізніше за надто велику агресивність і за довгі полемічні статті.

Діяльність Української Християнської Організації проходила доволі жваво в централі, зате її кружки, поза реєстрацією членів і збиранням вкладок, за малими вийманнями, проявляли слабу дію. В централі було ще замало людей, щоб їх можна було висилати на провінцію з відповідними рефератами, та замало фондів, щоб можна було кожного місяця висилати членам внижечки, як це робила матірня "Просвіта" у Львові, або пізніше товариство "Скала" в Станіславові.

З тим сумним фактом треба було погодитися і щось зарадити. Енергійний о. Теодозій Галуцинський, основник і душа УХО, мав уже за собою чималі успіхи, а передовсім досвід у перших спробах відродити українську пресу під польською окупацією, що діяла у Львові вже від листопада 1918 р., а згодом поширилася на всю Східню Галичину. Було це вже після неприхильного для нас рішення Ради Амбасадорів держав Антанти. Тоді стало ясно, що аж до слушного часу в невідомій майбутності треба буде відповідно примінитися до цього факту, але не так, щоб сидіти пасивно й виглядати кращої долі, а треба було діяти. І найкраще діяти через добру, себто католицьку пресу. Тепер уся увага проводу УХО була зосереджена на видаванні католицького тижневика. В цьому ділі якнайкраще проявився організаційний хист о. Т. Галуцинського та його вмільсть приєднувати до своїх плянів людей не тільки у Львові і в краю, але і закордоном.

Підготовна праця для видавання цього тижневика велася в останніх місяцях 1925 року. Найперше зорганізовано ширшу редакційну колегію, яка мала давати поради і вказівки фактичній редакції, особливо щодо напрямних католицької ідеології у приміненні до української спільноти. Вже зразу було видно, що нову газету чекає боротьба на два фронти: з одного боку політична боротьба з окупантом, що не закинув своїх плянів на "знічене Русі", а з другого боку боротьба з руйнівними течіями в нашій громадянстві: з ліберальним вільнодумством, релігійною байдужністю, а навіть атеїзмом і політичною незорієнтованістю нашого т. зв. політичного проводу. Це були часи т. зв. "українізації" в Україні, коли деякі наші визначніші провідники верталися в підсоветську Україну, а за ними посунули інші інтелігенти, які там скоро "пропали без вісти".

Годі тепер, майже після півстоліття, вчисляти членів цієї Редакційної Колегії "Нової Зорі", бо так рішено назвати новий католицький тижневик. Багато важніша була тоді справа підбору

дописувачів і пресових співробітників з-поміж видних наших політичних і наукових діячів. у краю і закордоном, як от напр. історик Степан Томашівський, історик і співуправитель Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка Іван Кревецький, професор Духовної Семінарії у Львові та колишній редактор католицького журналу "Обнова" о. д-р Ярослав Левицький, історик і політик Вячеслав Липинський та б. посол до австрійського парламенту Роман Сінгалевьч, оба у Відні, і б. інших.

Головним редактором став о. ректор Т. Галуцинський, а на фактичного і технічного редактора запрошено учителя середніх шкіл Антона Лотоцького, бувшого усусуса і співробітника Пресової Кватирн УСС Коша. Був це дуже спосібний журналіст, письменник і поет, взагалі "майстер на всі руки". Він міг легко й уміло писати на всяку завдану йому тему, прозою чи віршем. Відзначився вдалим перерібками з чужих, головню німецьких католицьких творів, як нпр. "Світила Сходу" про східніх Отців Церкви. "Світила Сходу" виїшли окремою книжкою Бібліотеки УХО. До речі, першим числом цієї Бібліотеки був нарис п. п. "Християнська Соціологія", що її автором був наш священник в Югославії (прізвища котрого не пам'ятаю). Ця праця була написана популярно і живим стилем, але що була друквана на машинці хорватською латинкою, то справила нам досить клопоту при українській транскрипції її змісту. Покійний уже Антін Лотоцький (помер 1949 р.) мав якнайкращу волю добре редагувати "Нову Зорю", але мав за малу власну ініціативу і замало точности в доставі на час рукописів, так що друкарня нераз принаглявала редакцію присилати матеріял, щоб не спізнювати виходу газети: тож треба було газету доставити передплатникам перед найближчою неділею. Тоді треба було мені, секретареві Редакції, рятувати положення і так мимовільню й самому привчатися, як редагувати часопис.

* Мені здається, що тут ред. Гайдук — зі скромности та великої лояльности до о. Галуцинського — недоцінює власний вклад у "Нову Зорю": не о. Галуцинський, а саме "секретар" Р. Гайдук був властивим редактором і рушієм двох перших річників "Нової Зорі". З о. Галуцинського був добрий організатор, але ніякий редактор. Мав він 27 семестрів студій на заграничних університетах і був великим ученим-біблістом. Але велика вченість радше шкочить, аніж помагає в журналістиці, яка вимагає легкого пера і радше незосереджености вдачі. А о. Галуцинський, попри всі свої добрі сторони, був дуже консервативної та тяжкої вдачі, як у нас кажуть "помпезний". При тим усім — певний своєї наукової авторитетности — стосував її в усім, без уваги на те, чи на чімсь справді розумівся, та без уваги на людей, що були при ньому. — **Ол. Мох** *

Перше різдвяне число "Нової Зорі" виїшло в січні 1926 р. і було розіслане як оказове на всі відомі нам адреси, передовсім отцям парохам усіх трьох наших епархій. Ми всі, працівники "Н. З.", з нетерпінням чекали, як її приймуть адресати. Вже після кількох чергоних чисел ми переконалися, що тепер у 1926-ім році не було вже тієї спраги до свого друкованого слова, що кілька

років тому нпр. у "Новій Раді". Вже було тоді кілька українських ліберальних "нейтральних" українських часописів у Львові й на провінції. Доказом зміни в настроях нашого громадянства були численні "звороти" "Н. З.", нерідко з неприхильними заввагами адресатів або "порадами", як треба редагувати газету, щоб усім подобалося так, як робить "Нсвий Час" і "пишіть про все "сіне іра ет студио". Зразу було відко, що нашому загалові не подобався виразно католицький напрям нового часопису. Нас не дуже дивувало таке становище світської інтелігенції; більше боліло нас байдуже або просто вороже наставлення деяких духовних осіб... Дійсними передплатниками "Нової Зорі" стало дуже мало людей, зате від критиків аж кишіло.

Так отже перші початки "Нової Зорі" були важкі і не скоро заповідалося на краще. Але наш нач. редактор о. Т. Галущинський мав на це оптимістичний погляд, кажучи, що тільки слабі рослини ростуть скоро, зате дуб потребує дуже довгого часу, щоб вирости на могутнє, тривке дерево...

* О. Галущинський перейшов був уже в тому часі якусь "ідеологічну" зміну. Він покинув свої перші засновки, якими будував "Нову Радю" і першу "Правду". Коли в цих обох газетах о. Галущинський допустив (чи може радше: була допущена) велику різnorodність у складі співробітників: від лівого націонал-соціаліста В. Будзиновського, недавнього ще москвофіла д-ра І. Свенціцького, вольтер'янця проф. Мих. Галущинського і под. — аж до клерикалів-консерватистів о. д-ра Яросл. Левицького, о. д-ра Гавр. Костельника, о. прел. Куницького і под., отже своєрідний плюралізм, то в "Новій Зорі" і другій "Правді" коло співробітників обмежено до т. зв. інтегральних католиків "західняків", що об'єднували переважно прихильників церковної політики єпископів Григорія Хомишина і Йосафата Коциловського. Велику роллю грали в цім "західняцтві" оо. Василіяни, як от оо. Філяс, Галущинський і под. Ця церковна політика йшла в розріз із неінтегральною політикою митр. А. Шептицького та його дорадників із наших "плюралістів": Св. Юра, УНДО і под. Прикра полеміка обох таборів почалася вже аж у другому періоді "Нової Зорі", не за ред. Гайдюка, а за ред. О. Назарука. Що звернуло о. Галущинського до т. зв. інтегралізму і західняцтва, мені не відомо. Зі слів які наводять ред. Гайдук, видно саме оту помпезність о. Галущинського, який мірив "сили на наміри".

Ол. Мох *

У самому Львові дійсних передплатників "Н. З." було скандально мало, а її кольпортажа йшла слабо. Ми, наприклад, давали кожного тижня ледве яких 10 примірників "Н. З." до часописного кіоску перед входом на 1-ше подвір'я Св. Юра. Одної неділі, вертаючися з богослуження, я переходив попри цей часописний кіоск і не побачив на його столику "Нової Зорі". Отже спитав продавця, чому нема "Нової Зорі"? То він витягнув усі її примірники з якогось сховку. На мій запит, чому він сховав нашу газету, відповів, що один "отець з Юра" казав йому спрятати "Нову Зорю", бо то "недобра газета". А в цім часі ще не було в "Новій Зорі" гострої полеміки зі Св. Юром, бо ані начальний, ані фактичний редактор не були майстрами в гострій журналістичній бо-

ротьбі. Але скорше чи пізніше така боротьба таки мусила початись. Притоку для неї дали писання деяких українських "голосів", що заторкували церковно-релігійні справи зі своїх ліберальних позицій. Так наприклад виходила тоді у Львові газетка під назвою, якщо не помиляюся, "Дяківський Голос". Редагував її молодий студент прав Роман Криштальський, син святоюрського дяка. Він виступав як оборонець професійних прав дяків, що їх буцімто кривдили священики, при чім висловлювався різко проти священиків, щось на зразок радикалів Кирила Трильовського в обороні робітників проти визискувачів капіталістів. "Нова Зоря" тільки вказала на деякі невмісні напади на загал нашого духовенства з цієї газетці та на сумнівну прислугу цим нашим дякам як служителям Церкви. На це той молодий редактор особисто явився в нашій Редакції, почав сваритись і домагався "спростування" наших завваг; очевидно безуспішно.

Ще більшу причину до полеміки давав доволі поширений тоді перемиський "Український Голос", що вів неперемінливу й гостру боротьбу проти перемиського Єпископа Йосафата Коциловського. Речниками цієї боротьби були визначні перемиські ліберальні інтелігенти, як от судовий радник Степан Дмоховський, спенсіонований гімназійний учитель, германіст Роман Гамчикевич, адвокат д-р Теофіл Кормош і навіть якийсь білогардійський православний емігрант і бувший царський полковник із шумним призвищем переділієним рискою. Згадую його тому, що саме цей широкоплечий велетень теж застав мене самого в Редакції та домагався "спростування" чи "відкликання" того, що "Нова Зоря" писала в обороні правди і становища перемиського Владика. Цього одначе він не добився й "інтерв'ю" його теж не мало успіху. Радник Дмоховський заслонюючи свій престиж папським ордемом "Про Екклезія ет Понтіфіце", що його він дістав ще за попереднього перемиського єпископа св. п. Константина Чеховича. В однім із своїх виступів в "Укр. Голосі" писав про нібито диктатуру Владика Йосафата, який буцімто має девізу "сік волю, сік юбео" і доказував, що тепер, коли "впали трони, впали престולי", настав інший світ. Одначе Владичі Йосафатові йшлося головно про забезпечення прав Церкви в установах, збудованих коштом і заходами Церкви й духовенства, як от бурса для шкільні молоді, Інституту для Дівчат з інтернатом і ліцеєм та кредитових установ. Противники Владика закидали йому теж уведення целібату для священиків та закликували вірних до бойкоту Владика навіть в часі його проповідей в катедрі. (Про ті справи докладніше написав пізніший і останній нач. редактор "Нової Зорі" в своїй брошурі п. н. "Гр.-кат. Церква й українська ліберальна інтелігенція".)

* Наведені вище діячі це одні з перших "оборонців прав нашої Церкви", які появилися по I світовій війні, а які своєю полемікою й виступами проти Єпископату тільки продовжували сумної пам'яті традицію таких же "оборонців" з часів реформи оо. Василіян. Подібні "оборонці Церкви і нашого обряду" не перестають відроджуватися в нашій суспільності аж по останні роки...

Ол. Мох *

Між важнішими противниками сл. п. Кир Йосафата був також д-р Володимир Загайкевич, перемиський адвокат і б. посол до австрійського парламенту. Одного разу я стрінувся з ним у Перемишлі і він спитав мене, де я працюю. Я відповів, що я секретар УХО. На це д-р З. сказав: "О, то будемо крутити це ухо". Я нічого не відповів йому з огляду на різницю віку і на його поважний політичний стаж.

Не тільки ліберальна інтелігенція, заражена впливом большевицької революції в Росії, яка повалила "трони і престולי", була проти виразного католицького напрямку "Нової Зорі". Проти неї були також т. зв. 105-відсоткові націоналісти, що ставили Націю понад усе, вище самого Бога та Його Церкви й релігії. Їх дразнили деякі вискази в статтях "Н. З.", як от "поганський, деструктивний" націоналізм у протиставленні до "християнського, конструктивного" націоналізму. Це правда, що в перших роках існування "Нової Зорі" ці противники не виступали ще "чіпшино", як це було пізніше. Були це головню молоді люди, студенти чи нібистуденти, які старалися наслідувати вшехпольських студентів-корпорантів, що громили тоді українські культурні й економічні установи. Наші противники "Н. З." носили також щось в роді корпорантських "кепок" і... грубезні палиці. Пізнішими роками вони не раз являлися в нашій Редакції з метою чи то тероризувати чи навіть побити її членів, як це було зі мною, коли я був уже тільки "відповідальним редактором" "Н. Зорі". Вони намагалися побити мене, але чимсь настрашені передчасно втікли, залишивши записку, що це за якусь статтю про Степана Томашівського. Було це в осені 1928 року.

Крім світських противників "Нової Зорі" --- лібералів і 105% націоналістів були, на жаль, і духовні отці і то не тільки якісь невідомі, як той, що спинав кольпортажу "Нової Зорі" під св. Юром, але й видніші, як о. д-р Гавриіл Костельник і о. В. Домет Садовський, бувший капелян австро-угорської армії, котрий після повороту з 7-літнього полону в Сибірі зверхню переобразився на православного батюшку. Оба вони були якийсь час навіть професорами нашої Духовної Семинарії у Львові. Доля і кінець першого були жалюгідні. Отець Садовський був якийсь час парохом Преображенської церкви, де впровадив деякі зміни в богослужбах, з чого парафіяни були дуже невдоволені. Помер підчас лютої зими 1940-го року внаслідок нелюдського поведення "визволителів" зі Сходу.

* Чималу роль у "наверненні" о. Г. Костельника на слизьку до-рогу мабуть мав саме о. В. Д. Садовський, в якого хаті була шафа з червоно оправленими книжками, це були протикатолицькі книги, якими користувався о. Костельник, у початках 20-тих рр. ще вірний католик, який написав був і видав книжку п. н. "Народня чи Вселенська Церква". Коли я в липні 1941 р. просив о. Костельника, щоб дав мені цю книжку, бо я її потребую, він відповів, що вона в нього на горіщі, бо тепер не час на неї...

Ол. Мох *

Серед рядового духовенства можна було вже помічати таких, що в 1945 р. добровільно будуть підписувати акт зірвання Унії

нашої Церкви з Апостольським Престолом у Римі. Деякі з тих отців, будучи в нашій Редакції, питалися мене, чи не маємо радянських газет і цікаві були їх переглянути. Я впевняв їх, що в них нічого цікавого нема. Я говорив це з власного досвіду, проживши 5 літ на Сибірі і два роки в підсоветській Україні. Все одно їх це не переконувало, бо їх мрії були сильніші.

* Отець Костельник уже в тому часі реформувався вбік Советів, пишучи у 1930 рр. у "Меті" (!), що "разом зі щастям Росії процвітало щастя України..." Редакція "Меті" в спеціальній завазі застерглася проти цього погляду, а проте статтю помістила... *

А все ж таки крім тих світських і духовних вороженьків "Нової Зорі" було й чимало щирих прихильників і навіть ентузіястів поширення католицької преси. Вони признавали, що "Нова Зоря" своїм змістом була мало популярна і розуміли, що так воно мусить бути, але жалувалися, що не мають що дати читати ширшим масам, щоб формувати їх світогляд у католицькому дусі. Тому вже в першому році існування "Нової Зорі" її читачі та прихильники піддали думку, щоб попри "Нову Зорю" видавати ще й популярніший тижневик для ширення правдивої католицької правди. Тому запропонували для цього назву "Правда". "Щоб не бути голословними", ці прихильники зачали збирати від людей і разом з своїми лептами присилали ці гроші до "Нової Зорі" як "жертви на пресовий фонд католицького тижневика для народу". І таку рубрику в "Новій Зорі" заведено.

Тим способом просктодавці цього нового тижневика хотіли поставити дотеперішніх видавців "Нової Зорі" немов перед "допкопанім актом" і так морально зобов'язати їх обтяжити їх ще більше дефіцитнеkonto. Не дивно, що довго надумувалися видавці "Нової Зорі", свідомі того, що беруть на себе великий ризик. Врешті таки надумалися в надії, що з нами Бог, і вже в половині 1927-го року зачала правильно що тижня виходити (друга "Правда") "Правда". Навчена досвідом "Нової Зорі" адміністрація друкувала "Правду" спочатку невеликим накладом із як найменшими коштами, розраховуючи на успіх кольпортажі під церквами. Для зменшення редакційних коштів використано деяких співробітників "Нової Зорі", таких як Антін Лотоцький, що вмів популярно писати, та інших. На головного редактора запрошено молодого священика о. Володимира Яценкова, що був адміністратором одної з підміських парохій.

* Тут ред. Гайдук помилився: на запрошення о. Галушинського через о. д-ра Й. Маркевича ЧСВВ першим "редактором" (другої) "Правди" став я. Може я не мав цього титулу, так як не мав його в "Новій Зорі" ред. Гайдук, бо скрізь за редактора фігурував о. Галушинський, який проте майже в редакційні справи не встравав. Не думаю, щоб я був добрим її редактором, бо по першому році, коли вже ред. "Нової Зорі" перебрав ред. О. Назарук, о. Галушинський заявив мені на редакційному засіданні, що "Правда" під моєю редакцією "замало побожна", отже він переносить мене як співробітника до "Нової Зорі". Редактор Назарук сказав мені тоді, що я буду вести в "Н. З." відділ літературної критики та почав давати мені

вказівки, як її вести. Вони зводилися до того, щоб я брав собі на зразок літер. критиків В. Білінського і Г. Брандеса (оба безвірники!). Я покійно вислухав і... подякував за ласкаву посаду. Особливо розсмішило мене, що вчений о. Галущинський мовчав на слова д-ра Назарука — видно, що не мав поняття про католицьку літературну критику... За рік мого наслідника в "Правді" звільнили, бо часопис став занадто побожний... На його місце прийшов ред. Гайдук та віз "Правду" до 1939 р., коли вона мала вже не 5000, а 33 тисячі накладу. Впала через воєнні дії. Це був наклад більший на 5000 від "Народньої Справи" (т. з. коров'ячої газети) Тиктора. Поміркованість, працьовитість ред Гейдука та вміння "ходити поміж дощ" принесли великий успіх!

Оп. Мох *

До Адміністрації запрошено сл. п. о. Теофіла Горникевича на мою пропозицію, знаючи, що тоді це було йому потрібно, а для мене нагода відплатити добром за те, що колись мене представив і поручив отцеві Т. Галущинському. "Ощадностава система" при видаванні "Правди" виявилася згодом шкідливою, бо при скупості фондів і розпорощенні сил між двома часописами годі було поставити часопис на відповідний рівень. Головний редактор, цілком недосвідчений у своєму ділі, мимом найкращої волі не міг всеціло присвятитися редакційній роботі і ділив свій час між редагуванням часопису й адміністрацією парохії. Все це було причиною повільного поширення "Правди" у перших двох роках її існування.

Початковий наклад "Правди" був 5.000, та в 2-му році треба було його зменшити до яких 2-3-ох тисяч на тиждень. Формат "Правди" майже весь час був "малий", щось як американський tabloid, як довго друковано її на плоских машинах. Щойно коли її наклад постійно збільшувався і треба було друкувати її на ротативній машині, перенесено "Правду" до друкарні Видавничої Спілки "Діло" під дирекцією Порфіра Буняка, соціаліста й атеїста. Тоді з конечности формат "Правди" мусів стати "довгим", таким як "Діло". Це сталося мабуть у 1929-30 рр. Аж до того часу "Правду" друковано в менших львівських друкарнях на плоских машинах. Ці друкарні конкурували між собою і старалися притягнути "Правду" вигіднішими офертами, бо знали, що хоч їх заробіток буде менший, зате платність певніша, не на борг, а за готівку. Зразу це була мала українська друкарня (мабуть п. Гевака і Спілки), потім польська при вул. Тихій 5, де "Правда" засиділася найдовше.

Подібно часто змінялася домівка "Н. З." і "Правди". Перша домівка була в забудованнях Малої Семинарії від вул. Сикствської. Цей будинок був ще також мало знищений бомбами й воєнними діями, зате занятий і занечиснений польським військом. Тодішній ректор Малої Семинарії о. д-р Іван Бучко вложив багато заходів щодо звільнення будинку від військовиків судовою дорогою, що осягав поступенно. Саме в такій відвоюваній кімнаті з передпокою була перша домівка "Нової Зорі", а згодом і "Правди". Як на початок було це добре, хоч досить таки тісно. Тому літом 1928 р. знайдено при вул. Сапиги, здавалося, відпо-

віднішу домівку. Але скоро виявилось, що крім нас були там теж менш "відповідні" льокатори, а крім того ці кімнати були дуже маленькі, отже це приміщення показалося їй під цим оглядом невідповідне.

Саме в тому часі наступили у проводі видавництва обох часописів, як теж у їх редакціях далекосглі зміни. Перша та, що зза океану приїхав д-р Осип Назарук, вправді відомий у краю як соціаліст-радикал, але відомий також і тим, що в ЗСА сам відмінився: став гетьманцем і католиком. У Чикагу працював у гетьманській "Січі", а у Філядельфії став редактором нового католицького часопису за єпископства Кир Константина Богачевського. Як редактор цього часопису д-р Назарук виявив себе завзятим і безмилосердним критиком тодішніх наших ліберальних інтелігентів ув Америці. Коли в 1928 році д-р Назарук приїхав через Берлін до Львова, він зрозумів зараз, що на нього чекає добрий "джаб" у католицькій пресі; треба тільки його краще зкріпити за собою ніж у ЗСА, де його на швидку рук звільнено.

Саме тоді Станіславський і Перемиський Владики на своєму з'їзді у Львові прийняли оферту д-ра Назарука і заключили з ним формальний договір, у якому д-р Назарук запевнив собі сильне становище щодо видавання, ведення і редагування обох наших тижневиків, зокрема щодо припинання і звільнювання співробітників "Н. З." і "Правди". Як відомо цими правами і привілеями користувався д-р Назарук досить щедро.

* Не сумніваюся, що на це рішення обох Владик мусів мати вплив о. Т. Галушчинський, який був страшенно наївний у підборі людей. Напр. мав за дверника польського провокатора В., що брав участь у підготові вбивства проф Твердохліба. За намовою цього провокатора о. Г. викинув з домівки в семінарійській вежі дякозчителя Є. (понад сімдесят літ мав в'н тоді і був дуже побожний), бо, мовляв, Є. веде там дім неморальних зустрічей! Також усунено тоді з Марійського Т-ва Молоді його основника і першого основника католицької молодіжної преси о. д-ра Й. Маркевича, чим просто спинено великий розмах його праці.

За час урядкування й менеджества д-ра О. Назарука викинув він, згл. позбувся, 18 співробітників!

Ол. Мох *

Дальша, третя з черги, домівка "Н. З." і "Правди" була в домі одної жидівської вдовиці при вул. Кльоновича. Ми перенеслися до неї в 1929 р. Ця домівка була вигідна і простора, мала 3 великі кімнати з одною дуже маленькою. Одна з них була для Редакції, друга теж доволі велика для ділового книговодства, де також було бюро редактора католицького студентського журналу "Поступ" д-ра Івана Гладилевича. Третя, найбільша кімната була для адміністрації й експедиції "Н. З." і "Правди". Вкінці четверта й остання домівка була на розі вулиць Гродзіцьких і Домініканської, на 1-ому поверсі, над аптекою маг. Терлецького, а вугол її був видний з Ринку. Розклад кімнат був невідгідний: одна велика редакційна, друга мала для адміністрації та ще одна найменша для спільного адміністратора й експедитора п. Пантелеймона Хитри. Для експедиції часописів служила

також редакційна кімната, тим паче, що д-р Назарук редагував і відбував свої "редакційні засідання" в своїй спальні в помешканні своєї родини на 2-му поверсі будинку "Дністра". Цю домівку найнято на пропозицію нового адміністратора обох часописів і нової зірки на небосклоні д-ра Назарука, п. Івана Юрієва.

Згадаю ще про звільнення деяких інших "постійних" співробітників, як от нпр. ред. Миколу Пасіку, звільненого за те, що одної неділі не явився ранком у спальні д-ра Назарука і як причину заявив, що "в нього неділя". Він потім виїхав до Америки, де був коротко начальним редактором "Америки". Ще згадаю п. Івана Дурбака, здібного співробітника й репортера, звільненого тому, що... оженився. Після того його з місця прийнято на редактора святоюрського популярного тижневика "Христос Наша Сила", конкурента "Правди". Найдовше, бо до кінця, вибув у складі редакції "Н. Зорі" д-р Степан Годований, що згодом виїхав до Канади, і я грішний, що за д-ра Назарука ніколи не був "знятий" з "Н. Зорі", але все числився активним членом її Редакції, брав участь у "редакційних нарадах" та згідно з потребою містив там свої статті, як нпр. з нагоди якогось ювілею Александра С. Пушкіна та інші.

ЩЕ ТРОХИ ДОПОВНЕНЬ

Число членів адміністрації наших часописів від перших початків збільшувалось, а згодом теж часто змінювалось. Першим книговодом був п. Я. (?) Чайковський, сирота по священнику (низький, горбатий), дуже совісний і пильний, і він лишився до приходу Юрієва. Після того адміністрацію "Правди" добровільно покинув о. Теофіл Горнікевич, хоч і так д-р Назарук виявляв свою до нього неприхильність ("а той бородатий, що тут ребить?"). Після того в адм. "Правди" працював п. Степан Бакай з Брідщини, але виступив через слабе здоров'я. Потім адміністрацію обох часописів обняв на моє поручення п. Панько Хитра, "залізний" правник і адвокатський писар з Перемишля, доволі обмежений але працюючий. Він лишився на службі до самого кінця, а навіть поза кінець, бо далше мешкав у малій кімнатці в приміщенні "Н. З." і за большевиків продавав нерозіслані числа "Н. З." і "Правди" перекупкам на ринку для пакування товару. Я ці числа старався відкуповувати від перекупок, щоб мене (тоді вчителя советської школи на Стрілецькій площі) не скомпрометували. — Ще в адміністрації при вул. Гродзіцьких працювала машиністкою "панна Юля" (прізвища не пам'ятаю), бо треба було переписувати скрипти, особливо дуже нечитко написані самим нач. редактором "Н. З."

Сильний наступ московського "православ'я", при допомозі польського уряду, спонукав сл. п. єпископа Йосафата Коциловського видавати для Лемкіщини окремих тижневик "Бескид". Єпископ просив мене (тоді редактора "Правди") цей "Бескид" ре-

дагувати. Матеріали лемківською говіркою мали присилати мені священники і миряни з Лемківщини. Казали мені друкувати "Бескид" у друкарні Ставропігії, рахуючися з переважаючим москвофільством серед Лемків. "Бескид" виходив у 1928 р. Однак не все було гаразд із ставропігійською друкарнею. Друкарня не мала лінотипів і склад роблено ручно старими збитими черенками, а складачі були нефактові, набрані з якихсь утікачів-білогвардійців, ворожих до всього українського. Коректу треба було робити кілька разів. Виглядало на явний саботаж. Одного разу при коректі я замітив, що там вставлено приблизно таке речення: "а всемо тому винні українські уніятські ксьондзи". Я негайно закликав директора п. Яськова, показав йому цей "додаток" і заявив, що після того ми перенесемося до іншої друкарні. Яськів дуже того налякався, перепрошував, бо боявся втратити "готівкового" клієнта. Я повідомив про це Владику Йосафата і його канцлер о. Грицеляк, що привозив гроші, просив мене ще троха потерпіти, бо скоро будуть важні зміни. І дійсно небаром львівський "Бескид" припинено а в Перемишлі зачав виходити під патронатом єпископа "Український Бескид" українською літературною мовою під редакцією мгр. фарм. Івана Костюка. (Ці зміни були мабуть у зв'язку з покращанням відносин у Перемишлі і утворенням виділеної з перемиської єпархії Апостольської Адміністрації Лемківщини під управою б. ректора Дух. Сем. о. Олександра Малиновського).

* Перемиський "Бескид" був єпархіяльний тижневиком, виходив від 1930 до вересня 1933 р. Редактором його був п. Євген Зиблікевич, а відповідальним редактором о. Онуфрій Орський, професор Духовної Семинарії в Перемишлі, що давав теж свої статті. За участь у з'їзді ОУН у Відні 1929 р. ред. Зиблікевич був арештований, уже як редактор "Бескиду". На доручення Кир Йосафата боронив Зиблікевича на процесі д-р Осип Назарук. Свою промову на процесі д-р Назарук надрукував у "Новій Зорі" й опісля видав особібно брошуркою. Редактора Зиблікевича звільнили, а успішний оборонець дістав від Єпископа 2 тисячі злотих, на той час великі гроші.

До "Бескиду" дописували перемиські католики, як от нпр. о. крил. Петро Голинський, що давав майже до кожного числа коротку гомілію й под. у вересні 1933 р. єп. Коциловський зліквідував формально "Бескид" як єпархіяльний тижневик і передав його проф. Греголінському, який видавав його даліше на спілку з своїм зятем (магістром фармації) Юліаном Костюком. Цей "Український Бескид" виходив у дещо збільшеному форматі, як приватне видавництво, але Єпископ потиху фінансував газету, яка містила недільне євангеліє та проповіді. Так "політично" Кир Йосафат позбувся клопоту, бо "Бескид" часто "світнв" конфіскацями, а кацапи й Поляки обжаловували за те в Римі Єпископа як "антипаньствоваца".

Відносини між єпископами Йосафатом Коциловським і Григорієм Лакотою були нормальні. Кир Григорій Лакота тягнув більше до святоюрців і проти єп. Григорія Хомишина, але це не псувало взаємодносин. Кир Йосафат був спершу разом з єп. Хомишином і дав гроші на "Нову Зорю". Пізніше відтягнувся, бо не погоджувався на

польонофільську політику Єп. Григорія Хомишина. Пізніше лучила їх тільки справа целібату. Коли постала У(країнська) К(атолицька) Н(ародня) П(артія) — так звана "Уканапа" — чи не в 1928 р. (?), за інспірацією пп. Мельниковича, Назарука і проф. Степана Томашівського (який тоді грав головну роль), то на першому засіданні був ще — як секретар — відпоручник єп. Коциловського. Партія мала брати участь у виборах до варшавського союму. Але Кир Йосафат роздумався і не схотів ослаблювати фронту УНДО. Навіть єп. Хомишин побачив, що гра не варта свічки і вже не перся далше до угодової політики. На творення тієї партії настоювали особливо проф. Степан Томашівський і нотар Мельникович.

Єп. Коциловський замовив у проф. Степ. Томашівського написати історію Української Католицької Церкви. Замовлення було на письмі, а як завдаток зложено в банку на рахунок проф. Томашівського суму \$3.000 зл., величезну як на ті часи інфляції. Я бачив цей контракт у бюрі "Нової Зорі".

Ол. Мох *

Відносини між о. Т. Галушинським і д-ром Назаруком увесь час були холодні, мабуть через діаметральну різницю їх характерів. Нераз о. Гал. говорив мені, що почувасться недобре у Назарука. Він радо виїхав до Риму, куди його покликано і де незабаром став Архимандритом Чину ЧСВВ.

Єп. Коциловський, на мою гадку, потребував пера д-ра Назарука в боротьбі з перемиською ліберальною інтелігенцією і тому не мав з ним непорозумінь. Зате Єп. Коциловський мав непорозуміння зі Станиславом на фінансовім тлі. Так як я це розумів, він мав платити умовлену в договорі суму, але не міг користуватись усіми правами до часописів, що їх мало Станиславівське єпископство. Це привело до розриву, мабуть у 1929 році.

Щодо т. зв. "гамаксоїок". Деякі оо. Василіяни часто містили свої статті у "Н. Зорі", як нпр. о. Йосафат Скрутень, або у "Правді", як от о. д-р Іриней Назарко. Але т. зв. насмішливо "гамаксоїки" були виключно пера д-ра Назарука. Це були дуже довгі статті, що їх він називав не статтями, а радше трактатами. Він солідно до них підготовлявся, обговорюючи деякі їх точки з радикалами (д-ром Матвієм Стаховом, редактором "Гром. Голос" та з б. послом Іваном Макухом, з якими він стрічався в каварнях). Крім того перед їх друком ще читав їх нам на "редакційних засіданнях", у котрих усі ми брали обов'язкову участь та забирали голос у дискусії. Загально ці трактати були проти-ліберальні і протисхідняцькі та громили т. зв. "хаотиків" усіх відмін.

Наклад "Н. З." від самого початку був тільки по 2-3 тисячі тижнево і радше зменшувався аж до кінця, хоч в останніх роках "Н. З." появлялася двічі на тиждень. Натомість наклад "Правди" в початках був також около 2-3 тисячі, але згодом зростав і під кінець дійшов до кругло 34 тисяч. Причиною цього зросту був у першій мірі перехід з індивідуальної на кольпортажну систему, заведену насамперед у станиславівській єпархії і згодом поширену і в двох інших єпархіях Галицької Церковної Провінції. Другою причиною було скріплення різноманітності змісту "Правди" з рівночасним обмеженням полеміки, якої звичайні читачі з на-

роду не люблять, а даліше широке використання ілюстрацій. Для ілюстрацій міжнародних подій редакція купувала по знижених цінах невикористані кліші деяких польських щоденників, як "Век Нови", або "Газета Поранна", а для місцевих справ уже використані кліші українських періодиків, як "Сільський Господар" і "Світ Дитини", очевидно "забездурно". Також ми замовляли рисунки у наших мистців-графіків, як п. Я. Гніздовський, і робили з них свої кліші. Поява численно ілюстрованих примірників "Правди" знайшла дуже прихильний відгук у наших читачів у Львові і на провінції. (Докладніше про це було в моїй статті "Піонірськими шляхами", передрукованій у "Правді" чч. 1-2 (13-14) з 1972 р., ст. 171-173.)

Щодо редагування "Нової Зорі" (і "Правди") д-р Назарук мав виразні повноваження, забезпечені договором із Владиками у 1928 р. Крім того одначе Преосв. Григорій був з ним у постійному контакті, а всі статті релігійно-церковного змісту мали бути насамперед одобрені Станіславівським Єпископом перед їх публікацією. Фінансування обох часописів було під безпосереднім наглядом о. д-ра Авксентія Бойчука, ректора станіславівської Дух. Семинарії і також крил. о. д-ра Василя Василика.

З огляду на часті зміни платних співробітників "Н. З.", годі всіх їх тепер вичислити. Їх платні були дуже мізерні, звичайно 70-80 зл. і дещо більше місячно. Тридцять років були часом великої світової депресії й безробіття, особливо серед молоді української інтелігенції під Польщею. Д-р Наз. був під цим оглядом великим песимістом. Він часто страшив нас, що над нашими часописами і нами висить "меч Дамокла", і коли нпр. недавно прийнятий магістер прав М. Карпишин спитав адміністратора по 2 тижнях праці, коли він буде стабілізований, то д-р Наз., довідавшись про це, казав негайно його звільнити, бо, мовляв, у даних обставинах "ніхто з нас не є стабілізований."

Історична повість із часів Гетьмана Сагайдачного п. н.

"ПРОКЛЯТИЙ КАМІНЬ"

Сторін 184. — Четверте видання!

Ціна \$2.00.

Цього ж автора:

"ГАЙДАМАЦЬКИЙ СКАРБ"

Ціна \$2.00

Замовляти на адресу:

А. М О С Н

6 Churchill Ave. — Toronto, Ont. M6J 2B4, Canada

МАСОНСЬКІ ДІЇ В УКРАЇНІ

Ми нарочно навели тут частину споминів*) українського дипломата-священика, щоб устами достовірного свідка виказати, бодай частинно, які шкоди принесла нашій державній справі дія масона д-ра В. Панейка. А зважмо ще, що він був довгі роки начальним редактором одинокого тоді галицького щоденника "Діло" (від 1912 до 1918 р. і в 1925 р.), що мав просто виключні впливи на наше громадянство саме в приховано масонському дусі: у його редакції сидів цілий ряд масонів, і навіть в адміністрації вони були, нпр. Філарет Гладилевич. І цікава ще вістка: на "Діло" йшли гроші від нашого єпископату (нпр. від єпископа Григорія Хомишина), а якийсь час у дирекції "Діла" сидів львівський о. крилошанин Д. Лопатинський... Наївність наших церковних кол у справах масонства справді гідна подиву...

Коли "Гол. Отаман Петлюра сидів уже в Варшаві, а Диктатор Петрушевич зі своїми однодумцями радив у Відні, утворився в Парижі 19 грудня 1919 р. "Український Національний Комітет" ...А щоб цьому Комітетові надати більше авторитету, до його складу мали ввійти не тільки Галичани, але й Наддніпрянці. З тією метою [проф. д-р Степаи.] Томашівський увійшов у переговори з деякими "наддніпрянцями", в тому числі і з Моркотуном, б. секретарем ген. [Гетьмана] П. Скоропадського. Москалі дізнавшись від Моркотуна, що Панейко має апробату Диктатора [Петрушевича] на утворення Комітету, зі свого боку почали вживати всіх заходів, щоб ця думка якнайскорше була здійснена. Вони обіцяли підтримувати Комітет морально та матеріально. Обіцяли також добитися від Союзників ["антанти"] і признання Комітету як офіційного органу Українців за кордоном, обіцяли також і велику платню членам Комітету... 2-го січня 1920 р. відбулися перші загальні збори Комітету. До його складу ввійшли пп. В. Панейко, Томашівський, Петрушевич Іван, Кульчинський, Петрушевич, син Диктатора, Білик, Моркотун і Цитович... Секретарем Комітету збори обрали Білика [Кирила, гром. діяча в ЗСА]. А головою пізніше було обрано Моркотуна, хоч деякий час спочатку як голова Комітету виступав п. Панейко," — пише ад'ютант Симона Петлюри Олександр Доценко."

У нотці на 106 стор. тієї книги Доценко дає дані про Моркотуна: "Моркотун з роду Українець, але русифікований. По

*) Пор. "Правда" чч. 15-16, 17-18.

7) "Літопис Української Революції", матеріали й документи до історії української революції 1917-1923. Том II, книга 5. Т.-Львів 1924, стор. 105-106.

Українські [!] не говорять. Жив у Петербурзі і там заледви скінчив юридичний факультет. У 1917 році переїхав до Києва (на ловлю щастя і чинів) і разом з А. Галіпом та Шумицьким брав участь в організації товариства [масонської льожи! — А. К.] "Молода Україна", основою якого була псевдо-масонська льожа [до якої належав Симон Петлюра! — А. К.]. Пізніше од'їхав до Стокгольму, звідти знов повертає до Києва і за Скоропадського робиться секретарем останнього [Гетьмана]. З поваленням Скоропадського тікає до Румунії, а звідти переїздить до Парижа. Прибувши до Парижа, він зачинає ходити до всіх членів нашої делегації на Міровій Конференції. Дуже часто можна було Моркотуна бачити у п. Шульгина, котрому [Моркотун] не раз доводив, що весь час підтримував ідею самостійності України, але Скоропадський його не послухав. У Парижі він [Моркотун] деякий час виступав як співробітник А. Галіпа [масона! — А. К.], допомагаючи йому працювати для української справи в масонських льожах. Рівночасно він [Моркотун] страшенно хотів покласти секретарем у паризьку [українську] делегацію, але ні Сидоренко, а ні Тишкевич його [туди] не прийняли (хоч може й даремно, бо прийнявши його навіть на маленьку роллю — в цей спосіб можна було б унещкідливити авантюриста). З часу ж оголошення ним [Моркотуном] у протибольшевицькій газеті Бурцева "Cause Commune" заяви проти Петлюри як "зрадника Росії" виступає Моркотун як платний московський агент..." Стільки Доценко в наведеній нотці.

А в "Документах", які Доценко подає в цьому ж томі своєї книжки,⁷⁸⁾ він цитує з "Газети Варшавської" ч. 318 (1919): "Перед кільканадцятьма місяцями на однім із замкнених політичних зібрань у Парижі сказав хтось необережно, що чеські сувцеси в політиці толкуються легко, коли зважиться на те, що Масарик є вищий [масонським] степенеч від [масона] президента ЗСА Вільсона... Блиском є оголошений у видаванім через В. Бурцева "Cause Commune", паризьким органі протибольшевицьких Росіян, лист Великого Майстра Великої Льожи української "З'єднаних Слов'ян" п. Моркотуна до Петлюри. Він є важним політичним документом до "української" політики як коаліції [антанти] так і нашої [польської]... Петлюра сподівався узискати серед західньо-європейської масонерії узнання свого замаху в великій українській льожі, а звідси до узнання незалежності України лиш один крок. Так отже політика незалежної України була ділом масонських кружків; ті кружки мали перевести узнання незалежності України. Петлюра був на найліпшій дорозі до осягнення цілі, але в очак коаліційної масонерії скомпромітувався через за дуже близькі стосунки з Німцями, задля чого, бодай часть цієї масонерії відмовили йому піддержки. І ті з наших [польських] політиків, що хочуть незалежної України, є під впливом масонерії.

⁷⁸⁾ там же стор. 392-393.

Ми [Поляки] просто крутимося в орбіті всемогучих впливів пімецько-жидівської масонерії."

Так писала "Газета Варшавска". А потім навела переклад [листа до Петлюри] Моркютуна:

"(Лист). Семене Василевичу! Париж 28. XI. 1919. Давні Ваші співробітники покидають Вас: ген[ерал] Греков організатор збройних сил українських покинув Вас; Шемет, голова рільничо-демократичної партії [гетьманців, А. К.] рівнож покинув Вас. Грушевський Мих[айло] мусів утікати, щоб спасати життя. Є чесні Українці, які не хвалять Вашої польсько-румунської орієнтації, яка полягає на гоїнім розділюванні українських територій, на призначні Галичини і Волині Полякам, а Буковини й Бесарабії Румунам в цілі ефемеричної екзистенції Вашого уряду. І певно зрезигнування України з її прав до Бесарабії запевнено Вам поміч Румунів і охоронило [Вас] від поважних страт. Я довідався, що Ви оголосили мене винятим з-під права задля майбутнього зрадження через мене української справи, значить задля моїх федералістичних переконань і задля моєї вірності зглядом Росії. Я боронив Вас у Парижі аж до хвили, коли Ви заатакували Денікіна і в цей спосіб зробили пропасть непроходиму між нами обома. Ми, репрезентанти нашої партії молодо-української, зі стидом мусимо дивитися в очі Французів, які так числили 1918 року на наші мілітарні сили і на нашу добре зцементовану групу, які вважали нас за бльок правителів відданих Антанті, а підносячих голову проти германофільства в Україні. І Ви, Симоне, належали до Молодої України. В току засідань Малої Ради [кабінету міністрів] в 1917 р. Ви, будучи "франкофілом", до якого ми мали довір'я, ніколи не піднесли голосу проти доведеного германофільства Винниченка й Порша, Ви дальше ніколи не боронили "війни аж до кінця" проти соромливого миру заключеного в Бересті, хотяй Ви це нам приобіцяли і хотяй це зробив Алекс[андер] Шульгіч, хотяй на належав до нашої партії. Коли по Вашій димсії в 1917 році треба Вам було грошей на публікування Вашого щоденника і на ославлене формування Ваших гайтамаків — тоді Ви звернулися до репрезентантів французького Уряду. Пан Н. дав Вам у своїм мешканні при Інститутській 12 (він тепер у Франції) кілька тисяч рубчів. Я стидаюся при Василю Шульгінові, якого я просив ув імені партії перед входом большевиків до Києва, щоб наклонив своїми впливами російських офіцерів до уділення Вам помочі, запевнюючи його, що Ви не є сепаратистом [!], але сприяете Росії й Антанті, як Ви нас о тім запевняли. Скоропадський, при своїх похибках, є джентельменом, якого великим нещастям було те, що його окружували німецькі агенти як Палтов і і. Я будучи під кінець гетьманського Уряду секретарем гетьмана, мав нещастя налягати на увільнення Ваше з в'язниці і поношу за цей факт частину відвічальности. Коли германофільські тенденції Винниченка, Андрієвського, Швеця й і. брали гору в "Національній Унії", ми звернулися до Вас. Ми сподівалися, що Ви, будучи уміркованим "франкофілом", зможете протидіяти германофільській течії, бо було для всіх очевидно, що

інсурекція [повстання] впровадить в Україну большевиків. Ви зобов'язалися не йти на руку повстанцям і заховувати статус кво анте. Я ловідався, що вже тоді Ви були в досконалім порозумінню з Винниченком і що лише квестія влади була тією кісткою незгоди, яка спричинила, що в грудні 1918 і в січні 1919 р. Ви кинулися один на другого. В ночі 14 XI 1919, в хвили, коли Ви приступили до виконання свого пляну, майор Ляріш, репрезентант німецького генерального штабу, перешкодив гетьманському Урядові Вас арештувати. Німецький офіцер з'явився тієї ночі в гетьмана і заявив категорично, що коли Ви (то є члени будучої Директорії) будете арештовані, то німецьке військо увільнить Вас силою з в'язниці. Німці дали зброю повстанцям. Зі зареквірованого золота Ваші сателіти (нпр. отаман Божко в Києві) фабрикують собі гетьманські булави. Виступи з льожи, Кате України, і вороже отчизни! Ми Вас завсігди будемо оскаржувати в імени нашої отчизни, Великої України, яка через три століття була сторожем і передмур'ям нашої матері — Росії. *Моркотун.*"

"Український Національний Комітет" у Парижі, якого головою був масон Моркотун, видав французькою мовою бюлетен з своєю програмою. Ось деякі її точки: нпр. 2) З'єднання всіх українських земель під одним спільним місцевим Урядом, з'єднана Україна є частиною єдиної федеративної Росії..." Далі відозва УНК протестує проти петлюрівських делегацій, які "ропоряджаються долею українського народу з метою відділити його від Росії. Вони провадять клерикальну [!] політику, аби поработати Україну Ватиканом [!], і змагаються великі землеволодіння на Україні закріпити за католицькими магнатами..."⁷⁹⁾

Як бачимо з тону відозви наших масонів, то він зовсім попадає в тон і стиль большевиків, чи може радше є їх передвісником...

Думаєте може, що скандали наших масонів поставили їх у лихе світло в нашій суспільності? Поміляється: обманутий Дияктор Є. Петрушевич, обманутий Г. Отаман С. Петлюра, шантажованій масонами Гетьман П. Скоропадський, загнаний у большевицьку пастку Вел. Венерабль львівських масонів проф. Михайло Грушевський — всі вони масонам тоді ані словечком не спротивилися. Д-р Василь Панейко став у 1925 році назад редактором "Діла", а з проф. С. Томашівським два наші Владики: Григор Хомішин і Йосафат Коциловський заключили підо впливом ред. д-ра Осипа Назарука нотаріяльно списану умову: проф. Томашівський мав написати історію Української Католицької Церкви. Умову гарантовано завдатком трьох тисяч доларів, що в той час давало величезні гроші. Владики прийняли теж ред. О. Назарука (що ще не так давно був членом антиклерикальної партії радикалів і атеїстом) на начального редактора часопису "Нова Зоря", що мав бути висловом інтегрального католицизму... Масони

⁷⁹⁾ там же стор. 109.

називають церковні мастки "майном мертвої руки": дія католицьких, безмежно наївних Владик майже доказує рацію цієї масонської примівки...

Ред. В. Панейко написав пізніше в 1922 р. книжку "З'єдинені Держави Східної Європи", в якій доказував, що Україна разом з Галичиною повинна бути в тій федерації разом з Росією. І помію того він був в 1925 р. даліше редактором "Діла" та журналу "Політика". Пізніше повернувся до Франції, де був закордонним кореспондентом свого "Діла". У 1945 р. переїхав до ЗСА (Нью-Йорк), де — як відомо — існує наш масонський "клуб". Помер у Венесуелі. Із власних уст редакторів Дмитра Пачієва та д-ра О. Назарука мав я потверджену вістку, що д-р В. Панейко вербував їх обох до масонської льожі. Оба відмовилися, як мені заявили. Але в архикатолицькій "Новій Зорі", під ред. Назарука був співробітникам наказ: не писати нічого проти масонів і Жидів... Ред. Назарук покликувався при цьому наказі завжди на те, що "той Жид Марголін має в Європі великі впливи і міг би нам через те дуже нашкодити". Це той самий російський федераліст, якого наївний о. Жан уважав майже за ідеаліста, а Марголін знов говорив про Жида Хв. Раковського як про щирого Українця!.. Цікаво теж буде знати, що спомини о. Жана мав у своїх руках редактор колись "Діла", а потім одного католицького часопису в Канаді. Але в друкованих уже споминах о. Жана, які вийшли навіть особною брошурою, — про масонство нема й натяку...

У віденській "Волі" (т. I, ч. 3, з 15 січня 1921 р., стор. 140-141) знаходимо нотатку якогось М. Н. п. н. "Літературні новини", яка подає цікаві вістки про дальшу дію нашого масона-дипломата А. Галіпа.

"V. Bogoun. Les Mistifications du Comte Michel Tyszkiewicz.

Після одного з наших чергових дипломатичних скандалів, "Воля" писала, що нашим дипломатам, щоби поставити черговий рекорд, остається лише: "викачатися в смолу і з диким криком появиити на Place de la Concorde, або в Trafalgar Square".

Скромний Редактор "Волі", очевидно, не скінчив Українського Дипломатичного Інституту, і тому не тільки не був запрошений професором в "Соціологічний Інститут", а лишився зовсім наївною людиною.

Сучасна дипломатична наука давно вже лишила таку "срунду", як смола і пірря: і "запузирує" такого "камаринського", що дурні чужинці тільки роти роззявляють.

Перед нами елегантно видана брошюрка в жовто-блакитній обкладинці. На горі скромно написано "V. Bogoun"; на долині три масонських зорі, а посередині вище поданий титул.

Своїм зовнішнім виглядом брошюрка намагається довести, що вона написана Українцем і масоном, але зміст її найліпше доводить, що вона написана не тільки Українцем, а ще й безсумнівно "дипломатом".

Позаяк це перша спроба (певне не послідня) випрати україн-

ську білизну на чужій мові, то варто трохи спинитися на змісті цього достойного твору українського Генія.

В заглавній ролі виступає гр. Тишкевич — в освітленні автора щось середис між "Синьою Бородою" і паном Твардовським.

З одного боку кількість заподіяних цією легендарною особою злочинств безумнівно переходить всяку навіть романтичну фантазію, а з другого, це вже відноситься до здібностей Твардовського, він одночасно фігурує в якості агента Папи, російської реакції, Німців і .. російських большевиків. Про такі дрібні амплуа, як одночасна праця у Поляків, Литвинів, українських реакціонерів(?) і т. д. вже й не говориться.

За одно з графом автор розоблачає на всякій випадок і його французьких приятелів, котрі так чи инак завинили привселюдним висловленням симпатій до України.

До дуже пікантих особливостей книжки можна віднести також масу наведених урядових українських документів, котрі автор з особим задоволенням кваліфікує як "секретні"; в тому числі і лист кард. Гаспарі до от. Петлюри.

Показавши таким чином здивованим чужинцям спід і суть укр. питання, автор, як справжній Українець, заявляє, що всеж таки не всі Українці злодії і шахраї; і наводить низку дійсних патріотів, між котрими одне з почесних місць займає... Галіп.

Нема чого й додавати, що брошурка ця розіслана всім міністрам, депутатам і політичним діячам і обіцяє в скорім часі вийти також на англ. мові.

Таким чином, нову еру в укр. політичній літературі можна рахувати начатою.

З Парижа передають, що особа, яка сховалася під псевдонімом відомого діяча Народньої Партії, є один з бувш. уряд. Мін. З. С."

З новинки (мабуть самого редактора "Волі") бачимо, як то масон А. Галіп, що сховався тут під псевдом В. Богун, старався пошизити в очах західного світу позитивну дію нашого дипломата католика Михайла гр. Тишкевича. Це дальший причинок ганебної дії наших масонів проти своєї власної держави.

В "Енциклопедії Українознавства"⁸⁰⁾ у статті п. н. "Масонство", підписаній авторами Б(огданом) Кравцівом і проф. О(лександром) Оглоблином (цей останній постійно пише про наших масонів у дуже прихильному дусі...) читаємо:

"Історія масонства на Україні, як однієї з важливих ідейних течій 18 і 19 віку, ще не досліджена й диспонує тільки фрагментарними, здебільша чужоземними, матеріалами. Масонство йшло на Україну безпосередньо з Західної Європи і також через Польщу, де перші масонські льожі постали вже 1738 р., та Росію, де вже 1731 року першим Великим Майстром російської льо-

⁸⁰⁾ Вид. "Молоде Життя", Париж - Нью Йорк - Мюнхен, том 4, стор. 1486-1488.

жі був капітан Дж. Філіпс. Перша на українських землях масонська льюжа була заснована польськими шляхтичами 1742 року у Вишнівці на Волині, а 1758 року існувала вже льюжа "Трьох богинь" у Львові. З Росії масонство почало поширюватися на Лівобережній Україні і на Слобожанщині з 1740-41 років, коли царським намісником був там генерал і пізніше фельдмаршал Я. Кейт, шотландець з роду, що виконував у той час обов'язки Великого майстра російських масонських льюж. Масонські впливи на Лівобережній Україні посилюлися з часів гетьманування К. Розумовського, який був членом варшавської льюжі "Трьох братів" і мав імовірно зв'язки з масонськими колами у Франції й Росії. Масонами були і брат гетьмана — граф О. Розумовський, і згодом сини, зокрема старший — граф О. Розумовський, російський міністр освіти. Масонські ідеї приносили на Україну сини козацької старшини, що їх, починаючи з 1740-их років, багато студіювало в західно-європейських (головно німецьких) університетах. Серед масонів другої половини 18 і початків 19 віку знаходимо представників українських старшинсько-шляхетських родин, як Капністи, Кочубеї, Кулябки, Ломиковські, Лукашевичі, Мартоси, Полетики, Родзянки, Скоропадські, Сулими, Тарновські, Томари, Турманські, Ханенки та інші. Поширення масонства на Україні сприяла також участь Українців у російських масонських льюжах (С. Гамалія, Я. Дублянський, М. Ковалинський, В. Томара, Х. Чеботарьов, А. Прокопович-Антонський та інші), зокрема у тих, що працювали під проводом чи впливом російського письменника й гром. діяча Миколи Новікова (1744-1818). До того ж чимало спричинилися й численні чужинці, спроваджені з Заходу до Росії для праці в установах і війську, а також як фахівці різних професій — лікарі, архітекти, техніки, купці тощо, участь яких у масонському русі поширювала соціальну сферу масонства на Україні в кінці 18-го і на початку 19-го віку. Найвидатнішим осередком масонства на Україні в останній чверті 18 в. був Київ, де 1784 р. була заснована льюжа "Безсмертя", підпорядкована безпосередньо В(еликому) Сходові Польщі, і де 1794 р. постала льюжа "Три колони". Масонські льюжі існували наприкінці 18 віку також у Житомирі, Харкові, Одесі, Кременчуці, Немірові, Дубні, а також у Галичині — крім Львова, у Самборі, Заліщиках та інших містах. Членами їх були здебільша росіяни й поляки.

Кількість масонських льюж на Україні збільшилася на початку 19-го віку в наслідок з'єднання — після розборів Польщі — Правобережної України з Лівобережною і в умовах ліберальнішого ставлення тогочасного російського уряду до масонства. В Одесі, з її інтернаціональним населенням і безпосередніми зв'язками із Заходом, постали льюжі "Евксинський Понт" (1803) і "Три царства природи", в Кам'янці Подільському "Озиріс до полум'яної зорі" (1818). Найважливішими в той час льюжами були: заснована в березні 1818 р. в Києві льюжа "З'єднані Слов'яни", до якої належали головно Поляки й Росіяни і дехто з Українців, між ними Василь Лукашевич, і діяльність якої мала вплив на розвиток слов'яно-федералістичних ідей на Україні, і заснована в квітні

1818 р. в Полтаві льожа "Любов к істині", що її вітією (оратором) був І(ван) Котляревський (до неї належали ще С. Кочубей, В. Тарновський, В. Капніст, В. Лукашевич, Д. Олексіїв-Алексєєв та інші. Обидві льожі були зв'язані з декабристським рухом, і метою їх було втягнути "дворянство малороссийское" до політичної роботи і готувати членів для "Союзу благоденствия". Першою територіальною організацією масонства на Україні була "Волинська Льожа", в якій були об'єднані польські льожі Правобережжя.

"Діяльність масонства в Україні деякою мірою сприяла розвиткові українського національно-політичного руху і це, як також підтримування ними (масонами) опозиційних настроїв, привело до репресії російського уряду. В березні 1819 р. була закрита льожа в Полтаві, а в 1922 р. був заборонений царським указом масонський рух у всій Російській Імперії. Не зважаючи на цію й пізніші заборони, масони діяли далі конспіративно і члени їх брали участь в декабристському русі і в різних пізніших таємних політичних організаціях. Протягом 19-го віку масонські льожі діяли в Києві, Житомирі, Кам'янці Подільському, Одесі, Полтаві; у 1900 році п'ять льож із цих місцевостей об'єдналися у Велику Льожу України. Згодом постали ще дві льожі "Шевченко" у Харкові (1901) і "Братерство" в Чернігові (1904). Членами цих лжож були видатні українські політичні і культурні діячі 19 і поч. 20-го віків.

"У 1817 році постала в Києві льожа "Молода Україна" [до якої належали м. і. Моркотун і С. Петлюра, про що ми вже писали — А. К.], в квітні 1918 р. зформувалася Велика Льожа України, яка в наслідок політичних подій не розгорнула своєї діяльності і не одержала визнання інших Великих Лжож світу. Після большевицької окупації масонство було суворо заборонене. У советській історичній науці ролю масонства промовчують або применшують.

"Масонські льожі існували й діяли також конспіративно на українських землях під Австрією і пізніше під Польщею. У першій половині 19-го віку масонами були Д(енис) Зубрицький, Б(огдан) Дідицький [оба найвизначніші діячі москвофільського руху в Галичині, А. К.]. У 1919-1923 рр. у Львові існувала українська масонська льожа "Єдність".

"На еміграції одним із перших видатніших Українців, зв'язаних із масонством у Франції, був Г(ригор) Орлик. Українські емігранти у Швейцарії ще у 1902 р. заснували Українську Велику Льожу. У ЗСАмерики українських масонських лжож нема, існують тільки масонські клюбів, в тому числі Український Масонський Клуб у Нью-Йорку, який об'єднує Українців — членів різних американських лжож."

Стільки подав ув ЕУ проф. О. Оглоблин, автор дуже прихильний масонству. В цьому ж самому 4-му томі ЕУ маємо ще прихильні згадки про Василя Лукашевича і його "Малоросійське Таємне Товариство" та про згадуваного нами вище Арнольда Марголіна, визначного жидівського діяча з Києва, члена української місії в переговорах із французьким командуванням в Одесі.

членом дипломатичної місії УНР на мирову конференцію в Парижі і згодом послом УНР в Лондоні. У своїм творі (в московській мові) "Україна и политика Антанты" 1922 р. Марголін обстоює федерацію України з Росією, подібно як і масон В. Панейко, подібно як і всі універсали Центральної Ради, в якій головував масон проф. Михайло Грушевський. Людвік Гасс у своїй довшій розвідці подає ще:⁸¹⁾ "Рік 1922 приніс утворення складної з українських емігрантів з Радянської України льожи "Єднання", якою проводив С[таніслав] Стемповскі." Додаймо від себе, що Ст. Стемповскі був Поляк, який у 1925-1928 рр. був великим майстром польської льожи.⁸²⁾ Отже Українською петлюрівською льожею проводив Поляк, подібно як льожею "Молода Україна" Москаль Моркотун. Польський письменник Вацлав Срошевскі схарактеризував Стемповського так: "Людина чесна, патріот, добрий Поляк, мав повне довір'я у маршалка Пілсудського."⁸³⁾ Отже був добрий на Великого Майстра "української" льожи...

Пише далі Гасс, що спроби присднати захільно-українських політиків "можливо через льожу "Єднання" в 1922-1923 рр., скінчилися невдачею, як подавав у "Ділі" з 8 серпня 1938 р. редактор Іван Кедрин-Рудницький (так подає "Глос любельскі" ч. 218 з 10 серпня 1938 у статті п. н. Масонерія Українська ве Львові", стор. 3). На 93 стор. Гасс подає, що в 1923 р. українська льожа "Єднання" була "приспана" (це масонський термін, що означає хвилеве стримання дії льожи). Всім тим наводам не дуже можна довіряти, бо масони часто говорять так, як їм треба, а не так, як воно насправду було. Особливо роблять таке про історію новочасного масонства, щоб так приспати увагу спостерігачів масонства. Але навіть з писань прихильних масонству авторів видно, що масонство на українських землях було *чужого походження* та що масонські Великі Майстри були *чужинці* і то навіть у енерівській льожи "Єднання".

⁸¹⁾ Najnowsze Dzieje Polski, 1914-1939. T. XVI, 1969, st. 81-117. Цитат на 92 стор. — статті Гасса п. н. "Rozwój organizacyjny Wolnomularstwa w Polsce międzywojennej".

⁸²⁾ там же, стор. 100.

⁸³⁾ "Dzieła" t. XX, cz. II. Kraków 1963, s. 22.

**КНИЖКИ, СТАРОКРАЙОВОГО ВИДАННЯ та ПОШТОВІ МАРКИ
("СТЕМПС"), ЗБІРКИ й "КІЛОВАРЕ"**

купує

А. МОСН

6 Churchill Avenue — Toronto, Ontario M6J 2B4 — Canada

КАТАЛОГ своїх видань вишле Вам даром
"Dobra Knyzka" — 6 Churchill Ave., Toronto, Ont. M6J 2B4
Canada — Тел. 533-5134

Церква на "Економічній брамі" Києво-Печерської Лаври.
1696-1698 рр.

БЛАГОДАТЬ – НАДПРИРОДНА ЗЛУКА З БОГОМ

(Прмова Папи 28. II. 1973)

(УПБ, Рим). — Є одне важке питання — не до вяснення воно в наукових термінах, — але питання це дійсне і дуже важливе: Можемо його назвати соціологією благодаті. Ось воно у прикладі, коли душпастир чи парох ставить собі питання: скільки моїх вірних живе в стані благодаті з Богом? Очевидно на те цікаве пасторальне питання він не зможе дати відповіді на основі нашого звичайного досвіду. Але питання остається, бо ціллю праці душпастиря є саме вести душі до стану Божої благодаті. Так, отже, хто досліджує релігійні обставини якогось народу, громади чи особи, ставить собі питання: чи, де і як приходить Божа благодать, — при тому маючи на оці важність благодаті для внутрішнього життя людини, для її моральності і, вкінці, для її відношення до Бога й своєї остаточної цілі.

Це питання дуже цікаве з двох причин: через неможливість досліду і через свою безспірну конечність. Чи ми є, чи не є ми в Божій благодаті? Ми могли б удоволитися питаннями поверховними, як наприклад: як практикується релігію в даному гурті? Наскільки поширені є релігійні практики? Наскільки поглиблена віра і як вона впливає на практичне життя? Як слухається і циниться Боже слово? Яка участь у Св. Тайнах? Що думається про Церкву? — Коли хочемо практично переконатися про діочі умовини християнства в наші часи, коли хочемо передбачити, як стрінуть християнство нові часи, треба нам звернутися до тих нормальних спостережень релігійних практик, а тоді шукати який вплив — додатній чи від'ємний — мають ці практики на культурні, етичні й соціальні практики. Але таке досліджування (сьогодні в моді), хоч корисне й конечне для того, хто спостерігає загальні явища життя суспільства, приводить нас лише до порога внутрішньої суті релігійного явища. Яка є ця суть? Це злука з Богом. А для нас католиків і віруючих — у чому полягає ця злука? Щоб дати відповідь на це останнє питання треба виявити одну новість у практиках сучасної духовности. Ця новість не є лиш у нашому домі, але й у наших сусідів, а навіть у наших далеких... Ця новість — це ставлення харизматичних релігійних чинників понад т. зв. інституційні. Сьогодні навіть шукається за духовими фактами, в яких виступає неозначена й незнана енергія, яка декого переконує, що вона вводить у злуку з Богом, з Божеством і з Духом у неозначений спосіб.

Що на те сказати? Скажемо, що цей напрямок є дуже ризиковний, бо знаходиться він на полі, де автосугестія, вплив різних психологічних чинників можуть довести до духовних двозначностей; але може й довести до великої християнської дійсности — надприродного контакту з Богом. Цей контакт називаємо коротко благодаттю (ласкою) і він містить у собі т. зв. богословський і містичний світ.

Наше дійсне й конечне спілкування з Богом не є тільки при-

**Михайлівський Золотоверхий собор у Києві 1108 рік
(знищений більшовиками — це знімка з 1910 року)**

родне, при допомозі наших розумових зусиль чи почувань, але це спілкування встановлене й дане Ісусом Христом у надприроднім порядку саме при допомозі тієї благодати.

Що ж це благодать? Відповідь не легка. Це Божий дар, дія Його любови, це дія Духа на вільну дію нашої душі. Це таїнственна дія, що входить і торкає, не позбавляючи відповідальности. Це прикмета душі і тоді зємо її сотвореною благодаттю, це — Дух Святий, благодать несотворена і вона є внутрішньою формальною причиною нашого оправдання-спасіння; це піднесення нас як людей цього світу до гідности й буття прибраних дітей Божих, Христових братів, кивотів Святого Духа; це Бог, що живе в нас; це живий контакт з Божим життям. Це і є той наш зв'язок з нашим спасінням у цім і в тім житті. Бути або не бути в Божій благодаті — це питання життя або смерти. Ми ніколи не потрапимо перещити Божої благодати. Ніколи не буде забагато студіювати, старатися, надіятися й радіти з-за благодаті в нашій душі. Треба конечно жити в Божій благодаті. Чи живемо ми? Скільки нас, що зємо себе християнами, живе в стані Божої благодаті? Ті, що одержували хрещення, у старину називалися святими, теж і ті, що жили в покаянні й чеснотливім житті, а зокрема ті, що жили у ви-

ЯК ВИБУХАВ КРАКАТАВ

Цілий світ пройняв був жах, коли Американці кинули атомну бомбу на Гірошіму й Нагасакі. Все таки раз був вибух без порівняння жахливіший від цих бомб. Згадані атомові бомби знесли з лица землі два міста, а люди кількадесять миль далі не знали про те. Коли ж на острові Кракатав вибухали вулкани від 26-го до 27-го серпня 1883-го року, весь світ про те дізнався. Гук було чути три тисячі миль далеко. Велетенські хвилі, що знялися наслідком вибуху на океані, досягли берегів чотирьох континентів і їх зареєструвало вісім тисяч миль далі. Повітряна труба, витворена вибухом, обійшла землю кругом не один раз, а кілька разів. Де була гора висока на пів милі, там постала діра тисячу стіп глибока.

Червоні від горячі звалища екрили простір величини Тексасу, ті звалища були високі на сто стіп. Малоощо не звесь рік опісля лил, що його спричинив вибух, підіймався вгорі на тринадцять миль майже на всій земській кулі. Хоч не було великих

міст у промірі сто миль від вулкану, проте згинуло тоді 36.000 людей.

Цей найбільший в історії світу вибух спричинило ніщо інше, як тільки та сила, яка торохтить і підносить покришку чайника. Одначе вогонь під "чайником" Кракатав — це була на мило довга діра, повна килучої лязи. Вона перемінила кубічну мило океану в перегріту пару. "Покришка" відірвалася і "котел" вибухнув.

Кракатав, вулканічний острів лних 18 квадратних миль великий, лежав у просторі Сунда, між островами Джавою і Суматрою.

Вже ранньою весною 1883 року давалися відчуті попереджуючі знаки. Дим і пара продіставалися з нових розколин скелі. Потік ляви випалив широкую смугу крізь заплутану джунглю. Одначе Голяндці на Джаві й Суматрі не злякалися: старий Кракатав уже й перше пихкав і гримів. Навіть коли голяндський капітан Ферзенар приїхав до Батавії (від 1949 р. місто Батавія зветься Джа-

сокій любові до Бога й ближнього. Це останнє — то практична ціль нашої християнської любові (1 Ів. 4, 20).

Час подумати про цю справу, і це може бути рішальним у нашій долі — саме це питання благодати. Не буде нам важко зробити якусь духовну "чистку", щоб досягнути й оборонити в собі стан благодати. Буде цілком природно, коли надамо нашому життю сильний і прямий моральний напрям і стиль.

Коли відповідно справимо в себе цю дійсну духовність, тоді вона викличе в нас потребу й радість Тайнств і, замість відтягати нас від Церкви і творити з нас самовільні грушки, ми відчуємо смак життя у спільноті. Це життя в спільноті є для нас тією соціологією благодати.

карта — це головне місто на Джа-ві і столиця Індонезії) та повідоми-в, що повилися два нові вулькани на Кракатав, то це не зроби-ло враження на Голландців. Там же було щось із двадцять вулькани-в у Індонезії, а крім того Кракатав був від них майже сто миль далеко.

“Земля була така гаряча, що лекла крізь підшви чобіт”, — сказав капітан Ферзенар. А тому, що так гаряче було на Кракатав, то тих небагато тубильців, які там жили, повинні б рятуватися на човни та підїждати, поки острів не охолоне. Капітан Ферзенар був останній білий чоловік, що станув на землі острова Кракатав перед вибухом. За той час плава-ба почерез Сундайську протоку була вже дуже прикра. Кілька капітанів невеликих суден заверчу-ли назад, коли побачили протоку вкриту звалищами. Все ж капітан одного американського вантажного корабля пробився щасливо крізь перешкоди і почав спокійно пливти крізь кипуче море. А віз він нафту... Ніхто після нього не пробував туди продїставатися. Тим часом гуркотіння Кракатав ставало все сильніше й не уставало, а чути його було здовж східнього побережжя Джави. В Бюітензорг, 61 миля від Кракатав, люди шукали схо-ронища, бо думали, що буде гро-мовиця.

“Пополудні, 26-го серпня — розповідє Голяндець М. Вердек у своєму записнику — слабе гуркотіння перервали пронизливі вибухи. Ставали чимраз голосніші й частіші. Люди злякалися. Настала ніч, але ніхто не думав спати. Над ранком безупинний шум і гамір заглушав усякий інший звук. Нараз, коротко перед 7-ою годиною, почуся страшний ви-

бух. Будівлі заколивалися, стіни тріскали, двері розчинилися, наче б їх пхали невидимі руки. Кожен утік на вулицю. Новий заглушуючий вибух, а потім усе затихло, наче вулькан перестав існувати.”

Вулькан перестав існувати. Кипуча від надмірних газів, біла-гаряча лява знайшла собі тимчасовий вихід у двох кратерах. Одначе тиск був надто сильний. Дивна сила натискала на сотки стїп солідної скелі. Скеля почала підїматися, схилитися, ввечорі 26-го серпня стїна розкололася широко, наче бік пошкодженого кітла.

Із грізною люттю споконвічно-го катаклїзму струя ляви не переставала вибухати з оглушлигим ревом. Кілька секунд пізніше й океан дав про себе знати. Бода, злучившись з гарячою лявою, переїнилася в перегріту пару. Велетенські бльоки граніту й оксїдіан*) підскакували вгору серед хмар диму й пилюки. І знову ворухнувся океан, щоб боротися з шаліючою лявою. Океан почав переїнюватися у котел жахливо гарячої пари та боровся з масами ляви, що не переставала його заливати.

Ніхто не знає, скільки разів білогаряча магма відпихала океан назад і як часто океан вертався до наступу. Врешті перемогла вода. Раннім ранком 27-го серпня океан дійшов до вульканічного осередку острова. Навіть шалєнство попередніх вибухів було лише слабом вступом до оконечного катаклїзму, коли розірвалося ядро острова Кракатав і чо-

*) Оксїдіан — склїстий камінь, звичайно темного кольору, зціпєніла лява.

тринадцять кубічних миль каміння полетіли вгору до неба. Сонце закрила чорна як смола заслона. Час до часу розривали її круті блискавки. Моряків британського корабля "Чарльз Бал", що був багато миль далеко, пройняв жах, коли побачили на овиді "ясні електричні блискавки, схожі на сосни". Море було вкрито безліччю риб, що пливли животами вгору густою водою.

Геть пізніше почувся шум і гук, якого ще ніколи не чуло людське вухо. Агент корабельного товариства "Льойд" писав: "Заглушливі струси було чути на милі далеко. Вони барабанили в кожне вухо в Джаві й Суматрі, проймали жахом ловців голів на острові Борнео. Люди на рівнинах Вікторії (Австралія) 1.700 миль на схід здригалися, думаючи, що це стріляє артилерія." Повітряні хвилі пересувалися 2968 миль на захід до острова Родрігез недалеко Мадагаскару.

Концентричні хвилі повітря з шумом рушили в дорогу довкола світу. Півтори дня після вибуху перша з тих хвиль ударила на Лондон зі заходу. Потім друга хвиля пронеслася містом зі сходу. Чотири рази ця східня хвиля шаліла над Лондоном — і над Берліном, Петербургом і Валенсією (головне місто еспанської провінції тієї самої назви) та тричі завертала. Це стратосферичне гойдання тяглося більше десяти днів, поки вибух утратив усі свої сили.

Далеко страшніше спустошення вчинив вибух на морі. В Анджері, на східньому побережжі Джави, емеритований морський капітан несподівано побачив новий острів, який виринув серед протоки. В цю ж хвилиночку він пүстися втікати, щоб рятувати

життя: цей острів це була водна стіна, 50 стіп висока, що просувалася вперед з неймовірною шкюрістю почерез протоку, руйнуючи побережну дорогу пристані, поглинаючи Анджер, гонячи вгору, ламаючи все по дорозі. Хвиля кинула в нього колодою і повалила його. Коли він опритомнів, сидів на дереві пів милі далеко в глибині острова, голіснький, але зрештою не покалічений.

Він був один з небагатьох, що бачили цю хвилю: і врятувалися, щоб розповісти про її шалену силу. Анджер зник. Хвиля, що підіймалася на сто стіп високо, знесла з лица землі кількадесят сіл і вбила тисячі людей. На побережжі Суматри ця хвиля зірвала боєний корабель "Берун" із причальних ланцюгів та понесла його геть якихось дві милі на суходіл, залишаючи судно серед джунглів тридцять миль понад рівнем моря.

Хвиля лютувала вздовж усієї ширини Індійського океану, а коли дійшла до Кеп Тавну (столиці Півд. Африки) 5.100 миль далеко, все ще була висока понад одну стопу. Вона отружила причілок Доброї Надії, завернула на північ до Атлантику вздовж пубережжя Африки та наостанку розійшлася в каналі Ля-Манш.

Цілі округи Індонезії присипав попіл, джунгли були витолочені, рижові ниви перемінилися в пүстелю. Небо було повнісіньке попелу, так що в Батавії цілими днями треба було світити лампи.

Одначе те, що вкрило землю й океан, було лише невеличкою частиною вулькану. Майже все солідне каміння Кракатав перемінилося в порошок, що його несло на 150.000 стіп високо. Хмари вуль-

канічного пилу повисли у стратосфері на цілі місяці. Повітряні хвилі несли їх понад океани й континенти. В усьому світі соняшні промені продиралися крізь зашлану, випрадену в глибинах протоки Сунда. У Парижі, Нью-Йорку, Каїрі й Лондоні заходяче сонце виглядало синьо, олив'яне, зелене й мідяно закрашене, а вночі земля була оповита світлом зеленого місяця і зелених зір.

Це диво тривало до весни 1884-го року. Потім ті барви поступово блякнули і чарівна зашлана Кракатав зникла. Остання дія тієї історії, здавалося, скінчилася. Кракатав був мертвий. Нічого по ньому не залишилося, лише небагато квадратних миль каміння, що його присипали гори попелу. Всі рослини, комахи, птахи і ссавці розложилися у вогненних хвилях.

Потім сталося чудо — чудо відродження життя. Чотири місяці після вибуху природник знайшов майже мікроскопійного павука, що прегарно ткав свою сітку в місці, на якому годі було щонебудь зловити. Його напевно надніс сюди вітер.

А потім через кілька літ, з'явилися трави й кущі, хробаки, мурашки, вужі і птахи. Їх заносило повітря, — зернятка покинуті птахами під час їх лету на голу поверхню землі, малі гусіні приносили вітри, малі жучки й метели прилітали з Джави й Суматри. Вони продіставалися водою — яєчка хробаків і плазунів викидала вода на береги з уламками дерева, що плавали по морі, слимаки і скорпіони пливли по через море на перегнилих пнях дерев, пітони і крокодили пливли по через протоку. Комахи попричіпалися до їх тіла.

Рослини і тварини прийшли до

Кракатаву припадково, але нічого припадкового не було в тому, як вони послідовно впорядковувалися. Був це докладний хронологічний зразок, як мільйони літ перемінювалися в місяці. Якісь форми життя мусіли бути там уже, так, щоб інші могли жити.

Якийсь час деякі форми могли існувати у ті часи завдяки тому, що не було ворогіз і суперників. Коло 1910-го року Кракатав лавістили цілі маси муравлів, десять літ пізніше, коли вже там було досить птахів і плазунів, усі муравлі зникли. Біля 1919-го року показалися перші групи дерев, а 1924-го року почали розростатись у справжні ліси. Кілька літ пізніше в'ючі рослини вже пушили дерева на смерть і перемінювали новий ліс у тропічну джунглю з орхідеями, метеликами, вужами, безчисленими птахами та лиликами.

Кракатав перемінвся в рай природника. Голяндці вчинили з нього природний заповідник і не дозволяли нікому заходити туди, хіба тільки офіційним природникам і науковцям. Випрацювали повний опис життя на Кракатаві. Слідкували пильно за всякими новинами, які з'являлися на острові та як вони зживалися між собою, як одні одних поборювали. Вони навіть відкрили деякі підрозділи пород птахів і метеликів, з особливими прикметами, які годі було де інде подибати. Кракатав не тільки створював життя кругом у себе, але створював теж своє власне, зовсім інше життя.

Потім одного дня науковці попали на сліди іншого життя на Кракатав. Старий вулкан не вигас. Геть глибоко вниз під каменистою основою лява шукала виходу для своєї енергії. Дно су-

ходільного озера почало знову підійматися і вигинатися. Почав творитися підводний стіжок, 26-го січня 1928-го року його поверхня роздерлася і показався верх плоского, негарного острова, на кількості стіп широкого. Хвилі змили його кілька днів пізніше.

Минув ще один рік і нечаяно гейзер почав викидати пар і попіл. Сірчані випари неслися понад океаном. І знову море вкрилося рибами, що пливли живогами зверненими вгору. Новий гейзер є все ще там. Цей гейзер, це частина обводу старого кратера, на його верху осіло болото, а комин по його середині — це безпечний вентиль проти величезного тиску, який створює лява, що є під сподом. Тубильці звуть новий вулкан "Анак Кракхатав" — "Дитина Кракхатав". Чи може оця назва бути більш провіщальною?..

ДОТЕПИ

На ярмарку Жид оглядає селянського коня й каже: — Таж ваш кінь має лисину на чолі!

Селянин: — Я тут ніякої лисини не бачу!

Жид: — Ти дурний, бо вона заросла волоссям!

**

На залізничному двірці жінка плаче, що спізнилася до поїзду. — Чи ви дуже спізналися? — питає її якийсь жартівливий чоловік. — Всього на дві хвилини, — відповідає жінка. — Ова! — каже жартун. — А ви так стогнете й заводите, що можна подумати, наче б ви спізналися принайменше на дві години!

**

Учитель ніяк не може пояснити непонятликому хлопцеві, де схід, а де захід. Уставляє його й каже: "Коли ти, як ось тепер, стоїш лицем до стіни, то перед тобою є північ, а що є по правому боці? Каж: Схід!" Ученик (повторяє): Схід. — Учитель: А що є ззаду за тобою? — питає учитель. — Учень (із плачем): Ззаду Гриньчук коле мене пером.

**

У советському місті на мітингу активіст говорить про своє далеке рідне село Іваново. — Уявіть собі, товарищі: Коли я кілька літ тому покидав моє рідне село Іваново, не було там нічого, лише кілька похилених, пошиваних халуп і дорога, вкрита глибокою пиллюгою. А що я побачив там, коли тому кілька днів відвідав те село? На тому самому місці, де колись стояло кілька кривобедрих халуп, де була така погана дорога, бачу стилевий комбінат, модерну оселю, породільний пункт, театр і кіно, велетенську спортову палату!

На слухачів ті слова зробили велике враження. Всі мовчали, та лиш один чоловік зголосився до слова: — Даруйте, товаришу-промовець, я теж був у цьому Іваново, а саме тиждень тому. І що ж я побачив там? Кілька похилених кривобедрих халуп і пиллюгою вкриту дорогу.

— Товаришу, — наоминає промовець, — ви менше подорожуйте, а більше читайте!

**

Мама (до семилітнього сина): — Дитино, чи ти маєш розум?! — Синочок: Може він дурноватий, але я його маю!

Святіший Отець Папа Павло VI-ий
і
Блаженніший Верховний Архиспископ Йосиф

ПАТРІАРХ УКРАЇНСЬКИХ ДУШ

(До 10-річчя на волі в'язня радянських концтаборів — Страдника Христового)

Перебування Верховного архієпископа Йосифа Сліпого в радянських тюрмах і концтаборах — це епіграф до чорної сталінської доби в сумній історії українського народу — в історії, якої не має жодна цивілізована нація світу нинішнього сторіччя: арешти, етапи, розстріли, розкуркулення, колективізація, сталінський штучний голод в Україні.

Хоч і не обвугленим, але поржавілим на крутій дорозі 18-річної каторги, колишній львівський Митрополит Йосиф Сліпий, прибувши в лютому 1963 року до Ватикану, очолив Українську католицьку церкву за рубежами рідної землі. Не міг Блаженніший архієпископ, втішившись волею, забути ран, нанесених нашому народові. Протягом віків назбиралося тих ран дуже багато. Рани великі і болючі. А будучи ще й не тільки високоосвіченим, але й сміливим, Кардинал Сліпий підносить у Ватикані справу автономії Української Католицької Церкви. Коли Ватикан насторожився, кард. Йосиф Сліпий не захитався.

Вимоги непохитного Кардинала Сліпого спрямували не лише світову увагу на український народ і Українську Церкву, але й показали вірним Української Католицької Церкви, що їхнє місце на Сході — там де наша Батьківщина, де наша Церква і сумна чи й весела історія українського народу.

Цього року Первоєрарх УКЦ Йосиф Сліпий відзначає 10-ліття свого звільнення з радянського "раю" — об'їжджаючи майже всі континенти світу, зокрема ті країни, в яких живуть Українці, а більшість серед них Українці-католики. Побував Блаженніший владика в Іспанії, Австралії, Новій Зеландії, Тайвані, Філіпінах, Японії, Канаді, ЗСА. Скрізь зустрічали й вітали Архієпископа Йосифа дуже тепло. У Канаді вітали його міністри провінційних і федерального урядів: Б. Ганушак, І. Яремко, С. Гайдаш. Листовно вітав прем'єр-міністр федерального уряду Канади високодостойний Пер Е. Трудо, а колишній прем'єр-міністр Канади високодостойний Джон Діфенбейкер не тільки був привітним на Службі Божій, але й відбув довгу розмову з Архієпископом Йосифом. Блаженніший Архієпископ, дякуючи Дж. Діфенбейкерові за виступ в ООН, розповів йому, як довідалися Українці в Сибіру про ту Діфенбейкерову оборону українського народу і як тишилося, що Канада устами свого прем'єра-міністра заступилася за Україну.

*) Член редакційної колегії "Нових Днів" — православний.

Величаво зустрічала кард. Й. Сліпого й Торонтонська українська громада. Близько двох тисяч українських католиків зустріли його на торонтонському летовищі і по праву називали його патріархом українських душ. Найбільша заля, — Мейпл-Ліф Гарденс, де відбувалися урочисті святкування, була майже повна. Це був тріумф непохитної віри в Бога разом із тим, хто чудом пережив тюрми, етапи і Сталіна з Берією та опинився на волі. Про цю подію преса, радіо і телевізія широко інформували канадійське суспільство.

Торжественність цієї історичної події нагадала й православним Українцям про нашого покійного вже Митрополита Іоана Теодоровича, який єдиним із 33-ох архієпископів і єпископів УАПЦ 1921 р., закатованих сталінськими деспотами, теж чудом залишився живим, а живучи на американським континенті, був всеукраїнським благовісником.

Архієпископ Йосиф не говорить багато, але його прості і скромні слова глибокі, цілеспрямовані і мають велике значення.

Прислухаючись до висловлених думок Верховного Архієпископа УКЦ, українських католицьких єрархів і громадсько-політичних діячів, приходиш до висновку, що з відбуттям Ватиканського собору Українська Католицька Церква на еміграції стала незалежною. Про це виразно в одній із своїх промов на заході Канади сказав Кардинал Сліпий так: "Ми нині, після Ватиканського собору, починаємо самі собою... Всі ми починаємось одним і ними хочемо остатись" ("Українські вісті", Едмонтон, Канада).

Справу патріархату українські католики теж вважають справою принципово завершеною. Правда, не весь склад українських католицьких єрархів однозгідний в цім питанні, але показовим уже є те, що єпископи і миряни, звертаючись до свого Первоєрарха, називали його патріархом. Та й на пресконференції для англійської преси, що відбулася в Торонті, Архієпископ Йосиф ось що сказав: "Українська Церква завжди, починаючи від князя Володимира Великого, була самостійною і змагала до завершення патріархату. Тепер ця справа, мимо великих труднощів і перешкод з боку ворогів, не погребана, а напевно увінчається успіхом, бо наша справа справедлива, Божя. Наша Церква, що дала багато мучеників за віру, не вигідна ворогам Бога і українського народу". ("Гомін України", Торонто).

Отже, завершення і утвердження патріархату УКЦ буде тріумфальним успіхом Блаженнішого Архієпископа Йосифа і то, мабуть, на тому ґрунті і Вірі, на які довелося спертися українській православній єрархії, відроджуючи УАПЦ на Україні в 1921 році — долаючи віки, утверджуючи відродження і місце української нації під сонцем. І коли б Сталін не знищив УАПЦ і її подвижників, нині наша Православна Церква мала б напевно глибокий і ширший національний ідеологічний зміст.

Шлях утвердження патріархату, який територіально і національно належить і нашому історичному народові, хоч і тяжкий, але він спертий на найвищий авторитет — авторитет Творця на-

ЧОРТИЧКА

Хвилину жадливого переляку — себто такого нагального, нежданого потрясення нервів усього організму, що враз стинається кров, а розум зупинюється в праці — переживав я в житті один раз, що молодим, в одному верболозі. Хочете послухати?..

На хуторі біля села Завади, у знайомій родині Гавдяків були іменини найстаршої доньки Славочки — в липні серед найкращих розкошів літа. Дім заможний. Не диво, що й іменини молодой панночки, що на шіснадцятomu році життя розвинулася паче вчасний весняний пуп'янок, були засібні й гучні. Понаїздила многота гостей і чимало веселої, розгінної молоді, що на своїй, ніколи незмінний лад, викликає шум і свавільний свободний настрій. Серед невпинних забав гомоніли сміхи й співи то в садку, то на зарінку річки за садом. Навіть відбулася "обов'язкова" прогулька до недалекої смеччини. За той час старші забавлялися; пані — гутіркою, панове — картами.

Особисто для мене були ці йменини тим миліші, що панна Славочка була гарячим предметом моїх молодечих мрій і надій. Сьогодні — це пожовкле листя; та тоді я ними жив.

За вечерою так склалося, що розмова оберталася ввесь час коло одной теми: — лячних снів, духів, привидів, тощо. Ми молоді, ставилися до тих питань — "вбачливо". Якби йнакше? Зрештою в нас були на приміті "інші" теми й питання; до "страхитливих" ми не мішалися: тим паче, що вели їх старші, які нас до своєї розмови не втягали. Оповідали — розуміється — про свої власні, "обов'язково" правдиві події й переживання. З приятних нікому не було вільно в їх правду сумніватися.

Всетаки мусіли ми хоч таку увагу жертвувати обговорюваним питанням, з якою на шкільній лавці вслухувалися в виклади нелюбих учителів і предметів, а тимчасом переморгувалися, пережиркувалися і — себе знаменито розуміли! Хоч про око — слухали.

І зі старшого товариства, вмішувалися в цю розмову злегка скептичні голоси, що або сумнівалися в точності оповідань, або жартобливо іронізували. Та засипані градом урочистих заклять і

шого. Шлях цей вказаний Отцем, Сином Божим і Вічною Істиною життя. Та й дорога чиста і світла, як світло з лампади, бо ж і Архiepіскоп Йосиф пройшов велику путь наших великих страдників, які старалися пізнати істину життя. А живе ж бо те, що має перспективу розвитку, а з розвитком і волю до змін.

("Нові Дні", Липен-Серпень 1973)

заслловень для скріплення їх непохитної правди, підчинювалися знехочу загальному настроєві і не суперечили.

— Дарма, ласкаві панство — розказував поважно сивовусній бородач, лісничий Данкевич, тоном бесіди, що згори виключував усякі протести й сумніви — може з вас кому подобатися в це вірити або й ні. Я не вимагаю, але запевнюю словом старого чоловіка, що все свята правда, що панству зараз оповім. Під сонцем — безодня незбагнutih речей! Є — несамовиті, для нас незрозумілі сили, — не без ваги й глибокого значення.

Після цього врочистого вступу старий козарлюга попив вина, обтер замашистого вуса й став оповідати:

— Давніше, перед літами, коли я ще таким-сяким був на світі юнаком — тут оскілками зиркнув на свою при столі сусідку — я все, коли мав діло в ліс по той бік води, всеодно — днем чи ніччю, йшов громадським верболозом на кладку, що над рікою. Багацько ближче, як довкола на міст. Та вже більш за тридцять літ я тим громадським верболозом не ходжу! —

Всі зацікавили — чому. І мене це зацікавило. А то я ледве не щодень ходив тим верболозом сюди до панства Гавдяків. Вертався звичайно пішки й ніччю. Хіба що в негоду мене відсиляли довкола кіньми. Тому тим цікавіше слідкував я за ходою оповідання старого лісника.

— Тоді в цих сторонах сильно розпаношилися були лісові злодії й чигуни*) - вовколапи. Крали ліс і масово винищували звірину. Коли я тут настав, підняв з ними непередбану, завзяту боротьбу. І якщо я тут сьогодні живий сиджу між вами, завдячно це мабуть своєму щастю, а може й особистій відвазі. Скільки разів на мене чигуни засідали, а два рази — стріляли. Оба рази — в цьому громадському верболозі. Це — пам'ятка від них... — вказав рукою на білі плями пониже ока.

— Проте, я не знав ляку. Хто боязливий — додав самовпевнено — нехай не береться до звання, де попри голову — свищуть кульки. Боротьба з чигунами й лісовими злодіями — не жарт! Вони в лісі, що в себе в хаті. Знають усі стежечки, всі береги, гвщі, лошовини,¹⁾ облази.²⁾ — мають безліч кривок. Зради не бояться. Хто б на таке сміле діло зважився, нехай від життя багацько не надіється. Ті шморгуни — на все готові! Для них убитий звірину, чи людину, що — плюнути! Ви все в небезпеці. Йдіть, як знаєте найобережніше; все ви на його приміті, не він на вашій. А як прийде що до чого — це ж хліб насущний — то ви, або він! А які вони всі проворні, хитрі, відважні, а які — солідарні... Та не за те я пустився балакати.

В тому часі, за котрий хоч оповідати, був я нежонатий і мав кухарку Ганку. Постава, гарна, в'юнка і смілива. Загально називали її — "чортичкою", такі як вугілля мала чорні й блискучі

*) стегуни, "разбшіци", браконьєри.

¹⁾ яруги

²⁾ урвища

очі й волосся. Трохи зальотна, трохи хватка, але дарма, молода. Людські язик не щадили їй; всіляке подейкували. І вона, справді, нераз десь щезала. Та мені до її особистих справ було байдуже. Ємка,³⁾ справна, добре мені хазяйнувала, добре біля всього заходила, тим і була мені пригожа.

І що в тій цілій історії найважніше, була до мене собаче прив'язана! Це було на осені, у велику погань, коли до мене вперше стріляли і пострілили в ногу. В таку неприкаянну хлющу, якщо б увесь світ мав затопитися в сірій, задушливій мряці, в котрій возтузився злючий зимний борвій і дрібним гострим дощем, як приском, сік у лице. Вимріяна пора на чигунські засідки й лісові підлази! Звірина тоді криється, а такий вирідний шморгун⁴⁾ знає всі її криївки в лісі. І в таку собачу шурубуру вони певніші, що їх не будуть стежити. Одні тягнуть у ліс по дрова, другі по звірину.

Я такий був усе обережний, коли вибрався з загадом на них, що й Ганці нічого не говорив. Та вони знали, що я саме також у таку хугу любив на них — "полювати". Така негода була й тоді. По вечері я перекинув рушницю через плече, під жупан устроїв два набиті револьвери і — виходжу. Та ще закн став збиратися, Ганка вже здогадалася. Перед її бистрим умом і зором годі було з чим затаїтися, чи її піддурити.

— Ви, пане лісничий, чого десь лізете в таку плюту, що й собаки ніхто з хати не вигнав би? — заскочила мене захмурена. Я чинився несвідомим, куди вона піє.

Всміхнулася й додала: — Навіть лиса нині не буде!

— Хіба ж я на лиси вибираюся? — старався я бути байдужним на її допити. — Іду до посесора на карти.

— Ага, карти... — буркнула. — Знаю я, де ці карти. На... "Кобильниці"!

Збила мене з плигу. Я справді задумав піти в цю ніч на "Кобильниці". В тому ревірі чигуни й шкідники найбільше тоді юрлили.⁵⁾ Та звідки ж вона могла здогадатися? Проте я не подався: раз загадав — пішов! Пішов через громадський верболіз, на лаву. В негоду, ходив звичайно довкола, на міст. Тоді пішов верболозом. Стерігся, щоб мене не бачили.

Мишкував за чигунами, а заскочив знехочу двох полазників,⁶⁾ як рубали ялицю. Були з возом і конем. Було їх більше, я чув; тамтоті повтікали. А ці — крім пил і сокир, не мали при собі ніякої зброї. Хоча чигуни зброї зі собою не тягають, та тримають її в лісі, в криївках. Мені куди менше йшло про лісових злодіїв — а ще як бідолахи — як про тих сукристих добичників-чигунів. До них я палився, та не мав тоді щастя. Злодіїв позаписував і пустив. Поїхали. Але й мені дальшу виправу тієї ночі вже треба було понехати: сям і там чути було стукіт і умовлені посвисти.

³⁾ рухлива

⁴⁾ збіса хитрий

⁵⁾ звивалися

⁶⁾ таких, що закрадаються

Знак, що порозумівалися. Вітер гонив верховіттями і гудів як скажений, а мряка й п'ятьма на крок перед вами вигляд заслонювали. А як їх раз наполошито, нема речі даліше стежити. Пильнуються. Тоді не ви їх, а вони вас мають на приміті. Я завернув домів. Перемоклий, презяблий, сердитий за невдачу, сердитий на Ганку, що мене "заяпала", поспішав швидко. Серединою верболозу тече потічок — як вам відомо — що вливається до Камінки, досить глибоким бескидом. Ідучи, я тримався його берега.

Дощ перестав тріпати, лише вітер казався. Густий туман давав дуже слабенький розгляд. Ураз — бачу це досі — по другому боці яру, блиснули в тому брудному сірому тумані, раз-по-разу дві жовтаві блискавки. Я почув приглушений вітром ляск двох вистрілів, а по сухих кущах виразний шорох олова. Ясне, що по тому боці хтось причаївся і до мене стрілив. Усе те сталося в один коротенький мент. Несвідомий, що роблю, махнув рушницею і випалив у те місце, де замерехтіли дві жовтаві блискавки. По вистрілі зашляпали бистро чийсь важкі кроки. Хтось утівав. Потім стало тихо. Лише вітер гудів, гуляв по верболозах та завивав жалісні осінні пісні. Постоявши капочку, пустився я домів. Зразу й не знав, що ранений; не чув ніякого болю. Перегодом ідучи, почув у правій нозі діймаюче коління; але не спинювався. Прийшов, коли вже було по півночі. Ганка ще не спала. Нога спухла і добре розболіла. Коли зняла з мене чобіт, виявилось — три малі

ВИБРАНІ ТВОРИ

визначного історика

Теофіла Коструби

Нариси з церковної історії
України X-XIII стол. \$2.00

Як Москва нищила Україн-
ську Церкву \$1.00

Нарис історії України \$3.00

(Дальші твори в приготуванні)

Хто замовляє всі 3 книжки пла-
тить (замість \$6.00) тільки \$5.00.

Замовляти:

A. Moch

6 Churchill Ave.

Toronto, Ont. M6J 2B4, Canada

кульки, так звані "льотки" впакувалися в жижку⁷⁾) і трохи пошарпали м'язи.

Ганка мала вид — так мені здавалося — більше збентежений ніж здивований.

— Я все кажу — сердилася — що пана колись смерть від них чекає...

— Від кого, від — них? — підхопив я.

— Від тих, що ходять у ліс, а пан за ними... Бо й чого ворохобитися в таку лячну чвир'ю, що нині, на цю навісну "Кобильницю..."

Була сердита.

— Відки ж ти могла знати, що я піду на "Кобильницю"?

На те питання не відповіла. Та що найбільше мене застановило, вона, коли я вже лежав у ліжку, знехоча але влад сказала:

— Як пан лісничий не перестануть за ними вганятися по ночах, я — відійду.

Що ці слова мали значити, я тоді не розумів. Вона, хоч я просив щоб сказала, чому мала б відійти від мене, — який зв'язок між моєю службою та її, — на цю тему більше не обізвалася. Мені — даруйте панство — вже й така гадка насувалася, чи не дуриться вона в мені. —

Гості — значуче підсміхнулися. Лісничий зрозумів.

— Не забувайте, що я тоді мав аж 24 роки! Назавтрі була на місці моєї нічної пригоди урядова комісія, одначе дощ поспував усі досліди. Крім невиразних відтисків мужеських рантових чобіт, інших слідів не знайдено. Підозріння впало на славетного на всю околицю "Кубу", що мав славу очайдушного опришка і неприкаяного чигуна. З карі не виходив. Мав сильно захляпані чоботи і слід до них надавався. Мало того. Не було твердих "доказів" проти нього. В таку хляпавку годі, щоб чоботи були чисті. Зрештою, Ганки мати посвідчила, що він того вечора був у них. І його звільнено.

Я хирів кілька тижнів і постановив ще з більшим завзяттям і енергією ніж досі, винищувати цю страшну лісову язву. Лпше старався робити це справніше й обережніше. Всетаки перед Ганкою затаїтися не міг. Знала за кожним разом, коли й де я в ночі був. Мене це стало вже й дивувати і непокоїти, звідки таке її усвідомлення про мої повсякчасні виходи. Чи шпигує? Одне мене впокоювало: її невідхильна безсумнівна вірність і прив'язання до моєї особи. Досить сказати, що за весь час її в мене служби, одна коробка сірників мені не пропала! А що вона поза службою робила, в те я — як кажу — не вдавався і людських верзівань про те не слухав.

Раз улітку наприкінці жнив, присмерком, я вибрався в ліс Ганки не було на той час дома. Мені поталанило. Я знав, де залягали серни, де жирували й де виходили до волопою. Колуючи далеко, підкрався хильцем і зачався в гущавині. Ніч була тиха,

⁷⁾ стегно під коліном

ясна. Чути було кожний голосок, кожний шорох. Зі мною був і побережник. Цей з невеликою охотою ходив на такі "засідки". Боявся — пімсти... Може по яких двох годинах — до таких "полювань" треба більше терпцю, як на дичину — залетіли до нас слабкі й обережні шелести листви і хряст ломаних під ногами гил'як. Ці відгомони, то кріпшали, то слабшали, то зовсім стихали. За якийсь час виразно зачулися людські кроки й притишені голоси. Треба було зір вирячити, що змога. На малий вибалок⁸⁾ перед нами виринули з лісового мряковиння три людські постаті й на окраї ліса розділилися. Знову стихло. Нараз перешли тишину два верескливі погуки сови. В вечірній порі, в лісі, річ звичайна. Лише вправне вухо могло розпізнати, що це — наслідкування. Чигунські знаки. Їх поглотила і закрила лісова п'тьма. Лише тінь одного з них майоріла в гущавині, від нас на яких сто метрів. У цій варівкій,⁹⁾ зрадливій тиші — чвертки і половинки годин довжилися в безконечність.

Нагло, на другому скраю ліса виповзла тінь сернюка. До водопою... Далше сталося — щоб сказати коротко — таке: той.

⁸⁾ малу полянку в лісі

⁹⁾ обачливій, небезпечній

НА НЕПЕВНОМУ ҐРУНТІ

живуть люди під Советами, особливо Українці. Переживання свої за советської окупації, "на волі" й у в'язниці, врешті сенсаційну втечу через границю в зимі описав прецікаво відомий белетрист

ФЕДІР ОДРАЧ

у книжці п. н.

НА НЕПЕВНОМУ ҐРУНТІ

Книжка має 340 сторінок друку
і коштує \$3.50.

Замовляти на адресу:

A. MOCH
6 Churchill Ave., Toronto 145,
Ont., Canada

що його тінь я ледве добачав, вистрілив, Сернюк упав. Короткий ломіт і коротка тиша. Серце билося, віддих спирався. Кожна хвиля — необлічима. Чигун обережно наблизився до добичі. Один стрибок і ми його тримали за руки. Був це "Юзько"; не менше славний чигун від "Куби" і його приятель. Тамті два втікли. Юзько — скоро ми його схопили — гостро свиснув два рази. Був це знак, щоб утікали.

Юзька забрали до суду, а що вже сливе чи не вдесьте відповідав за чигунське ремесло, присуджено йому рік в'язниці. "Куби" й цим разом минулося — на здогадах, хоч ішло вже через вершку. Юзько непотрібно хляпнув, що бачився з ним перед вчором, коли він сам твердив, що разом того дня з собою не були. Одначе його звільнено. Всі свідки, на котрих "Куба" покликався, боронили його й захищували в суді, як могли. Боялися...

Коли я вернувся з тієї пересправи і передав їй вислід Ганці, вона вимовила мені службу! Була через лад роздратована. Чому?

— Буде нещастя; я не хочу при цьому бути...

Відки в неї такі недобрі побоювання, прочування — ні словечка! Але що вона вже нераз мені вповідала і те так минулося, я й тим разом інакше не думав. Одначе перечислився. Рішуче не хотіла в мене далі оставати на службі. Згодилася ще залишитись, поки я не напитаю другої, та не більш як на два тижні. Всі мої виводи, намови, навіть — прохання були даремні.

Проте інакше склалося, ніж їй гадалося... Захворіла. Припиталося запалення легенів. Перебіг — гострий, але без ускладнень, нормальний. По тижневі найгірше минулося, стало їй віддавати.¹⁰⁾ Її відвідувала рідня й усякі інші людиці. В те діло я не встрявав. За її згодою приймив за той час іншу послугачку.

Та одного вечора знов мене скортіло потягтись на таке "моє" полювання і я став збиратися. Сукриста завзятість і безличність "Куби" віднімали мені рівновагу духа. Начеби в жмурки грався зі мною. Головний починник, мізок і серце всієї зграї чигунів і злодіїв, просто кепкував собі зі справедливости, а такий був з нього проворний хитрун і так його всі хоронили, що це мене доводило до безтями. Я постановив з ним рішуче раз скінчити. Як, сам не знав. Коли прийшлося між нами доочне, підходив котюга з прокидливою, облесною ввічливістю. Та як коли при стрічі мене вередливо поздоровив, а усміхнувся, — злобну, вбивчу ненависть дикого kota метали його хижі очі в мій бік... Ці глумливі погляди доводили мене до крайної розпуки...

Ганка вже криходила до здоров'я. Я хотів так справитися, щоб не запримітила, куди. Спостерегла, чи прочувала, не знаю. Але — забажала зі мною балакати. Я пішов до пекарні. Все ще лежала в ліжку. Здогадувалася...

— Чого тобі треба?

— Щоб ви, пане лісничий... — на бліде лячко виступили багрові як буряки рум'янці — не йшли... нині в ліс...

¹⁰⁾ лекшати

Це ледве вишепотіла, така була недугою обезсилена.

— Відки тобі набилося, що я йду в ліс?

Каплистий піт перлився на її чолі. Та з очей біла тверда рішучість.

— Я... я — сама не знаю... — пихкала важко — але перчу-ваю, що вас, пане лісничий, чекає нині... нещастя!..

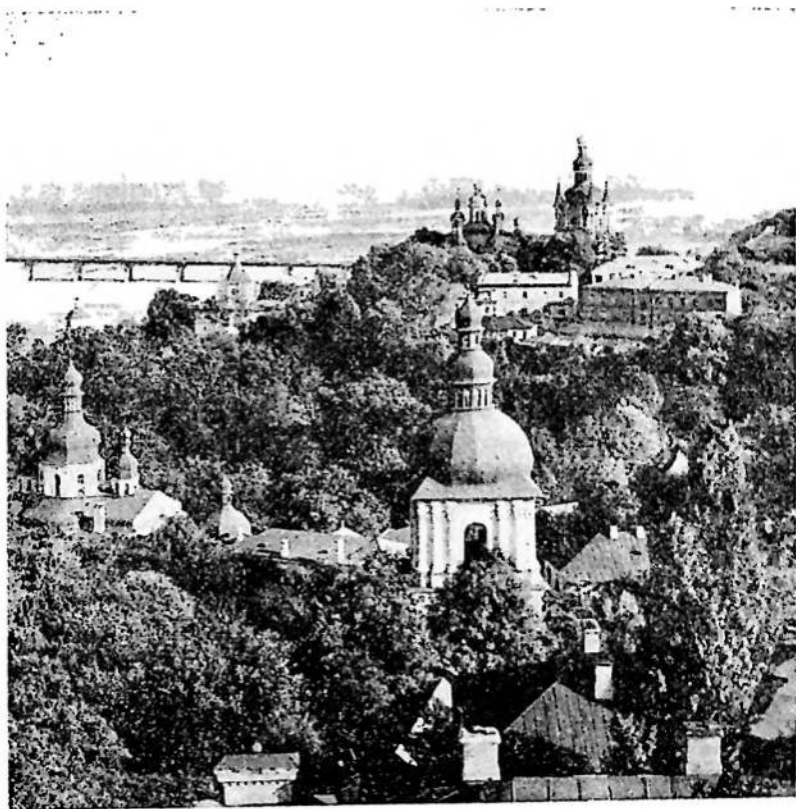
Її очі сверлом у мене вжерлися, фосфоризували як у кітки.

— Бодай би ти, Ганю, здорова — сказав я, силкуючись на спокійний голос і свобідний усміх. — Виходило б, що зі страху перед кимось чи чимось, я мав би не ходити в ліс?

Не спускала з мене вирячених очей. Мені ставало ніяково. **ІІ** хвилюванням і я схвилювався:

— Який же з мене був би лісничий? Сама скажи!..

Хвилинку змагалася, заки пролебеділа:

Киево-Печерська лавра. Дальші й ближчі печери.

— То хоч нині не йдїть!.. Хоч... хоч не через громадський верболіз... Послухайте мене, пане!.. Раз мене — послухайте!

Майже благала. Блискучі очі засклилися. Думаючи, що вагаюся, додала: — Лише нині... залишіться дома... Я... також лишуся...

Проте — я вперся! Навкірки їй і собі — вперся! Бо що ж мене спинювало — сповнити — нехай щоб і вередливу — волю доброї, сприятливої жінки, хворої?

В цьому місці оповідання лісник глибоко затягнувся папіроскою. — Горда впертість мужчини, більш нічого — додав по хвилині. — Жалю за це верхоглядство тоді, я досі не годен забути і перетравити.

— Яюсь то буде, Ганю — сказав я майже згїрдливо. — Коби ти лише здорова була!

Дивна річ: і в несвідомості людина часом щось передбачить. — Вона закрила лице руками і плакала. Жаль мені було її. От-наче не подався. Все таки вирішив, піти так лише про око. Соромно, вбачалося, перед нею капітулювати! Тому щиро сказав:

— Я лише перейдуся і вернуся. Не забарюся...

І справді, не забарився. Що хробрувати! Лише я вийшов із хати на двір, охопив мене — чого нічого не бувало — дивний, не скажу — ляк, а неспокій. Забобонний неспокій. І даремне я силкувався його в собі замогти. Він ішов переці мною і за мною, а в очах блимав навпинно пронизливий, фосфоризуючий погляд Ганки і вогнем палив побуджену уяву... "Хоч — не нині, хоч — не через громадський верболіз..." гомоніло в мізку і в ухах глухим грюкотом віддалюючогося грому. Впертий потайний голос не змовкав: "Не йди туди!!!"

Але і його я не послухав. Неосудна, невтямна впертість! І гордість! Гірш усього я боявся своєї власної боязкості... Вже добре смерклося, коли ввійшов у луг. Крім тихого журчіння в ярв потічка, ніщо не заколочувало вечірньої тиші. Я йшов помалу: змагався з вчасною задумою. Вирішив дійти до лави на ріці і... вертатися. Лише як звичайно, на тому місці, де до мене колись стріляли, спичився на хвилину. Напруго минув рокину і наближувався до ріки. Верболози в цьому місці були найгустіші.

Нараз — блиснуло і гукнуло водночас.

І водночас — запекли в мене очі. Я — повалився на землю. Злочинник добре цілив. У саму скрань. Тільки, або йому дригнула рука, або мені — голова. Шроти перелетіли боком і зранили лице й ніс повище ока і — понижче. Перше враження, що я втратив зір! Не дивниця: осунувся й обімлів. Спровола прочунав. Став одчайне ретирати пекучі рани, що закипали кров'ю, хоч біль відбрав сили і притомність. Цеї хвилі не забуду. Всім зусиллям волі розплющив і вирячив очі... Ох, які ж були мені дорогі ці зорі, що їх ледве я дозрів на небі... Але — дозрів, бачив! Чи ви, панство, годні зрозуміти мою втіху? Я зірвався на рівні ноги, хоч очі вогнем палили — о радосте моя! Не смійтеся з того, що кажу, та коли ваша воля, то й смійтеся. Я тоді пригадав собі —

хоч був час призабути — в одну мить "Отченаш" і "Богородице Діво"!

З трудом доплентався до мів. За Ганку й не думав, що з нею. Хоч цей дивний голос усе з мого нутра добувався: "Чому ти її не послухав?" Говорили, що була неспокоїна й зажурена за весь недовгий час моєї відсутности. Ще на біду я ввійшов через пекарню. Коли зазірла мене в крові, одним стрибом, як ранена схопилася з ліжка і жалісно скрикнула. Та в цю ж мить — закотилася і — впала на долівку. Крізь одне око, наче крізь вузеньку щілину я те все бачив. Другого ніяк не міг розплющити. Лобачив — кого?.. "Куби" — матір. Прийшла Ганку відвідати. Це було вперше. Досі, я її в себе ніколи не стрічав. Не знала стара жінка, що діяти, кого заходити: Ганку, чи мене? Ганку ми підвели й поклали в ліжко, я доплівся до свого.

Мої рани не були зловісні. Зір ненарушений, лише носова хрястка трохи потрошена. З нею найбільше було клопоту, поки позросталася. Все ж таки, постріл був для мене казково щасливий. Годі казати.

Зате для Ганки — смертельний! Коли прочуняла з оmlіння, вхопила її сильна зимниця, з котрої розвинулося наворотне запалення легенів. По обох боках. І те її добило. Пропасниця то слабшала, то змагалась, але вже не покинула її до скону. Чуючи в маячінні зростаюче обезсилення, а мабуть, передбачуючи свою долю, забажала священника. Заходили її сусідні жінки і моя нова служниця. Та не було лля, щоб до неї не зайшла "Куби" матір. Я тому не противився. Що ж мати винна за сина? Жаль мені було її, жаль і Ганки. І сам ще мусів лікуватися. З усієї душі бажав я і старався за її видужання. Лікар, що приїздив до мене, заходив і до неї. Тільки плечима здвигав, коли я його допитував про її здоров'я та чи видужас.

— Я вже не такі бачив тяжкі припадки з видужанням — відповідав ухильно.

Після сповіді, підчинилася резигнації. Неміч змагалася, сама вже втратила надію на своє видужання. Я теж змігся вже з постелі. Зчаста тепер заходив до неї й не міг позбутися враження, що це я спричинив її важку хирю. Раз, коли не було нікого чужого, поманула на мене рвкою. Я присівся. Лежала бліденька, як найбільше полотенець: начеб одної каплі крові не було в цій людині. Одні очі, що ще жили й фосфоризували хворобливим огнем.

І тихим, храпливим шепотом, з позліплюваним на мокрій голві волоссям, з запалими жовтими щоками, з вихудженими довгими руками, вдвляючись у мене вперто, зачала говорити... Плакати мені хотілося, ридати, що з неї зробилося за такий недовгий час, з такої гарної, вродливої, любої дівчини, Ганки-чортички. Зачала говорити, при чім дуже втомлювалася. Я слухав з заплющеними очима і тетерів слухаючи...

— Чого... виг... пане... ходили туди? Я... я — так просила...

Сльози потоками зливали її лице, важко приходилося глядіти й слухати.

— Я... так... просила... — повторила кілька разів. — Це... це...

Мучив її віддих і біль. Силкувалася глибоко відітхнути.

— Це — "Куба" до вас... стріляв!..

І я те підозривав. Проте, почувши — здервенів... Вона це від нього самого знала. Ганка — знала про все. Знала, що Куба мене безнастанно шпигував і сторожив, що непереседною палає жадою бою помсти за Юзька й усіх інших "камратів", що це він тогді убив польового стражника в томв самому громадському верболозі. ще й підозру кинув на Сташка Коваля: що мені й побережникові заприсяг смерть, що на мене нераз засідався в громадському верболозі та в лісі, тоді на "Кобчльниці". Про останню засідку його не знала, але передчувала... Він шпигував... Тому так заклінача, не йти туди.

— Чому ж ти, дівчино, того всього мені просто не сказала? — відізвся я до неї лагідно, взявши її ніжно за руку, щоб слів моїх не брала за докір.

Потягла руку до жарких уст і обсипала її рясними поцілунками. Дрчжала як листок.

— Простіть, пане, мене грішну — шепотіла. — Хотіла нераз, не — могла... Якась сила уста затулювала... Рідна матінка його боялася... Всі — боялися як вовка, таки мав силу в очах... Грозив — не на дивля-око¹¹⁾... Не знав у нікого припору¹²⁾... Му- сіло бути, як він хотів... Такий кидав на всіх пристріт. І — на мене...

Задихалася, шюром ллявся з неї піт.

— Спинися, Ганю, відпінчи.

Розходилася сухим уриваним кашлем, вбачалося, що відходить... Я подав їй лімонади і приложив оклад. Успокоїлася дрібкв.

— Богу великому — хвала, що ці муки кінчаться — говорила, радше шепотіла далі. На прохання, що лікар не дозволив їй говорити, всміхнулася жалісно.

— Це вже — не... довго...

І все розповідала, що знала. Не таїла й не щадила самої себе. Була супроти нього безсила. Змусив її, що стала його любовницею... Проти власної волі!.. А потім? Що їй лишалося? Одна надія, що його врозуміє, спам'ятає... Бог — свідком...

— Не могла його зрадити..., не могла... і вас, пане, кинути! Боялася — його і боялася за вас. Якби не я... чи я знаю... як би то було?

Зрозумійте, панство, що в мені діялося, коли я вислчував цю лячку сповідь! Як він її проти мене підмовлював, обіцював золоті гори, грозив, поневіряв, бив, щоб її зневолити до скірливости й слухняности, щоб йому була помічна в його загадах проти мене. Мав гадку зробити на мене нічний напад, тільки, щоб відчинила вікно. Не згодилася. Натякнув про отрую. Грозила донести. Збив її тоді на квасницю. Домагався від неї розвідок, де, коли й куди я йду... Не сказала ані — разу! І тоді, не сказала.

¹¹⁾ не на жарт

¹²⁾ спротиву

Він мав своїх, інших шпигунів. Ще давніше хотіла від мене в'їдти зі служби — не дозволив. Потім — домагався. Тоді вона совісти не мала мене покинути. Ляк її брав за мене... З глуздів збивалася, що діяти?!

Серед тієї нашої розмови надійшла "Куби" матір і теж припала до моїх рук. Мабуть здогадувалася. Зломана, нещасна жінка, що — відомо мати — теж його любила, а за Ганкою пропадала. Я повернув до себе, лишив їх собі. Сам поклався, та оком не змигнув до ранку. А другого дня, з-полудня Ганка вмерла. На її похороні, "Куба" ніс гордо голову і — запалену свічку. Я йшов з обандажованою головою. Диявольські очі поглумливо блискали в мій бік. Хвилями він майже обтирався об мене. Я зніс окаянні погляди. Мусів. Вона мене закляла і я прирік, що за життя "Куби" з того всього, що мені того вечора сказала, ні словечка не писну нікому. Прирік їй на смертній постелі і — слова свято дотримав! —

Лісник, наче б облекшив свому тягареві, погладив вуса і перехилив чарочку вина. В душній кімнаті, в опарах літнього повітря, що хвилями вдиралося крізь повідчинювані вікна, наче б уносився і торкав наші розпарені лица — останній подих "чортички"... Залягла тиша, затихли навіть наші хохоти... Долітав шум недалекого потічка; того з громадського верболозу...

— І ця подія, на вас, пане Данкевич, подіяла так потрясаюче, що ви відсахнулись ходити далі тим верболозом? — підхопила одна з пань, мабуть, щоб перервати ніякову тишу.

— Куди! Тим упертіше тамтуди ходив — усміхнувся самопевно лісовий козарлюга — і з іще більшим завзяттям переслідую-

НА КРУТІЙ ДОРОЗІ

Перша частина трилогії
"Повінь".

Ціна \$4.50

Тієї ж авторки

2-га частина "Повені"

"ОСТРІВ ДІ-ПІ"

1969

Ціна \$4.50

Тієї ж авторки

3-тя частина "Повені"

"ПІД ЧУЖІ ЗОРІ"

1971

Ціна \$4.50

Цілість "Повені" — \$13.00

вав "Кубу" та всіх чигунів, що були до одного всі під його рукою! Інше діло — мовчати за минуле, інше — діяти!

Поки "Куба" і "Юзько" сиділи в тюрмі, був сякий такий спосіб. Бо й "Куба" попався туди. На одному коршемному бешкеті, на "забаві", котрій він — як усе — проводив, так стузено¹³⁾ одного їм нелюбого парубіку, що другого дня погиб. Інші пересиділи за те по кілька місяців. "Куба" як верховод тієї забави, лапнув чотири роки! Але — відсидів і — вернувся. Вернулися оба. Тоді знову почалося сукристе чигунство й лісові крадежі і я знову з найбільшою енергією та завзяттям до них забрався. Не знаю — з жалю. чи тому, що таку жакливу тайну мусів у собі носити, але від смерти Ганки мав я таке ненагле завзяття до них, що кажу до них, до — "Куби" мене опанувало, що я вирішив стежити його хоч до загиби! Мого чи його, байдуже! Єднання між нами було виключене! Він наче здогадувався, що Ганка перед смертю про неодне мені сказала, а може що й від матері чув таке, чи я знаю... Те знаю, що зорив мене як яструб, а осторожний був як кіт. Але і я берігся. І я мав своїх звідунів, що мене сповіщували й остерігали. Були це такі між нами тихенькі маневри — на життя й смерть!

Одного разу сповіщено мене, що наступної ночі "вони з Кубою" вибираються в ліс і — де... Було це зимою. Давній побережник, що потайки тримав з ними, окалічив і відійшов. Настав новий, сторонський. І з ним уже заходилися, хоч ще даремне. Поки що був з нього ревний службовик і непересднаний ворог чигунів. Винюхував їх як вижлиця. Тому й він був під їх "опалою". Того вечора, як і нераз, пішли ми вдвійку. Застали їх там, де казав розвідчик. Але що! Ліс у зимі не дає великої охорони. Були за нас обережніші. Зазріли раніш і повтікали. Брали мене чорти за свіжий глум і нову втіху "Куби" з нашої невдачі. Та що діяти. Кажу до побережника: — Ходім і ми; чоґо дармо мерзнути.

— Ви, пане лісничий, ідіть — він на те. Я ще обійду поза горб і трохи підожду. Вони як упевняться, що вас нема, ще повернуться...

— Про мене, як хочете.

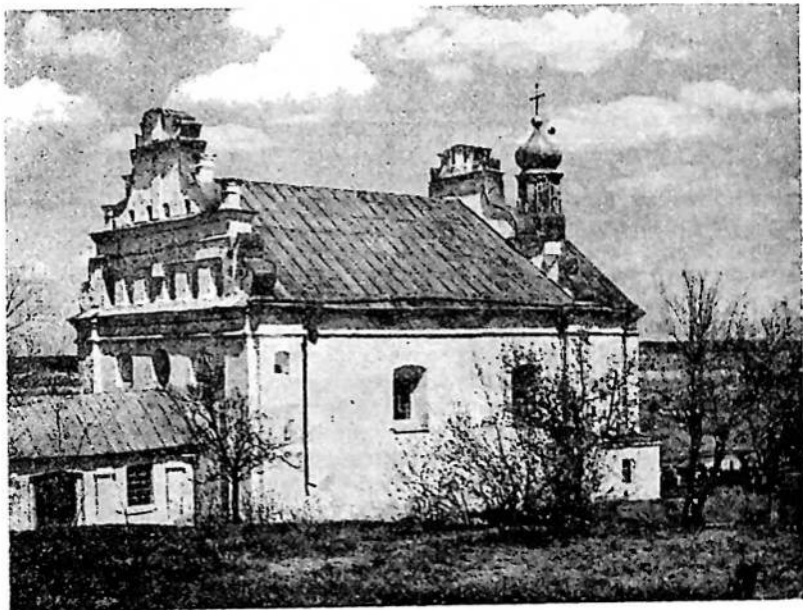
Він лишився, я — пішов. Тоді не так було як тепер. Кладка стояла вище над самим яром. Ніч була безмісячна, але видна, морозна. Я йшов осторожно; навчився ходити. Затоплений у гаґках, що на самоті водно вертілися коло ненависного "Куби" і його не повинної жертви — Ганки, та йдучи шпарко, я й не стямився, коли станув над яром. Лише ступити ногою на кладку, як...

Прошу не думати — лісник обвів нас усіх зором, майже грізним — що те, що тепер оповідаю, була яка хороблива злуда, нічна омана, чи може паморока... Куди! Було морозно, видно, а я різкий, здоровий, дужий, без тіні ляку. Про те й гадки не було! Як ураз, зненападу, перед кладкою — що кажу перед лавою, мені перед самими очима — станула... Ганка! Такою, як тоді!

¹³⁾ збито

мені те все виявила. Бліда-блідіська, з чорними, на запалому личку блискучими очима й позліплюваним до мокрої голови волоссям... Зрозумієте панство... Я — скам'янів! Станув стовпом... З'ява вп'ялила чорні яріючі очі, розпростерла навхрест обі руки і — загородила мені дорогу... Я спинився і самотужки — відскочив назад. Коротесенький мент і — з'ява щезла. Досі її бачу. На кріпкому морозі мене облив піт, такого завдала ляку мені, що досі поняття не мав, що таке ляк... Перехрестивсь я і швидкою ходою пустився домів. Світла не світив, не роздягався, а в обсніженому кубраці, обмерзлих чоботях як був, кинув собою на ліжко. Не хвалюся, та боягузом ціле життя не був. А тоді боявся очі розплющити, здавалося мені, що вона ось наді мною, подих її — здавалося — чую на собі... Годі було впорядкувати розгублені гадки. Ця мені досі незрозуміла поява Ганки з розхрищеними руками, не вступалася й з-перед заплющених очей. А в голові гримотіли слова її докору — "Чого ви, пане... пішли туди? Я так... просила..."

Ця ніч після тієї з'яви, це — стрижень мого життя! Викликано мене з хати вчасним ранком. Справа з лавою вияснилася. Побережник вертався які дві години пізніше, тою самою дорогою, що я. Здивувався, побачивши, що кладка — провалена. І — занепокоївся. Майнуло йому в голові, що я туди пішов. Говорив, що на цю гадку — закляк. Чи не яке нещастя? Спустився обережно в яр: на леду лежав чоловік. Задубів! Але з одежі спізнав, що

Церква св. Іллі в Суботіві. 1653 рік.

це не я. Приглянувся — Юзько! Побережник уторопав, що сталося. Поперше, заходився коло здеревенілого. Не давав уже ніяких знаків життя. Кладка була свіжо підрізана над найглибшим яром. Ясне було, що Юзько вбився. Хтось підрізав, він надійшов, заломився, злетів у діл, гримнув нещасливо головою об лід і кінець. Розбив череп. Мусів ще жити; були сліди, що дряпався рчками, хотів видобутися. На морозі тай замерз...

Дізнавшись про те все, я набрав і досі маю непохитне переконання, що наді мною тоді чувала Ганка! Не будь її, так нема ніякого сумніву, що не Юзька, а мене найдено б там мертвого, або покаліченого. Від тої пори, я через той громадський верболіз ще ні разу не переходив! Не через ляк чи жах, а з пошани для пам'яті Ганки та її волі!

— Була мені вірною опінкою до смерти й після смерти! —

Паням подобалося таке лицарське наставлення старого козарлюги до пам'яті Ганки. Очі блистіли горділиво. Лісник підтягнув вуса — така була його привичка — і вичекавши хвилину, начеб допевнювався про враження свого оповідання, злегка насупивши брови, кинув доккола оком і спитав:

— Я все питаю і нераз уже питався в неодних, що вважалися всезнайками: Хто зуміє мені переконливо пояснити — тільки ніякими спиритистичними чи галюцинаційними теоріями, бо це така сама була галюцинація як ось, що вас тут бачу сьогодні перед собою — цю з'яву Ганки тоді з розхрищеними руками, начеб спинювала доступу на підрізану кладку, де мене чекала смерть або каліцтво?

Декотрі з гостей дивилися йому до віч, декотрі зори вліп поспускали. Та мовчали всі. Такі ситуації в товаристві — клопітливі. Виручила одна з пань:

— Що ж нарешті сталося з тим чигуном — "Кубою"?

Наступило відпруження. Лісник злагіднів, усміхнувся.

— Це був кінець його подвигів. За — "Юзька", найшлися свідки. Бачили його рубачі, що в той самий день перечищували верболіз і крутилися в цьому боці. Бачили, як пізньою вже порою "Куба" щось коло кладки майстрував, опісля чули зичіння пили. Думали, що наладжує в ярі свої гузирі.¹⁴⁾ Присвідчили, що бачили і чули. "Куба" відклинався і гороїжився як опутаний. І знову свідчився старою матір'ю Ганки, що того вечора не відходив від ніч з хати. Тим разом нитка урвалася. Серед сердечного голосіння стара зломана жінка, не тільки це заперечила, а ще й за попередній час виявила всі його мерзенства й злочинства. Це вирішило його долю. Коли вже побачив усю безнадійність своїх крутість, признався до всього. Толі з підрізанням кладки в яру, сам ціле злочинне діло обдумав. Товаришів-чигунів намовив, уладити того дня лісову виправу, а підкупленим моїм власним розвідником мене про те повідомив. Щоб знайти в пастку. Сам заचाївся в ярі, нікого, навіть Юзька про свій плян не повідомивши, а коли ми оба

¹⁴⁾ пастки

з бережником кладку перейшли й пустилися в ліс, він її підризав і легенько підпер. Признався глумливо, що йшов на мене і на бережника. А — вбив свого приятеля Юзька. Присуджено йому двадцять років тяжкої тюрми. Тих уже не відбуд. На четвертому році помер на хачотку у в'язничному шпиталі. — —

Тим оповіданням покінчилася одна історія, бідної "чортички", що жахом сповнила цей лиховісний громадський верболіз у Заваді, а яка торкалася молодечих літ старого лісника Данкевича. До неї я тоді ставився "вибачливо" і не здогадуючись, яка мене ще того самого вечора в цьому верболізі чекає історія.

Як це на таких хуторах було тоді правилом, іменинова вечеря тяглася довенько. Вже пізньою ніччю замісцеві гості стали роз'їздитися. Та я, маючи в тихенькому порозумінні з іменинницею гадку й налію, змінити характер постійного гостя на ближче відношення, як "свій" ще залишився на той "передсонний" чай у кружку всієї сім'ї. Гутірка — натягнена. Що інше було на серці, що інше в голові, а що інше на язиці. Говорено широко про "Кубу", Ганку й лісничого. Дивно ставало, що те було правдою так, як лісник прелставив, як і годі було — всі знали старого Данкевича — сумніватися в його правдомовності.

— Добре він каже — закінчив дискусію добродій Гавдяк — що є в світі несачовиті, для нас незрозумілі сили — не без ваги й глибокого значення.

Хотіли відіслати мене домів кіньми, я випросився. Адже щодень ходив сюди пішки. Відсилали хіба десь копісь, у слоту... Та в такий чудовий, вимріяний, тихий, теплий вечір, що тоді... А ще — для мене, в таких наліях, що тоді, і в такому супроводі. Білява "чортичка", панна Славочка, виявила охоту перейти по свіжому повітрі. Мусіла вже й ціла сім'я мене кусочок дороги проводити.

— Чи після тих моторошних оповідань, особливо лісника, не буде вам самому моторошно, а може й лячно йти тим недобрим верболозом? — запитала нишком моя мрія.

— Кожний ляк зв'язаний з предметом думок. А предмет моїх — такий солодкий, такий ясний, розкішний, так мене всеціло приглюче, що ніякому лякові до нього не приступати...

Живіше стиснення руки говорило, що зрозуміла.

Та це — давно полиняли споминок... Минала північ, коли я, оп'янілий щастям, входив у громадський верболіз. Привітав мене з яру холодний, розкішний подих повітря, над водою — все холоднішого. "Дух Ганки-чортички"... погадалося жартівливо. Найменша стежечка в цьому верболізі була мені відома. За стільки разів, що я ними проходився! До ляку було мені тоді так далеко, як до старости. Не знав я, що старість, не знав — що ляк. Славочка хіба не була лячна, а про Ганку й гадка не наvertsалася.

Мрії полинули в осріблені місяцем кучеряві хмаринки і розплилися в тьмних зоряних світах, повних спокою і щастя, не — переляку.

Сливе по середині того обіймистого, декуди густого, декуди витеребленого верболозу, біля стежки, лежала в одному місці

грубезна стара колода зваленої верби чи вільхи. Переходячи біля неї в цей чи той бік, я все тут присідав. Не так про відпочинок ішло — того осоружного поняття я тоді не знав — як для розкоші розгляду і пречудової тиші, як в погідну днину ніщо не тривожило, хіба пестливе сонце, сонний шум потічка, а часом — шепітливий пошум вільх і верболозів. У житті кожної мабуть людини з уявою, є такі хвили, де щастю — основаному з золотого прядива молододечих мрій — ніщо так не пособляє, як нічна, літня тиша в сутінках дрімучих деревин.

Я присів на цій старій колоді й потонув у мріях сочодкої уяви. Повірював їй рожеві надії на свою майбутність... Мало коли, а може... може й ніколи не був у такому розмірному, щасливому настрої, що того вечора. Та це — давно полинялі спомини...

Самота, тишина, і — мрії. І — двацять років... Зоряні мрії про полохливе щастя людського життя... Щастя — першої любові! Нема тоді — ні простору, ні часу, ні моторошної минувшини, ні — безконечної вічності. А вередливе щастя розмірної хвили...

На цьому світі, щастя лише — в мріях, а мрії — в хвилях. Та молодість не застановлюється, що — дійсність, а що — мрії... І не застановлюється, що — щастя... Молодість сама — щастя...

Десь у лозах заскигліла сова. Невинний, а все ж таки немилый її крик струшує. Та мрії не люблять нагальних перешкод. Потер я чоло, руки з досади виїмили тютюну і помалч, систематично, стали скручувати папіроску. Вигладили папірець, наклали тютюну, вирівняли, заліпили, а за той час уява вже вганяла знов в хмарах. Нічого! Руки знали своє діло, коли уява буянничала... Витягли спровола цигарничку, прочистили, застромили папіроску, ткнули в рот і...

З якою насолодою, розкішшю, вдоволенням — сягнули по коробку з сірниками... Одна рука притримувала вправно коробку, друга потерла сірником... Вогонь... Курці знають, що в такому розмірному настрої — перший, предовгий глоток диму! Серед таємної безпорушної тиші, серед запашного подиху вітживленого росою квіття, серед невтямливого захоплення найчудовішими мріями, після її іменин...

З привички, рука піднялася вгору, щоб закуривши папіроску, горючий ще сірник з махом вкинути на землю. Враз...

— Не — гасить!..

Досить я начитався, що нема нічого так швидкого, як людська гадка. Нагальний струмок неописаного жаху!

З незрозумілою, блискавичною швидкістю промайнули в розхитаній уяві всі події оповідання старого лісника, коли в нічній тиші, сам саміський з коханими своїми діточками — виплеканими мріями, на старій колоді серед затаєного верболозу — я почув нагло біля себе дивний голос: "Не — гасить!.."

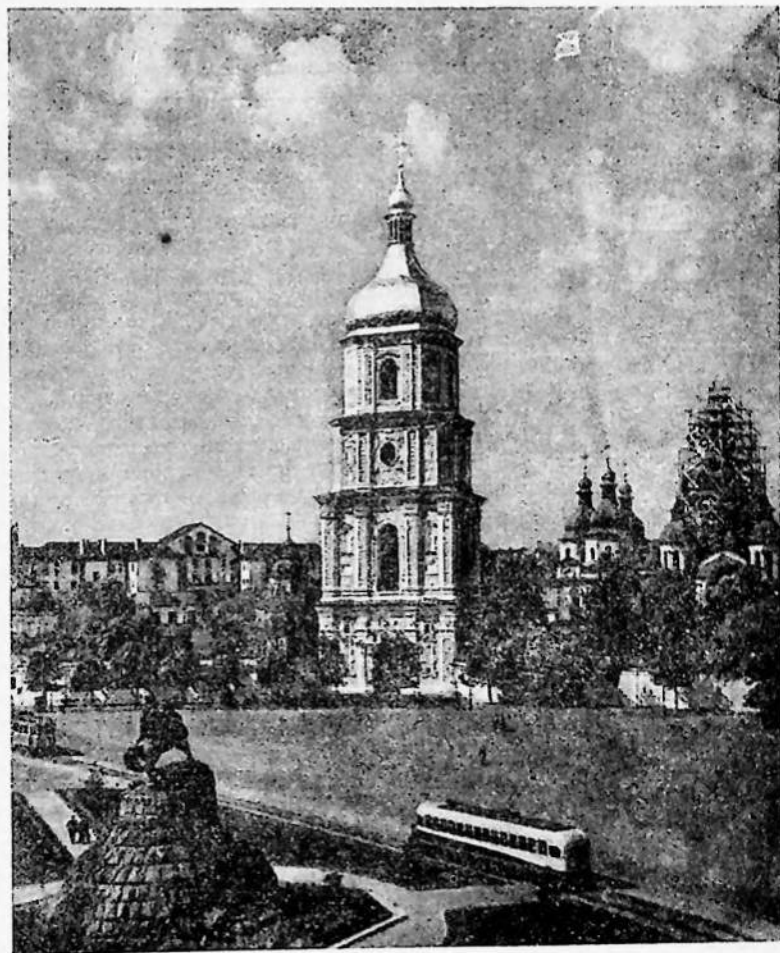
Кожний жах — у наглості події і ненадійності переляку! В цій хвилині я не був спроможний ні обернутися, ні рушитися. Серце нагло затовклося, ще нагліше затялося і — перестало вдавати. Виступив піт...

З мрячної тіни вільх виринула й вирячила в мене несамовитий зір — пара чорних фосфоризуючих очей. Уява зжахнулася; начеб сплеснула в долоні: "Ганка!.."

Я — задубів, коли чорні очі невблагано піднімалися догори. Взялися гейби з-під землі. Непощадно наближувалися до мене.

Ні кричати, ні втікати, ні — пальцем кивнути. А уява гоготіла: "Чого ви... пішли верболозом? Я — так... просила..."

Це раз — був жах! Коротенький мент, заки гадка очуняла...

Дзвіниця Києво-Печерської лаври

Та — який?.. Чорні блискучі очі піднялися ще вище, вище мене, а з ним — обличчя...

— Дайте й мені вогню!..

До моєї неворушної застиглої руки з блимаючим усе ще сірничком, наблизилася друга папіроска, а фосфоризуючі над нею очі смішкувато р мене вдивлювалися.

— Не пізнаєте мене? Налякалися?

Сполохана на хвилину свідомість верталася з засвітів. Голос — ніби відомий — розвіяв перший неопанований ляк.

Фосфоризуючі очі добродушно розсміялися. З досадою кинув я огарок сірника, що допалювався до краю. Це був — дійсно Котинський! Тип ледаря, синьої птиці, одної з тих, що не орють і не сіють, а — збирають. Дебелий хлоп, літ за сорок, бородатий, мав свій своєрідний розум, свої окремішні дотепи, свій шибеничний гумор і — свою подорожню екліптику.¹⁵⁾ котрою з точністю небесних сателітів кружляв по цілому повіті. Знав усіх і — все, був ходячою газетою; розуміється — до нащадку брехливою. Одначе не без вродженої інтелігенції і деякої освіти. Якимось фаталізмом долі, чи трагедією життя зіпхнений з битого шляху на бік, зблукався в життєвій дорозі. Таких "Котинських" на світі — безліч. Його правдивої минувшини й походження не знав ніхто. З того, що оповідав, і десята частина не була правдою. Кажали, що й "Котинським" не називався. Проте, не був нахабним, ані злодійкуватим. Зайшов — дали їсти, добре; не дали, також добре. Одначе — давали. Тут поїєсти, там переночувати, деінде зодягли, і він ішов далі. Не було чутки, щоб де кого обікрав, або вчинив щось мерзенного. А були в нього й такі пориви, що ставав по роботі. Говорили, що якось одного часу, через пів року писарював в адвокатській канцелярії. Поки не заграла волокитська жилка. Тоді все кидав і йшов безбач у світ. Вроджений блудяга, в сучі не лиха людина. Заходив чи раз до моєї мами, знав мене знаменито.

І ось, такий Котинський саме того дня що я, захоплювався своєю дешевенькою мрійливістю. За тою грубезною колодою, на котрій я присів, мав своє літне леговище на погідний час. Бачив, як я йшов, присів, закурив... Коби словечком обізався. Щодлиш як побачив, що беруся шпурнути сірник, а не мав чим закурити, метнувся прожогом з колоди. Його нервів не розхитала б ніяка "чортичка".

— Не гасіть... дайте й мені, паночку, вогню...

Нераз опісля, доводилося переживати різні потрясаючі, жахливі хвилини і воєнні приключки. Але такого моторошного враження, як тоді, потім я ніколи не переживав. А все, завдяки тим чорним чи білим, всеодно — "чортичкам"...

Та сьогодні це полинялі спомини.

¹⁵⁾ постійна сонішна дорога

ПІДГЛЯДАННЯ СВЯТИХ

Коли мені було сім років, я мріяла бути танцюристкою і в часі вправ на мотузці, простягнутому на висоті дитини, зломилася собі ключицю. У дванадцятому році життя, я хотіла стати міжнародним шпигуном. При п'ятнадцяти моєю амбіцією було вступити на сцену. Тепер, у свідомих і швидко проминальних роках, я віддала б усе (крім моєї вигоди, звичок і гріхів), щоб бути святою.

Але, поміж моїми мріями з давніх років а aspiraціями сучасної хвилини, існують очевидно великі різниці. Розумію це тепер і добачую в цьому просто зітхання душі і відвічні мрії середнього віку. Маю мабуть стільки здібностей до святости, скільки я мала раніше до танців на ливні. На висоті мені закручується голова. Все таки моя нова мрія дає мені не тільки приємність, але і зайняття мені. Я свідомо того, що моїми вибранцями є герої і саме тому вибираю святих, яким приглядаюся не тільки зі щирого захоплення для їх здобутків, але також з уваги на їх принаду, дивацтва-примхи і ексцентричність.

Моє виховання не було особливе, якраз тому в молодості не доводилося мені зустрічатися з ними доволі часто. Про їх існування я мала дуже невизначне уявлення. Отже колись існував Франческо, сердешний Бідняга, що називав ластівки сестрами і освоїв вовка. Чувала я також про якогось Домініка, який мандруючи берегом ріки промовляв до риб, бо люди не приходили до церкви на його проповіді. І про Юду від безнадійних справ-побажань, і про Антонія, що допомагає знайти загублене перо або браслетку. Проте ніколи не доводилося мені бачити в тих святих правдивих людей, чоловіків і жінок.

Тільки тоді, коли я почала вчитуватися в історію, дійшла я до живих людей. У кожній історичній добі виринали святі герсі, щоби піднести вагу свого сторіччя і витиснути на ньому своє тавро. Отже святі несли просвіту варварам і зберігали те її слабке проміння, що по упадку Риму зовсім погасло. Основували перші шпиталі, поліпшували методи навчання, боролися з невілльництвом і (що мені зокрема припало до вподоби) привернули жінці почесне місце в суспільстві. Якраз тоді я віднайшла Катерину з Сієни, неписьменну дівчину, що навчала папів і своїми заходами довела до деякого замирення поміж воюючими князями Італії. Я зустріла Любу, яка в сумерках сьомого сторіччя писала латинські вірші і навчала диковинні германські племена, як по-людському жити. Я підзнала Матір Марію (ще не беатифіковану, але виплекану з матеріалу, з якого постають святі), яка свою місію серед канадський Індіан вела такою ж вправною рукою, як колись керувала транспортним підприємством свого швагра у Франції. Всі вони, це чоловіки й жінки незвичної і понадприродної статури, отже треба було схилити перед ними свою голову.

Коли давні герої втратили свою принаду, коли я перестала захоплюватися акробатами, таємними агентами, летунами, поетами чи фльорентійськими мистцями, а мій зір набрав гостроти, почала я підглядати життя святих так, як інші підглядають життя-буття птахів. Тенісон мав правду кажучи по-старому й тентиментально: "Побачивши шпиль гори, мусимо його полюбити". Чеснота — людським Еверестом і хто на нього підіймається, заслуговує на найбільший подив.

Таким чином, хоч не вмію наслідувати святих, хочу приглянутися їм у їх природному довіллію і крізь мої неособливі скла слідкувати за їх рухами. Ділю їх на групи, пізнаю їх назви, і звичаї, і барву їх пір'я. Вишукую їх сліди у книжках і вміру моїх сил намагаюся вирвати їх з хащів мітології, з тайних закамарків історії та побачити їх якнайкраще в неспокійній гущі гагіографії, де вони дуже часто перебувають.

Тут треба бути обережним. Гагіографія, тобто описування життя святих, буває іноді надто побожна і перебільшена, але далека від справжнього зворушення душі. Біографи забувають те що Кромвел казав своїм малярам - портретистам про малювання бородавок. Ось так ті шляхотні і природні люди, з такими як ми хибами і труднощами в дорозі до чесноти, завжди зображуються немов якісь надлюди — істоти не з цього світу. Вони ніколи не грішать, ніколи не хитаються, ні не потикаються. Були добрими в дитинстві, молодості, завжди добрими — навіть предобрими впродовж усього життя. Але де нема боротьби, змагання, там нема принади для мене. Та ж триста років тому великий джен-телмен, що здобув собі загальну пошану, Франциск Салезій, перестерігав проти добачування святости в кожному слові канонізованих святих. Він писав до приятеля: "Святим аж ніяк не пошкодить, коли виявимо їх похибки впарі з їх чеснотами. Але кожному з них діється кривда, коли промовчуємо їх хиб, навіть з уваги на належну їм пошану або зі страху, щоб не поменшити нашого подиву для їх святости."

Розумний і добрячий св. Франциск розумів, що на більшу пошану заслуговує людина, яка стала доброю шляхом своїх зусиль, аніж та, що народилася без гріха, як ангел Гавриїл. А хто ж міг знати про цю справу краще від того найувічливішого, найбільш опанованого і найкраще вихованого Француза, який ціле своє життя (згідно з його свідченням) боровся з жахливою, просто звіринною сердитістю, однією з багатьох прикмет успадкованих по своїх предках.

Бо ж просто чудовим є те, що святі були *правдивими людьми*, попадали в страшний гнів, відчували голод, нарікали на Бога, часто бували самолюбні, подразнені, нетерпеливі, робили помилки і жалували за них. Але не зважаючи на те, безупину і завзято прямували до неба. І здобули святість частково своєю волею а не тим, що не мали покус і хиб.

Для одного святця, мабуть, змагання не було важке. Мєю на думці Тому з Аквіну, людину товсту, лагідну і важку від роздумів. Годі знайти в ньому якунебудь вроджену нікчемність чи

В. Растреллі. Андріївська церква в Києві 1747-1753 рр.

гріх, навіть у шкільних роках, коли то шкільні колеги називали його "мовчазним волон". Зате Франциск з Асізі був веселим гулякою і марнотравником, поки віддав усе своє майно вбогим а сам взувся у сандали і взяв мандрівний костюр. Португалець Іван Божий був грачем, п'яницею і до сорокового року життя служив при війську за плату. А потім усі свої таланти, наче б то змарновані, зібрав разом і гоїно-щедро роздав хворим і вбогим. Марія Єгиптянка була повією, такою як раніше її попередниця Магдалина. Проте найбільш бурхливе життя провадив св. Августин, якого відомий заклик: "Боже, вчини мене чесним, але ще не теper" і далі крізь віки гомонить справжнім людським голосом. Деякі теперішні святі були колись злодіями, жебраками, волоцюгами а навіть убивцями. Вони заслуговують на найбільшу похвалу за те, що фурію своїх пристрастей звернули до добра і Бога а не до грішного життя, яке основно пізнали. Якраз тому слідкувати за ними дає мені стільки вдовolenня. Правда, небагато блиску з їх авреолі перейде на глядача, але й обсерватор пташні не надіється навчитися літати в повітря. І його і моя радість, є радістю глядача. Велич предмету обсервації дає йому повне вдовolenня. Крім того існує завжди нагода подивитися крадькома на свою жертву і нав'язати з нею ближче знайомство.

Я, наприклад, найбільше люблю вишукувати в біографіях прикмети зворушливі або дивовижні. Люблю Франциска Ксавера за його відданість, милосердя і мандрівки хворими ногами по світі, щоб світло віри принести поганам. Але найбільш люблю його за ніжність почувань. Він залюбки вирізував підписи листів від братів-сзуїтів з далекого дому та припилював їх до яси біля серця. Згадуваний вище великий Тома з Аквіну підтримував увесь філософійний світ своїми розлогими плечима. Подивляю також архітектуру його інтелекту і з радісною пошаною повторюю тут найбільш знану про нього анекдоту. Отже підчас урочистого прийняття в короля Людвига IX, Тома, глибоко задуманий, знечев'я тріснув великим п'ястуком об стіл і крикнув: "Це найкраща відповідь смішним Маніхейцям". Інша анекдота є менше знана, зате більш сентиментальна. Св. Тома був несміливий, спокійний і завжди задуманий і саме тому люди думали, що він не любить товариства. Проте він сказав: "Усе, що посідаєте, не дасть вам радості, якщо не маєте приятеля" або "в городі, не зважаючи на тварини і рістну, можна почуватися самотнім".

Тереза з Авілі має такий розголот і таку популярність, що мало не кожний потрапить навести якесь з її різних слів. (Водночас вона була така свята, що — як казали — підчас молитовної екстази мусіла триматися поруччя, щоб засоромлено не полетіти вгору. Але я люблю її за її турботливу людяність, за її нелегкі мандри по всій Іспанії, за її сердечність, щирість і відданість Богові, дітям і приятелям. "Не можу позбутися почувань" — казала. "Мене можна купити однією сардинкою". Вона була далека від пустої хвальби. Мені подобалася її відповідь одному відвідувачеві, що застав святу, як заїдала прислану їй у дарунку куріпку. Від-

відувач згіршився, що свята жінка заїдала з приємністю м'ясо. Що можуть люди подумати про неї?

"Нехай собі думають, що хочуть — відповіла Тереза — все в своєму часі, тепер є час на куріпку, пізніше буде час на покуту."

Маніхеець хоч-не-хоч мусів замовкнути.

Хто зна, може й люблю моїх героїв не так як треба, (але ж я тільки обсерватор!). Візьміть нпр. св. Бонифатія. Він був однім з найславніших англійських монахів у перших віках, і доконав великого, навертаючи поган і поширюючи християнську віру в Європі. Але я запам'ятала його перш за все за силу приязні. Дарма, що він не пив нічого крім води, в листі до Егберта, архієпископа Йорку. Бонифатій писав: "Замість поцілунку, якого не можу тобі передати, пересилаю дві малі барилочки вина. Знаючи твою прихильність до мене, прошу тебе, випий це вино з твоїми приятелями."

Здається нема більшої великодушності, як жити самому в суворій простоті і водночас допомагати другим, щоб жили вигідно. Бонифатій нагадує мені дещо старого добрягу Вільяма Лоо. Він не був святим, не був навіть членом Церкви, що могла б надати йому авреоло святости. Популярним став, написавши книжку "Серйозний поклик до побожного і святого життя". Ця книжка мала великий вплив на Джана Веслі. Лоо був англіканським священником, капеляном родини Гібон і вчителем цього великого історика. Люблю Лоо за його серпечність до тієї відразливої родини. Лоо був насправді містиком. Уставав о п'ятій годині ранку, відмовляв молитви, робив розважання, доїв свої чотири корови, готував на молоці кашу для жебраків і вбогих, що сходилися щодня біля воріт. Тоді і тільки тоді, приблизно біля дев'ятої години, коли його робота була скінчена, він будив свою родину на молитву і снідання. Хто з нас ранніх птахів міг би так лагідно стерпіти лінощі сплюхів? (Він також ходив по селах і купував жайворонки і коноплянки та випускав їх з кліток на волю.)

До вподоби припав мені також Пилип Нері за свої жарти, загадки і за свою побожність. Люблю Гільду з Вітбі за те, що в часі загальної неуваги до особистої гігієни, вона щодня купалася. Поздоровляю щиро Тому Мура, який навчав своїх дочок латини і греки, дарма що загальна гадка виступала в той час різко проти освіти жінок. Люблю навіть св. Єроніма, бо він був такий сердитий на всіх і вся, що монахи в пустелі не хотіли з ним жити, важко тим досвідчаючи людину, подорожника до раю. Хто ж міг би не погодитися із Фра Анджеліко, про якого Мікель Анджельо сказав: "Він мусів піти просто до неба за свої картини". Цей незамітний монах малював тільки тоді, коли відчував Боже натхнення, а скінчивши малюнок ніколи його не поправляв, бо це могло би бути незгідне з Божою волею. Усміхаюся до замітки Васарі про нього: "Анджеліко ніколи не гнівався на своїх співбратів-монахів, що є такою великою подією, що в неї просто дуже важко повірити". Але Васарі, натхнений оповідач, повірив у те, бо воно таке правдоподібне. І справді, це велика річ, бути

водночас святим і мистцем. Одно покликання наче б то виключало друге, кожне на свій лад наче б то вимагало виключної посвяти.

Зате літературна творчість не є така самостійна і її можуть легше погодити з чеснотою, хоч, разом з Васарі, гадаю, що "в таке майже не можливо повірити". Поміж святими було багато письменників, а писали вони немов ангели. Значім від Августина й ідім до Франциска Салезія, сьогоднішнього опікуна журналістів (яка жалюгідна мусить бути теперішня журналістика цьому визначному майстрові стилю!). Тереза, Іван від Хреста, Амвроз, розуміється Еронім, Антін Домінік, Бонифатій, історик Беда, поет Колюмбан, Тома Мур і сотки інших були визначними, іноді навіть геніяльними письменниками. Найбільше припав мені до серця один з них, Еліша, що жив у ранньому християнстві в пустині, співав немов дрозд і написав тридцять тисяч пісень. Коли хто добачує у цьому перебільшення, я тим не хвилююся. У гагіографії, житіях святих, неодно звучить абсурдно, але я радію абсурдом так як і величністю.

Деякі абсурди покасовано. По довгих сторіччях Ватикан урешті глянув тверезим оком на приблизно двісті святих з перших віків християнства! І дійшов до того, що деякі з них мабуть узагалі не існували, а іншим приписано неймовірні чудеса; отже тому усунуено їх з календаря або скасовано присвячені їм святкові дні. Цей факт у багатьох випадках не викликав гнівної реакції, бо ж ті святі були мало відомі. Але в трьох випадках широко відомі чудотворці втратили в латинській Церкві право до загальної пошани і всі ми відчуємо їх недостачу. До них належать: Валентин Миколай і Христофор, опікун подорожників усього світу.

Але воно не має значення. Світ далі обходитиме день Валентина, як обходив досі. А день св. Миколая, знаного більшості як Санта, будемо далі щороку відзначувати. Коли мова про Христофора, то вирізьблений уявою його образ, мабуть далі буде прикрашувати тисячі швидкоїзних машин-самоходів. Народні повір'я живуть-тривають сторіччями і мають свою давню вимову і значення. Ось чому я радо далі читатиму старий календар і радітиму його легендами так само, як і фактами.

Я залюбки слухаю, як легендарний св. Готард повісив свій одяг на промені сонця, бо не було під рукою гачка, як Микола Мандрівник, випасаючи вівці, приводив отару до ладу співом "Киріє Елейсон" (Господи помилуй). Мені подобався Сабрин, що розумів мову птахів і тією мовою до них промовляв — і Датій, що кепкував собі з чорта та переміг його своїми штучками. Тільки святі вміють дотепно повернути диявольську зброю якраз проти пекла. Перші біографи творили в самих початках християнської віри, коли на їх гадку чуда діялися на кожному кроці і кожного дня. Таким чином, коли тут і там дещо приоздобили своїх героїв, то було це виявом доброї волі, свого роду духовною метафорою.. Хто нпр. міг би вигадати вдачу Христини Дивної? Ця свята була особливо добряча та послугувала хворим і бідним з великою посвятою. Але мала одну хибу: не могла стерпіти смороду немитого людського тіла. Її клієнти походили головним чи-

ном з середньовічного селянства, отже не були особливо чисті і тому їй витривалість у тій праці є виявом незвичної аскези. Бувало, перев'язуючи рани декого з селян, або доглядаючи хвору жінку-селянку, в ніжному носі святої так "закрутило", що вона хоч не хоч мусіла вибігати на двір дихнути свіжим повітрям і опритомніти. Вона завжди просила не дуже уважливих людей не наближатися до неї зблизько. У такій жертвенній праці витримала до самої смерті. Але на своєму похороні повелася не так, як треба. До церкви прийшло дуже багато народу помолитися за небіжку, але бідна Христина не витримала і трумна з нею піднеслася до стелі немов намагаючися востаннє втекти від людського задуху. Тоді священик відвернувся від вітваря і повелів їй зійти згорн, що вона покірно вчинила. Тепер мабуть проходиться між пахучими лілеями.

Проте маючи вподобання в дивоглядах і абсурдах, я залишаюся далека від безстороннього глядача. Деякі дуже впливові і могуті святці мене радше відштовхують. Вони справді мали великі чесноти. Але нпр. я не можу любити всім моїм серцем св. Павлину, ту тверду римську матрону, яка залишила своїх дітей і пішла жити в пустинню. Ті діти, Токстій і Руфіяна не змарнувалися, родина і вчителі виховували їх добре, бо Павлина була дуже багата. А далі думаю, що нема великої різниці, коли хтось покидає своїх дітей або втікає зі своєї хати, як це вчинила Кляра, коли однієї зоряної ночі в Асізі вдягнула на себе францисканську рясу, Павлина попросту не має, на мою гадку, ніжності, якою повинні відзначатися святі.

ВИБРАНІ ТВОРИ

Наталени Королевої

- Предок — історична повість \$3.00
 Без коріння — спомини авторки з побуту в Київському інституті для дівчат \$3.00
 Подорожній — оповідання \$0.50
 Що є істина? — історична повість з часів Понтія Пилата \$5.50
 Дальші випуски в приготуванні.
 Хто замовляє всі 4 книжки платить (замість \$12.00) тільки \$11.00.

Замовляти:

A. Moch
 6 Churchill Ave.
 Toronto, Ont. M6J 2B4, Canada

Карло Боромей є надто суворий, Рожа з Ліми понад міру екстравагантна в аскезі, а Тереза з Лізіє непоправно дитяча, щоб скріпити мої почування. Проте нагородою в підгляданні святих є те, що їх є так багато, більше як загал думас, і що на кожного святого дивака чи просторіку припадає тисяча прецікавих, з якими варта заприятелюватися.

Отже ірландська Бригіда, яка роздавала вбогим усе, що попало під руку з її хати, і з батькового обійстя і навіть з палати короля. До того вона заставляла природу співдіяти з нею в облашуванні потребуючих. Кажуть, що по довгому дневі, проведену на послугах убогим, у монастирі не було ні скибки хліба, ні одного яєчка, ні однієї грушки. А тимчасом надійшла вістка, що саме сім єпископів їде відвідати її монастир. Монахині заворухилися. Що подумають достойні гості про монастир, де нема ні дрібки хліба на гостинну? Але Бригіда не хвилювалася. "Ідіть і попростіть кури, щоб знесли більше яєць" — сказала вона одній сестрі. — "До груші промовте лагідно і скажіть скільки нам залишилося овочів" — попросила вона другу сестру. — "Скажіть корові, що не маємо молока."

Сама ж пішла до кухні, розпалила вогонь, відчинила піч а там начерені побачила повно бухонців печеного хліба. Кури, кудкудакаючи, нанесли яєць, корова дала ще трохи молока, дерева в саді потрясли своє гілля а з них почали падати грушки і яблука просто сестрам-монахиням у фаргухи. Гості-єпископи запевнювали, що ніколи досі не були на кращій гостині.

Коли хочете більш історичну подію, то послушайте Пилипа Нері і його одно з основних правил модерного виховання:

"Якщо бажаєте, щоб діти вас слухали, не виступайте в ролі капралів а поступайте так, наче б ви не видали наказів."

Пій Х був постійним клопотом для свого слуги, бо дослівно стягав зі себе останню сорочку і давав убогим. Невірний Тома визнанням і каяттям ушляхотнив свій скептицизм, що став немов символом наших часів. Є між святими великі воїни, як нпр. Іванна д'Арк або визначні проповідники, як Роберт Белярмін, що любив навіть незаслужених убогих. Є там також мученики і звичайні люди молитви, неписьменні і вчені, суворі і лагідні. Є там, кажучи моїм першим порівнянням, птахи з піль і лісів, звідусіль дрозди, вільшанки, кропив'янки, голуби, колібри, дятелі а навіть премудрі горобці, подібні до Дон Боска, який збудував дім для хлопців своїм чистим серцем і відвагою.

І хоч не могу навчитися літати як вони, ні співати на їх спосіб, маю все таки змогу перейняти від них децо. Могу навчитися ввічливості від Франциска, жертвенності від Бригіди, простоти від Пилипа, панування над собою від Августина, лагідності від Томи і погідної постави в обличчі горя, чим в особливий спосіб відзначувалася Тереза. Це все дає мені, кажу ще раз, зайняття, а в майбутньому надіюся при їх допомозі отримати і дрібочку небесної ласки.

Переклав: Я. Чумак

СПОМИНИ З ТЕРНОПОЛЯ

1.

Місто Тернопіль мало три церкви: Надставна церква Воздвиження Чесного Хреста, Середня, парафіяльна Родження Г.Н.І.Х. і монастирська Успення Божої Матері. Зачнемо від Чеснохресної церкви. Казали, що Чеснохресна церква була перша церква, як і Родження Г.Н.І.Х., була в місті, бо монастирська стояла поза мурами міста. В'їздова брама до міста була давно там, де сходилося вулиці Руська і Острозького, отже монастирська церква була в давні часи поза містом.

Церкву Чесного Хреста загально називали Надставною, бо лежала над великим ставом, що займав понад три тисячі моргів. Власником ставу був брат Митрополита Лев граф Шептицький, якого забили большевики, коли прийшли до Галичини у вересні 1939 року. Спадкоємцями стали Митрополит Шептицький і Отець Ігумен Климентій Шептицький. Я мав бути управителем цієї посілости, бо став був заневищений, як були й сіножаті. Це давало гарний прихід. І один "свій" чоловік усе попсував і до передачі посілости спадкоємцям не дійшло.

Надставна церква, як перша, служила колись і за твердиню. Мурч були грубесні. При об'їзді міста Турками з вежі тієї церкви вистрілом з тодішньої гаківниці вбито сина турецького хана Бакая на полях біля ріки Серету на південний схід і ці поля називалися "Бакля́ха". На цьому місті стояв високий обеліск,

У цій церкві містилася чудотворна ікона Божої Матері Плачучої, яка вславилася чудесами. Ця ікона була в приватній хаті одних міщан, але коли почала плакати, міщани передали її до церкви Чесного Хреста. Численні і дорогі вота говорили про вдячність тих, що вдовоїлися ласк від Божої Матері. Цю ікону два рази до року мачч обносили по місті: в липні на Положення Ризи Преч. Діви і на Покрови в жовтні. І до війни таке робили. З вибухом війни 1914 р. ікону перенесено до параф. церкви Р.Г.Н.І.Х. а з нею і всі грамоти; багато з них мали попалити (?), але багато висіло в дорожніх рамах на стінах парафіяльної церкви. Грамоти були в мові латинській або польській. Пам'ятаю підписи єпископів Варлаама Шептицького, Йосифа Шумлянського, митрополитів Лева й Атанасія Шептицьких. По першій світовій війні ікони ані разу не обношено процесійно по місті — на радість Полякам, бо чейже такі походи мали велике релігійно-національне значення. Багато дечого ми самі загирили а потім спихали на ворогів і чекали на чудо, щоб вони гинули "як роса на сонці..."

Ця церква була дочерною тернопільської парафії. По 1900 році парох, о. крилошанин Володимир Громницький, спровадив до тієї церкви оо. Василя, але вважав їх тільки за своїх помічників. Перший їх ігумен якось з тим годився, але ігумен о. Гура не хотів на це пристати. Отже оо. Василяни, "ображені" отцем паро-

хом, виїхали оставляючи по собі страшний жаль у тернопільських міщан. Ця подія внесла розкол між пароха і парафіян, бо тернопільці дуже любили монахів-василіян. У цій церкві правилися Служби в деякі неділі та більші празники.

Церква Рождества Г.Н.І.Х. лежала в середині міста і тому називали її "Середня". Це була фундація кн. Острозького з 1600 року. Битком набита вміщала около дві тисячі людей, тоді коли костел оо. Домініканів (фундація Потоцького з того ж часу, що наша церква), легко вміщав 4-5 тисяч. А Острозький не був хіба меншим магнатом від Потоцького. Але Острозький заангажувався в боротьбу проти Унії ніби то з національних мотивів, але за його життя його діти перейшли до Поляків. Чи не глум доли? А коли Острозький не псував би був тоді справи Унії, то й нині напевно було б усе йнакше виглядало, бо коли б у часі зриву Мазепи Україна була католицькою, то Петро I не міг би був наказувати українському митрополитові виклинати найбільшого добродія Церкви. А хоч і був би наказував, то католицький митрополит ніколи б цього не вчинив.

Отже церква Рождества Г.Н.І.Х. була парафіяльною церквою; парохом у тих часах, про які пишу, був бл. п. о. крилл.-прелат Володимир Громницький, а сотручниками були оо. Степан Ратич, Степан Колянківський, Мирон Кашуба і Петро Романишин. Катехитами були оо. Тома Бородайкевич, Тимотей Сембай, Іван Пасіка, Андрій Стасюк, Александер Коренець і д-р Сидорів.

У парафіяльній церкві була вище згадана ікона Божої Матері.

В немілі й свята в 6-ій год. ранку зачиналася утренняя і читана Служба Божя. По утрені була співана Сл. Божя, яка кінчилася в 8.30, а в год. 8.30 правив уже о. Коренець для учнів учительської семинарії. В год. 9-ій хтось з оо. катехитів правив для дітей інших шкіл, а в 9.30 для інтелігенції правив о. Сембай. О год. 10-ій була співана Сл. Божя і проповідь. Пополудні була вечірня, але до приходу оо. Редемптористів ніколи в означенім часі, лише так "менш-більш" між 4-ою і 5-ою. В травні правилися "маївки" і тоді церква все була переповнена. Теж у жовтні правлено щодня молебен у честь Непорочного Обруччика св. Йосифа. На заярчення Львівського Ординаріату з 1926 р підчас Сл. Божої в 9.30, коли переважно правив о. Сембай, співали діти захоронки під проводом СС. Службениць, а співали так гарно, що нерозціла церква у собі віддих запирала.

Йорданські торжества відбувалися біля церкви Рождества, а що парафія начислювала в самому місті дванадцять тисяч вірних, а дочерні церкви ще мали пару тисяч вірних. то на Йордан була страшно глота, бо й багато Поляків теж приходили на це свято. Йордан відбувався дуже величаво і без жодних скорочень.

Церква Рождества Г.Н.І.Х. лежала при вул. Руській у середині міста. В ній молився, як студент, Ісповідник Кир Григорій Хомишин, Ісповідник Кир Никита Будка, наш теперішній Первосрарх, Верховний Архiepіскоп Кир Йосиф Кардинал Сліпий і багато-багато інших великих світочів нашої Церкви й народу.

Але ходім помалу вулицею кн. Острозького вбік Гаїв Вел. і

там, де сходяться вулиці кн. Острозького, Микулинецька, Гасва і Замонастирська: там на розі була церква Успення Божої Матері, або т. зв. Монастирська. Ця церква не була велика ані стилева, бо первісна церква, властива монастирська, була дерев'яна та стояла на розі Цвинтарної вулиці. Там навіть була брама, але нечинна в тих часах. Ця стара церква згоріла. Чи ще тоді коли була вона церквою Василян, чи вже по касаті, не запам'ятав я, коли мій стрий мені це оповідали. Називалася монастирська, бо тут були оо. Василяни. Йосиф II, австрійський цісар, скасував тернопільський монастир і частина його монахів перейшла до Улашковець, а частина до Золочева.

Але при церкві була старинна дзвіниця. Говорили, що така сама була при ц. Св. Софії у Києві. Артисти-малювальники в часі літа сиділи по міщанських городах і малювали, шкідували цю дзвіницю.

У церкві Успення відбувалися відпустити два рази в рік: на Рожество св. Івана 7 липня і на Успення Божої Матері 28 серпня. На св. Івана відпуст не був великий та вже майже заникав, але з приходом до Тернополя Редемптористів їх отці почали цей відпуст оживляти. В тому часі відбувалася св. місія і віднова св. місії, то багато людей тоді приходило.

Але найбільші торжества відбувалися на Успення Божої Матері. Оповідав мені о. Яким Сеньківський, що перед війною ще, як василіянин проповідав тут бл. п. о. Сотер Ортинський, про якого езуїти писали, що це був проповідник, якого не було, нема і вже не буде! А говорив він про два прапори: Христа й Антихриста та вчасі проповіді, піднесеним тоном закликав: Тепер, заки підете за Христом чи за дияволом, то стотисячна маса впала ниць і кликала "За Христом! За Христом!"

На Успення Божої Матері нарід уже три дні наперед приходив, а день перед святом не було дороги, доріжки чи стежки якою не йшли би прочани, бо вечором переносили плацанцію Божої Матері з церкви Рождества Г.Н.І.Х. до церкви Успення Божої Матері. Таку процесію супроводила 60-70 тисячна маса людей зі свічками в руках, а луну видно було аж у Золочеві, шістдесят кілометрів від Тернополя. З приходом Редемптористів ці торжества ще зросли.

В часі першої світової війни не було відпустів. Пам'ятаю, не було по першій світовій війні: як студент 2 чи 3 гімназійної я пас корови по жниввах і як тоді нарід усіми шляхами не йшов, а просто як розлита вода плив до Тернополя на відпуст. Це було 1922 року. Празничну Сл. Божу звичайно правив о. Чубатий, парох Ступок. А був він дуже старий, білий як голуб, його піддержували два священники. На нас малих це робило велике враження. Проповідав на Службі Божій о. Микола Бріль, палкий проповідник. О, нераз люди добре виплакалися. Наводив багато прикладів з життя. А на цій славній тернопільській дзвіниці були дзвони. Ах! Як вони гралі! Господи, коби хоч раз ще їх почути!..

До монастирської церкви припірав цвинтар, чотири морги,

і осібне поле, два морги, яка було заінтабульоване на жінку о. пароха. Але перед тим це поле було церковне.

Тому, що Поляки всею силою поширювали свої впливи на всіх ділянках, то їм сіллю в оці стояв цвинтар з нашою церквою і тією двоморгою площею. І ось вони почали вести переговори з о. парохом і хотіли ревіндукувати церкву з цвинтарем, а площу якось вони були б уже набули. Вони хотіли збудувати монастир для СС. Домініканок. Поляки поширювали польськість через побудову костелів і косяюлків, та сприяли своїм Чинам. А за цим ішла польськість. А ми? Ми хотіли ширити українськість через національні доми. Оповідав мені бл. п. радник Брикович, який працював у Просвіті й Рідній Школі, таке: На Бойківщині і Лемківщині наші почали масово будувати Народні доми і доми Просвіти. Якось одного дня польський уряд скасував те все і перебрав майно. В тому ж часі Стапиславівський єпископ Кир Григорій Хомишин основував приюті для сиріт і монастирі жіночих Чинів. І тим закріпив українськість, бо цього польська влада вже не могла розв'язати, бо це нарушувало б конкордат з Римом. Радник Ст. Брикович мав великий полив для Кир Григорія і його плянів. Бо треба нам знати, що де був польський священник, то він правив Сл. Божу щодня, а наші не конче. Наших мало було таких, які щодня правили б Службу Божу. Не мали інтенцій, а польський, хоч не мав інтенцій, то таки правив і то все в означенім часі. Бо точність це дуже велика річ. І такі польські священники були дуже услужні для наших людей, щоб їх чимнебудь притягнути до костела. Говорили: Вам далеко на друге село до парафіяльної церкви, а то один Бог ходіть до нас до костела. А як була польська душа, то питався її на сповіді: "Я тебе не бачу в костелі?" А вона каже: "Костел на другім селі і мені далеко, то я йду до церкви, тож один Бог!" "Воляла б ти піти до коршми". І гадаєте, що взагалі латинський клир тим не грішить? Як радо Англіїці служать нашим людем, щоб лише раз-два їх потягнути, а потім піде гладко. Але в більшості нас уважають за католиків другої кляси, або ми самі себе за таких маємо, бо як зайлемо до церкви латинського обряду, то чомусь хрестимося і метанію робимо з-латинська, а навіть є такі наші люда, що в наших церквах на латинський спосіб роблять метанію. Латинники до наших церков, за рідкими випадками, не йдуть і як ідуть, то по своєму хрестяться і по своєму роблять метанію-поклін. Тільки один отець прелат Мекдона, коли прийде до нашої церкви, то робить по-нашому поклін. Знаю такий випадок, що англійський католицький священник ставив у сумнів переш одним англійським єзуїтом католицивмо нашої жінки, яка не хотіла згодитися, щоб він приніс їй Святе Причастя, бо їй приносили наші василіяни, тоді коли якраз тому єзуїтові приносили його співбрати, а не той молодий священник того самого обряду. Французькі священники, коли мають парафію, то наших заблудлих овець не ловлять, а відсилають до наших отців парохів. А були такі наші люда в краю, а є й тут, що їм чуже імпоунє. То обзивається наш дух рабства. В нас у місті був такий

випадає, що один наш учитель хотів записатися до польського учительського товариства, але голова товариства директор Чабановський сказав йому: "Ви маєте взаємну поміч українського вчительства і прошу туди вписатися". Це було краще, як би йому плюнув у лице. Це був світський чоловік цей пан Чабановський. Але польські ксьондзи такими не були і вони, як могли, так ловили наших. Тут у Канаді не треба ловити: ми самі йдемо до чужинців. Бо маючи найкращий в світі обряд не доцінюємо його.

Але вертаймося до того, що Поляки почали зазіхати на нашу монастирську церкву і ось президент міста д-р Ленкевіч, директор II-ої польської гімназії, зарядив відчистити гроби і перерахувати їх. На наше щастя два гроби більше були українські і це перерішило наразі справу в користь Українців! Але це насторожило патріотичних тернопільських міщан. Вони здогадалися врешті, що треба щось робити, бо інакше пропаде наша монастирська церква. Тому вибрали своїх представників, які поїхали до Митрополита у Львів та зложили йому меморіал у цій справі. В делегації був і мій стрий Григор. І мій стрий не міг надивуватися пам'яті нашого Великого Митрополита, який сказав: "О, це ви, пане Грицина?" Це було десь около 1927 р., а Митрополит бачив стрія ще далеко перед першою світовою війною теж з нагоди якоїсь делегації. Тому, що о. парох був винен якісь гроші Митрополитові, то Митрополит зажадав, щоб їмось списалася за цей довг з цих двох моргів поля, що припирали до цвинтаря.

Пітчас ваканції 1929 р. в Печерному о. д-р М. Конрад, гімназійний катехит, вілвічувач нашого Митрополита і широко обговорили справу Тернополя. По повероті з ваканції Митрополит зажапав, щоб о. Конрад те, що говорив Митрополитові, дав на письмі. Потім Митрополит завізвав о. Конрада і тому, що Поляки розв'язали гімназію в Тернополі, хотів зробити його парохом Успенської церкви, розлічивши парафію. О. Конрад знав гаряче бажання міщан мати в місті монахів і сама назва церкви в поточній мові неначе цього дочагалася, бо всі називали її монастирською, отже просив Митрополита Австрія, щоб сповнив гаряче бажання міщан. Рівночасно представив свою трудність стати парохом, бо катехит, то не парох. Тепер дуже часто буває, що багато священиків думають, що парафіяни це учні, а вони катехити... Кир Австрія видно побалився виводити о. д-ра Конрада і Митрополит рішився передати монастирську церкву монахам. І кому саме тепер, коли Василяни, ображені, ані чути не хотіли про Тернопіль? Отже о. Конрад піддав гадку: передати послість з церквою Згромадженню оо. Редемптористів. Митрополит зараз почав переговори з редемптористами, а вони доручили справу ігуменові свого монастиря у Станіславові, прекрасному організаторові, о. Йосифові Олександрові Де Вохтові.

Вертаючися з праці до Зарваниці по св. Петрі 1931 р. побачив я подорозі величаву постать священника - редемпториста, що вийшов був з вулиці Ленартовича та йшов убік станції. За далеко було мені, щоб його дігнати, але найближчого дня пішов я

на цвинтар манастирської церкви і там сказали мені, що був священик-редемпторист, який докладно оглядав посілість.

Значить таки прийдуть монахи! Ще о. парох скликав маєткову церковну раду, провізорів і хотів, щоб вони цьому спротивилися, а вони навпаки: всі дуже втішилися, що дочекалися такої радісної хвили...

О. Де Вохт ЧНІ, станиславівський ігумен, виготовив умову і з о. протоігуменом Схрейверсом предложили її Митрополитові. Митрополит умову прийняв і цю двоморгову площу, як свою посілість, бо їмость від неї списалася, записав на вічні часи редемптористам, а церкву з цвинтарем дав їм у посідання за заплаатою до Львівського Ординаріату одного золотого річно.

Відпуст Успення Божої Матері 1931 року був у п'ятницю. На відпуст приїхав проповідати о. Василь Величковський ЧНІ з Ковля. Але цей відпуст недописав, бо була слота.

16 вересня, в середу, 1931 р. приїхали оо. Редемптористи: ігумен Йосиф Де Вохт, о. Карло Більке, як еклезіарх, і брат Петро. До 21 вересня доїхали ще оо. Франц Боске і Михайло Пристай. Дяківку дяк п. Швак опустив і замешкав при вулиці Замонастирській.

Десь сполудня 16 вересня, 1931 р. зайшов хтось до мене в крамницю (я був тоді управителем філії кооп. "Будова Церкви") і сказав мені, що вже є монахи. Точно в 7-ій вечором замикаю крамницю і майже біжу до манастирської церкви. Іду до дяківки і стукаю, бо ще нема дзвінка. Вийшов якраз цей священик величньої постави, що я його бачив у липні: це був ігумен о. Де Вохт. Я сердечно його вітав від себе, родини й усіх людей. І цього мого привітання о. Де Вохт потім ніколи не забував: між нами були дуже сердечні відносини. О. Де Вохт, коли вийшов був напроти мене до дверей, усміхався, а ця усмішка робила його надзвичайно милим.

Постать аристократична, високий, лисий. Низько все стрижений. Рухи військові (бо сам колись був капітаном бельгійської армії), але не шабляновий. У відношенню до людей дуже тактовний, проте рішучий.

Тепер будемо з Впр. о. ігуменом часто стрічатися.

Читайте і передплачуйте цікавий популярний двомісячник

“СЛІДАМИ МАЛОЇ СВЯТОЇ”

Має додаток для дітей!

Річно всього \$2.00.

Замовляти:

Rev. Julian Prokopiw

2, rue des Crignons, 80000 Amiens — France

ІСТОТА І ФОРМА КОМІЧНОГО

(Дещо про істоту комедії)

Два рази читав я статтю д-ра Г. Лужницького п. н. "З діяльності друкарського чортика". Перший раз читав цю статтю десь у другій половині 1972 року в нашій католицькій газеті "Америка" (Філадельфія), а другий раз у першій половині 1973 року в католицьким журналі "Правда" (Торонто). Обидва рази (читаючи цю статтю) я сердечно і здорово сміявся. Очевидно був це природний, невимушений, спонтанний сміх, який лікує, успокоює, звільняє людину від тягару і дає якусь надію.

Яка властива була причина цього сміху? Напевно майстерно подані комічні ситуації, які виникли внаслідок друкарського чортика. Розважаючи над причиною цього "лікувального" сміху, мимоволі виринали різні рефлексії відносно різних родів та нюансів людського сміху, рівночасно цікавило мене щб властиво є істотою комічного (комедії) в житті людини? Лише на маргінесі згаду: тут, що цікавило мене також питання: хто і чому друкарські похибки назвав "друкарським чортиком"? Виглядало б, що і в друкарні чорт "мачає свої пальці".

Недовго потім попала мені до рук цікава книжка одного німецького католицького священика про Шекспіра як драматурга і комедіянта.*) З цієї книжки міг я довідатися, яке велике значення має комедія у світовій літературі, головню тоді, коли йде мова про пізнання людини. Назагал античний (грецький) світ не знає комедії, лише трагедію. Щойно на схилі античного світу появляється гумор особливого рода в формі резигнації, іронії і сатири (Аристофан і Менандер). Той гумор — хоч він появляється в формі резигнації — дає вже проблиск якоїсь надії, якогось сподівання — очікування.

По приході Христа на світ ситуація цілковито змінилася. Трагедія зникає на протязі 1500 літ, а коли вона знов із Шекспіром появилася, її клімат цілковито інший. Трагедії Шекспіра — в противенстві до античної трагедії — посідають новий елемент гумору й уже в зародку мають у собі щось комічного. Шлях трагічних постатей (героїв) у драмах Шекспіра осяяний непроминою світлом, а її нещастя та упадки не ведуть до розпуки, лише вказують на визволення і спасення. Навіть упадок є овіяний якимсь блеском і славою, яких бракує античній трагедії. Шекспір є не до подумання без світла згори, без Євангелія і Св. Тайн. Не лише в трагедіях, але також у всіх його комедіях пробиває світло "згори".

*) Theoderich Kampmann: "Shakespeare Dramatiker und Komödiant", Schönigh-Verlag, Paderborn 1971.

Коли йде мова про комедію — наперед належить відмітити, — як повітря взагалі потрібне до життя, як компост потрібний для розвитку рослини — так само для комедії коначним є гумор. Очевидно не такий гумор як його сьогодні густо-часто стрічається. Конференсієр, дипломат, члени різних клубів дозволяють собі не раз на такий гумор, який у звичайному випадку є лише "тепле тісто", а в крайньому випадку безгуморним хамством.

Щоб зрозуміти істоту гумору взагалі та істоту комічного зокрема, Т. Кампман каже, що комедію належить розглядати під трьома аспектами:

1. *Антропологічний аспект.* Наперед належить відмітити, що в комедії (у противенстві до трагедії) виступають переважно малі люди (швець, кравчиха, продавець оселедців і т. п.). У комедії переважає переконання, що людина не є досконалий, завершений феномен, лише бідна, слаба і мізерна істота. Очевидно, ми християни знаємо, що людина є "individuum ineffabile" і є особою, вона має особливі прикмети бути собою, мати власну самосвідомість і самовладність. Тим чином людина має особливу вартість, ненарушну гідність і свободу. Це все є в порядку і ми про це знаємо... Але якраз у тих прикметах криється багато небезпек, які ведуть до збочень і перебільшення — не забуваючи при цьому наслідків первородного гріха. Прикмета "бути самим собою" може довести до нечуваних претенсій, ізоляції, зарозумілості і т. д. Самосвідомість може перемінитися в зарозуміле всезнайство, хоч з другого боку багато людей здобувають славу мудрих через те, що мовчать і тільки злобно підсміхаються. Самовладність людини може підвестися аж до деспотії в різних варіантах. Власне в таких моментах приходить до вияву об'єктивна комічність. Людина починає приймати поставу, до якої істотно вона не доросла. Вона грає роллю, для якої бракує їй сил. У кожній людині є сильний нахил бути чимсь більшим, як вона в дійсності є. Кожний чоловік хотів би хоч раз у житті бути славним. У цьому власне знаходиться джерело і корінь комічних конфліктів, бо об'єктивно таке стремління і поведення людини є комічним. Тут маємо справу з комічними наслідками первородного забурення в людині.

До одного славного лікаря, гомеопата і біотехніка приходить горда графиня. Лікар, про якого тут мова, був не лише фахівцем у своїй професії, але також був знаний зі свого неогресаного, грубого "демократичного" поведення. Якраз у тому часі, коли лікар звернений плечима до дверей випишував при бюрку рецепту для останнього пацінта, входить до канцелярії графиня. Не звертаючи уваги на особу — лікар каже: "Візьми собі крісло і сідай". Обурена графиня реагує на свій спосіб: "Але, але пане докторе, я графиня..." У відповідь доктор каже: "То бери собі два крісла і сідай." Що властиво тут сталося, що тут є комічним? Коли людина приходить до лікаря, вона перестає бути графом, міністром, кардиналом, президентом, радником і т. д., вона тоді є лише бідною слабою мухою, яка шукає помочі. В лікарській практиці йдеться про серце, обіг крові, про жовч і печінку, про дивний тиск у голові і загадково спухлі ноги. У лікаря людина показує

свій язик, вона розбирається до нага, обстукують її з різних сторін і т. д. Нагло входить до лікарської практики горда графиня, яка уроїла собі, що її гідність вимагає особливої уваги з боку лікаря і сподіється виймково доброго обслідування і трактування... Той випадок — не звертаючи навіть уваги на рустикальне поведіння терапевта — є об'єктивно комічний, бо графиня у граничній ситуації неспотрібно показує свою глупоту.

Про що тут властиво йдеться? В комедії комедіант намагався здерти маску з людини і показати людину такою, якою вона фактично є. При цій нагоді хочу навести другий правдивий епізод із графинею. Подія, про яку тут мова, відбулася в Польщі перед першою світовою війною. Відомо, що тоді східня частина Польщі т. зв. Конгресуфка, разом з Варшавою належала до Росії. Польські патріотичні інтелігенти, а головно духовенство, були сильно переслідувані. На Волині був один молодий священик, який через патріотизм не міг дістати жодної парохії. Що властиво з таким священиком робити? Єпископ постановив вислати його як домашнього капеляна до одної польської графині. Молодий священик запакував своє майно в примітивні куферки і вибрався в дорогу. В означений день, коли мав приїхати священик, графиня вислала на станцію бричку по нього. По дорозі — зі станції до замку графині — священик питає фірмана: — "Ваша графиня не має ліпших коней і кращій брички?" — Фірман відповідає: — "Напевно масмо на замку багато нових бричок і багато гарних коней." — А чому графиня вислала по мене найгірші коні і подерту бричку? — Того я не знаю — відповів фірман. Остаточно приїхали до замку і фірман запровадив священика до вестибюлю. Там ждав він пів години заки графиня попросила його на авдієнцію. Коли священик увійшов до кімнати графині, мусів стояти і відповідати на питання. (Тут мусимо цілу розмову передати в польській мові). Графиня ставить питання: "Nazwisko?" Відповідь священика: "Jan Jabłoński". Графиня: "Szlachecki czy rustykalny?" Відповідь: "Szlachecki". Графиня: "Języki?" Відповідь: "Francuski i niemiecki". Графиня: "Mozna siadac". Відповідь: "Nie, nie mozna siadac". Графиня: "Dlaczego nie mozna siadac?" Відповідь: "Bo go tyłek boli".

Очевидно по такій розмові молодий священик забрав свої куферки і вже пішки пішов назад на станцію 30 км. Повернувши до дому, священик відразу відвідав свого єпископа і розповів йому цілу свою пригоду. А єпископ спонтанно з великою полегшею сказав: "Ach, chwala Bogu, ze przynajmniej znalazł się jeden co ją nauczył".*)

*) Для інформації хочемо згадати, що той священик по першій світовій війні діждався свободи Польщі, а по другій світовій війні большевики арештували його на Волині, вивезли на Сибір і там він помер. Царська Росія переслідувала його, а большевицька Росія доїхала йому кінця.

Тут знов бачимо комічну ситуацію викликану глупотою графині і розумною реакцією молодого священника. В комічних ситуаціях мимоволі спадає маска з людини. Часто людина забуває, що вона повинна бути такою, якою вона є. Вона не сміє робити себе більшою, або меншою. Вона не може себе підносити і не сміє будувати собі пам'ятників уже за життя. Людина повинна бути людиною, а не гігантом, не Іродом, не найвищим полководцем усіх часів, не найславнішим письменником сучасності, не наймудрішим політиком чи економістом нового світу і т. д. Ще раз треба повторити: людина не є жадна велич, лише бідна, мізерна муха. Головно тоді, коли їй болять зуби (Карло Великий також мав біль зубів), коли вона згубить пакунок (що притрафилось навіть еспанському філософові Ortega y Gasset), коли вона падає з драбини, або впаде в калюжу гноївки, тоді є нагода показати чи людина є людиною. Хто в таких і подібних ситуаціях по людськи поводиться, той є правдивою людиною. Тому кажеється, що діти є найбільше правдиві і щирі, бо вони природно поводяться і не мають претенсій... Правдиво також поводяться в житті мудрі і святі, бо вони не звертають уваги на репрезентацію і людську опінію "illi autem sunt in pace", вони є перед Богом.

На цьому місці зачинаємо краще розуміти ролю комедіантів у комедіях Шекспіра. Комедіанти здирають маску не лише з одинокої людини але також із цілих клас і станів (королів, надвірних дорадників, міністрів, духовенства, міщанства, купців, селян і т. д.), а також цілих держав і народів (Італійців, Німців, Шотів, Британців і Французів і т. д.).

2. *Соціологічний аспект.* Поодинокі людина знаходиться часто в конфлікті зі своїм оточенням. Нераз переживаємо постійний змаг і борикання з оточенням. Цей конфлікт може бути не лише випадковий і переходовий, але також істотний і тривалий. Прикладом такого істотного і постійного конфлікту був Сократ, який з усміхом резигнації, а не із затисненими зубами, йшов на смерть! Ця резигнація не є рівнозначна з безнадійністю чи розпучкою, але пробивається в їїй промінь надії — як вище вже було сказано. Сократ стояв перед судом і був правосильно засуджений. Об'єктивна комічність ситуації полягає в тому, що обі сторони. Сократ і колегія суддів мали рацію, обі сторони опиралися на законах, які річево годі було погодити. Комедія, яка тут відбувається на вищій площині дуже часто відзеркалюється також на нижчих площинах. Для прикладу: Якийсь кельнер разом із трьома своїми підростками сидить в поїзді у відділі для некурців і димить що сили зі своєї файки. Одна дама чечно звертається до нього і каже: "Тут є відділ для некурців". Кельнер не відзивається і файкує (курить) даліше. Дама дає знак кондукторові, а той енергійно кричить: "Ви не чули, що тут відділ для некурців?" Кельнер не відповідає нічого і даліше димить. Остаточо приходять дугсфірер і ще сильніше кричить: "До чорта, тепер уже третій раз кажемо тобі, тут вагон для некурців! Як не перестанеш курити, тоді пожалуєш!" Це останнє речення отворило уста німого і він відповідає: "Що може зі мною статися? Моя жінка

була на станції і мусіла до клозету, через це спізнилася до поїзду. Кибес дивився через вікно і шапка злетіла йому з голови. Петрусь нароби́в у штани, а Роза загубила всі білети. Ми всі сидимо у фальшивому поїзді, а я не маю ані феніка в кишені. І що ж тоді ще може мені статися?" Тут бачимо, що нещастям і лихом придушений батько є дійсно бідним Йовом. Але той Йов запалює файку, курить, він оповідає ціле своє нещастя і рівночасно він не гнеться під тягарем горя. Без жадного зворушення він далше курить. Тут бачимо, що в конфліктах одиниці з оточенням заходять різні варіанти і кожний інакше реагує. У 1944 р. один берлінець сформулював цікаву епіграму: "Заки мені відітнуть голову, присягатиму радше на кінцеву перемогу". Мінхенські кельнери вміли виходити з афери 1000-Райху зручним поздоровленням: "Gruess Gott! Heil Hitler! Auf Wiedersehen, der Herr! Kuess die Hand, Madam!" Тут бачимо ці комічні ситуації, в які людина замотана проти власної волі. В таких ситуаціях маска грає також велику роль. В таких комедіях йдеться не про що інше, лише про повернення порядку на світі — коли фальш заливає світ, тоді принайменше комедіант дає ще надію, що світ не пропав на завжди, а є ще надія рятунку.

3. *Теологічний аспект.* Уже попередньо була згадка, що в трагедіях Шекспіра просвічує усмішка Бога, яка дає людині надію рятунку. Тим більше ця надія рятунку "згори" показується в комедіях. У комедіях Шекспіра представлена з одної сторони мізерія людини, а з другої сторони Бога ласка. Шекспір знає, що світ лежить у злі, а людина теж зла. Суспільство зіпсуте, але зло і зіпсуття — в комедіях Шекспіра — не є останнім словом. На всю темряву світіть світло, яке не з цього світу. На світі нема зла, якого не можна було б вилікувати. Місцем консеквентного зла є лише пекло. А земля є місцем корективного зла, неконсеквентного зла, проминаючого, хвилевого зла. Тому всі комедії Шекспіра кінчаються щасливо і цей "гепі енд" має аж до нині вплив на західних письменників. Безвихідний смуток знаходиться лише в стані остаточного заперечення, а той стан є рівнозначний зі станом вічної погуби. З хвилиною, коли людина починає сміятися, вона вже врятована.

Сміхом жне клясична комедія тому, що людина також живе сміхом, коли вона не є страчена. Сміх є прерогативою богів. Стогін і скрегіт зубів є висловом демонічної екзистенції (диявол не може сміятися, він може лише гримасувати), а сміх, усмішка навіть крізь сльози є привілеєм людини. По сміху пізнається людину більше, як по її плачу. Людину пізнається краще в її комічних ситуаціях, як у трагічних. У запллі кожної комедії — хоч як дивно воно звучить — стоїть проблема спасення, питання рятунку людини і uzдоровлення світу. Людина усміхається, бо вона має надію, а навіть знає, що при кінці не буде так зле, як видається. Людина сміється, бо остаточне слово має світло, а не темрява. Вона знає, що гріх є неначе смердяче, задушливе мряковиння, яке зникає зі сходом сонця. Гріх є чимось проминаючим, а Христос є вічний.

Остаточним конститутивним елементом християнської комедії є рятуюнок, а впарі з цим милосердна доброта Небесного Вітця. На злість смерті й дияволів людина може сміятися, бо світ не є страчений, лише знаходиться в постійній опіці Бога. Християнська комедія знає, що маска (зовнішність) не є внутрішністю, частина не є цілістю, феномен не є істотою, тому гумор є не лише дозволений, а що більше він конечний. Християнин знає, що поза границями заблукання і фальшу режі проводить Провидіння. Поза границями смутку і недолі очікує нас Боже милосердя. Через мряку сліз, як через газову заслону гріхів, блистять звізди і просвічує усміх Бога. Тим живе християнська комедія.

У площині комічності стрічаємо різні варіанти. Часто стрічається злий сміх, сміх зависти, сміх сприводу нещастя другого, зневажливий, злобний сміх, садистичний сміх, одним словом стрічаємо тут демонічну гримасу, яка є деформацією правдивого сміху. також є сміх розпуки, сміх нігілізму, сміх безвихідности, сміх божевільного і т. д. І такий сміх має позначки демонічної гримаси та є zdeформуваним правдивого сміху. Є також сміх іронії, сатири і сарказму. Цей сміх може знаходитися на шляху до uzдоровлення і спасення. Той сміх викликає пізнання, що цей світ не є в порядку, що людина стратила дорогоцінну перлу, що її лице zdeформоване, а постава зігнена. Сатира є залюблена в ідеал, тому вона має велике виховне значення. Крім цього є ще дурний сміх спричинений поверховністю. Цей сміх викликають речі, які не є до сміху, — в крайному випадку такий дурний сміх може кульмінувати в хахстві. Вкінці є ще сміх, який дає полєкшу і звільняє людину від журби. Такий сміх партиципує в усміху Бога. Є ще сміх гумору, який звільнює людину від клопотів щоденного життя, сміх довір'я до Божого Провидіння, який дає силу людині побороти світ. У таких правдивих, божеських гуморі криється свобода духа і відбувається вирішальна коректура нашого життя, велике остає великим, мале є малим, мірнота є мірнотою. В гуморі проявляється якась таємниче здемаскування. Всі речі мають своє місце, яке їм належить.

Цікава й дивна істота людини. Вона пливає у двох сферах комедії і трагедії. Обі ці сфери стоять у діалектичному напруженні. У Шекспіра трагедія має щось комічного, а комедія щось трагічного. На щастя трагедія не має останнього слова, його має лише комедія. У своїх трагедіях і комедіях Шекспір є душпастирем і лікарем разом. Він показує велич і мізерію людини та рівночасно вказує на те, що без Божої ласки, без помічі згори людина не може бути врятована. Тут власне знаходиться християнський первень у трагедіях і комедіях Шекспіра.

На початку цієї статті згадав я про того "друкарського чортика", який побудив мене до щирого, здорового сміху. Рівночасно звернув я увагу на те, що чорт всюди мачає свої пальці і викликає комічні ситуації, які радше є трагедією, як комедією. Світ є великою сценою, на якій кожда людина грає свою роль. Перочуємо нераз, що режі на цій сцені проводять два режисери: Бог і диявол (чорт). І тому це, ціла гра людей на світовій сцені ви-

Panzerfaust in Kinder- händen

Der Kampf ist vorbei: Ein 14-jähriger nach seiner Gefangennahme
Foto: Schaller Ulstein

глядає на трагікомедію. Щоб унагляднити цю трагікомедію людства долучемо тут знімку молодого німецького хлопця при кінці другої світової війни.

Коли порівняємо бутного і гордого німецького есмана й гестапівця на окупованих землях у часі другої світової війни з тим плаксивим хлопцем на знімці, знов виринає перед нами комічна ситуація, яка побуджує нас і до сміху і до плачу. Перед нашими очима масмо два типи комедіантів: тип гордого есмана чи гестапівця і тип плаксивого хлопця. Відразу насувається тут важне питання: хто тут відіграє важнішу роллю, гестапівець, чи заплаканий хлопець? Очевидно, що на основі клясичної комедії Шекспіра важнішу роллю відіграє тут плачучий хлопчина, який своїм плачем висловлює тугу за порядком на світі, за свободою, за життям без страху і терору. А гестапівець — у цій комічній ситуації — відіграє роллю чортівської гримаси, яка жде на заслужений суд. Клясична правдиво християнська комедія має колосально велику виховну вартість, бо вона вірить, що останнє слово має не трагедія, лише комедія. Останнє слово має надія, а не розпука, останнє слово має Бог а не чорт.

ПОТРЕБУЄМО АДРЕС ДЛЯ ПОШИРЕННЯ "ПРАВДИ". ЧИ НЕ ПОМОЖЕТЕ НАМ У ЦЬОМУ?

ЗВІРІВ СУДИЛИ Й ВІШАЛИ . . .

У середньовічні часи не було чимось надзвичайним заарештувати тварину та поставити перед суд за різні проступки й убивства.

Тридцять літ заки Колжомб відкрив Америку, в Лявені (Франція) відбувся цікавий процес. Обгинузачували льоху і її шість поросят за вбивство дитини. Всім було ясне, що льоха і поросята провинилися. Все ж суд визначив оборонця і він виголосив знамениту промову в обороні поросят. Вони невинні і їх треба увільнити, сказав він, бо у своїй молодечій невинності пішли за злим прикладом. Присяжні погодилися і видали присуд, що поросят треба звільнити, але їх маму повісити за шию. Деякі європейські вчені з тих часів морочили собі голови, чи звірів, які провинилися супроти закону, судити як людей чи ні? Чому ж би їх не судити? — говорили вони. Там і Біблія висловлює подібну думку: "Коли віл пробив чоловіка або жінку, так що вони померли, тоді вола, розуміється, треба вкаменувати" (Вихід 21:28).

З-поміж домашніх тварин безроги були найбільшими правопорушниками. Коли незамкнені в свинюшнику, були голодні, а часто люті, так тоді часом кидатися на дорослу людину. Жінок і дітей остерегали "бережися льох так як і диких кабанів". Коли молодого свинопаса, що пильнував 60 безрог, безроги вбили, свідки зізнали, що вчинили це три старі льохи. Суддя засудив їх на смерть, решту звільнив.

Остеріг звільнених, що якби колинебудь знайшлися в такому становищі та дивилися б на злочин і не обороняли нападеного, їх також засудять. Кілька літ пізніше норманський суддя видав присуд, що безрозі, яку обвинувачено, що вбила дитину, маюг підрубати голову. Безрогу вбрали в людське вбрання й урочисто говели до колоди. В надії, що виновниця може виявить каяття, з нею поступав і священник! Недалеко Моасі (Франція) в 1516-му році бугай пробив свого господаря на смерть. Бугая замкнули на той час, як суд нараджувався. Його засудили за зумисне вбивство й повісили.

Офіційльні арештування звірів почалися вчасно в 12-му столітті. Протягом більше ніж 400 літ було звичайною річчю судити кіз, котів, свиней, псів або й курей. У 1639-му році коня покарали смертю за вбивство в Діжон (Франція). У 1693-му році кобилу признали винною за такий самий проступок; її спалили в Екс, теж у Франції. Перед самою сукцесійною війною (1701-1714) прийшло до великого напруження між Англією і Францією щодо поділу еспанського королівства. Тоді розбився біля англійського бережжя корабель, урятувалася тільки одна-одинок мавпа і вона сховалася в рибальському селі біля Доверу. Там її зловив поліцист. Мавпу судили як шпигунку, признали винною і покарали смертю. Ще й 1800-го року коня судив воєнний суд і засудив його на 50 нагаїв. Сталося це в Росії за царювання Павла I.

Церква св. Катерини в Чернігові — 1715 рік

Віршомаз читав Теокритові, славному грецькому поетові, свої віршища і врешті спитав: — Котрі з них вам найбільше сподобалися? — Теокрит відповів коротко: — Ті, яких ти мені не читав.

**

Коли вбито Друза, сина цісаря Тиберія, з усіх сторін римського царства приходили послы висловити Тиберові своє спочування. Лиш одне прастаре місто Іліон не давало нічого про себе знати. Щойно, як минуло багато місяців, прийшли послы того міста й у зворушливих словах висловлювали свої спочування. Тиберій дав їм виговоритися а вкінці сказав: — Я теж мушу висловити вам свої спочування, — бо ви втратили вашого славного громадянина Гектора у троянській війні!

**

Людвік XV завжди, як вибирався на лови, камердинер брав 40 пляшок вина. Король ніколи не пив, але раз у гарячий осінній день захотілося йому дуже пити. Покойовий служник збентежився: — Ваша королівська величності, ловці випили всі сорок пляшок. — Король сказав на те служникові: — Відтепер прошу завжди брати сорок і одну пляшку, щоб я теж міг випити!

**

Греки й Римляни були вдоволені своїми соняшними годинниками. Вони на все мали час. Римляни мали приповідку: "фесті:за ленте" — спішися помалу. Тепер люди ніколи не мають часу, спішаться, радіо раненько що хви-

лини залопідає їм "точний час". Але щойно коло 1700-го року годинники, що появилися на прилюдних місцях, мали вказівки, що вказували й мінути. Секундова вказівка появилася щойно 1780-го року.

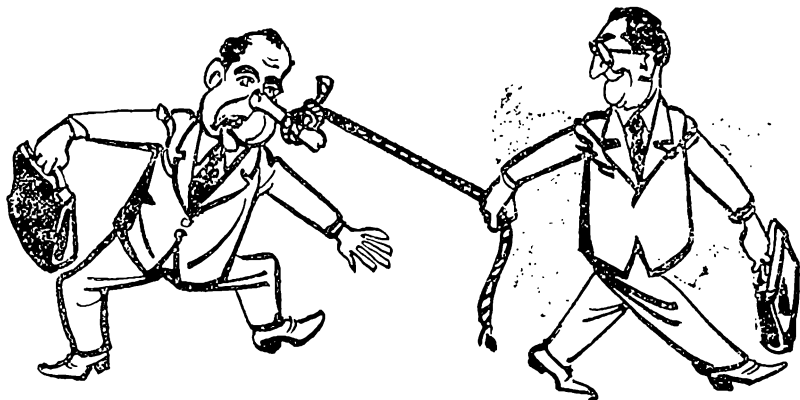
**

Бетовен був постійним гостем гостинниці "Під Лебедем" у Ноймаркті б. Відня. Захликав кельнера, а що кельнер довго не приходив, Бетовен почав записувати собі під ноти якусь пісеньку. Врешті кельнер прийшов, а що вже знав добре славного композитора, що, в таких хвилинах не добре йому перешкоджати, відходив, щоб за якийсь час знову прийти. Нараз Бетовен озвався голосно: — Кельнер! Платити!

**

Проповідник Абрагам а Санта Кляра*) сказав раз на проповіді: "Віденські жінки не варті навіть, щоб їх чорт побрав." Усі віденки запротестували проти того, архієпископ наказав, щоб проповідник відкликав цю образу. В найближчу неділю о. Абрагам вийшов на проповідальницю і почав промовляти: — "Цим урочисто стверджується, що віденські жінки є варті того, щоб їх чорт побрав!"

*) Абрагам а Санта Кляра (власиво Ульріх Мегеле — 1644-1709) швабський августинський монах у Відні, популярний проповідник під час облоги Відня Турками і письменник, збірник анекдот і повість "Юда".

Паризький "Ле Нувель Обсервер" приніс цікаву статтю про Ніксонового дорадника Кісінгера (чи пак Кісінджера, як це Американці притушують жидівські прізвища). Отже Кісінгер приїхав із родиною з Німеччини 1938 р. як 15-літній хлопець, ученик. Що його у Джордж Вашингтон Гай Скул учителя хвалили: "вері гуд", "екселент" (хоч у Німеччині був пересічним учнем), це доказ, що рівень європейських гімназій далеко вищий ніж амергай-скулів. У 1968 р. Ніксон переміг демокр. кандидата Гамфрі. Треба було шукати людей для Ніксонової машини. Губернатор Рокефелер — Жид — поручив Ніксонові Кісінгера на дорадника, хоч Кісінгер підчас респ. конвенції в Маямі сказав: "Nixon is not worthy of being President". Після такої образи як міг цей професор (себто Кісінгер) працювати для през. Ніксона? Як міг ображений працедавець дати працю ображуючому? Це стара політична гра, а зрештою ціла Ніксонова машина це пересічні люди, а не якісь "світочі", що чимсь відзначилися за своє ціле життя. А зрештою, додаю від се-

бе, може Кісінгер мав рацію, бо як Америка втонула в морі "довгосників" то вже вона є їх колонією, себто тієї державки на Близькому Сході. Ніксон стрінув усього раз Кісінгера, заки предложив йому посаду (42.500 дол. річно). Кісінгер попросив тиждень до надуми й поради з приятелями. Спокуса робити історію перемогла. Він сказав приятелям, що за 20 літ про В'єтнамську війну будуть говорити лише як про анекдоту, а про Китай як про революцію. Це покаже будуччина. Покищо торгівля з комун. Китаєм упала до зера майже, перед поїздкою Ніксона до Китаю ця торгівля стояла доволі високо. Із поїздки Кісінгера й Ніксона до СССР покищо СССР має користь, а ЗСА з тієї згоди із Брежневим мають велике зеро.

**

Слово "терем", уживане в українській мові, походить із грецької мови. Тереми в грецькій мові означали кімнати в горішньому поверсі дому, або в окремому будинку, звичайно збудованому в виді вежі. Жили там жінки й дівчата родини.

Сліпий чоловік наступив псові на хвіст. Пес сердито загарчав. Кілька кроків далі знову натрапив на пса. Здивований викрикнув: "Аж вірити не хочеться, які то довгі пси бувають у світі!"

**

Перед невеличкою менажерією при вході вимальований тигр. Власник менажерії до людей, що товпляться біля входу: — Це справдешній тигр з африканських джунглів. Вам звернуть гроші, коли це не справжній тигр! — Одна з цікавих відзивається: — А чи той тигр зовсім такий самий, як на цьому малюнку? — Зовсім такий самий, ідіть лише до середини й побачите, що нема найменшої різниці. — Коли він зовсім такий самий, то навіщо мені йти до середини дивитися?

**

П'яний батько вернувся додому і кричить на сина: — Гей, ти маєш три голови! Такій потворі не запишу мого дому! — На те син, що теж добре підпив собі: — Ваша правда, тату, хто схотів би таку хату, що наче божевільна крутиться довокола!

**

Два Жиди правуються перед рабином. — Він винен мені п'ятсот гюльденів. — Той оправдується: — Тяжкі часи, тяжкі часи — не можу заплатити цього місяця. — Адже ти те саме говорив і торік! — Ну, додержав я слова чи ні?!

**

— Що є важніше: сонце чи місяць? — питає один хлопець дру-

гого. — Таке питання завдав мені учитель, а я не знав, що відповісти. — Але ж бо ти дурний, таж певне, що місяць важніший! — А чому? — Бо місяць світить у ночі, коли є темно, а сонце в день, коли ясно.

**

Король Франції Генрих IV побачив раз у гурті селян одного зовсім сивоголового, але борода його була чорна, як смола. Король спитав: — Як це, що твоє волосся таке сивісеньке, а борода чорна? — Ваша королівська величносте, — відповів селянин, — моя борода на двадцять літ молодша від мого волосся.

**

Жінка (докоряє чоловікові): Ніколи зі мною ніде не виходиш. Ще трохи й сусіди говоритимуть про нас так, як про Хробачкевичів.

— А що говорять про Хробачкевичів?

— Що один одинокий раз виїшли разом: як горіло їх мешканця.

**

— Гриню, Гриню, я бачив тебе вчора в барі й сьогодні знову йдеш, а твоя жінка хвора! П'єш, річно п'єш...

— Так, але на її здоров'я.

**

— Кажуть, що в українських містах відчувається недостача води. Чи можливе таке й чому це так?

— Певно, що можливе: всі люди набрали води в рот.

“ДОБРА КНИЖКА”

В Україні видало 141 книжок.

На еміграції в Канаді, м. Торонто, видаємо:

В п у с к и : 142, 144, 145, 159 вичерпані. На складі маємо ще:

- 143) Олександр Мох. ТЕОФІЛ КОСТРУБА, УЧЕННИЙ ПРАВЕДНИК (зжиттєпис). 1952. Стор. 20. Ціна \$0.25.
- 146) Юрій Мозіль. КРИЗЬ ЗАПІЗНУ ЗАНАВІСУ. Спомини. 1953. Стор. 104. Ціна \$1.00.
- 147) Наталена Королева. ПОДОРОЖНІЙ. Легенди. 1953. Стор. 64. Ціна \$0.50.
- 148) Ол. Мох. КНИЖКИ І ЛЮДИ. 1954. Стор. 128. Ціна \$1.00.
- 149) Теофіл Коструба. НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ X-XIII СТОЛІТТЯ. 1955. Стор. 138. Ціна \$2.00.
- 150) СВ. ПИСЬМО СТАРОГО ЗАВІТУ — КНИГА ТОВИТ у перекладі о. д-ра Володимира Дзьоби. 1954. Стор. 24. Ціна \$0.25.
- 151) о. Йосиф Схрейверс. ЧУДЕСНЕ ЖИТТЯ СЕСТРИ ВАРВАРИ. 1954. Стор. 160. Ціна \$2.00.
- 152) М. Кузьмович-Головінська. ЧІЧКА. Новеля. 1954. Стор. 38. — \$2.00.
- 153) Олена Кисілевська. ПО РІДНОМУ КРАЮ. Мандрівні спомини з відвідин України. 1955. Стор. 182. Ціна \$2.00.
- 154) о. д-р Ісидор Нагаєвський. РИМ І ВІЗАНТІЯ. Вселенська Церква і патріярх Фотій. 1956. Стор. 245. Ціна \$2.50.
- 155) Юрій Мозіль. ЗАПИСКИ ПОЛІТВ'ЯЗНИ. 1958. Стор. 123. Ціна \$1.50.
- 156) В. Позницький --- М. Ценевич. ПРОКЛЯТИЙ КАМІНЬ. Історична новість — 4-те видання. 1958. Стор. 184. Ціна \$2.00.
- 157) М. Кузьмович-Головінська. ГОРБАТЕНЬКА. Ілюстроване оповідання для дітей. 1958. Стор. 48. Ціна \$0.50.
- 158) Ю. Мозіль. НА ВРОНКАХ. Спомини політв'язня. 1959. Стор. 123. Ціна \$1.50.
- 160) Митрополит Василь Липківський. ВІДРОДЖЕННЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 1917-1930. — Стор. 336. Ціна \$3.00.
- 161) о. О. Заринський. ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН. Спомини з 1848 р., року революції. 1963. Стор. 122. Ціна \$1.00.
- 162) Федір Одрач. ПОКИНУТА ОСЕЛЯ. Оповідання. 1961. Стор. 302. Ціна \$3.00.
- 163) Богдан Курцлас. ДІЯЛОГИ ВАСИЛІЯНОК. Історична п'єса в 5 діях із часів переслідування св. Церкви Росією в 1838-1843 рр. 1960. Стор. 96. Ціна \$1.00.

- 164) д-р Юрій Герич. ОГЛЯД БОГОСЛОВСЬКО-ЛИТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЙОСАФАТА КУНЦЕВИЧА. 1961. Стор. 28. Ціна \$0.50.
- 165) омм. КІНЕЦЬ СВІТУ. Чн, коли і як буде? 1963. Стор. 192. Ціна \$2.00.
- 166) Д-р Богдан Казимира. ПЕРШИЙ ВАСИЛІЯНИН У КАНАДІ. 1961. Стор. 38. \$0.50.
- 167) Володар Буженко. ІВАН СУЛИМА. Історична повість із козацьких часів. 1961. Стор. 216. Ціна \$2.00.
- 168) Теофіл Коструба. ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ. 1961. Стор. 96. Ціна \$0.50.
- 169) Василь Королів-Старий. ЗГАДКИ ПРО МОЮ СМЕРТЬ. Спомини. 1961. Стор. 182. Ціна \$2.00.
170. Наталена Королева. ПРЕДОК. Історична повість. 1961. Стор. 292. Ціна \$3.00.
- 171) о. д-р Ісидор Нагаєвський. ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ Й ІДЕЯ ПАТРІАРХАТУ В КИЄВІ. Історична студія. 1961. Стор. 96. Ціна \$1.00.
- 172) Теофіл Коструба. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. Стор. 304. 1962. Ціна \$3.00.
- 173) Федір Одрач. НА НЕПЕВНОМУ ҐРУНТІ. Спомини. 1963. Стор. 340. Ціна \$3.00.
- 174) Микола Олександрович. МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ. Відродження українського письменства в Галичині. 1961. Стор. 60. Ціна \$0.50.
- 175) Іван Добрачинський. ЛИСТИ НИКОДИМА. Повість. 1963. Стор. 564. Ціна \$4.00.
- 176) Марія Кузьмович-Головінська. МАРІЯ. Сценічна картина у 3 відслонах. 1962. Стор. 32. Ціна \$0.50.
- 177) о. д-р Юрій Федорів. НА СВЯТИХ МІСЦЯХ. 1962. Стор. 162. Ціна \$2.00; в полотні \$3.00.
- 178) В. Поляннич. ЗАМОК ЯНГОЛА СМЕРТІ. Сенсаційна повість з часів гетьмана К. Розумовського. 1964. Стор. 200. Ціна \$2.00.
- 179) Д. Ярославська. ПОВІНЬ. На крутій дорозі. Роман. 1964. Стор. 266. Ціна \$4.50.
- 180) Марія Кузьмович-Головінська. ПОПУДНИК. П'єса за народнім повір'ям. 1965. Стор. 44. Ціна \$1.00.
- 181) Марія Кузьмович-Головінська. ОСІННЄ ЛИСТЯ. Нариси й оповідання. 1966. Стор. 218. Ціна \$4.50.
- 182) о. Петро Хомин. ВІЧНЕ МІСТО РИМ. Враження з відвідин. (67 ілюстрацій). 1964. Стор. 192. Ціна \$2.00.
- 183) Н. Королева. БЕЗ КОРИННЯ. 1968. Повість. Стор. 228. Ціна \$3.00.
- 184) Д. Ярославська. ОСТРІВ ДІ-ІІІ. Трилогії "Повінь", друга частина. Стор. 320. Ціна \$4.50.
- 185) Осип Дячишин. СЕЛО ЧЕРЧЕ. Монографія, багато ілюстрована. Стор. 144. Ціна \$2.00.
- 186) КАЛЕНДАР ПРОСВІТА НА 1969 РІК. (Початок журналу "Правда"). Стор. 128. Ціна \$1.00.

- 187-188) "ПРАВДА" — журнал — перший річник 1969 рік — чч. 1-4.
Стор. 352. Ціна \$10.00.
- 189) В. Лозинський-М. Ценевич. ГАЙДАМАЦЬКИЙ СКАРБ. — Історична повість з часів Коліївщини. 1970. Стор. 74. Ціна \$2.00.
- 190) Д-р Б. Гомзин. МАСОНИ — ТАЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ. 1970. Стор. 30. Ціна \$1.00.
- 191) "ПРАВДА" журнал ч. 5-6. 1970. Стор. 176. Ціна \$3.00.
- 192) М. К. Головінська. ЛІСОВИЙ ГОЛУБ. Бойківські сповідання. 1970. Стор. 280. Ціна \$3.00.
- 193) "ПРАВДА" журнал ч. 7-8. 1970. Стор. 176. Ціна \$3.00.
- 194) "Правда" журнал ч. 9-10. 1971. Стор. 176. Ціна \$3.00.
- 195) о. д-р І. Мончак. ПАТРІЯРХАЛЬНИЙ УСТРІЙ. 1971. Стор. 16. — Ціна \$0.50.
- 196) Дарія Ярославська. ПІД ЧУЖІ ЗОРІ. Закінчення трилогії "Повінь". 1971. Ціна \$4.50.
- 197) Марія Кузьмович-Головінська. ЗАРВАНИЦЯ. Зі щоденника. — Ціна \$3.00.
- 198) "ПРАВДА" журнал 1971, ч. 3-4. Стор. 176. Ціна \$3.00.
- 199) "ПРАВДА" журнал 1972, ч. 1-2. Стор. 176. Ціна \$3.00.
- 200) "ПРАВДА" журнал 1972 ч. 3-4. Стор. 176. Ціна \$3.00.
- 201) "Правда" журнал 1973, ч. 1-2 (17-18). Стор. 208. Ціна \$3.50.

Дальші випуски в підготовці.

НА СКЛАДІ МАЄМО ЩЕ ІНШІ КНИЖКИ, НПР.:

- а) Д. Ярославська. Ї Нью Йорк. Повість. — Ціна \$3.00.
- б) Я. Хомичев. У степах України. Повість. 2 томи. — Ціна \$4.00.
- в) Й. Терський. Що таке Сталінське "тилоополчення"? Спогади політв'язня. 1969. — Ціна \$2.00.
- г) В. Курилас. Нерон. — Ціна \$1.00.
- г) Вселенський Ватиканський II Собор. Діяння й постанови. 5 томів. Ціна за комплект (з пересилкою) \$16.50.
та багато інших.

Замовляйте на адресу:

ALEXANDER MOSH ("DOBRA KNYZKA")

6 Churchill Ave. — Toronto, Ont. M6J 2B4, Canada

**КНИЖКИ СТАРОКРАЙОВОГО ВИДАННЯ та ПОШТОВІ МАРКИ
("СТЕМПС"), ЗБІРКИ й "КІЛОВАРЕ"**

купус

A. MOSH

6 Churchill Ave. — Toronto, Ontario M6J 2B4 — Canada

Tel.: 533-5134

ВИБРАНІ ТВОРИ

- Марії Кузьмович-Головінської
- Осіннє листя — оповідання
й нариси \$4.50
- Чічка — новела \$2.00
- Горбатенька — ілюстроване
оповідання для дітей \$0.50
- Марія — сценічна картина
з життя засланців на Си-
бірі \$0.50
- Попудник — п'єса за народ-
нім повір'ям \$1.00
- Лісовий голуб — бойківське
оповідання \$3.00
- Зарваниця — спомини \$3.00
- Хто замовить усі 7 книжок, пла-
тить (замість \$14.50) тільки \$12.00

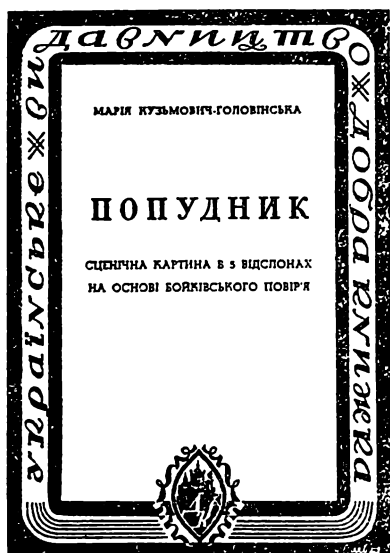
Замовляти:

А. МОСН

Toronto, Ont., Canada

M6J 2B4

ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА Ч. 1.

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНСЬКА

ГОРБАТЕНЬКА

Літературні нагороди старинних Римлян і Греків

Римський цісар Веспазіян (* 9-го, † 79-го р. до Хр.) володів від 69-го до 79 року до Хр. Він платив учителям латинської і грецької реторики правильно річну плату по 1.000 золотих монет зі своєї приватної скарбниці. Визначував теж нагороди визначним поетам і артистам, м. і. тим, що відновили статую Венери з Кос і Колоса.) Один інженер запропонував Веспазіянові, що машиною, яку він придумав, понесуть на Капітоль деякі величезні колюми за невеличкою оплатою. Веспаріян не згодився

на пропозицію інженера кажучи: "Я завжди мушу запевнити працю робітникам, щоб заробляли досить грошей і могли купувати собі харчі". Все ж таки дав Веспазіян тому інженерові гарну сумку, щоб винагородити його за винахідливість. Коли театр Марцеля відкрито наново, після того, як на Веспезіяновий наказ збудували нову сцену, цезар сказав давати знову давні музичні вистави. Тоді винагородив трагічного актора Апелеса сумою 4 000 золотих монет, а Терпкуса й Діогара — музиків, що артистично

РІДКІСНІ КНИЖКИ

ПРО МОВУ І ПРАВОПИС

ПРАВОПИСНІ ПРАВИЛА ПРИНЯТІ НАУК. Т-ВОМ ІМ. ШЕВЧЕНКА.
Львів 1922. (Ксеропр. вид.). — Ціна \$3.00.

М. Рудницький. ПРАВОПИС І ЛІТЕРАТУРНА МОВА. Львів 1930. (Кс. видання). — Ціна \$5.00.

ПРО МАСОНЕРІЮ (МОСКОВСЬКОЮ МОВОЮ)

ТАЙНІ МАСОНСТВА. Брюссель. — Ціна \$3.00.

Spectator. МАСОНСТВО, ВСЕМІРНАЯ РЕВОЛЮЦІЯ И КАТОЛИЧЕСТВО. 1931. — Ціна 3.00.

ТІЛЬКИ ЗА ГОТІВКУ.

Замовляти:

A. Moch — 6 Churchill Ave. — Toronto, Ont. M6J 2B4. Canada

гнали на лірі по 2.000 кожному. Інші подіставали тоді по тисячі золотих. Найнижча нагорода була 400 золотих, роздав теж кілька золотих корон. Уладжував пилні обіди: 23-го грудня, себто у свято Сатурналій давав спеціальні подарунки всім гостям-мужчинам, що брали участь в обіді, так само давав подарунки жінкам 1-го березня, себто в День Матері Родини.

Старинні Греки давали драматичним письменникам лаврові вінці. Греки, великі демократи, були незгідливі, тому навіть і письменники висмівали у своїх драмах і комедіях один одного. Вони теж виступали зі своїми драмами і комедіями в театрі, як нпр. Аристофан, що висмівав Сократа, або драматурга Есхіла. Грецький письменник Аріарх написав був трагедію "Пограбування Мілету".²⁾ Коли цю трагедію виставили в атенському театрі, всі глядачі плакали. За те автора покарали грошозою карою тисячі драхм, бо тим пригадав Атенцям нащастя, яке заподіяли Перси грецькій колонії в Малій Азії. Греки вважали те нещастя також своїм нещастям. За найкращу драму автор діставав козу. Це тому, що трагедія (по грецьки "трагедія" значить "козячий спів" ("тредос" — коза, "оде" — спів, пісня). Богів Діонисові приносили в жертву козу. Діонис (латинський Бакх) бог вина, врожаю і театру.

¹⁾ Статуя богині Венери була посвячена у Святині Миру. Була це, мабуть, копія Праксителейові Венери з острова Кос. — Колосальну статую Нерона збудовано з наказу самого ж Нерона й уставлено її в імператорській палаті. Була вона висока на 120 стіп. Пізніше усунули її відтіля

на наказ цісаря Гадріяна та перенесли до Колісею, де її п'єдестал іще й сьогодні можна бачити. — Усунення статуї Нерона пригадає "зделку" Хрущова з усуненням мумії Сталіна з Ленінського мавзолею. Невже Хрущов читав книжку Светонія "Дванадцять цезарів", який згадає про усунення статуї Нерона?

²⁾ Мілет — грецька колонія в Малій Азії (тепер по-турецьки зветься Балат, а по-візантійськи це місто звалось Палагон) і вона лежить біля гирла ріки Меандер (по-турецьки Буюк Мендерес). Тодішні Греки мали теж колонії на українському побережжі Чорного моря. З тодішньої України вони привозили до Греції пшеницю. Між Чорним морем і Кримом Греки заснували були більш аніж 60 міст. У 500-му році до Хр. Мілет був найбільшим грецьким містом. Славилось воно теж літературою і наукою. В 499-му році Перси облягли й пограбували Мілет.

ЖАРТИ

I. Один польський громадянин нарікав на три недостачі в телевізійній соціалістичній Польщі: а) замало мешкань, б) замало товарів, в) замало свободи.

"Я маю дуже легку розв'язку на ті всі недостачі: а) Отворити границю на вільний захід. Мільйони людей підуть і лишать вільні мешкання. б) Замкнути границю на сході. Множество товарів, що їх Росія грабує майже безплатно, залишаться в Польщі. Не буде браку товарів. в) І на третю — недостачу свободи — є рада. Нехай польський уряд прого-

лосить війну Америки і ту війну
звичайно програє. Буде свободи
аж забагато."

II. Американець розмовляє при-
язно з комуністом - Москалем.
Американець пояснює Москалеві,
що в Америці така свобода, що
можна піти на вулицю, де меш-
кає президент і голосно кричати
проти президента Никсона. Ніхто
не буде за це арештований. Йо-
го опонент Москаль відповідає,
що в них така сама свобода.
Можна піти в Москві на вулицю,
де мешкає Брежнев і кричати го-
лосно проти президента Никсона.
Ніхто не буде за це арештова-
ний.

III Американець розмовляє
приязно з комуністом Москалем.
Вони саме в Москві, проходжу-
ються побіч фабрики. На подві-
р'ю фабрики стоїть одно авто.
Американець питає: чия то фаб-
рика? Москаль відповідає, що тут
усі фабрики це власність робіт-
ників. — А чие то авто? — То ди-
ректора фабрики, була відповідь.
Іншим разом вони відвідали Аме-
рику і станули побіч фабрики в
Америці. На подвір'ї сотки авт.
— Чия то фабрика — питає Мо-
скаль-комуніст. — То власність
директора фабрики Н. Н. — А
чий то авто? — То власність робіт-
ників, — була відповідь.

Надто холодна

Два французькі безбожні "фі-
лософи" Руссо і Дідро прогулю-
валися берегом ставка. Зупинив-
шись біля одного місця на березі,
Дідро сказав:

— Ось саме в цьому місці я
разів двадцять збирався кинутися
у воду, щоб покінчити з собою...

— Що ж вас стримувало? —
байдуже запитав Руссо.

— Я пробував воду рукою і во-
не мені завжди здавалася надто
холодною.

МІЖ НАМИ КАЖУЧИ

Говорить Гриць Зозуля:

Єкос, видите, наварила ми жо-
на крайових булбених тертохів,
намастила, мой, шкварками, і єк
я поїв, а ще маслянков зверха
попив, то мя моминтални звали-
ло до фотелко.

І так нехотечи здрімав сми си,
і приснив ми си сон, чисто такий,
єк колис фараонові у Старім за-
віті.

Снитси, ніби ми всі сидимо на
скійс долині, ніби игипецкій, ні-
би у Нівйорку на дайтані, пив-
єапів.

Дивлюси я, і другі си дивлют,
а з Народного дому війшло сім
коров.

І почувся єкийс грубий голос,
шос гейби паня Стецурі, а може
ще грубший. Голос ніби чути, ало
особи не витко.

— Народе українцкій, жи гір-
ше від израїлцкого! Єк маєш уха,
то дивиси і мотай тото на вусі!
Перед тобов, народе скиталскій,
сім худих коров. Єк вітримаєш,
вітерпиш і перебудеш щеслнчо
тотих сім коров, тоди твоя прав-
да у світі впливе наверх, єк оли-
ва, мут тебе шенузати не йло
чужі, але й сами свої! І тоди чо-
чекаєши нарешті справедливого,
єк си гіберує, патриєрханту.

Шос ше тот голос вогорив, але
цих сім коров так зачели рикати,
жи нич більше не було чути.

Тоди я став си придивлети, єкі
тото цесі корови. І таке розпі-
знав. Перша корова — союзовга.
Лисуня, жи богато реве, але мо-
лока з неї небогато.

Друга корова — добранця.
Ходит фурт из задертим догори
фостом і всех має дес у Формо-
зі. За нев єдним фронтом — бич-
ки, жи то єдні бекають, а другі

мекають, але ружниці межди ними не витко.

Трета корова — доречна. Єк си придивити спереду, то трохи подобає на того егомосці из Чікага, жи то на всєх свище навит у цєрєві.

Четверта — перепрашею, з самої Філіделфії.

П'єта — дилегатка з тої, єк сї, лонбрикації, жи то писком до москаля, фостом до нас, а рогами до Пана Бога.

Шєста — укаківско - стахиновска. Стара коровище, жи не на сдній сітці зуби з'їла. Єк не рикає, то того самє румигає, але від жолуба далеко не йде.

Сєма — то коровище лівцїка, хоц вє рахувати на меритурї, але ше фурт из виконним органом. В останні єси наїласи єкоїс кобирнєтики і бодєчкіз из Газєри, то тепєр ю дужє здуває.

Такі тото показались мені корови, а що далі, то не знаю, бо мя жона розбудила, кажучи:

— Хропєш і рикаєш, жи не можу слухати.

— То не я, — кажу, — то корови.

— Єкі корови?

— Що тобї казати, єк ти і гєк на політїці нїч ані трохи си не розумїєш.

— Адї, єкий Футала найшовсї! І на тїм си скінчїло.

А шкода...

"Лїс Минїта"

Пояснїв

— І не соромно вам: ви одруженї, а самї пришиваєте гудзїнки до піджака.

— Та ж цє жакєт моєї дружинї!

**

На сєлі в Карпатській Україні старєнький єсподар на зборах

зїявляє, що хоцє записатїся до комунїстїчної партїї.

— Скажїть шїро, чо́му хоцєте вступити до партїї?

— Ну, коли треба то вєе прєзнаюєся, як на сповїді. Все воно чєрез тих лїтнїкїв. Вчора вєртаюєся додому і що бачу? Жїнку сбїймає лїтнїк, а дочку цїлєс другий. То я їм кажу: "Чєкаїтє бабї, як ви такї, то я вам такєго стїду нароблю, що цїле сєло будє на вас пальцями показувати!"

**

Малєнький сїнок питаєтьсє батька: — Тату, чи чорнїло дужє дорогє?

— Та дє там! Дужє дешєвє.

— А чо́му мама так кричала на мєнє, що я вїлляв трошєчки чорнїла на кїлим?!

**

У Варшавї стрїчаютьсє дза прїятєлі. — Чи ви булі вєе дєнїстїа? — питає єдин.

— Нї. А чо́му ви питаєтєся?

— Щоб ви не зволїкали, якшо вам потрібна помїч зубного лїаря. Щє трохи і взаталї не можна будє розкрити уст.

**

В єдній московській фабрїці начальнїк сварїть своєго заступнїка:

— Гарнї рєчї довідуюєся про вас, товаришу. Кажуть, що ви вчора прїїшли до фабрїки п'єнєнькі тай щє пхали прєд сєбє тачкї...

— Так бұло, товаришу дїрєктєрє.

— Тому мушу вас покєратї!

— Та за що?! Чи можу прїгадєти, що цє ви булі в єтїх тачкєх?

Петро Мазур, Торонто, Микола Пришляк, Торонто.

По \$ 2.50: Микола Тимків, Філадельфія, Роман Терещук, Торонто.

По \$3.00: о. В. Жолкевич, Торонто, о. Ярослав Гайманович, Монреаль, інж. Євген Филипович, Чикаго, о. Ю. Микитин, Торонто.

По \$4.00: С. Гах, Торонто, д-р Ірина Гребеняк, Лавдонвіл, інж. О. М. Тишовницький, Лос Анжелес, Михайло Лавришин, Торонто, Теодор Грицак, Вальпараїз, д-р Юрій Зуб, Сарнія, Еміль Богачевський, Філадельфія, о. І. Лотоцький ЧСВВ, Гемтрек, Олена Халаяк, Етобіко, Теофіл Руденський, Ст. Катеринс.

По \$5.00: Михайло Площанський, Гемилтон, о. Є. Мельничук, Вернон, Василина Петришин, Торонто, Тарас Станько, Ірвінгтон, Теофіл Руденський, Ст. Катеринс, Олена Скробко, Лос Анжелес, о. Василь Лаба, Едмонтон, о. М. Дирда ЧСВВ, Бронкс, Микола Денека, Торонто, о. Василь Пар, Анзонія, Марія Мельник, Чикаго, К. Грицина, Торонто.

По \$6.50: Іван Кузь, Пасейк, Микола Клюфас, Торонто, Євген Крук, Сиракуз.

По \$7.00: о. Мирон Головінський, Барнесборо, д-р Йосиф Ільків, Чикаго.

По \$10.00: Роман Данилевич, Блумінгтон, Лука Несторович, Рочестер.

По \$10.00: о. Д. Кульчицький, Кріфтль, Мих. Кміть, Торонто, г-р А. Базилевич, Торонто, Андрій Дзедзик, Мейплвуд, Семен Стефанишин, Торонто.

По \$ 15.00: о. Володимир Жолкевич, Торонто.

По \$20.00: Д-р О. Надяк, Монреаль, Ярослава Помага, Торонто.

По \$35.00: о. Монс. Н. Н.

По \$50.00: Впреосвц. Митроп. Максим, Вінніпег, Парафія і Радіогодина оо. Василян, Нью Йорк, Український Музей, Стемфорд.

По \$100.00: о. Н. Н. в Н., П. Стрижаченко, Рочестер, Христя Чумак-Грейнджер, Оттава, Михайло Вербовецький, Торонто.

По \$205.00: Преосв. Іван Прашко, Австралія.

ЗМІСТ РІЧНИКА 1973

Афоризми	180, 205, 208, 513	Грицина, Казимир	
Бенсон, Роберт Гю		Спомини з Тернополя	383
Володар світу	14, 220	Гумор	102, 104, 109, 149, 168, 192, 201, 203, 208
Всячина	398	З бразилійського гумору	104
Гайдук, Роман		Грабер, Проф. д-р Франц	
Пічатки "Нової Зорі" і "Правди"	322	Зустріч з Митроп. Сліпим у Сибірі	165
Германюк, Митроп. Максим		Даніель-Ропс, Анрі	
Про права Помісної Української Католицької Церкви	61	Св. Мартин — апостол Франції	182
Головінська, Марія		Джордані, Іджіно	
Сповідь	80	Отець Веренфрід Ван Стра-тен — апостол любови	202
Грецька православна єрархія осуджує масонів	169		

Добрачинський, Іван		(м л)	
Страшний папа	114	Війна з могилою Шевченка	200
До нових і старих читачів	3, 211	Як вибухав Кракатав	348
Цстепи, Жарти	352, 400, 406	Молитва за в'язнів	320
Жан, о. Йосафат ЧСВВ		Мох, Олександр	
Зі споминів	152	Битим гостинцем і доріж- ками	76
Жила, Володимир		Нариси з історії україн- ської католицької преси	133
"Дарія Ярославська. Під нові зорі"	98	"Смішні сльозинки"	297
Звірів судили й вішали...	396	Поживні спомини	297
Кавана, о. В.		омм	
Лист із Риму	199	Плащаниця в Торіно	111
К. Г. Б. підготовляє релігійні судилища	178	З лектури	204
Кульчицький, о. Діонісій Т.		Нелин, І.	
Істога і форма комічного	539	Мозний куток	106
Кунівський, Адам		Павло VI, Папа	
Масонські дії в Україні	326	Релігійне відродження	312
Курилик, Василь		Благодать — надприродна злука з Богом	346
Господь іде зі мною	305	ІІ. Софія	
Ленчик, Проф. д-р Василь		Дзвони	11
Музей і Бібліотека в Стем- форді	170	Пишкало, Іван	
Л. В.		Патріярх українських душ	354
Видавничий рух на мертвій точці	226	Ромен, Левко	
Листи до Редакції	5, 213	Кисвел	11
Лисяк, Леся		Серед нових книжок	98
Сповідник	68	Симоненко, В.	
Лішкевич, С.		Лебеді материнства	81
Василь Маковський і його творчість	87	Спис видань "Доброї Книжки"	193
Лужницький, Григор		Терлецький, Ю. М.	
З діяльності "друкарського чортика"	108	Св. Юр горить	110
Ля Чівільта Каттолїка		Храплива, Леся	
Не забуваймо Церкви мучениці	301	Мати жде	219
Маковський, Василь		Ц. В.	
Чорна коршма	92	Божа Мати царює в Україні	315
Чортичка	356	Цегельський, д-р Лонгин	
Мацкевич, Йосиф		Про підготовку повстання	82
Контра	121	Чумаєв, Ярослав	
Мек-Гинлі, Філіс		Важко поранена Церква	71
Підглядання святих	375	Шептицький, Митроп. Андрій	
		Роздумуючи над календарем	84
		Шін, Спп. Фултон	
		Пригоди, мудрість і жарти	149

52 РОКИ “ДОБРОЇ КНИЖКИ”

1920 — 1972

Дата поштової печатки

Дорогі Приятелі Української Книжки!

У листопаді 1971 року минуло 52 роки від дня коли ми розпочали видавництво “Добра Книжка”. Від цього листопада 1920 року до листопада 1972 року ми видали 199 книжок у близько $\frac{3}{4}$ мільйона накладу. Список наших видань (уже на еміграції) подаємо на сторінках цього числа “Правди”. То, думаємо, маємо вже деякі заслуги, як українське християнське видавництво.

У 1969 р. розпочали ми видавати “Правду”, як рід українського “Рідерс Дайджесту”, чи радше німецького “Авслезе”. За час 1969-1973 “Правда” знайшла вже багато передплатників і далі зростає.

Більше інформацій про неї знайдете у статтях на 3 і 4 сторінках цього числа.

Від 1973 р. збільшуємо число до 208 сторінок.

Подвійне число “Правди” коштує \$3.50, річно \$6.00.

Посилаємо Вам оце число “Правди” для ознайомлення з “Правдою”, якщо Ви її ще

не знаєте. Думаємо, що візьмете її з собою на ферії та що вона послужить Вам і деякою розвагою, і деяким матеріалом до роздуми.

Не всі такі щасливі, що можуть виїхати на вакації; багато не мають навіть фондів на закупню “Правди”, особливо старші люди на пенсії. То пропонуємо Вам передплатити для них “Правду” та так зробити їм старі літа приємнішими й легшими.

Далі дуже просимо Вас: подайте нам адреси Ваших Рідних, Приятелів і Знайомих — для поширення журналу.

Заздалегідь дякуємо Вам за все добре, що Ви для нас зробили, чи зробите; а вже конечно просимо Вас стати у ряди “Будівничих Журналу “Правда”.

Бажаємо Вам весело провести час відпочинку та остаємо з правдивим поважанням до Вас

За Українське Видавництво
“Добра Книжка”

ОЛЕКСАНДЕР МОХ — ВИДАВЕЦЬ

Адреса для посилок:

А. М О С Н

6 Churchill Ave.

Toronto, Ontario M6J 2B4, Canada